

ISSN 2078-1628

*Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту*

***Вісник
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту***

Науковий журнал

***СЕРІЯ:
ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ***

Виходить 2 рази на рік

Заснований у серпні 2007 року

№ 1 (28), 2020

Черкаси 2020

ВІСНИК
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту

Серія: економіка і менеджмент

1 (28), 2020

Науковий журнал

Журнал визнано ВАК України як фахове видання з економічних наук (бюлетень ВАК України № 12, 2010 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Почесний редактор: **Аблязов Р. А.**, д. т. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Інженерної академії України, президент Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

Головний редактор: д. е. н. Савченко С. О.

Заступники головного редактора: д. е. н. Козловський В. В.; к. е. н. Дмитрук Б. П.

Редакційна колегія: д. е. н. Войтоловський М. В.; д. е. н. Ус Г. О.; д. е. н. Чудаєва І. Б.; д. е. н. Сергєєва Л. Н.; д. е. н. Кисель Р.; д. е. н. Медведєв В. Ф.; д. е. н. Чаплигін В. Г.; д. е. н. Проданова Л. В.; к. е. н. Аблязова Н. Р.; к. е. н. Якушев О. В.; к. е. н. Сукач О. М.; к. е. н. Сарана Л. А.; к. і. н. Захарова І. В.

Відповідальний секретар: Дешевенко Л. П.

Науковий журнал публікує статті з економічних проблем підприємств різних галузей промисловості, національного господарства, менеджменту, маркетингу, підготовлені науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, аспірантами та здобувачами наукових ступенів вищих навчальних закладів, а також ученими та спеціалістами інших організацій, підприємств, установ.

Призначений для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, спеціалістів національного господарства, державних і регіональних органів управління.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Ус Г. О., Коваль О. О.</i> Застосування регресійного методу при аналізі прибутку підприємства з виробництва тари	7
<i>Шпильовий Є. О., Кабанець О. Ю., Губський М. Ю.</i> Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах євроінтеграційних прагнень України.....	15
<i>Бугера К. В.</i> Сучасний стан та тенденції розвитку підприємств олійно-жирової галузі України.....	24
<i>Захарова О. В., Тарасенко Ю. О., Коляда Е. В.</i> Коучинг як ефективний інструмент нагромадження людського капіталу підприємства	33
<i>Горохова Л. П., Фінагіна О. В., Якушев О. В.</i> Передумови та пріоритети розвитку сучасної системи знань менеджменту	45

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

<i>Гудзь П. В., Мильніченко С. М., Трояновський І. В.</i> Баланс інтересів у формуванні національної кластерної політики: інноваційна економіка та пріоритети влади.....	55
<i>Носань Н. С.</i> Роль сільських домогосподарств у системі економічної безпеки національної економіки	65
<i>Зінченко О. А.</i> Особливості активізації інформаційної складової потенціалу іміджу регіону	73
<i>Панкова Л. І.</i> Методологія формування кластерної моделі економіки України: передумови успішної політики регіонів.....	84
<i>Мельниченко Г. М., Білоус С. П., Лучин О. М.</i> Основний зміст інноваційного середовища регіону	97
<i>Назаренко Ю. О., Полякова І. В., Будулатій В. С.</i> Наслідки соціально-демографічної кризи для сфер освіти та охорони здоров'я України.....	107
<i>Подлужна Н. О., Гамага М. О.</i> Формування людського капіталу при реалізації стратегій розвитку регіону	120
<i>Мартінович П. Г., Лужний І. І., Мілевський Є. М.</i> Економічна діагностика розвитку регіонів України.....	129
<i>Бітюк І. М., Тарасюк Д. Ю., Білецький О. І.</i> Сценарії розвитку регіональної політики підтримки малого та середнього бізнесу	140
<i>Павловська А. С., Долженко І. С., Мойсєєв О. В.</i> Фіскальне управління житловою нерухомістю в системі економічної підтримки розвитку регіону.....	150
<i>Гончаренко М. Ф.</i> Оптимізація капіталу суб'єктів господарювання регіону як основа забезпечення стійкого розвитку	159
<i>Гуцалюк О. М., Якушева О. В., Сушко Н. В.</i> Ініціалізація та концепція проектування підприємств готельного бізнесу в Кіровоградському регіоні.....	168
<i>Бушкова В. В., Бондар Ю. А., Сиборова О. Л.</i> Аналіз ринку перекладу та супутніх лінгвістичних послуг	180
<i>Гаврилюк О. В.</i> Нові виклики управління глобальним простором та його вплив на інфраструктуру туризму.....	191
<i>Фінагіна О. В., Панкова Л. І., Сергата М. М.</i> Досвід кластероутворення: економічні інтереси, соціальна відповідальність, імідж регіонів.....	198
<i>Буряк Є. В., Трояновський В. Є, Матвієнко О. Д.</i> Генетична єдність процесу інтеграції та розвитку регіональних форм кластерів	210
<i>Пархоменко Н. М.</i> Науково-практична значущість та дієвість інтеграційних процесів в економіці регіонів на внутрішньодержавному рівні	220
Про набір до аспірантури зі спеціальності 051 «Економіка».....	228

CONTENTS

ECONOMY AND BUSINESS MANAGEMENT

<i>Us H., Koval O.</i> Application of the Regression Method in the Analysis of the Profit of the Packaging Manufacturing Enterprise	7
<i>Shpilovii E., Kabanets O., Gubskii M.</i> Development of Small and Medium Business in the Conditions of the European Integration Plants of Ukraine.....	15
<i>Bugera K.</i> Current State and Trends of Development of Enterprises of Oil and Fat Industry of Ukraine .	24
<i>Zakharova O., Tarasenko Yu., Koliada E.</i> Coaching as an Effective Tool for Accumulation of Human Capital in the Enterprise	33
<i>Gorokhova L., Finagina O., Yakushev O.</i> Prerequisites and Priorities for the Development of a Modern Management Knowledge System	45

NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMY

<i>Gudz P., Milnichenko S., Troyanovsky I.</i> Balance of Interests in the Formation of National Cluster Policy: Innovative Economy and Power Priorities	55
<i>Nosan N.</i> The Role of Agricultural Households in the Economic Security System of the National Economy	65
<i>Zinchenko O.</i> Features of Activation of the Information Component of the Regional Image Potential	73
<i>Pankova L.</i> Methodology of Formation of the Cluster Model of Ukraine's Economy: Prerequisites for Successful Regional Policy	84
<i>Melnichenko G., Bilous S., Luchyn O.</i> Main Content of the Region's Innovation Environment.....	97
<i>Nazarenko Y., Polyakova I., Budulatij V.</i> Consequences of the Social-Demographic Crisis for the Fields of Education and Health of Ukraine	107
<i>Podluzhna N., Hamaga M.</i> In the Conditions of Implementation of Development Strategies.....	120
<i>Martinovich P., Luzhny I., Milevsky E.</i> Economic Diagnosis of Ukrainian Region Development	129
<i>Bitiuk I., Tarasyuk D., Beletsky O.</i> Scenarios for the Development of Regional Small and Medium Business Support Policy	140
<i>Pavlovska A., Dolzhenko I., Moiseev O.</i> Fiscal Management of Residential Real Estate in the System of Economic Support for Development of the Region.....	150
<i>Goncharenko M.</i> Capital Optimization of Regional Economics as a Basis for Ensuring Sustainable Development.....	159
<i>Hutsaliuk O., Yakusheva O., Sushko N.</i> Initialization and Concept of Design of Hotel Business Enterprises in Kirovohrad Region	168
<i>Bushkova V., Bondar Iu., Syborova O.</i> Analysis of the Translation and Language Services Market.....	180
<i>Gavrilyuk O.</i> New Challenges of Global Space Management and its Impact on Tourism Infrastructure	191
<i>Finagina O., Pankova L., Sergata M.</i> Experience of Cluster formation: Economic Interests, Social Responsibility, Image of Regions.....	198
<i>Buryak Ye., Troyanovsky V., Matvienko O.</i> Genetic Unity of the Process of Integration and Development of Regional Forms of Clusters.....	210
<i>Parkhomenko N.</i> Scientific-Practical Significance and Efficiency of Integration Processes in the Economy of Regions at the Domestic Level.....	220
Postgraduate Registration and Enrolment in Speciality 051 Economics.....	228

ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО НАУКОВЦЯ ТА МЕНЕДЖЕРА

**Аблязов
Рауф
Ахметович**

*Доктор технічних наук,
професор, заслужений
діяч науки і техніки
України, президент
Східноєвропейського
університету економіки
і менеджменту,
лауреат Державної
премії СРСР,
академік Інженерної
академії України,
академік Міжнародної
інженерної академії,
член Клубу ректорів
Європи (CRE)*

26 грудня 2019 року перестало битися серце Рауфа Ахметовича Аблязова – засновника і президента Східноєвропейського університету економіки і менеджменту, доктора технічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії СРСР, академіка Інженерної академії України, академіка Міжнародної інженерної академії, члена Клубу ректорів Європи.

Важко переоцінити внесок Рауфа Ахметовича у розвиток освіти в Україні. Він заснував перший на Черкащині приватний вищий навчальний заклад – Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, завжди дбав про вдосконалення й розвиток молодого покоління і до останніх днів свого життя продовжував ділитися знаннями зі студентами.

Життєвий шлях Рауфа Аблязова – це зразок високого професіоналізму та безмежної відданості справі. За роки сумлінної праці він здобув беззаперечний авторитет компетентного й досвідченого фахівця, науковця, мудрого і розсудливого керівника.

Рауф Ахметович Аблязов народився 19 червня 1935 року в селі Камкіно Краснооктябрського району Горьківської (нині Нижньогородської) області (Російська Федерація).

Після закінчення школи в 1954 році розпочав трудову діяльність молодшим конструктором відділу головного конструктора Горьківського заводу фрезерних верстатів, одночасно навчався на вечірньому відділенні Горьківського політехнічного інституту імені А. О. Жданова.

У 1960–1962 рр. – провідний конструктор проектно-технологічного і науково-дослідного інституту Горьківського раднаргоспу.

Із 1962 р. Рауф Ахметович працював начальником конструкторського сектору Черкаського проектно-конструкторського технологічного інституту, потім начальником конструкторського відділу спеціального конструкторського бюро Черкаського заводу «Фотоприлад».

У 1968 р. створив у м. Черкаси Центральне конструкторське бюро «Сокіл» Міністерства оборонної промисловості СРСР, яке стало важливим науковим центром зі створення оптико-електронних приладів для

авіаційної, космічної і танкової промисловості. Р. А. Аблязов став головним конструктором апаратури для пілотних космічних станцій «Салют-3», «Салют-5» (Алмаз), яка дозволила вперше у світовій практиці вести хіміко-фотографічну обробку на борту космічних станцій і передавати зображення на Землю. За цю розробку Р. А. Аблязову була присуджена Державна премія СРСР.

У 1970–1982 рр. під керівництвом Рауфа Аблязова було проведено велику роботу по створенню бортової апаратури для безпілотних авіаційних розвідувальних комплексів «Рейс», «Стриж», «Крило».

У 1975–1985 рр. – начальник і головний конструктор Центрального конструкторського бюро «Сокіл» у м. Черкаси.

У 1980 р. захистив кандидатську дисертацію у Державному оптичному інституті (м. Ленінград (нині м. Санкт-Петербург, Російська Федерація)), і йому присвоєно науковий ступінь кандидата технічних наук. У 1985–1988 рр. – директор Черкаського науково-виробничого об'єднання «Фотоприлад» Міністерства оборонної промисловості СРСР.

У 1986 р. Рауф Ахметович захистив докторську дисертацію. Йому було присвоєно науковий ступінь доктора технічних наук, а в 1989 р. – звання професора кафедри металорізальних верстатів.

У 1988–1992 рр. – завідувач кафедри металорізальних верстатів Черкаського інженерно-технологічного інституту (нині Черкаський державний технологічний університет).

У 1992 р. виступив засновником Східноєвропейського університету, який очолював протягом 27 років на посадах ректора, президента. Університет завоював широке громадське визнання та веде підготовку молодих кадрів для економіки України.

Автор 115 навчальних і наукових праць, у тому числі двох підручників, 25 авторських свідоцтв і винаходів.

Указом Президента України йому присвоєно звання заслуженого діяча науки і техніки. Він обирається дійсним членом (академіком) Інженерної академії України та Міжнародної інженерної академії. За заслуги у виробничій діяльності і налагодження ділових відносин України та Росії Р. А. Аблязову присвоєно звання «Герой труда России» з врученням золотої медалі «Герой Труда» і встановленням гранітної пам'ятної зірки та бронзового бюста в м. Москві (Російська Федерація) на алеї Слави.

Нагороджений орденом Миколи Чудотворця (Фонд міжнародних премій), орденом Сократа (Оксфорд), орденом Ломоносова (Росія), орденом королеви Вікторії (Великобританія), срібною медаллю «10 років незалежності України», срібною медаллю імені А. М. Підгорного.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 657.6

JEL Classification Code: C 10

Ус Галина Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, обліку і оподаткування,
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту
e-mail: us_galina@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8954-591X>**Коваль Олександр Олександрович**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування,
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту
e-mail: bear99@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8806-8936>

ЗАСТОСУВАННЯ РЕГРЕСІЙНОГО МЕТОДУ ПРИ АНАЛІЗІ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА З ВИРОБНИЦТВА ТАРИ

У статті наведені приклади застосування регресійного методу при аналізі підприємств різних галузей економіки України. Сформульована задача аналізу прибутку підприємства з виробництва тари. Обґрунтовано застосування регресійного методу для вирішення цієї задачі, а саме методу найменших квадратів. Наведено фактори, які впливають на формування прибутку підприємства з виробництва тари, та визначено, який фактор здійснює найбільший вплив. У результаті проведеного аналізу зроблено висновок, що зміна обсягу виробництва підприємства з виробництва тари справляє значно більший вплив на його прибуток, ніж зростання ціни.

Ключові слова: *регресія; метод найменших квадратів; лінійна регресія; багатофакторна регресія; випадкова змінна; невідомі параметри; коефіцієнт регресії кореляційного зв'язку; лінійна функціональна залежність; прибуток; фактори впливу на прибуток; підприємство з виробництва тари.*

Постановка проблеми. Підприємства з виробництва тари на даний час в Україні стабільно розвиваються, тому визначення факторів, які впливають на прибуток цих підприємств, та відбір найбільшого впливу є актуальним завданням. Виробництво тари є початковою ланкою багатьох галузей, наприклад, торгівлі, тому зростання прибутку цих підприємств має важливе значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття регресії та її різновидів, застосування регресійного методу аналізу прибутку підприємств описано в працях багатьох українських та зарубіжних учених. Регресійний аналіз як метод оцінки діяльності підприємства використовували такі вчені, як Л. Ріщук та С. Побігун при визначенні основних факторів виникнення ризику в діяльності підприємств з переробки нафти, оцінюючи рівень їхнього впливу на прибуток підприємств [5]. Із застосуванням

регресійного методу машинобудівна галузь оцінювалася з точки зору інвестиційної привабливості Л. Стригуль [6], А. Тарасевич досліджувала економічний стан кондитерських підприємств України [9]. О. Чукурна аналізувала за допомогою кореляційно-регресійного аналізу вплив на кінцеву ціну структури витрат на виробництво та збут продукції машинобудівних підприємств [7].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. На відміну від інших галузей, діяльність підприємств з виробництва тари висвітлювалася в економічній літературі не повністю. Економіко-математичні методи при дослідженні діяльності цих підприємств майже не застосовувалися, аналіз діяльності підприємств виробництва тари з використанням регресійного аналізу проводився досить обмежено. Аналіз прибутку підприємства та впливу факторів на нього є початковим завданням при плануванні стратегії та розвитку підприємства.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів регресійного методу, формування та реалізація задачі його застосування в аналізі прибутку підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження. На українському ринку пакування, як і на ринках інших країн світу, існує та активно конкурує споживча упаковка з картону та паперу. Найбільш поширеними її видами є ящики з гофрокартону, коробки та ящики з картону, мішки та пакети з паперу, які застосовуються для пакування різноманітних товарів і продукції в багатьох сферах виробництва [2].

Для того щоб задовольнити потребу споживачів у тарі з картону, в Україні присутня велика група виробників тари (близько 60 підприємств) як великих, так і дрібних за розміром. Продукція українських підприємств частково відправляється за кордон (близько 40 % обсягу), де користується певним попитом.

Сьогодні основним видом упаковки в Україні є упаковка з гофрокартону – екологічно чистого матеріалу, який має всі властивості картону, але більш міцний. Гофрокартон – це багат шаровий матеріал, який має два і більше шарів. Сировина визначає склад гофрокартону, його якість та ціну. Зараз в Україні немає виробництва целюлози – основної сировини для виробництва картону та паперу. Тому для своїх потреб галузь імпортує целюлозу та переробляє макулатуру. В світі виробництво власної целюлози з природної сировини мають три країни – Фінляндія, Росія та Білорусія.

В Україні основною сировиною для виробництва паперу та картону є вітчизняна макулатура, далі за обсягом є імпортована макулатура і після неї за обсягом є імпорт целюлози [2]. Ця структура сировини не є оптимальною та показує технологію виробництва.

Для підприємства з виробництва тари, як і для кожного виробничого підприємства, одне з головних завдань – управління прибутком. Одне з основних фінансових джерел – прибуток підприємства – потрібно для розвитку та науково-технічного оновлення його бази. Наприклад, для досліджуваних підприємств можна запропонувати розвиток власного виробництва целюлози та перебудову галузі під власну целюлозу як основну сировину для виробництва паперу та картону. Сучасним перспективним напрямком для виробництва целюлози є використання безнаркотичної коноплі. Ця пропозиція для виробництва картону вже використовується у Великій Британії, Франції, США.

Взагалі, отримання целюлози з вітчизняної сировини та зменшення її імпорту є можливим та може відбуватися з різних джерел. Так, у XVIII столітті в Одесі випускали папір з очерету, в Європі використовували сіно та соломку. В наш час учені в кожній

розвинутій країні проводять дослідження, щоб забезпечити зменшення вирубки лісів. Всі ці пропозиції потребують збільшення прибутку підприємства для фінансування цих заходів. Взагалі целюлозна промисловість є однією з найбільш капіталомістких галузей.

На світовому целюлозно-паперовому ринку в 2017 році зросла ціна на целюлозу. За даними співдружності паперових оптовиків одна тонна північної біленої хвойної целюлози (NBSK) в Європі коштувала 960 доларів, а в Китаї – 860 доларів США. З того часу здешевлення сировини не відбувалося. Можна відмітити матеріал майбутнього – нанокристалічну целюлозу. Цей матеріал відомий вже більш ніж 50 років, але інтерес до нього виник лише в останнє десятиліття. Волокна цієї сировини мають високу міцність і досить швидко відновлюються, тому вона може використовуватися у виробництві упаковки як захисний матеріал. У результаті експерименту Королівського інституту технологій у Стокгольмі з наноцелюлози був створений матеріал, який названий найміцнішим біологічним матеріалом.

Сучасні кризові явища в Україні зумовлюють необхідність вироблення нових підходів до управління прибутком виробничого підприємства в українській економіці. Так, у праці відомого вченого Поддєрьогіна А. М. [8] запропоновано системний підхід до управління прибутком з розподілом цього процесу на три підсистеми (формування, розподіл, використання). Але етап формування в цій праці може бути доповнений з використанням сучасних інструментів.

Тому в доповнення цього підходу на етапі формування можна запропонувати перелік факторів впливу на прибуток підприємства та вибір факторів, які здійснюють найбільший вплив за допомогою економіко-математичних методів.

Можна назвати такі фактори прямого впливу на прибуток підприємства з виробництва тари, як обсяг реалізації продукції, ціна продукції, собівартість продукції, заборгованість покупців.

В економічних розрахунках у багатьох випадках між змінними існують залежності, коли кожному значенню однієї змінної відповідає не деяке певне, а множина можливих значень іншої змінної. Інакше кажучи, кожному значенню однієї змінної відповідає певний (умовний) розподіл іншої змінної. Така залежність отримала назву статистичної (або імовірної).

Виникнення поняття статистичної залежності обумовлюється тим, що залежна змінна підпадає під вплив неконтрольованих або неврахованих факторів, а також тим, що вимірювання значень змінних неминує супроводжуватися певними випадковими похибками. В силу невизначеності статистичної залежності між X та Y для дослідження являє інтерес усереднена по X схема залежності.

Така форма зв'язку між випадковими величинами називається регресією, тобто закономірністю у вимірюванні умовного математичного сподівання $Mx(y)$ [3].

Якщо залежність між двома змінними така, що кожному значенню однієї змінної відповідає певне умовне математичне сподівання іншої, то така статистична залежність називається кореляційною:

$$Mx(y)=F(x). \quad (1)$$

Найбільш простою залежністю є проста лінійна залежність або прямолінійна регресія, яка має вигляд:

$$y=b_0+b_1x. \quad (2)$$

Для визначення прямої лінійної регресії можна застосувати метод найменших квадратів (МНК) як найбільш простий метод визначення прямої лінійної залежності [4].

Згідно з методом найменших квадратів (МНК) невідомі параметри b_0 та b_1 (або a_0 та a_1) обираються таким чином, щоб сума квадратів відхилень емпіричних значень y_i від теоретичних значень \hat{y}_i була найменшою:

$$S = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2 = \sum_{i=1}^n (b_0 + b_1 x_i - y_i)^2 \rightarrow \min \quad (3)$$

За необхідними умовами екстремуму:

$$\begin{cases} \frac{\partial S}{\partial b_0} = 2 \sum_{i=1}^n (b_0 + b_1 x_i - y_i) = 0 \\ \frac{\partial S}{\partial b_1} = 2 \sum_{i=1}^n (b_0 + b_1 x_i - y_i) x_i = 0 \end{cases} \quad (4)$$

Звідси після перетворень отримаємо систему нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} b_0 n + b_1 \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n y_i \\ b_0 \sum_{i=1}^n x_i + b_1 \sum_{i=1}^n x_i^2 = \sum_{i=1}^n x_i y_i \end{cases}, \quad (5)$$

де

$$\begin{cases} b_0 + b_1 \bar{x} = \bar{y} \\ b_0 \bar{x} + b_1 \bar{x}^2 = \overline{xy} \end{cases}. \quad (6)$$

Після розв'язання останньої системи отримуємо коефіцієнт регресії Y по X :

$$b_1 = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{\overline{x^2} - \bar{x}^2}. \quad (7)$$

Коефіцієнт регресії Y по X показує, на скільки одиниць у середньому змінюється змінна Y при збільшенні змінної X на одну одиницю.

Формула обчислення параметру b_0 (вільного члена):

$$b_0 = \bar{y} - \bar{b}_1 \bar{x}. \quad (8)$$

Спочатку проаналізуємо вплив обсягу продукції на прибуток досліджуваного підприємства. Для аналізу візьмемо дані 10 місяців [8] (відображено в табл. 1), а саме:

- обсяг реалізації картону КГ-306/2 в m^2 ;
- прибуток від реалізації цього виду картону.

Визначимо зв'язок між цими даними.

Таблиця 1

Дані по обсягу реалізації продукції та прибутку

№ місяця	Обсяг, тис. грн (x)	Прибуток, тис. грн (y)	xу	X ²	Y ²
1	273	49	13377	74529	2401
2	358	64	22912	128164	4096
3	391	67	26197	152881	4489
4	307	51	15657	94249	2601
5	257	47	12079	66049	2209
6	290	50	14500	84100	2500
7	324	53	17172	104976	2809
8	341	59	20119	116281	3481
9	374	65	24310	139876	4225
10	411	69	28359	168921	4761
Сума	3326	574	194682	1130026	33572

Джерело: власна розробка

Знаходимо невідомі параметри a_0 і a_1 . Для цього розв'яжемо систему двох нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} 10a_0 + 3326a_1 = 574 \\ 3326a_0 + 1130026a_1 = 194682 \end{cases}$$

В результаті розв'язку отримуємо такі значення:

$$\begin{aligned} a_0 &= 10,83, \\ a_1 &= 0,14. \end{aligned}$$

Отже, залежність між рівнем обсягу реалізації та прибутком підприємства має вигляд:

$$y = 10,83 + 0,14x.$$

Коефіцієнт регресії $a_1 = 0,14$ свідчить про те, що підвищення на 1 % обсягу реалізації сприяє підвищенню прибутку на 10,83 тис. грн.

Визначимо коефіцієнт еластичності:

$$E = a_1 \times \frac{\bar{x}}{\bar{y}} = 0,14 \times \frac{332,6}{57,4} = 0,81 \%$$

Відповідно до отриманого значення коефіцієнта еластичності, якщо обсяг реалізації збільшиться на 1 %, то прибуток підприємства підвищиться на 0,81 %.

Далі проаналізуємо вплив на прибуток виробничого підприємства з виробництва тари зміни ціни продукції. Для цього візьмемо дані по картону КГ, а саме:

- прибуток від реалізації цього виду картону;
- ціни на цей вид картону протягом 10 місяців.

Складемо таблицю 2 з даними по ціні за 1 м² картону та прибутку підприємства.

Визначимо зв'язок між цими даними.

Таблиця 2

Дані по ціні на продукцію та прибутку підприємства

№ місяця	Ціна, м ² (x)	Прибуток, тис. грн. (y)	xy	X ²	y ²
1	2	3	4	5	6
1	11,94	49	585,06	142,56	2401
2	11,97	64	766,08	143,28	4096
3	12,04	67	806,68	144,96	4489
4	12,11	51	617,61	146,65	2601
5	12,15	47	571,05	147,62	2209
6	12,25	50	612,5	150,06	2500
7	12,25	53	649,25	150,06	2809
8	12,27	59	723,93	150,55	3481
9	12,29	65	798,85	151,04	4225
10	12,29	69	848,01	151,04	4761
Сума	121,56	574	6979,02	1477,85	33572

Джерело: власна розробка

Знаходимо невідомі параметри a_0 і a_1 .

Будуємо систему рівнянь та розв'язуємо її.

$$\begin{cases} 10a_0 + 121,56a_1 = 574 \\ 121,56a_0 + 1477,85a_1 = 6979,02 \end{cases}$$

В результаті розв'язку отримуємо такі значення:

$$\begin{aligned} a_0 &= 10,83, \\ a_1 &= 3,83. \end{aligned}$$

Виражаємо зв'язок ознак:

$$y = 10,83 + 3,83x.$$

Розрахуємо коефіцієнт еластичності:

$$E = a_1 \times \frac{\bar{x}}{\bar{y}} = 3,83 \times \frac{12,15}{57,4} = 0,80 \%$$

Якщо ціна продукції зросте на 1 %, то прибуток підприємства збільшиться на 10,83 тис. грн, або на 0,80 %. Даний показник менший, ніж при залежності від обсягу реалізації, тому можна зробити висновок, що зростання ціни здійснює менший вплив на прибуток підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В роботі описаний стан ринку тари в Україні. Охарактеризована сучасна продукція у сфері тари, досліджений процес постачання сировини, визначені проблеми постачання сировини. Названі сучасні розробки у сфері сировинного забезпечення виробництва картону та паперу. Обґрунтована задача підвищення прибутку підприємств з виробництва тари та визначене застосування

економіко-математичних методів для вирішення цієї задачі.

Охарактеризована статична залежність між двома змінними та визначена її проста лінійна форма, відображений вид простої лінійної залежності. Для знаходження цієї залежності запропонований метод найменших квадратів (МНК). Описано поняття регресії та її застосування в аналізі різних галузей економіки України. Обґрунтована задача аналізу впливу факторів на прибуток підприємства з виробництва тари.

В результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що зміна обсягу виробництва підприємства з виробництва тари справляє значно більший вплив на його прибуток, ніж зростання ціни.

Таким чином, для підприємства стратегія збільшення обсягів виробництва значно більше вплине на зростання прибутку, ніж зростання цін на продукцію. Ця пропозиція відповідає сучасним кризовим умовам в Україні, коли зростання ціни не буде сприйнято покупцями та призведе до значного падіння обсягів реалізації випущеної тари. Подальшим розвитком досліджень можна запропонувати розширення бази, а саме дослідження впливу на прибуток підприємства таких факторів, як собівартість продукції та заборгованість підприємства.

Список використаної літератури

1. Барбаш В. А., Трембус И. В. Бумага из стеблей кукурузы. *Упаковка*. 2012. № 2. С. 22–25.
2. Колчина И. А. Рынок картона в Украине (состояние и проблемы). *Упаковка*. 2013. № 2. С. 22–26.
3. Марюта А. Н., Бойцун Н. Е. Статистические методы и модели в экономике : монография. Дніпропетровськ : Пороги, 2002. 384с.
4. Наконечний С. І., Терещенко Т. О. Економетрія : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К. : КНЕУ, 2001. 192 с.
5. Ріщук Л. І., Побігун С. А. Оцінка впливу факторів на діяльність нафто-переробних підприємств. URL: [ournals.khnu.km.ua/vestnik/ekon/2010_5_1/195-199.pdf](http://journals.khnu.km.ua/vestnik/ekon/2010_5_1/195-199.pdf).
6. Стригуль Л. С. Напрямки застосування кореляційно-регресійного аналізу та коефіцієнтного методу фінансового аналізу для оцінки інвестиційної привабливості підприємства. URL : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/3499/1/Stryhul_Napriamky%20zastosuvannia_2012.pdf.
7. Чукурна О. П. Вдосконалення методів маркетингового ціноутворення машинобудівних підприємств. URL : <file:///C:/Users/Tanya/Downloads/80352-169125-1-SM.pdf>.
8. Поддєрьогін А. М., Джуфер Д. Б. Управління прибутком підприємства. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. Вип. 2. С. 211–223.
9. Тарасевич А. П. Система моніторингу економічного стану підприємства: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04; Одеський національний економічний університет. Одеса, 2016. URL: http://oneu.edu.ua/pages/science/files/svr/tarasevich/dis_tarasevich.pdf.
10. Дані звітності ТзОВ «КанівПак».

References

1. Barbash, V. A., Trembus, I. V. Paper from corn stalks. *Upakovka*. 2012. no. 2, pp. 22–25.

2. Kolchina, I. A. Cardboard Market in Ukraine (state and problems). *Upakovka*. 2013. no. 2, pp. 22–26.
3. Maryuta A. N., Boitsun N. E., Statistical methods and models in economics. Monograph. Dnepropetrovsk : Thresholds, 2002. 384 p.
4. Nakonechny S. I., Tereshchenko T. O. Econometrics: Teaching methodical, manual for self. studied dist. K. : KHEU. 2001. 192 p.
5. Rishchuk L. I, Pobigun S. A. Estimation of influence of factors on activity of oil-refining enterprises. URL : [ournals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_1/195-199.pdf](http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_1/195-199.pdf).
6. Strygul L. S. Directions of application of correlation-regression analysis and coefficient method of financial analysis to assess the investment attractiveness of the enterprise. URL : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/3499/1/Strygul_Napriamky%20zastovannia_2012.pdf.
7. Chukurna O. P. Improvement of methods of marketing pricing of machine-building enterprises.
8. Podderyogin A. M., Jufer D. B. Enterprise profit management. *Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*. 2019. Vup. 2. P. 211–223.
9. Tarasevich A. P. System of monitoring of an economic condition of the enterprise: dis... cand. econ. Science: 08.00.04. URL: http://oneu.edu.ua/pages/science/files/svr/tarasevich/dis_tarasevich.pdf.
10. Reporting data of KanivPak LLC.

Us Halyna

Grand PhD in Economic sciences, Professor,
East European University of Economics and Management

Koval Oleksandr

PhD in Economic sciences, Docent,
East European University of Economics and Management

APPLICATION OF THE REGRESSION METHOD IN THE ANALYSIS OF THE PROFIT OF THE PACKAGING MANUFACTURING ENTERPRISE

Objective. The purpose of the paper is to investigate the theoretical aspects of the regression method and its application in the analysis of enterprise profit.

Methods. The static dependence between two variables as well as its simple linear form are described and determined; simple linear dependence is presented as algebraic formula. To find this dependence it is offered to use least squares method (LSM). The concept of regression and its application in the analysis of various sectors of economy of Ukraine is described.

The task of impact analysis of packaging manufacturing enterprise is substantiated.

Results. The article gives an example of application of the regression method in the analysis of enterprises of different sectors of the economy of Ukraine. The problem of the analysis of the profit of the packaging manufacturing enterprise is formulated and the factors that can affect profit are defined.

Based on the result of the analysis, we can say that the change in the volume of production of the packaging manufacturing enterprise has a much greater impact on its profit than the price increase.

Thus, production expansion strategy will have a much greater impact on profit growth than

product price increasing. This suggestion corresponds to the current crisis conditions in Ukraine, when buyers will not perceive the price increase and this will lead to a significant decline in sales of manufactured packaging. Further research can include the study how such factors as production costs and debt of the enterprise can affect the profit.

Keywords: *regression, least squares method, linear regression, multiple regression, random variable, unknown parameters, correlation coefficient, linear functional relationship, profit.*

Дата надходження до редакції – 24.01.2020

УДК 336.125

JEL Classification Code: M11, M15

Шпильовий Євген Олександрович
аспірант (PhD),

Черкаський державний технологічний університет

Кабанець Олександр Юрійович

студент магістратури,

Черкаський державний технологічний університет

Губський Михайло Юрійович

студент магістратури,

Черкаський державний технологічний університет

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

В статті вивчено теоретичні основи малого та середнього бізнесу з позиції розуміння його дефініції, розглянуто погляди сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців на його визначення, враховано законодавче визначення такого бізнесу. Узагальнено та систематизовано визначення малого та середнього бізнесу в європейському законодавстві. Систематизовано стрижневі положення щодо функціонування малого та середнього бізнесу. Окреслено перспективи малого та середнього бізнесу в Україні в сучасних умовах активних євроінтеграційних прагнень.

Ключові слова: *малий бізнес; середній бізнес; розвиток; євроінтеграція.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Забезпечення сталого розвитку в наш час висувається в низку першочергових проблем в усьому світі. В останні десятиліття ця проблема привертає особливу увагу в зв'язку з наростаючими протиріччями між динамікою виробництва матеріальних благ, зростаючим розшаруванням суспільства, виснаженням природних ресурсів та забрудненням навколишнього середовища. Принципове переосмислення концепції розвитку суспільства відбулося ще наприкінці ХХ століття. Зараз теорія сталого розвитку, в основі якої лежить триєдність економічної, соціальної й екологічної складових, стала одним із найпріоритетніших напрямків науки, що одержали підтримку на державному та міжнародному рівнях. У сучасних умовах невід'ємним пріоритетом концепції сталого розвитку стає євроінтеграційний вектор розвитку національної економіки.

На сучасному етапі розвитку переважна більшість українських підприємств, які працюють у нестабільному соціально-економічному та політичному полі, демонструють суттєве зниження виробництва, надання послуг та виконання робіт, підприємства перебувають у вкрай складному становищі. У зв'язку з цим виникає гостра необхідність у пошуку нових форм господарювання, які є більш маневреними та зможуть швидко та з більшою ефективністю адаптуватися до викликів сьогодення, що дозволить забезпечити підприємствам стабільно отримувати прибуток та поступово підвищувати рівень конкурентоспроможності на ринку. У цьому контексті малий і середній бізнес є перспективною моделлю організації виробництва, оскільки саме він поєднує основні цінності власника з бізнес-інтересами, забезпечує довіру партнерів у діловому полі, мінімізує затрати у певний проміжок часу та є швидкореагуючим на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі діяльності підприємства, що є важелем мінімізації фінансових і економічних ризиків. Саме тому обрана для дослідження тематика є актуальною за сучасних умов господарювання й підприємництва та має стати підґрунтям для виведення з кризового стану економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти функціонування та управління підприємств малого та середнього бізнесу у вітчизняних та зарубіжних працях на сьогодні є не досить поширеними, хоча і привертають увагу певних науковців. Так, І. Абрамова та О. Дикань розкривають особливості та закономірності функціонування малого й середнього бізнесу, систематизують наявні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні [1; 2]. А. Толстова та С. Кибальчич визначають основні проблеми та перепони, що стримують розвиток малого бізнесу в Україні [3]. В. Сікора та Р. Шер визначають особливості й передумови створення сильного середнього бізнесу в національній економіці [4; 5]. В. Воджик систематизує досвід створення та розвитку малих і середніх підприємств на єдиному ринку ЄС, висвітлює інституційні механізми стимулювання його розвитку [6]. О. Якушева обґрунтовує напрями економічного розвитку й підтримки малого та середнього бізнесу на регіональному рівні [7].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Зазначимо, що, незважаючи на вагомий обсяг наукових розробок та значні досягнення у сфері вивчення основ функціонування й розвитку малого та середнього бізнесу та методів його стимулювання з врахуванням євроінтеграційних прагнень України, низка моментів теоретичного, методичного і практичного характеру залишається остаточно не вирішеною, дискусійною, вимагає уточнень і подальшого розвитку, що й обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Метою роботи є визначення сутності та характеристик функціонування малого та середнього підприємства, його важливості й місця в економіці та суспільстві, особливостей розвитку малих і середніх підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток економіки регіону та країни залежить від безлічі різномірних факторів, найважливішим серед яких фахівці обирають розвиток малого та середнього бізнесу (МСБ). Мале підприємництво є базовою ланкою ринкової економіки, що суттєвим чином скорочує напруженість на ринку праці та виступає активатором розвитку регіональної економіки. При цьому слід також акцентувати увагу на інноваційному характері діяльності МБУ, оскільки підприємницька ініціатива, орієнтуючись на вимоги і потреби споживача, завжди спрямовується туди, де виникає незадоволений попит, і залишає ті сфери, які перестають відповідати запитам ринку, тим самим провокуючи й підтримуючи науково-технічний прогрес. Таким чином,

на підґрунті діяльності МСБ формуються і підтримуються оптимальні господарські пропорції, регулюються здорові ринкові відносини на рівні регіону, задовольняються потреби стейкхолдерів. Отже, як самостійний і незамінний елемент ринкової економіки мале підприємництво сприяє структурній перебудові економіки, зміцненню економічної бази регіонів, збільшує загальні обсяги виробництва і роздрібного товарообігу, створює сприятливе середовище для розвитку конкуренції, забезпечує зайнятість значної частини населення, стимулює впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Цього переліку має бути достатньо, щоб на державному рівні було сформовано думку про надзвичайну необхідність запровадження заходів та розробки наукового й законодавчого підґрунтя для стимулювання ініціатив створення суб'єктів МСБ на рівні регіону.

Сьогодні багато людей розуміють бізнес дуже просто та поверхнево, а класифікація суб'єктів господарювання в країні в їхніх думках часто обмежується виключно фізичними та юридичними особами. У той же час організаційні форми підприємств, такі як приватне підприємство, підприємство, що діє на основі колективної власності, комунальне підприємство, підприємство, засноване на змішаній формі власності, спільне комунальне підприємство, що можуть бути створені у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, публічної компанії, за розміром поділяються на великі, малі та середні.

Для кожного виду бізнесу за розміром існують точні й вичерпні критерії для правильного визначення меж їхньої діяльності. При цьому, незалежно від розміру підприємства, якщо вони прагнуть стати успішними, вони мають мати ефективний фінансовий менеджмент, щоб виробити унікальний шлях у власному бізнесі та завчасно висвітлювати та запобігати потенційним ризиків і загроз. Під час реалізації бізнес-стартапів, коли ці ініціативи супроводжуються мінімумом працівників і мінімальним розміром показників ведення бізнесу, вони можуть базуватися на «здоровому розумінні» управління, але за умови, що вони стають успішними, то рано чи пізно підприємці мають зосередитися на стандартах сучасного управління бізнесом, досконало опанувати їх та реалізовувати у власній практичній діяльності.

Малі та середні підприємства відіграли та продовжують відігравати дуже важливу роль у економічному й соціальному розвитку в більшості розвинутих ринкових економіках світу, оскільки за їхньою допомогою формується міцний фундамент економічних взаємодій у бізнес-середовищі. Саме тому уряди демократичних держав орієнтовані на надання допомоги малим і середнім підприємствам, для чого створюють дієві законодавчі ініціативи та запроваджують заходи з послаблення податкового та організаційного тиску на суб'єктів МСБ.

У той же час вітчизняне законодавство також передбачає певні заходи, які можуть бути розцінені як допомога у реалізації стартапів. Проте через високий рівень бюрократії та корупції такі заходи є не настільки ефективними, наскільки це можливо б було досягти. Саме тому, щоб Україні набути тенденцій пожвавлення економіки та досягти ознак подолання соціальної, демографічної, суспільно-політичної та фінансово-економічної криз, доцільно на регіональному та національному рівнях створити умови для розвитку МСБ, для чого слід забезпечити умови для ліквідації бюрократії та корупції, усунення неефективних політиків, скорочення неефективних і непотрібних державних витрат, зайвих інституцій та чиновників тощо.

З метою уніфікації змісту МСБ у межах країн європейської співдружності 3 квітня 1996 р. було прийнято Рекомендацію Комісії №96/280/, де ЄС запровадила єдине

визначення сектору малого та середнього підприємництва з метою надання можливості порівняння показників, пов'язаних з діяльністю цього сектору економіки. При цьому методологія класифікації підприємств заснована на виокремленні чотирьох критеріїв:

- кількість працівників;
- річний дохід, якщо суб'єкт господарювання веде податковий облік;
- вартість активів;
- приналежність [8].

Виходячи з рекомендацій Комісії ЄС, великим підприємство може вважатися суб'єкт господарювання, що має більше ніж 250 співробітників, щорічний оборот якого перевищує 50 млн євро або щорічний балансовий баланс більше 43 млн євро. Проте в деяких країнах, таких як США або Австрія та Німеччина, великим вважається бізнес, де працюють більше ніж 500 співробітників.

Нині частка суб'єктів господарювання, що мають статус великих компаній, на європейському ринку складає близько 0,2%. Тому безперечно, що малі та середні підприємства утворюють переважну більшість компаній європейського ринку і виступають основною його рушійною силою. Крім того, в Європі налічується приблизно 22,5 млн підприємств, на які припадає 99,8% всіх фірм ЄС і зайнято більше 60% працівників, що становить 2/3 економічно активного населення, і складає 56,2% від загального обороту [6, с. 15–16]. Така статистика має стати прикладом для формування та подальшої трансформації українського бізнес-середовища.

Україна також готується до прийняття відповідних критеріїв, які все частіше демонструють, що це вдалий показник ділового світу. Згідно з документом, підприємства поділяються на три категорії відповідно до згаданих вище критеріїв, включаючи мікро-, малі та середні підприємства. До мікропідприємств належать суб'єкти господарювання, що мають менше 10 працівників, їхній річний оборот або загальний річний баланс не перевищує 2 млн євро, а їхня діяльність є повністю незалежною. Малий бізнес характеризується наявністю менше 50 співробітників, річним оборотом або загальним річним балансом не більше 10 млн євро та максимум 25% капіталу та прав власності, що належать підприємству, яке не відповідає визначенню МСП. До середнього підприємства зараховують суб'єктів господарювання, де працює менше 250 працівників, річний оборот яких не перевищує 50 млн євро та для яких максимум 25% капіталу та прав власності належать підприємству, яке не відповідає визначенню МСП.

Управлінські структури інституцій ЄС готуються до змін як відповідь на все більш глобалізовану економіку в тому сенсі, що вони погоджуються збільшити кількість працівників середнього підприємства з 250 до 500 осіб. Метою цього заходу є врахування більшої кількості змін, що відбуваються в сучасних умовах глобалізації [6, с. 12–13].

У вітчизняному законодавстві це питання регулюється п. 3 статті 55 Господарського кодексу України, відповідно до якого «суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб та річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України» [9]. Такі ж вимоги висуваються законодавством і до юридичних осіб малого підприємництва.

Відповідно до національного законодавства суб'єктами великого підприємництва є «юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік)

перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва» [9].

Наведемо різні положення та сутнісні характеристики щодо МСБ та його ролі в стабілізації економіки регіону та країни [1–10]:

1. На відміну від великих корпорацій, суб'єкти господарювання МСБ більш швидко і активно реагують на потреби ринку та зміни економічних умов і не мають так званої економічної та виробничої інерції.

2. У ХХ ст. 60 % всіх основних винаходів були здійснені незалежними винахідниками або невеликими фірмами, які стали головним джерелом інновацій, а підприємства з 20 працівниками створили 66,0 % нових робочих місць в економіці світу.

3. Існування МСБ пов'язане з антикризовими тенденціями та стабілізацією економіки країни.

4. МСБ беруть активну участь у створенні ВВП, сприяють зростанню конкуренції на ринку, діють безпосередньо та опосередковано проти виникнення монополій, є досить активними гравцями ринку праці.

5. Порівняно з домінуючими компаніями все більш дефіцитні джерела сировини та енергоресурсів використовуються МСБ ефективніше, збільшуючи тим самим продуктивність суспільної праці та знижуючи ціни; спостерігається переважання конкуренції за якістю, що є більш доцільною для розвитку суспільства та підвищення якості життя людини.

6. У сфері зайнятості сектор МСБ є явищем, що залучає в середньому від 30 до 70 % економічно активного населення території відповідно до наявних ринкових і політичних умов, демографічної ситуації та рівня життя населення.

7. Приймаючи працівників, звільнених з неефективних або невдалих з економічної точки зору великих підприємств, МСБ тим самим сприяють скороченню безробіття, заощаджують кошти, які повинні були б виплачуватися з держбюджету безробітним у вигляді допомоги по безробіттю та інших соціальних виплат, що суттєвим чином збільшує сукупні доходи населення.

8. Завдяки своїй відкритості суб'єкти господарювання МСБ усувають соціальну напруженість і сприяють збереженню соціального спокою в суспільстві.

9. МСБ надають громадянам великий шанс самореалізуватися, втілити в життя свої задуми та мрії, випробувати різні варіанти реалізації свого професійного й особистісного таланту.

10. Суб'єкти МСБ не можуть досягти монопольного становища, вони фактично виступають опозиційно економічній та політичній владі. Люди навчаються виживати в цих компаніях і навчаються відповідальності, тому що будь-яка помилка для них може бути великою втратою, а наслідки цієї втрати – особисті (відсутність коштів на життя, втрата джерел для існування, втрата родини тощо).

11. Існування МСБ стабілізує суспільство, оскільки будь-яка значна політична невизначеність і радикальні зміни для них є джерелом ризику.

Розширення складу ЄС має низку впливів на існуючі та нові держави-члени. Очевидно, що у випадку економічного впливу відбудуться як позитивні, так і негативні зміни, які можуть бути не відразу очевидними, оскільки світова економічна система характеризується значною інерційністю. Водночас необхідно сказати, що в умовах

глобалізації зміни в Україні все одно відбуваються, незалежно від прагнень членства в ЄС та ймовірності їхньої практичної реалізації.

Активізація діяльності та збільшення кількості суб'єктів господарювання МСБ означає, з одного боку, збільшення ринкового простору, але набагато серйознішим є той факт, що існує зростаючий ризик появи конкуренції не тільки у сфері товарів, а й у сфері послуг. Теоретична можливість у вигляді подальшої лібералізації торговельних бар'єрів і вільного доступу на зовнішні ринки стає фактичною можливістю, особливо для малих і середніх компаній, які мають досвід зовнішньоекономічної діяльності. Розширення ділової активності за кордоном, безумовно, передбачає дуже хороші мовні навички не тільки для трейдерів, але й для інших співробітників, які вступають у контакт з клієнтами. З іншого боку, загрозу від появи іноземної конкуренції не можна недооцінювати. Надання умов гандикапу для України на міжнародній арені у цьому контексті буде стимулювати гірше знання місцевих обставин порівняно з іноземними конкурентами. Перевагою іноземних компаній є, як правило, значна капітальна сила, яка може бути використана для побудови локальної мережі установ тощо.

Окреслимо перспективи МСБ в Україні в умовах активних євроінтеграційних прагнень окремо для різних груп підприємств за розміром.

Мікропідприємства – ця група не очікує значних змін, пов'язаних з лібералізацією ринкового простору. Можливості цих компаній невеликі, і вони здатні гнучко реагувати на потенційні зміни в конкуренції. У певному сенсі ці компанії можуть підвищити витрати на дотримання часто абсурдних директив ЄС.

Малі підприємства є більш залежними від оточуючих факторів, будь то клієнти або постачальники. Як і попередня група, більш суворе дотримання призведе до певного збільшення витрат. Ризиком може бути і той факт, що фірмі, як і роботодавцю, доведеться боротися, щоб забезпечити своїх здібних людей вищою заробітною платою. Рекомендації щодо стратегічних намірів не є однозначними. Якщо підприємець зосереджується на традиційних галузях, де вже є надмірні потужності та загроза дешевого імпорту, йому доведеться серйозно оцінити портфель і зосередитись на продуктах та поліпшенні продуктивності, де є надія на успіх у бізнесі.

Середні підприємства – ймовірно, вони мають очікувати, що конкурентне середовище буде більш вимогливим. З одного боку, вони можуть покладатися на певні переваги – відносини постачання, команду досвідчених працівників, робочі відносини з дистриб'юторами, кращі умови банків тощо. З іншого боку, вони мають розраховувати на збільшення витрат на підтримку цієї позиції. Залишається фактом, що більшість українських середніх фірм програє з точки зору забезпеченості ресурсами капіталу, а також з точки зору економічних показників порівняно з іноземними підприємствами.

Науковці виокремлюють сім етапів становлення та розвитку підприємницької діяльності в Україні, у проходженні яких провідну роль відіграли саме суб'єкти господарювання МСБ [10, с. 14]. При цьому кожен етап характеризувався певними складовими формування мотиваційних спонукань до створення МСБ:

1) 1991–1999 рр. – всездозволеність і надмірна ризикованість через відсутність чітких правил здійснення підприємницької діяльності. Перевага надається неправовим методам регулювання підприємницької діяльності. Висока вартість та тривалість процедури реєстрації підприємницької діяльності. Висока ймовірність як повної втрати бізнесу, так і отримання надприбутків;

2) 2000–2003 рр. – пристосування до новітніх умов господарювання. Формування

правового поля в країні, становлення ринкових відносин. Нестійкі тенденції зміни фінансових результатів діяльності підприємств, висока ймовірність збитковості;

3) 2004–2007 рр. – максимізація прибутковості й рентабельності діяльності, завоювання більшої частки ринку збуту. Скорочення питомої ваги підприємств, що одержували збиток за результатами діяльності;

4) 2008–2009 рр. – бажання вистояти, протидія кризовим фінансовим явищам. Скорочення капітального інвестування діяльності підприємств, падіння обсягів реалізованої продукції у всіх суб'єктів господарювання. Зростання питомої ваги фізичних осіб-підприємців серед загальної кількості суб'єктів господарювання. Збільшення кількості зайнятих і найманих працівників у діяльності фізичних осіб-підприємців;

5) 2010–2012 рр. – прагнення покрити збитки попереднього періоду, набути ознак стабілізації. Зростає кількість суб'єктів великого підприємництва за рахунок підприємств при зменшенні кількості середнього та малого підприємництва. Зростання обсягів капітального інвестування діяльності підприємств і обсягів реалізації продукції;

6) 2013–2014 рр. – демотивація, викликана фінансовими, політичними, соціальними та іншими причинами (антимотивація). Скорочення капітального інвестування діяльності підприємств. Зростання обсягів реалізації продукції у всіх суб'єктів господарювання. Зростання кількості суб'єктів малого підприємництва за рахунок фізичних осіб-підприємців при скороченні кількості великого й середнього підприємництва. Збільшення кількості зайнятих при зменшенні кількості найманих працівників у діяльності фізичних осіб-підприємців;

7) починаючи з 2015 р. – скорочення антимотиваційних настроїв. Оптимістичні сподівання на початок стабілізації та зростання прибутків. Зростання кількості суб'єктів малого підприємництва за рахунок як підприємств, так і фізичних осіб-підприємців при скороченні кількості великого та середнього підприємництва. Скорочення як займаних, так і найманих працівників всіма суб'єктами господарювання. Зростання обсягів капітального інвестування та реалізації продукції всіма суб'єктами господарювання.

Отже, можна стверджувати, що в Україні спостерігається позитивна тенденція до формування сприятливих умов для розвитку МСБ, проте темпи їхнього формування є досить повільними, що стримує час настання позитивного ефекту від їхнього масового створення та оздоровлення на цьому підґрунті економіки країни. Виходом із ситуації має стати більш детальне дослідження провідного світового досвіду щодо процедур створення та підтримки діяльності МСБ у провідних країнах світу, на підґрунті чого має бути розроблено дорожню карту розвитку суб'єктів МСБ в Україні.

Висновки. За рахунок мобільності, гнучкості, інноваційного підходу до діяльності малі та середні підприємства здатні швидко адаптуватися до змін споживчого попиту, знайти свою ринкову нішу, оперативно здійснювати виробництво нової продукції малими партіями, що може стати дієвим важелем стабілізації економіки на рівні регіону та країни. Вони мають порівняно невисокі експлуатаційні витрати, створюють раціональну структуру організації та управління, проводять постійний пошук нетрадиційних рішень і нових способів дій, характеризуються ініціативністю і підприємливістю. Саме з позиції необхідності сформувані конкурентні переваги вітчизняного бізнесу на європейському ринку постає актуальним і таким, що потребує подальшого вивчення та верифікації, питання стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу на теренах українського ділового середовища. У цьому контексті мають бути використані всі без виключення важелі державного управління – від законодавчого регулювання до організаційної та

консультаційної допомоги. Саме систематизації та методичному забезпеченню означеної допомоги і мають бути присвячені подальші дослідження.

Список використаної літератури

1. Абрамова І. М. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. *Фінанси України*. 2010. № 4. С. 12–17.
2. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 57. С. 58–66.
3. Толстова А. В., Кибальчич С. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 60. С. 55–62.
4. Сікора В. Д. Бізнес. *Енциклопедія сучасної України* / Нац. акад. наук України, Наук. т-во ім. Шевченка, Координац. бюро енциклопедії сучасної України НАН України. Редкол.: І. М. Дзюба (співголова), А. І. Жуковський (співголова) (та ін.). К., 2003. Т. 2: Б. 872 с.
5. Шер Р. Сильный средний бизнес: Как справиться с семью основными препятствиями роста = Mighty Midsized Companies. How Leaders Overcome 7 Silent Growth Killers. М. : Альпина Паблшер, 2016. 248 с.
6. Воджик В. Малі та середні підприємства на єдиному ринку ЄС. Прага : Wolters Kluwer ČR, 2009.
7. Якушева О. В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Черкаський державний технологічний університет. Черкаси, 2017. 288 с.
8. Рекомендація Комісії 96/280/ЄС «Про визначення малих та середніх підприємств» від 3 квітня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a07#Text.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
10. Zakharova O., Prodanova L., Kotliarevsky O. Development of entrepreneurship in economy of Ukraine: motivators and demotivators of entrepreneurs' activity. *Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси, 2017. Випуск 45. Част. II. С. 11–21.

References

1. Abramova, I. M. (2010). Small business development problems in Ukraine. *Finansy Ukrainy (Finance of Ukraine)*, 4, 12–17.
2. Dikan, O. V. (2017). Small business development in Ukraine: problems and ways of providing. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti (Transport and Industrial Economics Bulletin)*, 57, 58–66.
3. Tolstova, A. V., Kibalchich, S. (2017). Problems of small business development in Ukraine. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti (Bulletin of the Economics of Transport and Industry)*, 60. С. 55–62.
4. Sikora, V. D. (2003). Business. Encyclopedia of Modern Ukraine. Kiev, Nat. acad. Sciences of Ukraine, Sciences. About them. Shevchenko, coordination. Bureau of the Encyclopedia of Modern Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine.
5. Cher, R. (2016). Strong Midsize Businesses: Dealing with Seven Key Barriers to Growth = Mighty Midsized Companies. How Leaders Overcome 7 Silent Growth Killers. М. : Alpina Publisher.

6. Vodzhik, V. (2009). Small and Medium Enterprises in the EU Single Market. Prague: Wolters Kluwer ČR.
7. Yakusheva, O. V. (2017). Economic development and support of small and medium-sized businesses at the regional level: dis. ... Cand. econom. Sciences : 08.00.05. Cherkasy State Technological University. Cherkasy.
8. Commission Recommendation 96/280/EC «On the definition of small and medium-sized enterprises» of 3 April 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a07#Text.
9. Commercial Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
10. Zakharova O., Prodanova L., Kotliarevsky O. Development of entrepreneurship in economy of Ukraine: motivators and demotivators of entrepreneurs' activity. *Zbirnyk naukovykh pracj Cherkasjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky (Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences)*, Cherkasy, 2017. 45, II, 11–21.

Shpilovii Yevhen

Postgraduate Student (PhD),
Cherkasy State Technological University

Kabanets Oleksadr

Master Student,
Cherkasy State Technological University

Gubskii Mykhailo

Master Student,
Cherkasy State Technological University

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION PLANTS OF UKRAINE

The aim of the work is to determine the essence and characteristics of the functioning of a small and medium-sized enterprise, its importance and place in the economy and society, the characteristics of the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine. The article examines the theoretical foundations of small and medium-sized businesses from the standpoint of understanding its definition, reviews the views of modern domestic and foreign scientists on its definition, takes into account the legal definition of such a business. The definition of small and medium-sized businesses in the European legislation is generalized and systematized. The core provisions concerning the functioning of small and medium business in the historical perspective are systematized. The prospects of small and medium business in Ukraine under the conditions of active European integration aspirations are outlined. Seven stages of the formation and development of entrepreneurial activity in Ukraine are identified. Each stage is characterized by the components of the formation of motivational incentives to create small and medium-sized businesses in Ukraine. The foundations for further intensifying the development of the processes of creating small and medium-sized businesses in Ukraine have been substantiated.

Keywords: *small business; middle business; development; eurointegration.*

Дата надходження до редакції – 10.01.2020

Бугера Костянтин Вікторович

аспірант кафедри менеджменту та маркетингу

Київський університет ринкових відносин

e-mail: rvps@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4263-3597>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Метою статті є здійснення аналізу та оцінки сучасного стану і тенденцій вітчизняних підприємств олійно-жирової галузі, перспектив розвитку олійно-жирової галузі України. У процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема системний підхід – для узагальнення даних підприємств олійно-жирової галузі України як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними; методи систематизації та прогнозування – для визначення загальних тенденцій розвитку підприємств вітчизняної олійно-жирової галузі і перспектив розвитку підприємств олійно-жирової галузі України. Обґрунтовано загальні тенденції розвитку підприємств олійно-жирової галузі та перспективи розвитку підприємств олійно-жирової галузі України. Визначено основні причини, що мали вплив і будуть впливати в майбутньому на функціонування підприємств олійно-жирової галузі та перспективи її розвитку. Наукова новизна полягає у визначенні основних тенденцій розвитку підприємств олійно-жирової галузі України та перспектив їхнього розвитку. Отримані результати дослідження направлені на забезпечення якісного управління діяльністю підприємств олійно-жирової галузі України та забезпечення високого рівня їхньої конкурентоспроможності. Вони можуть бути використані для удосконалення перегляду стратегічних планів розвитку та діяльності, засад управління підприємствами олійно-жирової галузі України.

Ключові слова: тенденції; чинники; перспективи; підприємство; олійно-жирова галузь.

Постановка проблеми. Олійно-жирова галузь України є однією з провідних та мобільних в агропромисловому комплексі країни. Модернізація обладнання, використання сучасних ресурсозберігаючих технологій, широкий асортимент продукції, високий рівень конкурентоспроможності, експортна орієнтація підприємств галузі – риси, які характеризують внесок даної галузі у вітчизняну економіку.

Про важливість олійно-жирової галузі для вітчизняної економіки може свідчити той факт, що мультиплікативний ефект від функціонування олійно-жирової галузі, тобто її вплив на розвиток інших галузей АПК і промисловості, характеризується її численними міжгалузевими зв'язками, завдяки яким, з одного боку, вона забезпечує населення країни та інші галузі промисловості олійно-жировою продукцією, сільське господарство – кормами (шротами), а з іншого – вона є замовником і споживачем сільськогосподарської сировини, продукції інших галузей промисловості, що, в кінцевому підсумку, формує прибуток у різних галузях народногосподарського комплексу.

Дослідження сучасного стану вітчизняної олійно-жирової галузі, визначення основних тенденцій, під впливом яких вона перебувала протягом останніх років, а також причин, що впливали на ці тенденції, є вкрай важливим для здійснення подальшого

прогнозування та урахування їхнього ймовірного впливу в майбутньому на діяльність підприємств олійно-жирової галузі та визначення стратегічних орієнтирів подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем та перспектив розвитку ринку олійних культур, розширенню ефективності їхнього виробництва та посиленню конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках присвячені праці таких відомих учених, як М. Ільчук, А. Пилипченко, В. Тимченко, В. Ткачук, І. Чехов, С. Чехов, О. Шубравська та ін. Питаннями дослідження проблем державного регулювання і подальшого розвитку олійного виробництва займалися такі науковці, як О. Іваницька, М. Корецький, О. Мордвінов, П. Саблук, О. Шпичак, В. Юрчишин тощо.

Мета та завдання статті. Метою статті є здійснення аналізу та оцінки сучасного стану підприємств вітчизняної олійно-жирової галузі, визначення загальних тенденцій та перспектив розвитку підприємств олійно-жирової галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок олійних для українських сільськогосподарських виробників є ключовим за останні роки, оскільки, по-перше, рентабельність вирощування соняшнику залишається найвищою серед усіх основних сільськогосподарських культур і для багатьох господарств є «рятівним колом» всього рослинництва, що підтверджується даними таблиці 1. Навіть незважаючи на негативний тренд рівня рентабельності соняшнику, що є загальним для всього рослинництва, який розпочався з 2016 року і триває понині, рентабельність соняшника залишається найбільш високою порівняно з іншими і на початок 2019 року складала 32,5 %, притому що рентабельність зерна, яке посідає другу позицію за рівнем рентабельності, всього 24,7 %.

Таблиця 1

Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах, %

Роки	Продукція рослинництва				
	Зерно	Насіння соняшнику	Цукрові буряки (фабричні)	Картопля	Овочі відкритого ґрунту
2014	25,8	36,5	17,9	9,2	16,7
2015	43,1	80,5	28,2	24,2	47,5
2016	37,8	63,0	24,3	-3,2	19,7
2017	25	41,3	12,4	10,0	15,6
2018	24,7	32,5	-11,4	6,8	16,7

Джерело: складено за [1]

Разом з тим, згідно з даними Держкомстату, рівень рентабельності підприємств з вирощування соняшнику набагато вищий за рівень рентабельності всіх сільськогосподарських підприємств впродовж 2014–2018 років, що, безперечно, є дуже позитивним (рис. 1).

Незважаючи на негативну тенденцію до зменшення рівня рентабельності як всіх сільськогосподарських підприємств, так і підприємств, що вирощують соняшник, вона впродовж п'яти останніх років мала позитивне значення, тоді як за більшістю видів економічної діяльності та промислової діяльності підприємства у 2014–2015 роках отримували збитки. Крім цього, за всі періоди дослідження рівень рентабельності підприємств, що вирощують соняшник, перевищував критеріальні значення доцільності

ведення бізнесу – середній темп інфляції у країні та середньорічну депозитну ставку (рис. 2).

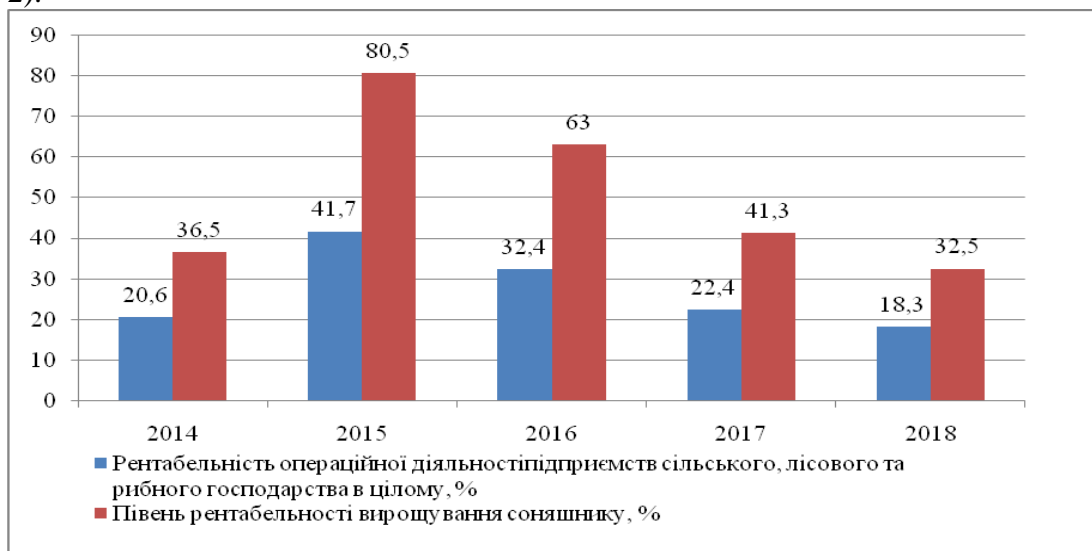

Рис. 1. Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств та підприємств, що вирощують соняшник, %

Джерело: складено за [1]

По-друге, Україна – великий виробник соняшникової олії, яка нарощує потужності з року в рік (рис. 3). Позитивна динаміка показників обсягів виробництва соняшнику та інших олійних культур свідчить про те, що в олійно-жировій галузі намітилися тенденції до розвитку олійних підприємств: згідно з даними Держкомстату України, виробництво олії соняшникової та її фракцій зросло з 4,4 млн тонн у 2014 році до 5,1 млн тонн у 2018 році.

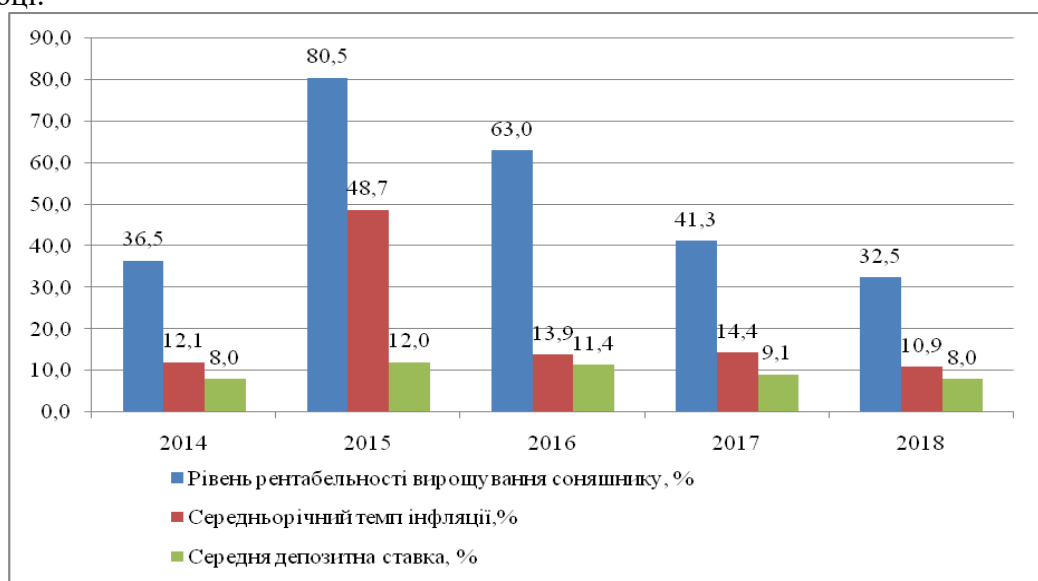

Рис. 2. Порівняння рівня рентабельності підприємств, що вирощують соняшник, з критеріями доцільності ведення бізнесу

Джерело: складено за [1; 2]

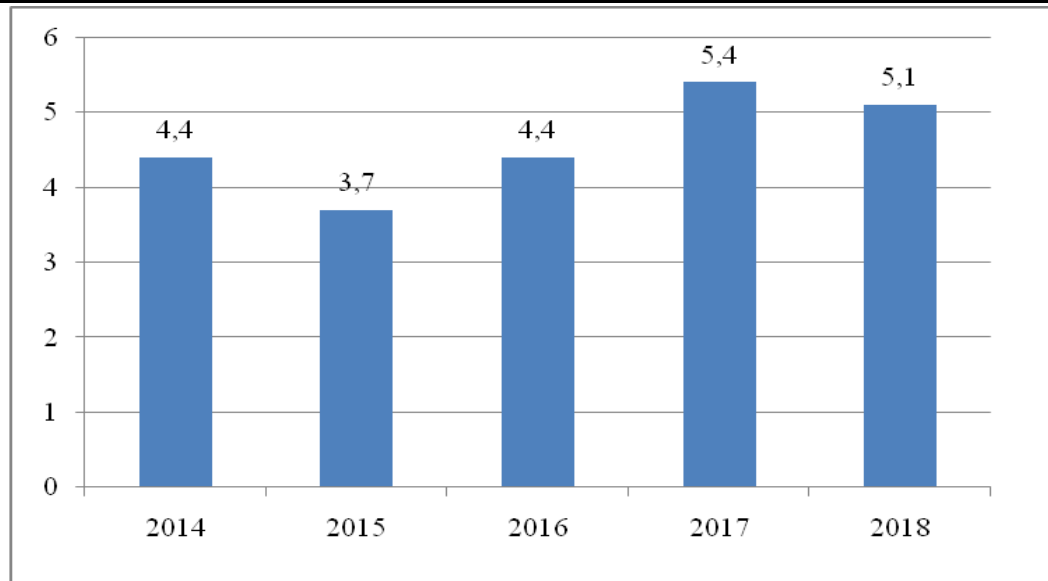

Рис. 3. Виробництво олії соняшникової та її фракцій в Україні, млн тонн

Джерело: складено за [1]

Якщо порівнювати індекси промислової продукції всієї переробної промисловості, виробництва харчових продуктів та виробництва олії і тваринних жирів, то остання показує кращі результати в більшості з періодів дослідження, але, в той же час, досить негативним був результат 2018 року (табл. 2). Протягом усього ж періоду, що досліджується, індекс промислової продукції виробництва олії і тваринних жирів постійно перевищував рівень показника за видом діяльності «Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів», інколи він навіть перевищував рівень загального показника всієї переробної промисловості.

Таблиця 2

Індекси промислової продукції за видами діяльності

Види діяльності	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
1. Переробна промисловість, всього	90,7	87,4	104,3	104,8	101,1
1.1. в т. ч. «Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів»	102,5	89,3	104,4	102,9	98,5
в т. ч. «Виробництво олії та тваринних жирів»	121,5	85,8	116,5	118,7	94,5

Джерело: складено за [1]

Олійно-жирова галузь, як структурний підкомплекс АПК, що об'єднує як виробників насіння, так і олійно-переробні заводи, характеризується щорічним поступовим нарощуванням обсягів реалізації продукції як в цілому, так і за окремими складовими.

При цьому частка виробництва олії та тваринних жирів у всій переробній промисловості перевищувала 7% за період 2014–2018 років, зростала до 9,4% у 2016 році, потім зменшилася до 8,1% у 2018 році. Частка виробництва олії та тваринних жирів у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів складала 22,1% у 2014 році і зростала з року в рік та сягнула 26,3% у 2018 році, тобто можемо зробити

висновок про дуже важливе значення олійно-жирової галузі в промисловому виробництві та економіці України в цілому, а також про її постійний розвиток і нарощування обсягів діяльності.

По-третє, Україна – впевнений постачальник соняшникової олії № 1 у світі [3].

На сьогодні заводи з виробництва соняшникової олії модернізуються, встановлюються лінії з рафінації та дезодорації. Експорт сирової олії – вчорашній день. Сьогодні можна сміливо говорити, що в Україні немає заводів рівня 20-річної давності. Нині країна виробляє 6,4 млн тонн олії, з яких 6 млн тонн експортується, а це 60 % світового експорту.

Вітчизняна олійно-жирова галузь є прикладом ефективного господарювання та розвитку індустрії. За останні 15–17 років наша країна перетворилася з експортера насіння соняшнику на найбільшого виробника й експортера соняшникової олії (частка світового ринку перевищує 60 %). Українські виробники мають значні можливості нарощування експорту соняшникової олії, адже для нашої країни сьогодні відсутні обмеження щодо реалізації на зовнішньому ринку різноманітних продуктів переробки соняшнику.

Динаміку експорту олії вітчизняними підприємствами за останні роки характеризують дані таблиці 3.

Таблиця 3

Обсяги експорту соняшникової олії вітчизняними підприємствами, тис. тонн

Роки	Всього	Країни СНД	Європа	Азія	Африка	Америка	Австралія та Океанія	Інші
2014	4339,49	87,53	817,37	2990,92	433,98	7,04	2,65	
2015	3938,56	58,85	744,34	2818,30	303,44	12,26	1,37	
2016	4842,06	44,37	1396,17	3071,26	305,09	21,09	4,09	0,00007
2017	5757,34	35,30	1812,15	3615,40	264,15	24,83	5,51	
2018	5585,15	31,40	1359,62	3940,43	195,24	34,97	23,46	0,00037

Джерело: складено за [1]

Істотні зміни за досліджуваний період відбулися в географії експорту соняшникової олії, що відображено на рис. 4 (Австралію та Океанію виключено з досліджень у зв'язку з низькою часткою експорту в ці країни). Загалом же на азійські країни припадає більше 60 % експорту української соняшникової олії, і ця частка постійно зростає (з 45,1 % у 2011 році до 70,6 % у 2018 році). Однією з причин зростання попиту на неї в цих країнах є збільшення доходів місцевого населення та його чисельності.

Фахівці вважають, що, крім сирової соняшникової олії, перспективи для експорту в Азію має рафінована дезодорована, а також олія в пляшках. Експорт такої олії є можливим, незважаючи на окремі негативні чинники, зокрема податкове мито на рафіновану олію значно вище, ніж на сирину, тому покупцям вигідніше самостійно рафінувати олію, розливати в пляшки і вже виходити на ринок з таким продуктом; у країнах Азії практикують купажі, тобто змішують соняшникову олію з іншими оліями, що значно здешевлює кінцевий продукт.

Обсяги експорту соняшникової олії на європейському ринку зменшувалися в період 2011–2013 років з 27 % до 12,6 %, потім спостерігалось поступове збільшення до 2017 року до 31,5 % і незначне зменшення в 2018 році до 24,3 %.

Негативною була тенденція до зменшення частки експорту в країни Африки (з 20,5 % у 2011 році до 3,5 % у 2018 році) та СНД (з 6,6 % у 2011 році до 0,6 % у 2018 році).

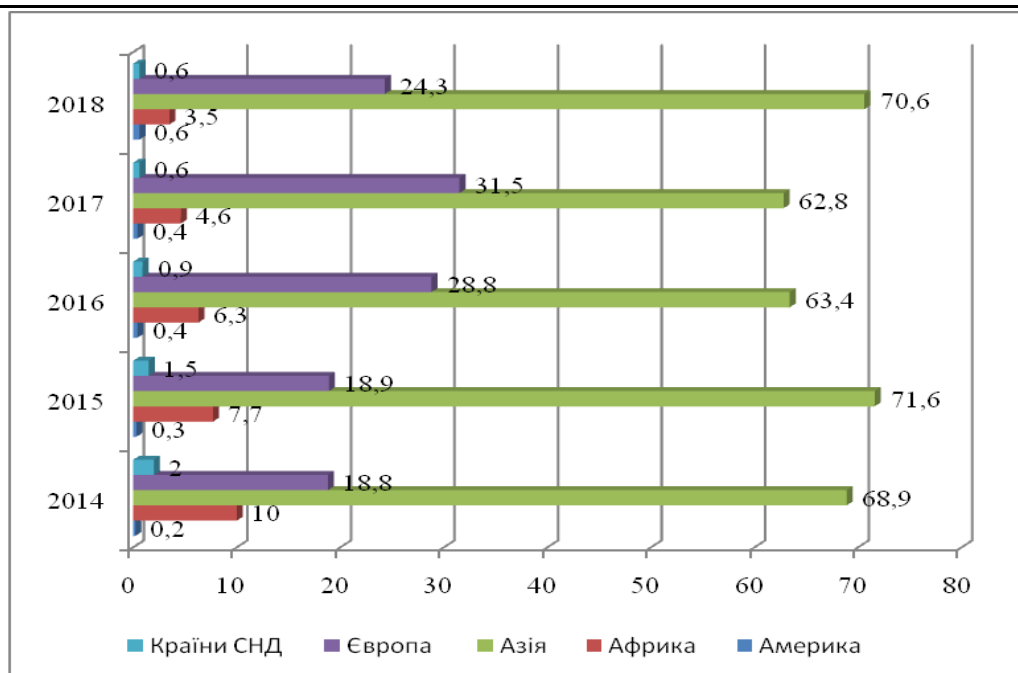

Рис. 4. Структура експорту соняшникової олії за континентами за період 2014–2018 років, %

Джерело: складено за [1]

Щодо країн СНД, то, за твердженням фахівців, єдиним негативним чинником для України на ринку соняшникової олії є цінова неконкурентоспроможність порівняно з олією російського виробництва. Це зумовлено значно нижчими цінами в Росії на сировину, насіння соняшнику та дешевою логістикою.

Таким чином, олійно-жирова галузь є експортно орієнтованою, і всередині країни залишається близько 10 % всього виробництва для внутрішнього споживання.

Отже, Україна, без сумніву, залишається головним світовим виробником насіння соняшнику та продуктів його переробки і продовжує посідати перше місце серед експортерів нерафінованої соняшникової олії і шроту. При цьому, на думку експертів, 2018 рік для українського олійного ринку в цілому склався досить неоднозначно [4–6]: ціни на нерафіновану соняшкову олію знизилися до 10-річного мінімуму; збільшилися обсяги виробництва і премія на високоолеїнову соняшкову олію; з'явився новий імпортер соняшникової шроту – Китай, але, незважаючи на це, темпи укладення контрактів на постачання продукту з України в КНР непередбачувано сповільнилися на початок 2019 року; більшість великих виробників соняшникової макухи переорієнтувалася на виробництво шроту; Україна як експортер соєвих бобів змінила орієнтацію на переробку цієї культури і скоротила обсяги експорту олійної; на олійному ринку країни в 2018 році значні зміни не торкнулися тільки насіння ріпаку, при цьому останні новини щодо посилення вимог ЄС до показників викидів парникових газів і скасування ПДВ при експорті даної олійної в 2020 році можуть внести коригування в торгівлю і в зазначеному сегменті.

Великим плюсом на користь інвестиційної привабливості олійно-жирової галузі також є й те, що серед інших галузей олійно-жирова промисловість є однією з найбільш інноваційних галузей вітчизняної економіки. Інноваційна діяльність підприємств олійно-жирової галузі здійснюється через впровадження комплексного обладнання для

забезпечення повного циклу виробництва олії та похідних продуктів; застосування в технологіях виробництва олій та жирів нових видів каталізаторів; удосконалення технології екстракції олій і виробництва маргарину; використання відходів олійно-жирового виробництва для створення нової продукції; застосування спеціальних технологій для покращення органолептичних і фізико-хімічних властивостей вершкового масла та спредів на основі використання натуральних смакових та ароматичних добавок із натуральної молочної сировини тощо [7–8].

Щодо перспектив розвитку олійно-жирової галузі, думки експертів такі:

- у 2020 році посиляться і глобальна, і регіональна конкуренція на сировинних ринках. Фактори, які визначають рух глобального ринку та регіональних ринків (у тому числі й України): невизначеність та невпевненість у перспективах розвитку економіки; зниження темпів росту споживання; падіння темпів зростання глобальної економіки, про що йдеться у звіті Світового банку (World Bank Report «Global Economic Prospects»); політичний фон і політичні рішення. Найбільшими ризиками для України будуть два фактори: фактор відкриття ринку землі та фактор продовження торгової війни;

- щодо ринку соняшнику, то головна тенденція – соняшникова олія переходить у категорію преміум-класу, що може значно стимулювати ріст цін та розвиток галузі. Ціни на соняшник будуть не надто високі. Площі під посів не будуть відрізнятися від попередніх років – стабільні. Відзначається хіба що ріст урожайності, що буде наслідком застосування аграрних технологій та пристосування до зміни кліматичних умов;

- з 1 січня 2020 року відбудеться введення нового режиму оподаткування ПДВ операцій із експорту на ріпак. Прогнозовано, що переробка всередині країни буде перебувати на тому ж рівні. Також озвучуються позитивні прогнози у виробництві ріпаку – очікується новий рекорд на рівні 3,3 млн тонн. Є декілька сценаріїв, на думку експертів, на зазначений сезон: сезон, коли введення нового режиму оподаткування ПДВ операцій із експорту ріпаку та сої буде знаходитись на тому ж рівні; новий уряд ініціює нові зміни та модифікації в режимі експорту сої та ріпаку; прогнозують також збільшення площ під ріпаком та соєю, які фактично після незначного скорочення будуть відновлені;

- для України ринком № 1 залишається ЄС, при цьому існують перспективи подальшого нарощування обсягів торгівлі. Прикладом може стати ринок соєвого шроту. Потреба ЄС в цьому продукті переробки сої оцінюється на рівні 30 млн тонн, половину з яких Європа імпортує. Україні потрібно тільки наростити переробку соєвих бобів і, скориставшись нагодою, закріпитися на цьому ринку. Очевидно, що істотно потіснити соєвих гігантів – США, Аргентину та Бразилію не вдасться, проте зайняти свою нішу цілком реально;

- у світі стрімко знижується виробництво пальмової олії. Це обумовлює підвищення виробництва і цін на інші олії, зокрема соняшникову й ріпакову. Європейська переробка ріпаку оцінюється в 23 млн тонн, що стимулює скорочення запасів і нарощування імпорту. У зв'язку з цим українські аграрії зможуть істотно наростити експорт ріпаку в ЄС. В цілому в Україні, Росії та Білорусі виробництво цієї культури стрімко зростає;

- світове виробництво всіх олій, крім пальмової, буде рости на 4 млн тонн. Це найнижчий показник зростання за останні 4 роки. Але навіть це не компенсує падіння пальмової олії. Тому ціни на олії, в першу чергу соняшникову і рапсову, будуть рости;

- торгова війна Китаю зі Сполученими Штатами сприяє зростанню споживання та імпорту соняшникової олії з інших країн. Крім того, Китай припинив субсидування кукурудзяної олії, що сприяє зростанню попиту на соняшникову олію, хоча її частка в загальному обсязі споживання невелика – близько 3 % [9–10].

В той же час експерти наголошують, що потрібно «дослухатись» до світових трендів, а саме: 1) звернути увагу на зміну структури харчування та значний запит на рослинні олії – тренд на здорове харчування та органіку; 2) шукати нові ринки збуту (в результаті торгових війн постійно відкриваються «вікна можливостей»); 3) «тримати руку на пульсі» та враховувати зміни податкового законодавства; 4) інвестувати у переробку. Одночасно слід звернути увагу на те, що потужності українського АПК передбачають, що в найближчі роки може скластись ситуація, коли буде відчуватись брак сировини для переробки. І експерти не виключають, що можлива ситуація, коли Україна буде імпортувати соняшник; 5) змінити модифікації та перелаштувати виробництво олій в преміум-сегмент. Таким чином, українська високоолійна соняшникова олія може стати національним брендом з премією у 400–500 доларів.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснений нами аналіз стану та тенденцій розвитку потенціалу конкурентоспроможності торговельних підприємств України дозволив виявити загалом позитивну динаміку та тенденції щодо подальшого розвитку олійно-жирової галузі України. Олійно-жирова галузь України, незважаючи на різні складності, стрімко розвивається. Заводи з виробництва олій збільшують асортимент продукції та обсяги виробництва, нарощують обсяги експорту, також розширюється і географія поставок. Сільськогосподарські виробники, в свою чергу, збільшують посівні площі під олійні культури, зростає врожайність олійних і обсяги їхнього вирощування. Галузь постійно оновлює матеріально-технічну базу та інвестує у розвиток, показує високі фінансові результати діяльності. Отже, можемо стверджувати, що рівень інвестиційної привабливості олійно-жирової галузі досить високий, галузь є стабільно зростаючою і висококонкурентною.

Список використаної літератури

1. Матеріали Державного комітету статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.09.2019).
2. Матеріали Національного банку України. URL : <http://bank.gov.ua> (дата звернення: 28.09.2019).
3. Олійно-жирова галузь України. Показники роботи за 2015 рік. Харків : ФОП Родак Л. В., 2016. 106 с.
4. Зелена В. Український олійний ринок: вітер торгових змін. URL : <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1105864> (дата звернення: 28.09.2019).
5. Рослинництво України: статистичний збірник. Київ, Державна служба статистики України, 2018. 180 с.
6. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарських підприємств за 2010–2015 рр.: статистичні бюлетені. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.09.2019).
7. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів : монографія. К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. 152 с.
8. Жадан Т. А. Актуальні проблеми розвитку сировинної бази олійно-жирової галузі в Україні. *Труди міжнародної наукової конференції «Розвиток міжнародної конкурентоспроможності: держава, регіон, підприємство»* (16 грудня 2016 року Лісабон, Португалія). 2016. Ч. 1. С. 79–82.

9. Фінінструменти та перспективи кредитування АПК. URL : <http://agroconf.org/content/fininstrumenti-ta-perspektivi-kredituvannya-apk> (дата звернення: 29.09.2019).

10. Олійно-жирова галузь 2020: тенденції, прогнози, перспективи. URL : <https://www.growthow.in.ua/oliyno-zhyrova-haluz-2020-tendentsii-prohnozy-perspektyvy/> (дата звернення: 25.09.2019).

Referenses

1. Materialy Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Proceedings of the State Statistics Committee of Ukraine]. Available at : <http://ukrstat.gov.ua/> (access date September 28, 2020).

2. Materialy Natsionalnoho banku Ukrainy [Proceedings of the National bank of Ukraine]. Available at : <http://bank.gov.ua> (access date September 28, 2019).

3. *Oliyno-zhyrova haluz Ukrainy. Pokaznyky roboty za 2015 rik* [Oil and fat industry of Ukraine. Performance indicators for 2015]. Kharkiv: FOP Rodak , 2016. 106 p. (in Ukr).

4. Zelena, V. (2019), *Ukrayinskyy oliynnyy rynek: viter torhovykh zmin* [Ukrainian oil market: the wind of trade change] Available at : <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1105864> (access date September 28, 2019) [in Ukrainian].

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). *Roslynnystvo Ukrainy: statystychnyy zbirnyk* [Crop production of Ukraine: statistical collection]. Kyiv, 180 p.

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017). *Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsiyi silskoho hospodarstva silskohospodarskykh pidpryyemstvakh za 2010–2015 rr.* [The main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises for 2010–2015: statistical bulletins]. Kyiv, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (access date September 30, 2019) (in Ukr).

7. Kupchak, P. M. (2009) *Kharchova promyslovisht Ukrainy v umovakh aktyvizatsiyi intehratsiynykh ta hlobalizatsiynykh protsesiv* [Food industry of Ukraine in the conditions of intensification of integration and globalization processes]. Kyiv (in Ukr).

8. Zhadan, T. A. (2016) *Aktual'ni problemy rozvytku syrovynnoyi bazy oliyno-zhyrovoyi haluzi v Ukraini* [Current problems of development of the raw material base of the oil and fat industry in Ukraine], Lisbon (in Ukr).

9. *Fininstrumenty ta perspektyvy kredituvannya APK* [Financial instruments and prospects of crediting agro-industrial complex]. Kyiv, available at: <http://agroconf.org/content/fininstrumenti-ta-perspektivi-kredituvannya-apk> (access date September 29, 2019) (in Ukr).

10. *Oliyno-zhyrova haluz 2020: tendentsiyi, prohnozy, perspektyvy* [Oil and fat industry 2020: trends, forecasts, prospects]. Kyiv, available at: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/topic/1105864> (access date September 25, 2019) (in Ukr).

Bugera Konstantin

Postgraduate student of the Department of Management and Marketing,
Kyiv University of Market Relations

CURRENT STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF OIL AND FAT INDUSTRY OF UKRAINE

Objective. The objective of the article is the analyze and assess the current state and trends of domestic enterprises of the oil and fat industry, the prospects for the development of the oil

and fat industry of Ukraine.

Methods. The following methods and techniques for studying economic phenomena and processes are used in the article: analysis and synthesis, induction and deduction, comparison method, expert estimation method, dialectical and historical approaches, abstract-logical method, system and comparative analysis.

Results. As a result of the analysis that the general tendencies of development of the enterprises of oil and fat branch and prospects of development of the enterprises of oil and fat branch of Ukraine are substantiated. It is established that the oil and fat industry of Ukraine is one of the leading and mobile in the agro-industrial complex of the country. The main reasons that have had and will have an impact in the future on the functioning of the oil and fat industry and prospects for its development have been identified. It is stated that the modernization of equipment, the use of modern resource-saving technologies, a wide range of products, a high level of competitiveness, export orientation of the industry - features that characterize the contribution of this industry to the domestic economy. The study of the current state of the domestic oil and fat industry, identifying the main trends under the influence of which it is in recent years, as well as the reasons that influenced these trends, is extremely important for further forecasting and taking into account their possible future impact on oil and fat companies. definition of strategic guidelines for further development.

The obtained results of the research are aimed at ensuring high-quality management of the oil and fat industry of Ukraine and ensuring a high level of their competitiveness. They can be used to improve the revision of strategic development plans and activities, the principles of management of enterprises in the oil and fat industry of Ukraine.

Keywords: trends; factors; prospects; enterprise; oil and fat industry.

Дата надходження до редакції – 20.01.2020

УДК 637.52: 658.26

JEL Classification Code: D74; D83; J24

Захарова Оксана Володимирівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,

Черкаський державний технологічний університет

bonheur5576@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5793-6203>

Тарасенко Юлія Олександрівна

магістрант Черкаського державного технологічного університету

Коляда Едуард Вікторович

магістрант Черкаського державного технологічного університету

КОУЧИНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ НАГРОМАДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розкрито зміст та охарактеризовано сучасне бачення категорії «людський капітал». Наведено умови нагромадження людського капіталу через процедури інвестування. Визначено доцільність розгляду коучингу як одного з дієвих інструментів нагромадження людського капіталу на рівні підприємства. Проаналізовано основні

підходи та інструменти коучингу, що можуть бути залучені до нагромадження людського капіталу на рівні підприємства.

***Ключові слова:** коучинг; людський капітал; ефективність; персонал; підприємство; професійний та особистісний розвиток.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Сучасний етап перспективного суспільно-економічного розвитку країн світу характеризується переходом від індустріального, промислового до постіндустріального, інформаційного суспільства, та на цьому підґрунті відбувається формування кардинально нового типу економіки – економіки знань. При цьому спостерігається докорінна трансформація головного чинника прогресу – фінанси та матеріальний капітал відходять на другий план у формуванні суспільного блага порівняно із інноваційними знаннями, вміннями та навичками, що акумулюються у людському капіталі і починають відігравати головну роль в інноваційному прогресі. Носієм і джерелом ключового фактора виробництва за таких обставин стає людина, професійному розвитку, морально-психологічному здоров'ю та задоволенню мотиваційних спонукань якої має бути приділено достатньо уваги керівництвом підприємства. Саме тому темпи нагромадження людського капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях будуть залежати від усвідомлення керівними особами на всіх рівнях вирішальної ролі людини в економічній системі, особливо в умовах науково-технічного прогресу, коли професійні навички, рівень освіти, здатність освоювати нові досягнення визначають соціальну, економічну та екологічну складові успішності діяльності підприємства на регіональному, національному та міжнародному ринках.

З метою прискорення темпів нагромадження людського капіталу керівництво профільних кадрових відділів підприємства має залучати всі дієві інструменти, підходи та методи впливу, одним з найбільш потенційно дієвих серед яких сьогодні виступає коучинг. Хоча даний інструмент є достатньо новим для українського бізнес-середовища, а його використання за сучасних умов здебільшого обмежується факультативними тренінговими програмами психоемоційної підтримки особистості у її прагненні до самостійного пошуку вірних відповідей на доволі складні питання виробничо-організаційного й управлінського характеру, коучинг містить у собі потужний потенціал для активізації процесів професійного безперервного зростання персоналу, що є однією з умов прискореного нагромадження обсягу людського капіталу підприємства. Саме тому поглиблене наукове дослідження всіх складових інструментального впливу коучингу на процеси нагромадження людського капіталу можна вважати досить перспективною та актуальною тематикою дослідження за сучасних повільних темпів нагромадження людського капіталу суб'єктами господарювання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика використання коучингу як одного з інструментів нагромадження людського капіталу на рівні підприємства є доволі новою та навіть новаторською для українського наукового середовища, хоча багато авторів сьогодні досліджують саме означену проблематику. Так, О. Бородієнко та Л. Музичко окреслюють контури та визначають перспективи застосування інструментарію коучингу в системі професійного навчання на підприємстві [1]. О. Дяків та Ю. Хрустальова наголошують на необхідності залучення коучингу до інструментарію розвитку професійних та особистісних компетенцій менеджера з персоналу підприємства [2]. Н. Кирлик розглядає коучинг як ефективний інструмент впливу на якість та обсяг

людського капіталу підприємства [3]. Н. Воробйова, І. Вінчук, О. Коваленко, С. Короленко, Р. Короленко та Ю. Судакова стверджують, що за сучасних умов господарювання коучинг має зайняти помітне місце серед дієвих важелів ефективного управління людськими ресурсами підприємства [4; 5]. К. Волкова, І. Миколайчук та А. Михайлов визначають місце коучингу в загальній системі управління персоналом, окреслюючи його зміст та механізми впливу на ефективність кадрової роботи підприємства [6; 7]. Р. Бала, І. Петровська та О. Рарок оцінюють можливості підвищення ефективності управлінського та організаційного аспектів діяльності керівника за допомогою використання методу коучингу [8; 9]. Н. Слободянюк доводить наявність соціально-економічної та психоемоційної складових ефективності коучингу в процесах нагромадження людського капіталу на підприємстві [10]. О. Черненко пропонує використовувати коучинг як інструмент підвищення продуктивності праці торговельного персоналу, що виступає проявом результативності процесів нагромадження людського капіталу на підприємствах сфери послуг [11]. І. Шеховцова та А. Годована конкретизують роль коучингу у загальній системі методів управління персоналом [12].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми. Незважаючи на досить презентативне, ґрунтовне та всебічне висвітлення в українському науковому середовищі ролі коучингу в процесах нагромадження людського капіталу підприємства, більшість досліджень носить декларативний характер та не розкриває практичних механізмів впливу даного інструменту на результативність процедур професійного розвитку персоналу та інтенсивність процесів нагромадження людського капіталу підприємства. Прагнення до практичного розв'язання означеної проблематики має забезпечити менеджерів з персоналу дієвим інструментарієм у справі формування результативної програми професійного розвитку персоналу та побудувати більш ефективну траєкторію нагромадження людського капіталу, що має стати запорукою зростання конкурентоспроможності підприємства на ринку та підвищення рівня його стійкості до зовнішніх негативних впливів.

Мета та завдання статті. Метою роботи є обґрунтоване визначення потенційних можливостей коучингу як одного з інструментів нагромадження людського капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «людський капітал» з'явився у світовому науковому середовищі порівняно недавно. У науковий обіг його ввів Г. Беккер, який у 1964 р. написав наукову роботу, що мала проривну назву «Людський капітал: теоретичний та емпіричний аналіз» та суттєвим чином змінила погляди науковців на роль людини у досягненні фінансових цілей та результатів діяльності бізнесу [13]. Г. Беккер довів, що людський капітал формується шляхом безперервного процесу додавання знань, вмінь і навичок людини протягом всього її життя, які з часом підпадають під процеси знецінення, а тому мають перебувати у постійному розвитку із використанням різних ефективних інструментів трансформаційного впливу. Розглядаючи поняття людського капіталу, дослідник акцентував увагу на провідній ролі престижної освіти у його формуванні, яка дозволяє сформувати підвищений попит на фахівців та збільшує їхню вартість на ринку праці.

Сучасний науковий погляд на категорію «людський капітал» дещо розширив його зміст, який сьогодні визначається певним запасом здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, які цілеспрямовано використовуються в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці, набуттю працею ознак

інноваційності й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника та стабілізацію соціально-економічного зростання національної економіки [14]. До того ж нагромадження людського капіталу у часі має синергетичний соціально-економічний ефект, пов'язаний із тим, що від його активізації виграє не лише конкретна людина, яка є безпосереднім носієм знань, а й суспільство та економіка країни в цілому. Важливими при цьому, на наш погляд, є такі акценти:

- формування людського капіталу є безперервним процесом як для індивіда, так і для підприємства і здебільшого визначається наявністю та інтенсивністю процесів інвестування;

- людський капітал є основою зростання продуктивності праці та запровадження інноваційних підходів до виконання посадових обов'язків;

- використання людського капіталу у часі веде до постійного процесу зростання доходів його власника, розмір яких буде мати тенденцію до зростання, що забезпечить окупність інвестованих коштів;

- отримання віддачі від інвестування у людський капітал є відтермінованим у часі порівняно із моментом інвестування, що неодмінно потрібно враховувати при обґрунтуванні доцільності здійснення інвестиційних програм.

Виходячи з того, що через науково-технічний прогрес обсяг людського капіталу весь час підпадає під руйнівну дію процесів знецінення, застарівання та втрати різних його складових, досить важливо у цьому аспекті спостерігати процеси нагромадження у часі людського капіталу, що відбуваються на підґрунті безперервного професійного розвитку персоналу суб'єктів господарювання. Результативність тенденцій нагромадження у часі сукупного обсягу людського капіталу на мікрорівні може бути визначена за річним приростом обсягу виробництва підприємства, на мезорівні – за приростом обсягу ВРП, на макрорівні – за приростом обсягу ВВП. Означений підхід до розрахунку є узагальненим і спрощеним, а тому не позбавленим недоліків, основним з яких є те, що він не враховує дії всіх інших факторів впливу на динаміку обсягів результуючих показників на різних рівнях управління. Проте цей недолік може бути нівельований тим аспектом, що будь-яка форма людського розвитку, за умови її реалізації на практиці на безперервній основі, буде сприяти як професійному розвитку персоналу, так і оздоровленню морально-психологічного клімату в колективі, що є умовою підвищення соціально-економічної ефективності діяльності підприємства, а отже, й поступовому досягненню темпів регіонального та національного зростання.

Теорія людського капіталу побудована на твердженні, що нагромадження людського капіталу відбувається безпосередньо під час його розвитку за допомогою інвестування. При цьому під інвестуванням розглядаються всі фінансові важелі та інструменти професійного й особистісного розвитку, що здійснюються у різні часи протягом життя людини з різних джерел (власні кошти особи, кошти батьків і родини, регіональні та державні кошти, гранти, запозичені ресурси тощо). Отже, інвестування у людський капітал, як і будь-яка інша форма інвестування, містить в собі необхідність витратити фінансові ресурси, що у майбутньому дозволить отримати додатковий дохід. Водночас більшість витрат, що входять до складу інвестування у людський капітал, носять нематеріальний та навіть скритий характер, що не дозволяє їх оцінити у режимі поточного часу та спрогнозувати очікуваний рівень і попередній термін настання їхньої окупності, що дещо знижує мотивацію керівництва підприємства до активізації інвестиційних програм у розвиток власного персоналу.

Залежно від того, яку точку зору обере керівництво підприємства стосовно інвестування у людський капітал – буде розглядати його як додаткові витрати або як потенційні можливості отримати високі доходи у майбутньому – будуть залежати інтенсивність та обсяги коштів, спрямованих на розвиток і нагромадження людського капіталу. Слід при цьому чітко розуміти, що нагромадження обсягів людського капіталу, що відбувається через розвиток і розширення освітніх, інтелектуальних, інформаційних, організаційних, управлінських, мотиваційних та інвестиційних ресурсів, розуміння провідної ролі знань людини у суспільному та економічному прогресі, є визначальними факторами стабілізації соціально-економічної ситуації в регіоні та державі, переходу до інноваційного характеру розвитку економіки України.

Сьогодні, в умовах низької результативності функціонування більшості секторів економіки України, у контексті нагромадження людського капіталу досить актуальним постає питання: яким чином керівник або менеджер може стати ефективним лідером, який успішно керує людьми, приділяє достатньо уваги їхньому професійному розвитку і навчанню, особистісному становленню і духовному вихованню, прищепленню відповідної організаційної і корпоративної культури? Яку освіту має отримати такий керівник, щоб повністю відповідати існуючим вимогам? Освіта у ЗВО, особистий досвід, семінари, курси, безумовно, не можуть повною мірою цього забезпечити, оскільки робота будь-якого менеджера в кожній організації є досить специфічною і має базуватися також на навчанні на власних помилках [15]. Саме тому для підтримки та безперервного розвитку лідерських якостей та професійних здібностей керівного персоналу, що стане базовою умовою нагромадження людського капіталу всіх без виключення мотивованих на розвиток працівників підприємства, мають бути залучені як загальноприйняті, так і альтернативні методи та інструменти нагромадження людського капіталу.

Як правило, керівники більшості підприємств розуміють, що стрімкі зміни в сучасному діловому середовищі диктують свої умови і вимагають від них постійного розвитку і вдосконалення як самих себе, так і всіх інших працівників підприємства та учасників виробничо-господарських зв'язків, тобто всіх стейкхолдерів. В цих умовах одним з найбільш продуктивних, перспективних та дієвих шляхів для самовдосконалення має стати коучинг – інструмент, заснований на побудові тренінгової розмови сам на сам між коучем і працівником, під час якої коуч буде ставити конкретні питання, які мають поступово підводити особистість до вироблення вірної й самостійної відповіді, досягнення якої має кардинальним чином змінити її погляди і підходи до виконання професійних обов'язків, вибору інструментарію управління колективом у напрямі його перетворення на ефективну й продуктивну команду, досягнення стабільних тенденцій підвищення конкурентоспроможності та стійкості підприємства на ринку. До того ж коучинг має дозволити керівникам підприємств суттєвим чином підвищити свою особистісну ефективність за рахунок отримання дієвих практичних інструментів і важелів здійснення більш якісних комунікацій на внутрішньому та зовнішньому по відношенню до підприємства рівнях, найбільш раціонального використання наявних у них знань і ресурсів, набуття усвідомленості та ясності рішень щодо вибору результативних інструментів управління, прийняття вірних управлінських рішень і здійснення необхідних дій за конкретних обставин [16].

Робота з коучем дасть можливість керівному складу підприємств найбільшою мірою розкрити свій внутрішній потенціал, максимально опанувати і використати на практиці свої ділові та особистісні риси, розвинути лідерські якості. Саме коучинг дозволить

досягти поставлених цілей в найкоротші терміни з найменшими витратами сил і ресурсів, знайшовши для цього найбільш ефективні шляхи, причому виключно за рахунок активізації свідомості самого керівника без додаткового залучення інвестиційних ресурсів. Таким чином, коучинг – це саме той метод, який дозволить сучасним керівникам підприємств піднятися на новий рівень господарювання, причому зробити це із повним розумінням справи, легко і комфортно.

Для досягнення успіху керівник обов'язково має бути лідером, проте лідерські якості хтось має від самого народження, а хтось їх розвиває вже у свідомому віці шляхом залучення різних методів саморозвитку. Водночас і цього замало, адже керівник зобов'язаний бути ще й успішним, приймати управлінські рішення, здатні суттєвим чином підвищити результативність функціонування всього підприємства, забезпечити зростання його конкурентоспроможності на ринку. Давно відомо, що головною складовою будь-якого успіху є віра в себе, але навіть коли така віра є, її дуже нелегко зберегти і примножити. І тут головну роль має відіграти коуч, роль якого пов'язана зі здатністю надихати і підтримувати інноваційні плани менеджера, посилювати його віру в себе [17].

Кожний ефективний керівник має прагнути до реалізації двох узагальнених цілей незалежно від типу та обсягів виробничо-комерційної діяльності: бізнесових – отримання конкретних фінансових та виробничих результатів і особистих – кардинальним чином змінити себе й свої погляди для набуття можливостей отримання тривалих позитивних і очікуваних результатів у бізнесі. Найбільш швидким і ефективним способом набуття цих умінь є використання послуг професійного коуча з метою розвитку навичок управління та лідерства, досягнення особистої ефективності, підвищення рівня працездатності, а в цілому – зростання якості роботи і життя. У цьому контексті досить позитивним рішенням може стати як залучення зовнішнього коуча для проведення разових або систематичних сеансів розвитку, так і пошук серед власного персоналу талановитих особистостей, здатних відіграти роль штатного коуча із всебічною підтримкою їхнього прагнення до отримання відповідного сертифікату.

Чому клієнтами коуча найчастіше повинні ставати керівники підприємств? Відповідь на це питання можливо пояснити тим, що керівники вже є переможцями у своїй справі, це люди вже домоглися успіху, їм не потрібен учитель і ментор. І у коуча тут зовсім інша роль – він допомагає керівнику побачити себе і свій бізнес зі сторони, відсторонено, що створює умови для знаходження досить нестандартних шляхів розв'язання наявних або скритих проблем психологічного, управлінського або фінансового характеру. Це стає можливим через те, що коучинг є особливою формою консультування, це творче партнерство, постійний позитивно трансформуючий діалог, конструктивне обговорення поточної ситуації, фокусування на успішних стратегіях майбутнього, а не на помилках і невдачах минулого та сьогодення. При цьому головне завдання коуча полягає у наданні допомоги керівнику підприємства не тільки зосередитися на найважливіших напрямках його діяльності, під іншим кутом подивитися на себе і на свій бізнес, але й ефективно пов'язати особистісні цілі управлінця з цілями його команди і підприємства в цілому і на цьому підґрунті виробити максимально дієву стратегію розвитку.

Коучинг покликаний допомогти підвищити продуктивність поточної діяльності керівника, підготувати його до більш високих рівнів відповідальності, надати поради щодо більш ефективного подолання стресу в робочих умовах, прояснити або змінити кар'єрні цілі особистості, гармонізувати їх зі стратегічною траєкторією розвитку підприємства. За допомогою коучингу керівники зможуть по-новому подивитися на

організаційні та особисті цілі і завдання, що стоять перед колективом підприємства сьогодні та на перспективу. Коучинг допомагає розкрити потенціал керівника, дає розуміння, яким чином можна досягти найамбітніших цілей, розвиває навички встановлення цілей з урахуванням пріоритетів, інструментарій визначення термінів їх досягнення, дозволяє керівникам знайти, оцінити та розвинути свій внутрішній потенціал, ресурс, властивий не простому співробітникові, а управлінцю. Коучинг для керівників ставить перед собою мету допомогти управлінцю знайти шляхи підвищення рівня ефективності всіх тих управлінських рішень, які ними мають бути прийняті найближчим часом. Метод може підвищити ефективність інвестицій, ступінь задоволення і поваги кожним членом трудового колективу своїм керівником.

На жаль, те, що хтось досяг успіху у своїй діяльності, аж ніяк не означає, що він може допомогти іншому керівнику підприємства добитися таких же успіхів під час коучингу. Те, що працює для однієї людини з позиції підходу або системи, може не спрацювати для іншої. Щоб бути ефективним, коуч повинен досконало з'ясувати, в чому полягає успіх у конкретній роботі та сфері діяльності, тому коучинг в основному відбувається навколо інтелектуальних навичок, пов'язаних з лідерством та управлінською ефективністю, ніж з отриманням особливих технічних знань. Основний намір коучингу полягає в тому, щоб зробити ще більш результативними і до того вискоелективних особистостей із високою мотивацією на досягнення поставлених цілей.

Сьогодні коучинг стає ефективною стратегічною і тактичною зброєю в арсеналі керівників підприємств і виступає формою підтримки їхніх зусиль у напрямі нагромадження власного та організаційного людського капіталу, набуває реальних рис у різних формах, що передбачає:

1. Формування довгострокового стратегічного плану розвитку кар'єри і життя в цілому.
2. Розвиток комунікативних навичок та навичок ефективного розв'язання конфліктних ситуацій, що виникають під час трудової діяльності.
3. Поліпшення навичок самоорганізації та вміння застосовувати самому й навчати інших щодо інструментарію тайм-менеджменту.
4. Активізація внутрішнього мотиваційного потенціалу керівника, зростання його активності та впевненості у своїх силах.
5. Удосконалення способів мотивації підлеглого персоналу з метою досягнення у короткі терміни поставлених цілей.
6. Досконале ознайомлення з виробничо-комерційними особливостями функціонування підприємства, характеристика оточення керівника, формулювання необхідних для успішного розвитку підприємства компетенцій керівника підприємства та методів їхньої реалізації.
7. Проведення інтерв'ю з керівником для оцінки його особистості та отримання об'єктивної інформації про його професійні й особисті якості, проблемні ділянки і зони, що мотивують на розвиток.
8. Розвиток навичок вирішення професійних проблем різного роду, допомога у визначенні шляхів максимально ефективного використання виявлених талантів у реальному житті і бізнес-середовищі.
9. Обговорення та вирішення повсякденних ділових завдань керівника з метою виділення пріоритетних кроків і дій.

10. Розвиток важливих компетенцій, що підвищують результативність і успіх у кар'єрному зростанні: креативність, емоційна та соціальна компетентність, комунікативна компетентність, стрес-менеджмент, тайм-менеджмент.

11. Формування і розвиток цілісної моделі персональної успішності, вірна розстановка пріоритетів розвитку бізнесу, кар'єрного та професійного зростання.

12. Управління змінами, формування нового позитивного досвіду.

13. Підвищення якості життя. Формування оптимальної картки особистого розвитку, балансу кар'єри і особистого життя.

14. Підвищення рівня задоволеності від траєкторії професійного та життєвого розвитку особистості, досягнення стану внутрішньої гармонії та балансу життєвих сил.

15. Розвиток впевненості, формування нового позитивного іміджу успішної особистості, створення підтримуючого середовища, що дає енергію і відчуття наповненого життя.

Практична реалізація перерахованих напрямів покликана у максимально короткий термін активізувати внутрішні потенційні можливості керівника, щоб відкрити для нього шляхи підвищення ефективності його управлінської діяльності та набути рис лідера, перетворення колективу на ефективну команду, що у комплексі дозволить досягти тенденцій нагромадження людського капіталу на індивідуальному та організаційному рівні. Саме за таких умов можна наблизитися до підвищення результативності управлінської діяльності, збільшити ефективність функціонування підприємства.

Існує досить широкий спектр інструментів коучингу, використання яких покликано досягти прискореного нагромадження людського капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика основних інструментів коучингу щодо прискорення темпів нагромадження людського капіталу

Інструмент коучингу	Особливості застосування
1	2
Модель GROW	Конкретизація та візуалізація мети і наявних можливостей дозволяють сформулювати конкретний план реалізації очікуваного та бажаного, прогнозування можливого терміну реалізації мети
Т-модель	Використовується після визначення основних цілей та спрямований на допомогу коучу стимулювати процес пошуку та вибору (фокусування) слухачем варіантів, що є однією з умов ефективності коучингу
Модель AID	Ґрунтується на зворотному зв'язку, за допомогою якого визначаються плановані та реалізовані дії, отримані результати та конкретизуються очікувані результати
Модель SMART	Технологія постановки та конкретизації цілей за критеріями конкретності, вимірності, досяжності, реалістичності та визначеності у термінах часу
Модель SWOT	Технологія, яка допомагає виявити слабкі і сильні сторони компанії, людини, ідеї або заходу через встановлення слабких і сильних сторін, можливостей та загроз
Модель SCORE	Інструмент ефективного збору інформації про проблему або завдання, що має бути вирішене, у часовому вимірі за категоріями: актуальний стан, причина, бажаний стан, ресурс, ефект

Продовження табл. 1

1	2
Матриця Ейзенхауера	Інструмент організації часу та підвищення ефективності його використання на підґрунті використання осей «Важливо – Неважливо» по вертикалі і «Терміново – Нетерміново» по горизонталі та ранжування справ за рівнем їхньої терміновості і важливості
Рамка результату	Інструмент, що оцінює наявну ситуацію в термінах результату за рамками екології, підтвердження, «начебто», відтворення
Колесо життєвого балансу	Дозволяє повністю дослідити життя людини, визначити слабкі місця, над якими слід працювати, що здійснюється за категоріями: відносини, робота, родина, творчість, здоров'я, саморозвиток, емоційна сфера та духовне життя
Моделі порятунку та відповідальності клієнта	Інструмент, за допомогою якого коуч бере на себе тягар відповідальності керівника. Коуч у межах моделі відіграє роль «псевдолідера» ситуації, що сприяє тимчасовому зменшенню тривожності керівника, встановлює такі стосунки з керівником, командою, проблемою, завдяки яким всі навколо починають залежати від нього при прийнятті рішення
Метод «360 градусів»	Інструмент поточної оцінки персоналу, який полягає у виявленні ступеня відповідності співробітника займаній посаді за допомогою опитування ділового оточення співробітника та самооцінки
Техніка визначення причини недосягнення цілей	Інструмент дозволяє викрити причини, що не дозволяють досягти поставлених цілей, для чого йде оцінювання кожної з цілей за десятибальною шкалою, визначається слабе місце та розробляються заходи щодо його подолання
Техніка ДСР – ефективне цілепокладання	Обумовлює написання основної мети та діагностику її за конкретними запитаннями у межах опитувальника
Техніка «Коло досконалості»	Техніка дозволяє у разі нехватки ресурсів (більше сил і енергії, більше впевненості, більше віри в себе тощо) їх знайти
Техніка «Я щасливий!»	Техніка спрямована на закріплення внутрішнього стану удачливої людини, у якої все складається чудово
Техніка самокоучінга Level Up	Техніка стверджує, що успіху досягає той, хто ставиться до невдач як до досвіду. Кожна «невдача» має розглядатися як тренажер для розвитку

Джерело: складено авторами

Для досягнення очікуваних результатів завдяки використанню різних інструментів коучингу доцільним є їхнє комплексне застосування – як максимальне залучення інструментів, так і максимальне охоплення працівників цими методами. Головним при цьому є зацікавленість та мотивація керівника у досягненні позитивних зрушень у справі нагромадження людського капіталу на рівні підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Нагромадження людського капіталу є одним з найбільш дієвих та результативних чинників соціально-економічної стабілізації регіонального та національного розвитку, інноваційно-знанцевого зростання, що може стати підґрунтям для поступового природного виведення України з наявних суспільно-політичних та фінансових кризових станів. Ефективним інструментом у реалізації цього амбітного завдання може стати коучинг, що ґрунтується на застосуванні

цілісної системи альтернативних підходів і методів, спрямованих на знаходження рішення будь-яких складних проблем без залучення великих фінансових ресурсів. Подальші дослідження у цій тематиці мають бути спрямовані на оцінювання якісних трансформацій, що спостерігаються у обсягах людського капіталу та темпах його нагромадження через застосування кожного інструменту коучингу.

Список використаної літератури

1. Бородієнко О. В., Музичко Л. В. Коучинг як інноваційна технологія особистісно-розвивального навчання: особливості застосування в професійному навчанні. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (4). С. 22–25.
2. Дяків О., Хрустальова Ю. Коучинг у системі розвитку компетенцій HR-менеджера. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2017. Вип. 22. С. 68–71.
3. Кирлик Н. В. Коучинг – сучасний інструмент впливу на людський капітал працівника підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Економіка. 2016. Вип. 1 (47). Т. 1. С. 214–218.
4. Коваленко О. М., Воробйова Н. П., Вінчук І. М. Коучинг у системі чинників ефективного управління людськими ресурсами підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 5. С. 80–87.
5. Короленко С. М., Короленко Р. В., Судакова Ю. О. Коучинг як інноваційний інструмент ефективного управління персоналом. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2013. № 1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_28.
6. Миколайчук І. Коучинг у системі управління персоналом. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. № 4. С. 50–67.
7. Михайлов А. М., Волкова К. В. Коучинг в управлінні найманими працівниками на підприємствах України. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2018. №2. <http://visen.knau.kharkov.ua/v2018217.html>.
8. Петровська І. Р., Бала Р. Д. Підвищення ефективності управлінської діяльності керівника за допомогою коучингу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.14. С. 158–161.
9. Рарок О. В. Коучинг в управлінні персоналом підприємства. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2016. Вип. 11. С. 245–249.
10. Слободянюк Н. А. Коучинг – ефективний інструмент управління людським капіталом. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 2. С. 137–143.
11. Черненко О. В. Застосування коучинг-методу в системі управління персоналом торгової організації для підвищення продуктивності праці. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 2 (54). С. 159–168.
12. Шеховцова І. А., Годована А. С. Роль коучингу в політиці ефективного управління персоналом. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2016. <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/71027>.
13. Becker G. S. *HumanCapital: A Theoretical and Empirical Analysis*. NewYork, 1964. 162 р.
14. Захарова О. В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування : монографія. Донецьк : ТОВ «ДРУК-ІНФО», 2010. 378 с.
15. Адизес И. Идеальный руководитель. Почему им нельзя стать и что из этого следует : пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2013. 262 с.

16. Армстронг М., Берон А. Performance Management. Управление эффективностью : пер. с англ. Москва : HippoPublishing. 2007. 384 с.

17. Беттлі С. Тренер для керівника: Як досягти екстраординарних результатів завдяки коуч-менеджменту : пер. з англ. Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2013. 320 с.

References

1. Borodienko, A.V., Muzychko, L.V. (2015). Coaching as an innovative technology of personal developmental education: features of application in vocational training. *Molody vchenyj (Young scientist)*, 2(4), 22–25. (in Ukr.).

2. Dyakov, A., Khrustaleva, Y. (2017). Coaching in the system of developing the competencies of an HR manager. *Rehionaljni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy (Regional aspects of the development of the productive forces of Ukraine)*, 22, 68–71. (in Ukr.).

3. Kirlik, N.V. (2016). Coaching is a modern tool for influencing the human capital of an enterprise employee. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo universytetu. Serija Ekonomika (Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economy series)*, 1 (47), 1, 214–218. (in Ukr.).

4. Kovalenko, A. N., Vorobieva, N. P., & Vinchuk, I. M. (2019). Coaching in the system of factors of effective human resource management of an enterprise. *Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukraini (Formation of market relations in Ukraine)*, 5, 80–87. (in Ukr.).

5. Korolenko, S. M., Korolenko, R. V., & Sudakova, Yu. A. (2013). Coaching as an innovative tool for effective personnel management. *Ekonomika. Upravlinnja. Innovaciji. Serija: Ekonomichni nauky (Economy. Control. Innovation. Series: Economic Sciences)*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_28. (in Ukr.).

6. Mikolaichuk, I. (2015). Coaching in the personnel management system. *Visnyk Kyjivskogo nacionalnogho torghoveljno-ekonomichnogho universytetu (Bulletin of the Kiev National University of Trade and Economics)* 4, 50–67. (in Ukr.).

7. Mikhailov, A. N., Volkova, K. V. (2018). Coaching in the management of employees at Ukrainian enterprises. *Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchajeva. Serija «Ekonomichni nauky» (Bulletin of KhNAU them. V.V. Dokuchaev. Series "Economic Sciences")*, 2. Retrieved from <http://visen.knau.kharkov.ua/v2018217.html>. (in Ukr.).

8. Petrovskaya, I. R., Bala, R. D. (2010). Improving the effectiveness of managerial activities through coaching. *(Scientific bulletin of the NLTU of Ukraine)*, 20.14, 158–161. (in Ukr.).

9. Rarok, O. V. (2016). Coaching in enterprise personnel management. *Visnyk Kam'janecj-Podiljskogho nacionalnogho universytetu imeni Ivana Oghijenka (Bulletin of Kamenets-Podolsk National University named after Ivan Ohienko)*, 11, 245–249. (in Ukr.).

10. Slobodyanyuk, N.A. (2015). Coaching is an effective tool for human capital management. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryjemnytva (Problems and prospects for the development of entrepreneurship)*, 2, 137–143. (in Russ.)

11. Chernenko, O. V. (2019). Application of the coaching method in the personnel management system of a trade organization to increase labor productivity. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» (Scientific notes of the KROK University)*, 2 (54), 159–168. (in Ukr.).

12. Shekhovtsova, I. A., Godovanaya, A. S. (2016). The role of coaching in the policy of effective personnel management. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpryjemnytvo (Modern problems of economics and entrepreneurship)*. Retrieved from <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/71027>. (in Ukr.).

13. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. New

York.

14. Zakharova, O. V. (2010). Management of investment in human capital: methodology, assessment, planning. Donetsk: LLC "PRINT-INFO". (in Ukr.).

15. Adizes, I. (2013). Ideal leader. Why they cannot become and what follows from this. Moscow: Alpina Business Books. (in Russ.)

16. Armstrong, M., Beron, A. (2007). Performace Management. Performance management. Moscow: HippoPublishing. (in Russ.)

17. Battle, S. (2013). Coach for the leader: How to achieve extraordinary results thanks to coach management. Dnepropetrovsk: Balance Business Books. (in Ukr.).

Zakharova Oksana

Grand PhD in Economic sciences, Professor,
Cherkasy State Technological University

Tarasenko Yuliia

Master Student,
Cherkasy State Technological University

Koliada Eduard

Master Student,
Cherkasy State Technological University

COACHING AS AN EFFECTIVE TOOL FOR ACCUMULATION OF HUMAN CAPITAL IN THE ENTERPRISE

The objective of the work is to reasonably determine the potential of coaching as one of the tools for accumulating human capital. In the course of the research, methods of analysis and synthesis, comparative analysis, logical generalization and a systematic approach were used. The urgency and socio-economic feasibility of introducing measures and approaches aimed at increasing the intensity of the accumulation of human capital at the enterprise level has been substantiated. The basic and modern approaches to understanding the essence of the term "human capital" are revealed. It has been proved that the accumulation of human capital over time has a synergistic socio-economic effect both for the bearer of knowledge and for the enterprise as a whole. The modern features of the processes of accumulation of human capital at the enterprise are determined. It has been proven that through scientific and technological progress the amount of human capital is constantly subjected to the destructive effects of the processes of depreciation, obsolescence and loss of its various components, which requires continuous implementation of various measures in the field of investing in human capital. The expediency of the use of coaching to improve the efficiency of the work of managers and leading managers of the enterprise has been substantiated. The main coaching tools are characterized (GROW, AID, SMART SWOT, SCORE, T-Model, Eisenhower Matrix, Result Frame, Wheel of Life Balance, Models of Salvation and Client Responsibility, "360 Degrees", Technique for determining the cause of failure to achieve goals, DVR technique effective goal-setting, "Circle of Perfection" technique, "I'm happy!" technique, LevelUp self-coaching technique) to accelerate the rate of human capital accumulation.

Keywords: coaching; human capital; efficiency; company personnel; professional and personal development.

Дата надходження до редакції – 22.01.2020

Горохова Людмила Петрівна
директор Української Асоціації з розвитку менеджменту та бізнес-освіти

Фінагіна Олеся Валентинівна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: finaginaov@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7305-7441>

Якушев Олександр Володимирович
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: aleksandro@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0699-1795>

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЗНАТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ

Статтю присвячено актуальним питанням формування сучасних знань менеджменту в контексті світового прогресу та пріоритетів розвитку української економіки і соціуму. Визначено концептуальні основи сучасної системи знань менеджменту як прогресивно орієнтованої системи знань. Окреслено передумови формування майбутніх напрямів дослідження теорії та практики – соціальні концепції, моделі економічних систем, заходи цільової політики, програми діджиталізації. Обґрунтовано дію менеджменту як інтегрованого знання теорії, методології, практики, що має специфічне спрямування на досягнення самих різноманітних цілей, ефективне прийняття рішень, цільове залучення ресурсів, відповідальне управління персоналом, виконання дій з планування, контролю, стимулювання, регулювання, мотивації господарської діяльності. Визначено узагальнені етапи розвитку української школи знань менеджменту з позиції відповідності епохи управління знаннями. Сформовано бачення поетапності змін і динамічних якостей наукових досліджень в умовах системних трансформацій української економіки та соціуму.

Ключові слова: менеджмент; наукова думка; суспільний прогрес; управління знаннями.

Постановка проблеми. Активні зміни та системні зрушення, що відбуваються в знаннях менеджменту, відповідають цивілізаційному руху людства до нових соціальних та економічних стандартів. Сучасний менеджмент виступає як самостійна галузь інтегрованих знань людства, досвіду та практики професійної підготовки відповідних спеціалістів з прив'язкою до галузей, видів, сфер діяльності, виокремлених процесів виробництва та прогресивних нововведень. У світових масштабах інтереси розвитку країн, ринків, підприємств на пряму пов'язані з ефективним управлінням складними системами життєдіяльності, якістю та швидкістю прийняття управлінських рішень, оптимальним та збалансованим ресурсозабезпеченням.

Україна має особливу зацікавленість в питаннях розвитку національних шкіл менеджменту – галузевого, регіонального, соціального, екологічного, інноваційного та інвестиційного спрямування як системного відображення включення національної науки до світового науково-прикладного простору сучасних знань. Об'єктивна необхідність розвитку системи знань українського менеджменту пов'язана в першу чергу з активними трансформаційними змінами, що відбуваються в суспільстві та потребують свого оптимального, своєчасного, коректного вирішення у площині прийняття управлінських рішень, зменшення невизначеностей та конфліктних зон у діях державного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням досліджень розвитку системи знань сучасного менеджменту присвячено наукові праці видатних українських учених А. Павловської [1], Л. Проданової [2], О. Захарової [1; 2], М. Бутко [3], С. Шкарлета [3], О. Мельниченко [4]. Питання культури українського менеджменту та розвитку регіонального менеджменту системно розглянуто в працях Ф. Хміль [5], Р. Манн [6], Н. Коваленко [7], О. Новицької [8] та інших.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але багато питань, конфліктних станів та проблем, пов'язаних з процесами розвитку знань менеджменту, залишаються малодослідженими і невизначеними. У науковій літературі недостатньо висвітлені роботи з національними надбаннями, які б комплексно розглядали проблеми появи нових сфер досліджень – кластерного та кроскультурного менеджменту, інноваційної та ринкової культури, актуалізації українського консалтингу в умовах трансформації економіки та інших.

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення та аналіз передумов і пріоритетів розвитку сучасної системи знань менеджменту як актуального та затребуваного напрямку сучасної наукової думки.

Викладення основного матеріалу дослідження. В сучасному світі менеджмент посідає своє почесне місце з позиції як системи наукових знань, так і практики державної та бізнесової діяльності. Десятирічним досвідом доведено, що основну відповідальність за розвиток країн, ринків, корпорацій, соціальної сфери та політикуму несуть саме менеджери. Дія менеджменту як інтегрованого знання теорії, методології, практики спрямована на досягнення найрізноманітніших цілей, ефективне прийняття рішень, цільове залучення ресурсів, відповідальне управління персоналом, виконання дій з планування, контролю, стимулювання, регулювання, мотивації господарської діяльності.

Менеджмент як системно поєднані теорія та практика стрімко розвивається, залучає новітні сфери дії, змінює об'єкти та суб'єкти управління, визначає пріоритети руху складних та простих систем відтворення життєдіяльності, накопичує та впроваджує потенціал територій та галузей, формує послідовність в заходах політики, вирішує питання з ресурсозабезпеченням у різних часових межах та перспективах, розробляє стратегічні й тактичні плани управління економікою, соціумом, інноваціями, екологічним та правовим забезпеченням. Спектр і сфери завдань, які під силу професійному менеджменту, не мають обмежень з позиції можливостей та ресурсного забезпечення сучасної людини, особливостей організації виробництва і сфери послуг, перспектив руху знань та пріоритетів управлінських рішень.

У процесі свого активного розвитку наука менеджменту виникла та базувалась на залученні, адаптації, інтегруванні теоретико-методологічних, методичних надбань різних наукових напрямів, виокремлених та інноваційно-позиціонованих дисциплін. Такий підхід відповідав інтересам свого часу, передбачав активізацію та системність у взаємодії з

зовнішнім середовищем науковців, практиків управління, враховував стрімкі зміни у формуванні світового ринку, залучав інноваційні та проривні знання в прикладних (технічних) науках.

Ключовими та найбільш впливовими на сучасні знання менеджменту рекомендуємо визнавати соціальні теорії, що розробили та адаптували сучасні знання соціального менеджменту, соціології та культурології. Базовими концептами визнано первинність соціальних систем та соціальних відносин теорії менеджменту, як модифікація в менеджменті школа людських відносин – Мері Фоллет, Гюго Мюнстерберга, Елтона Мейо; двохфакторної мотиваційної моделі – Фридриха Герцберга; поведінкові концепції менеджменту – Дугласа Мак-Грегора; концепції управлінської еліти, управління по цілям – Пітера Друкера.

Слід визнати, що саме потенціал та напрацювання вже існуючих знань людства сформували теоретико-методологічну платформу менеджменту. Такий процес продовжується та надає новітніх стимулів, форматів інтеграції знань, окреслює перспективи інтегрування:

- фізики та виникнення квантового менеджменту (вже визнано функцію квантифікації, окреслено її дію в умовах сучасного глобалізованого світового ринку та умов нелінійного розвитку бізнесу, особливостей та проявів біфуркації галузевого прогресу);

- математики і математико-статистичних підходів, методів кластероутворення та появу кластерної економіки, кластерного менеджменту;

- інформатики та інформаційного менеджменту (як різновид – інформаційно-комунікаційний менеджмент);

- культурології та появи кроскультурного менеджменту, іміджевого та брендингового менеджменту.

І це далеко не повний перелік інтегрованих підходів у системі знань менеджменту; сьогодні активно залучаються новітні напрями та концепції медицини, генетики, енергетики, біохімії, психології та інших наук. Передумовами таких процесів і розвитку комплексу знань менеджменту як одночасно універсальної та векторно спрямованої науки слід визнавати:

- по-перше, стрімкі процеси інтернаціоналізації та глобалізації в проявах революційних змін у життєдіяльності людства на платформах наукоємності, соціоорієнтованості, інноваційного та соціокультурного прогресу;

- по-друге, інформаційну революцію та інформаційно-комунікаційну еволюцію, які забезпечили усі науки інструментарієм – мережами, базами даних та базами знань, технологіями програмування та кодування, обробки великих масивів знань. Саме четверта промислова революція (англ. The Fourth Industrial Revolution, перехід до індустрії 4.0) привела до масового впровадження кіберсистем, інформаційного прогресу в усіх сферах відтворення життєдіяльності людини, ввела розуміння інформаційної культури в управлінській діяльності. Зміни охопили ринки, політичну та соціокультурну діяльність, людську ідентичність. Саме менеджмент актуалізує питання п'ятої промислової революції з позиції прогнозування та планування, оцінок експертів і очікувань ринків, масових заходів транснаціональних корпорацій та глобальних мережових структур, проектів автоматизації виробництва і сфери послуг;

- по-третє, стрімкі зміни, що відбуваються у всіх сферах життєдіяльності в експоненціальних темпах, а саме розвиток Інтернету та відповідно інтернет-технологій,

зміни в освітянському середовищі, мережеві послуги та інші прояви стрімкого розвитку нової епохи людства;

– по-четверте, проривом у формуванні стандартів мультикультурності як нової характеристики глобалізації та мережевих комунікацій – бізнесу, науки, політики, соціальних організацій, спорту й туризму, груп населення та окремої людини, зміни цінностей у поглядах більшості населення нашої планети на самоідентифікацію, розуміння безмежності ресурсу культури.

Сучасні тенденції розвитку світового співтовариства, посилення ролі та значення інформаційних ресурсів для виробництва конкурентоспроможної продукції й активізація сфери послуг призвели до появи груп конфліктних зон, проблем у питаннях розвитку наукових знань, системного залучення знань до практики, розширення меж значення теорії та методології економіки і менеджменту в суспільному прогресі. Суть такої векторності проблематики полягає в тому, що в результаті науково-технічної революції та науково-технічного прогресу принципово змінилися технології виробництва, сформовані новітні інструменти створення та просування продуктів і послуг, а знання перетворилися на один із основних факторів економічного зростання національних економік і подальшого соціального прогресу у відповідності до напрямів розвитку інформаційного суспільства. Якісні й кількісні зміни, загальна динаміка розвитку інформаційного суспільства та інформаційної економіки є головними показниками еволюціонування людства [9].

Наслідки таких змін та новітнє бачення менеджменту обговорюють та окреслюють представники бізнесу і влади, менеджменту та культури [10]. Наголос зроблено на стрімкість змін епох, моделей економічних систем, переходу до інновацій, що порушують усі класичні підходи до принципів та концепцій менеджменту, особливостей ведення бізнесу та особистого спілкування (табл. 1).

Таблиця 1

Типологія постіндустріальної економіки

Поняття		Автор поняття	Перші згадки про поняття, рік
Інформаційна економіка (The Information Economy)		М. Порат (M. Porat)	1977
Економіка знань (Knowledge Economy)		Ф. Махлуп (F. Machlup)	1962
Форми ЕЗ	Інноваційна економіка (The Innovation Economy)	Й. Шумпетр (J. Schumpetr) П. Друкер (P. Druker)	1911 1985
	Цифрова економіка (The Digital Economy)	Д. Тапскотт (D. Tapscott)	1996
	Креативна економіка (The Creative Economy)	Дж. Хокінс (J. Hawkins) Р. Флоріда (R. Florida)	2001 2002
	Мережева економіка (The Network Economy)	Й. Бенклер (Y. Benkler)	2006
	Зелена економіка (The Green Economy)	Дж. Ріфкін (J. Rifkin) Конференція ООН з питань сталого розвитку (Rio+20)	2011 2012
SMART-економіка (The Smart Economy)		Сеульський саміт «Великої двадцятки»	2010
Програмована економіка (The Programmable Economy)		Дослідницько-консалтингова компанія Gartner	2014

Джерело: розроблено на основі [11]

Індустріальна економіка перетворюється на інші типи постіндустріальної економіки або на зовсім, як її часто називають дослідники, нову економіку, що розвивається та має новітні прояви й характеристики за рахунок потужних різноспрямованих інноваційних проривів, зосередження уваги на людському розвитку та активізації інвестиційних вливань у науку і технології. Для того, щоб встановити межі та особливості типів постіндустріальної економіки, необхідно визначити їхню сутність, окреслити якісні характеристики та відповісти на досить складне питання, яким чином кожний тип сприяє всебічному розвитку країни, які концепції менеджменту постають актуальними та користуються попитом. Інформаційна економіка є першим етапом, який відкриває епоху постіндустріальної економіки [11].

Ключові тренди розвитку системи знань сучасного менеджменту, які позиціонують провідні науковці, відповідають загальнонауковому прогресу та епохальним змінам в економіці, техніці та культурі:

- прогнозування п'ятої промислової революції (індустрії 5.0) як системи змін в інструментах та технологіях менеджменту;
- перехід до комплексного управління процесами діджиталізації;
- перехід до концепцій комплексного менеджменту якості (TQM – Total Quality Management), що прийшли на зміну маркетинговій концепції управління бізнесом;
- системність у проведенні антикризових заходів і залученні відповідних технологій регуляторного та мотиваційного характеру впливу;
- нарощення потенціалу та механізмів активізації соціальної відповідальності – бізнесу, корпорацій, влади;
- обґрунтування автономії, інноваційності працівників усіх сфер діяльності (бірюзові підприємства);
- масова екологізація ведення господарської діяльності як обов'язкова умова виробничого прогресу;
- розвиток та впровадження системи знань – корпоративної культури, кроскультурних комунікацій, моделювання інвестиційної та інноваційної культури;
- інноваційна кластеризація на рівні національних економік, світових ринків, освітніх просторів, великих корпорацій, малого та середнього бізнесу;
- оптимізація підходів до наукового обґрунтування ресурсозабезпечення підприємств;
- розвиток концепцій і цільових технологій ризик-менеджменту в умовах соціальної кризи;
- інтелектуалізація управління персоналом та перехід на моделі управління знаннями;
- зміна економічних інтересів влади, бізнесу, населення з векторністю соціалізації та екологізації;
- поступовий перехід на моделі управління знаннями на рівні великих, складно організованих економічних та соціальних систем.

Україна у своєму цивілізаційному русі до найкращих стандартів менеджменту знаходиться на початкових етапах розвитку, визнання та накопичення отримують як практичні підходи, так і теоретико-методологічні надбання, адаптується світовий досвід розробок та впровадження цільових управлінських моделей стратегування усіх видів діяльності, організації кластерів, інформаційно-комунікаційного забезпечення,

регулювання ділового середовища. Трансформаційні зміни відбуваються стрімко з векторністю: ринкові відносини, реформи державних та галузевих установ, діджиталізація сфери інформаційного обслуговування, мереж бізнесу та влади.

Спрямованість і навантаження, яке відбувається в системі знань українського менеджменту, поетапне, схематично його можна подати у такому вигляді (рис. 1).

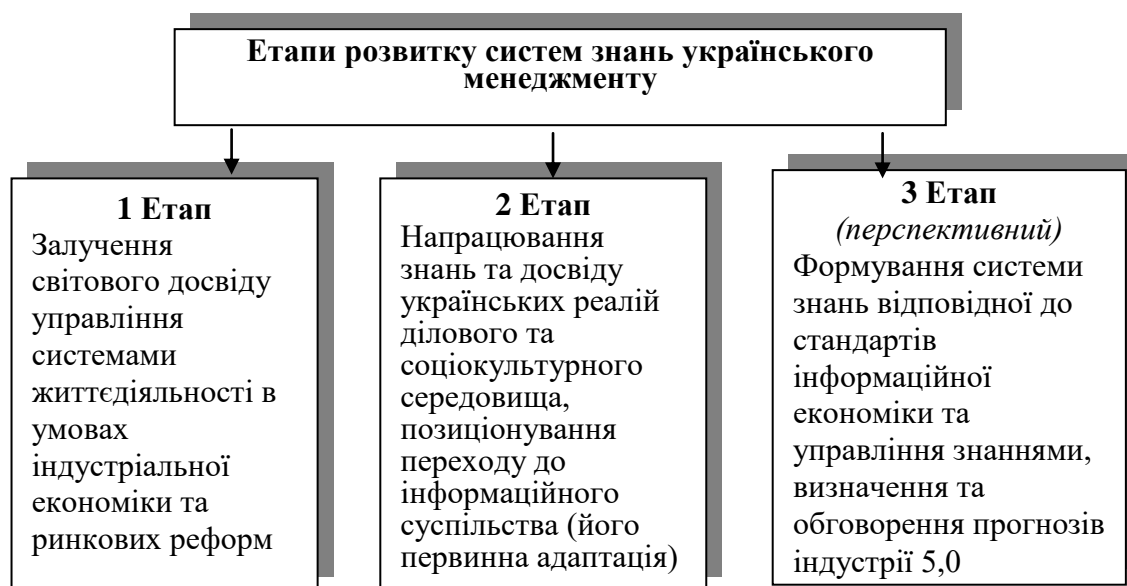

Рис. 1. Етапи розвитку системи знань українського менеджменту

Джерело: авторська розробка

Дослідження, поступове розуміння кожного нового ступеня розвитку системи знань українського менеджменту вимагає виокремлення та визначення поточних станів, виявлення передумов змін, основного впливу і можливих варіантів майбутніх станів з урахуванням дії суспільного прогресу. Така зацікавленість постає ключовою та вимагає осмислення маси специфічних знань, цільових практик, емпіричних даних. Такі дослідження вкрай необхідні для формування науково обґрунтованої, прогресивної бази знань української наукової думки, подальшого удосконалення економічної та соціальної політики країни з пріоритетом євроінтеграції.

Складність вивчення такого процесу, накопиченого потенціалу полягає в тому, що цій системі притаманна характерна риса – динаміка. Відповідно змінюються характеристики цих явищ, тенденції розвитку, все це доповнюється зростаючою нерівномірністю розвитку національної економіки, систем та моделей управління (державного, галузевого, корпоративного), несформованістю правового середовища та іншими макро-, мезо-, мікропроблемами [12].

Спрямування курсу стратегічного розвитку економіки України на проголошений на державному рівні євроінтеграційний вектор руху обумовлює необхідність запровадження докорінних змін у всіх без винятку сферах життєдіяльності людини, в першу чергу в науковій сфері. Орієнтиром руху при цьому має стати досвід економічно розвинених країн світу, які протягом останніх десятиріч здійснили результативний перехід від індустріальної економіки, що базувалася на максимізації використання матеріальних ресурсів із метою отримання найбільшого розміру прибутку, до нового типу економіки,

заснованої на знаннях. В основу ціннісних орієнтацій такої економіки було покладено систематизацію, нагромадження та спеціальну науково-технологічну обробку передових знань і створення на їхній основі інноваційних рішень і продуктів; пошук і всебічну підтримку талантів у всіх сферах економіки, створення умов для залучення талановитої молоді з інших країн світу; неперервний професійний і особистісний розвиток людини; підвищення рівня й якості життя населення; запровадження політики ресурсозбереження та всеохоплюючої екологізації, перехід на поновлювальні джерела енергії тощо. Поширення зазначених цінностей на мікро-, мезо- та макрорівнях дозволило країнам світу, залежно від стартових умов, досягти різних за інтенсивністю тенденцій економічного зростання, проте в основі них незмінно простежувався сталий знанневий, людський та інноваційний розвиток, що у комплексі сприяло соціально-економічному й суспільному прогресу, набуттю економікою характеристик більш високого технологічного укладу та ознак економіки знань [11].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Зміни, що відбуваються у світовому науковому просторі, чітко орієнтують українських науковців до перегляду векторності своїх досліджень, активному переходу до інноваційних, проривних досліджень не лише в розробці космічних та військових технологій, а й у сучасному баченні знань менеджменту. Переорієнтація українських науковців на інноваційні напрями та пріоритетність напрацювань в дослідженнях управління знаннями, формування інноваційно-кластерної моделі економіки постають не лише актуальними, а й пріоритетними. Особлива значущість такого накопичення знань полягає у подальшому практичному залученні теорій та методології менеджменту до розробки заходів державної та регіональної політики, кластероутворення в діяльності галузей та підприємств, ефективної міжнародної співпраці українського бізнесу, соціальних проектах та культурних комунікаціях.

Список використаної літератури

1. Фінагіна О. В., Захарова О. В., Сурай А. С. Пріоритети розвитку системи знань українського регіонального менеджменту: ділове середовище. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 2 (30). С. 111–122.
2. Захарова О., Проданова Л., Клівак О. Інноваційні методи маркетингового менеджменту на прикладі моделі бізнесу INDITEX. *Економіка і організація управління*. 2019. № 4 (36). С. 21–29.
3. Бутко М. П., Шкарлет С. М. Міжнародні економічні відносини та менеджмент в умовах посилення глобалізаційних процесів : навч. посіб. за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. С. М. Шкарлета та д-ра економ. наук, проф. Бутка М. П. К. : Центр учбової літератури. 2016. 528 с.
4. Bochulia, T. & Melnychenko, O. (2019). Accounting and analytical provision of management in the times of information thinking. *European Cooperation*. 1 (41). P. 52–64. <https://doi.org/10.32070/ec.v1i41.21>.
5. Хміль Ф. І. Основи менеджменту : підручник. К. : Академвидав, 2003. 608 с.
6. Манн Р. В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи [моногр.] Р. В. Манн. Донецьк : ВІК, 2013. 382 с.
7. Коваленко Н. П. О применении моделей менеджмента к исследованию процессов изменений. Н. П. Коваленко, И. Н. Коваленко. *Научный вестник Международного гуманитарного университета. Серия: Экономика и менеджмент*. 2016. Вип. 18. С. 4–8.

8. Новицька О. Особливості підтримки малого та середнього бізнесу в системі сучасного регіонального менеджменту. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 37 (2). С. 162–169.

9. Коваленко Ю. О. Проблеми та особливості розвитку регіонального інформаційного менеджменту : монографія. Черкаси : Видавець Пономаренко Р. В., 2018. 244 с.

10. Якушева О. В., Якушев О. В. Управління бізнес-процесами регіону на засадах впровадження інноваційно-освітніх кластерів. *Журнал Херсонського національного технічного університету «Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції»*. Херсон : ХНТУ, 2018. № 28 (17). С. 65–70.

11. Подлужна Н. О. Економіка знань: проблеми та перспективи формування в регіонах України: монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2018. 416 с.

12. Фінагіна О. В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування : монографія / НАН України; Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2005. 228 с.

References

1. Finagina O., Zakharova O., Suray A. (2018). Priorities of knowledge development of the Ukrainian regional management system: business environment. *Economics and organization of management*. Issue. 2 (30). Pp. 111–122. [in Ukrainian].

2. Zakharova O., Prodanova L., Klivak O. (2019). Innovative methods of marketing management on the example of INDITEX business model. *Economics and Organization of Management*. № 4 (36). Pp. 21–29. [in Ukrainian].

3. Butko M., Scarlett S. (2016). *International economic relations and management in the context of increasing globalization processes: textbook*. way. for general ed. Dr. Economist. Sciences, Prof. S. M. Scarlett and Dr. Econom. Sciences, Prof. Butka M.P. K. : Center for Educational Literature. 528 p. [in Ukrainian].

4. Bochulia, T. & Melnychenko, O. (2019). Accounting and analytical provision of management in the times of information thinking. *European Cooperation*, 1 (41), 52–64. <https://doi.org/10.32070/ec.v1i41.21>

5. Hmil F. (2003). *Fundamentals of management*. Textbook. K. : Akademydav. 608 s. [in Ukrainian].

6. Mann R. (2013) *Theoretical and methodological principles of regional management development: features, problems, prospects* [monograph] RV Mann. Donetsk : "VIK". 382 p. [in Ukrainian].

7. Kovalenko N. (2016). On the application of management models to the study of change processes. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*. № 18. Pp. 4–8. [in Ukrainian].

8. Novytska O. (2014) Features of small and medium business support in the system of modern regional management. *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences. Volume 2, № 37 Issue 37 (2): in four parts / Ministry of Education and Science of Ukraine, Cherkasy state technologist un-t. Cherkasy: ChTTU*. p. 162–169. [in Ukrainian].

9. Kovalenko Yu. (2018). *Problems and features of development of regional information management: monograph* Yu Kovalenko. Cherkasy : Publisher Ponomarenko R. V. 244 p. [in Ukrainian].

10. Yakusheva O., Yakushev O. (2018). Management of business processes in the region on the basis of the implementation of innovation and educational clusters. Journal of Kherson National Technical University "Socio-economic development of regions in the context of international integration." Kherson: KhNTU. № 28 (17). Pp. 65–70. [in Ukrainian].

11. Podluzhna N. (2018). Economics of knowledge: problems and prospects of formation in the regions of Ukraine: [monograph] Longitudinal. Kharkiv: FOP Panov AM. 416 p. [in Ukrainian].

12. Finagina O. (2005). Market transformation in the region: features of development and diagnosis: Monograph of the NAS of Ukraine; Inst. Of Economic and Legal Research. Donetsk: Yugo-Vostok, Ltd. 228 p. [in Ukrainian].

Gorokhova Lyudmila

Director of the Ukrainian Association for
Management Development and Business Education

Finagina Olesya

Grand PhD in Economic sciences, Professor,
Cherkasy State Technological University

Yakushev Oleksandr

PhD in Economic sciences,
Cherkasy State Technological University

PREREQUISITES AND PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF A MODERN MANAGEMENT KNOWLEDGE SYSTEM

The article is devoted to topical issues of formation of modern knowledge of management in the context of world progress and priorities of development of the Ukrainian economy and society. The conceptual bases of the modern system of knowledge of management as a progressively oriented system of knowledge are determined. The preconditions for the formation of future areas of research in theory and practice - social concepts, models of economic systems, targeted policy measures, digitalization programs are outlined.

The action of management as an integrated knowledge of theory, methodology, practice, which has a specific focus on achieving a variety of goals, effective decision making, targeted involvement of resources, responsible personnel management, actions for - planning, control, incentives, regulation, motivation of economic activity.

The generalized stages of development of the Ukrainian school of management knowledge from the position of conformity of the epoch of knowledge management are determined. The vision of gradual changes and dynamic qualities of scientific researches in the conditions of system transformations of the Ukrainian economy and society is formed.

Current trends in the world community, strengthening the role and importance of information resources for the production of competitive products and intensification of services have led to groups of conflict zones, problems in the development of scientific knowledge, systematic involvement of knowledge in practice, expanding the theory and methodology of economics and management. social progress. The essence of this vector of the problem is that as a result of the scientific and technological revolution and scientific and technological progress, production technologies have fundamentally changed, the latest tools for creating and promoting products and services have been formed, and knowledge has become one of the main factors of

economic growth and further social progress. in accordance with the directions of development of the information society.

Keywords: *management, scientific thought, social progress, knowledge management.*

Дата надходження до редакції – 15.01.2020

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.14:658

JEL Classification Code: R11; R 12; R 58

Гудзь Петро Васильович

доктор економічних наук, професор,
директор Економіко-гуманітарного інституту,
Національний університет «Запорізька політехніка»
e-mail: pitgudz@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7604-549X>

Мильніченко Сергій Михайлович

кандидат економічних наук, доцент,
начальник навчально-методичного відділу,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: s.mylnichenko@chdtu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1385-7014>

Трояновський Ігор Валерійович

магістрант, Черкаський державний технологічний університет

БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ: ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА ТА ПРІОРИТЕТИ ВЛАДИ

Статтю присвячено питанням балансу інтересів у формуванні національної кластерної політики. Доведено перспективність поєднання інноваційної та кластерної політики в єдину кластерно-інноваційну. Розглянуто інноваційну складову в системі інтересів кластероутворення з позиції визначення ключових суб'єктів кластероутворення. Виокремлено інтереси інноваційного кластероутворення. Актуалізовано питання сценарування реалізації національної кластерної політики на основі моделі узгодження балансу інтересів.

Ключові слова: кластер; кластерна економіка; національна кластерна політика; інновації; інноваційна економіка; баланс інтересів; пріоритети національної інноваційної політики.

Постановка проблеми. Сучасний стан світової економіки, розуміння спаду показників соціального та економічного розвитку національних економік, зростання проявів регіоналізації економік, посилення конкуренції на внутрішніх та зовнішніх ринках потребує від української влади прискорення впровадження ринкових механізмів, що компенсують дію вже далеко не стихійних проявів та процесів системних змін у відтворенні національних ринків. Перед Україною постають виклики, що мають глобальні прояви, непередбачувані події, зміни векторів економічної та промислової політики, реформ соціальної сфери та залучення до практики менеджменту усіх складових найсучасніших управлінських технологій. Питання підвищення конкурентоспроможності національного бізнесу, національного виробника постає украй актуальним, що потребує

координації зусиль великої кількості агентів ведення господарської діяльності, гнучких форм взаємодії бізнесу та влади, інноваційних форм кооперації виробників, чіткого визначення пріоритетів української економіки з драйвером інновацій, залучення нових управлінських технологій відповідних до найкращих світових стандартів. І все це повинно відбуватися на платформі балансу інтересів в парадигмі відносин «бізнес – влада – населення» у формуванні національної моделі кластерної політики. Економічний інтерес є рушійною силою на усіх етапах управлінського процесу кластероутворення. Кластерна модель розвитку національної економіки – концептуальний підхід, який передбачає використання кластерів як системоутворюючих елементів сучасної ринкової економіки, що дозволяють реалізувати конкурентні переваги та економічні інтереси країни в рамках міжнародного економічного простору [1, с. 49].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектність, перспективність напрямів дослідження – інновацій та кластероутворення, пошук підходів до удосконалення управлінських дій комплексного розвитку регіонів набули свого висвітлення у працях зарубіжних і вітчизняних учених: О. Зінченко [2], Т. Калінеску [3], М. Портера [4], Е. Тоффлера [5] та ін. Несформованість та існуюча проблематика інноваційного менеджменту з проекцією на кластероутворення є сферою наукових надбань видатних науковців: Р. Манна [6], А. Павловської, Д. Солохи [7] та ін. Питанням активізації інноваційних кластерів та розроблення основ української кластерної політики присвячено низку праць науковців Є. Буряка [8], В. Захарченко, О. Кудріної [9], Л. Панкової [1], О. Якушева та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Накопичення теорії та методології, практичних розробок науковців з питань формування кластерної економіки окреслює появу нового наукового напрямку – кластерного менеджменту, що має перспективу стати провідним драйвером в системі управлінського прогресу економіки та соціальної сфери України. Необхідність розроблення теоретико-методологічних основ кластерної політики і практичного інструментарію реалізації інноваційного потенціалу України потребує залучення великої кількості агентів процесів кластероутворення, напрацювання управлінських принципів та підходів до балансування інтересів, організації гармонійної співпраці в умовах кризових станів світової економіки, невирішених проблем та незбалансованих конфліктів національної економіки.

Мета та завдання статті. Метою дослідження є обґрунтування необхідності балансу інтересів у формуванні національної кластерної політики з позиції розвитку інноваційної економіки та пріоритетів влади у вирішенні стратегічних завдань комплексного розвитку національного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнення України до інтеграції з Європейським Союзом в національному науковому середовищі сформувало розуміння необхідності та пріоритетності формування української моделі кластерної економіки, в подальшому як складової європейського ринку. Світовий досвід доводить перспективність та пріоритетність нових форм об'єднань агентів господарювання у формах регіональних та галузевих кластерів, кластерів територій, кластерного підходу до проведення цільової політики. Формуються та поширюються новітні управлінські технології підтримки та системного стимулювання інноваційного виробництва, інноваційного кластероутворення з метою змін на світових ринках лідерів галузей. Позитивними прикладами успішного кластероутворення в світі визнано досвід Данії (понад 30 кластерів підприємств), Китаю (1300 кластерів та 250 бізнес-інкубаторів), Італії (206 кластерів), Великобританії

(168 кластерів), США (380 кластерів) [10].

Науковці наголошують на інноваційному характері діяльності більшості кластерів, пріоритетності економічного стимулювання регіональних економік, галузей, визначенні проривних виробництв, драйверів освіти та центрів кластероутворення на основі комерціалізації знань самих різних напрямів людської діяльності, врахуванні перспектив наукового та соціального прогресу.

Цікавим прикладом визнано економіку Нідерландів, яка розбита на 20 цільових «мегакластерів», кожен з яких має свою модель інноваційного розвитку. І на основі функціонування таких кластерних утворень влада розробляє та реалізує пріоритети національної інноваційної політики.

Програми підтримки інновацій на рівні Європейського Союзу мають важливе значення для розвитку ефективних промислових кластерів. У рамках політики зближення (cohesionpolicy) 25 % фондів вкладається в дослідження та інновації і підтримується 19 % національних кластерних програм у Європі [11].

За останні 20–25 років у ряді країн накопичено досвід успішного стимулювання інноваційного розвитку в рамках кластерних промислових систем (скандинавські країни, Італія, Німеччина, Франція, Австралія, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Бразилія, Словенія, Канада та ін.). У сучасній науковій літературі, що стосується інновацій та способів їхнього впровадження у виробництво, сферу послуг, широко визнано істотне значення різних форм кластерів для зміцнення технологічних взаємозв'язків усередині галузі і між галузями [12, с. 238]. Накопичено досвід організації та функціонування регіональних та міжрегіональних кластерних структур [4–10], напрацьовано технології співпраці бізнесу та влади з питань якісного інформаційного забезпечення розробки та реалізації кластерних ініціатив [13, с. 49–55].

Одним із показових прикладів кластерної регіональної економіки є економіка Європейського Союзу – кластерна політика країн Європи і ЄС у цілому демонструє доцільність державної (і міждержавної) підтримки кластерів і як її результат – ефективний розвиток національної та регіональної економік, а через них – позитивний вплив на розвиток глобальної економіки. Сучасна економіка все більше набирає глобального характеру, всі суб'єкти якої (країни, регіони, транснаціональні корпорації та ін.) тісно взаємодіють між собою. В умовах глобалізації можна запропонувати такі заходи щодо розвитку кластерної економіки: організація науково-дослідних інститутів і лабораторій для вивчення потенціалу кластерної економіки; формування на основі проведених наукових досліджень кластерної політики країн і регіонів світу; створення законодавчо-нормативної бази започаткування і функціонування кластерів; обов'язкова державна підтримка діяльності кластерів; створення національних, регіональних та міжнародних організацій для регулювання розвитку кластерів. В цілому кластери демонструють значний потенціал у сфері ефективного розвитку сучасної глобальної економіки. Тому слід вважати доцільним вивчення світового досвіду діяльності кластерів, формування цільової кластерної політики і впровадження його в економіці України, враховуючи особливості її розвитку [14].

В системі знань сучасного державного, галузевого, регіонального менеджменту кластери постають універсальною формою ефективного стимулювання економіки, змін бізнес-середовища, удосконалення конкурентних відносин. На сьогодні науковці чітко позиціонують тезу: інноваційний прорив економіки постає неможливим без системного, регульованого процесу кластроутворення в регіонах та галузях.

З метою залучення кластероутворення в систему механізмів державного, галузевого та регіонального управління науковці, менеджмент виділяють та досліджують різні види кластерів з позиції управлінського навантаження та пріоритетів діяльності, розробляють цільові інструменти впливу на процес кластероутворення, мотивують бізнес до співпраці з владою та населенням, вирішують велику кількість конфліктів економічних та соціальних інтересів.

Науковці виділяють та досліджують велику кількість нових форм кластерної співпраці. Найбільш визнаними та залученими до аналітичних досліджень постають такі форми кластроутворення: стратегічні, формальні та неформальні, стабілізуючі, піонерні, віртуальні, вертикальні та горизонтальні, територіальні та галузеві, потенційні, конкурентні кластери.

Такі кластерні форми постають актуальними та перспективними для економіки України, тому владі потрібно чітко позиціонувати своє відношення до процесу кластероутворення, особливостей взаємодії та залучення ресурсів, регуляторного впливу, правової інституціоналізації кластерів (форм кластероутворення).

В Україні сформовано низку кластерів, що успішно функціонують, однак проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що значна кількість інноваційно-активних підприємств в регіонах нашої країни дозволить забезпечити формування нових моделей господарювання, таких як кластер. Однак в Україні існує чимало проблем, що заважають активному соціально-економічному розвитку регіонів, а саме нестабільний фінансовий стан, дефіцит інвестиційних ресурсів та недостатня активність територіальних громад. Це змушує шукати нові шляхи господарювання підприємств, що сприятимуть налагодженню партнерських зв'язків, активізуватимуть спільноту у вирішенні регіональних проблеми. Це, в свою чергу, змушує державні органи влади шукати нові шляхи активізації формування кластерів в регіонах країни [15].

Отже, кластери, представлені в різних регіонах України, за своєю функціональною спрямованістю є надзвичайно різними. Формування кластерних об'єднань має велике значення для ефективної економічної діяльності регіону, виробництва висококонкурентної продукції, розвитку нових технологій та залучення інвестицій [15].

У 2013 р. більшість обласних державних адміністрації України у стратегіях економічного та соціального розвитку на 2013–2020 рр. обрали шлях формування інноваційних промислових кластерів. Реалізація положень Стратегій визначає розробку та впровадження щорічних програм, планів заходів та створенням відповідних інститутів і механізмів щодо формування кластерів на територіях. Серед організаційних механізмів реалізації Стратегії головні: механізми державно-приватного партнерства, кооперації, кластеризації, стимулювання підприємницької активності і міжрегіонального співробітництва [16, с. 481].

Виникнення великої кількості кластерних утворень в економічному просторі України визнано як факт успішного інтегрування бізнесу та його перспективного бачення новітніх відносин в системі сучасного виробництва, сфери послуг, реформування ринкових інституцій, обмеження монополій та олігополій, спрощення входу на світові ринки, комплексного залучення місцевих ресурсів.

Такі питання потребують постійного балансування інтересів на платформі демократичних цінностей, гармонійних відносин з бізнесом та населенням, нарощення інноваційних заходів у системі державного управління. Особливого значення набуває визначення інтересів влади та їхнього чіткого дотримання в довгостроковій проекції

економічних, соціальних, політичних, культурних взаємовідносин на нових інтегрованих платформах ведення господарської діяльності. В системі знань сучасного менеджменту таким механізмом визначення, дотримання інтересів влади визнано державну політику з її різноманітним інструментарієм дій, заходів, принципів, концептуальних положень та пріоритетами розвитку національного значення.

Національна кластерна політика – це сукупність науково обґрунтованих заходів, цільових проектів дій влади з питань відбору, умов реалізації економічних та управлінських рішень у сфері регіональної та галузевої кластеризації. Розробка та реалізація такої політики передбачає формування: загальної мети (багатоцільовий характер) впливу на ділове середовище країни, досягнення низки результатів за умов дотримання балансу інтересів, реалізує ідеї формування ефективної кластерної економіки з вектором інноваційного розвитку.

Метою розробки та реалізації такої політики постає необхідність формування науково-практичних основ активного розвитку кластероутворення, як форми прискорення євроінтеграційних процесів в внутрішньоринковому просторі, покращення характеристик конкурентного середовища, диверсифікації економіки, створення інноваційних кластерів (інноваційно-кластерних мереж), інтегрування малих та середніх підприємств у ділові мережі, організації галузевих та регіональних кластерів підприємств, інституційного закріплення національних інтересів в кластероутворенні в наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництва.

Для України актуальним з позиції управлінського прогресу та євроінтеграційних прагнень постає інтеграційне об'єднання державної політики інноваційного розвитку з кластерною політикою як унікальної можливості формування в майбутньому моделі кластерно-інноваційно економіки. Така перспектива є реальною, має свій національний знаннєвий та ресурсний потенціал, передбачає отримання великої кількості синергетичних ефектів в різних проявах дій. Наведемо таке бачення синергетичних ефектів з позиції управлінських підходів одночасного вирішення ключових економічних та соціальних проблем та перспективного руху до стандартів економіки знань:

1. Об'єднання системи знань інноваційного менеджменту і кластероутворення з позиції розробки національної кластерної політики, формування науково обґрунтованих принципів, заходів, контролінгу, методів прийняття рішень щодо активізації організації кластерів, комерціалізації ідей та інновацій, інформаційного забезпечення кластерного проектування.

2. Вивчення та інтегрування досвіду, практик, визначення негативних проявів та провалів в інноваційному менеджменті, технологіях ведення бізнесу, моделях та підходах управління малим та середнім бізнесом. Аналіз існуючих практик функціонуючих кластерів з питань – організації та реалізації проектів, оцінки ресурсозабезпечення, якості та особливостей визначення безпеки ведення бізнесу, оцінки ризиків, особливостей технологій колективного прийняття рішень, інвестування.

3. Дослідження та систематизація груп різноманітних консолідованих та деконсолідованих інтересів кластероутворення (економічного, соціального, соціокультурного, екологічного та іншого характеру, в більшості випадків змішаних за суттю та проявами), аналізу та оцінки потенційних та явних груп конфліктів інтересів у питаннях формування ідей та розробки кластерних проектів, залучення агентів кластероутворення, міжнародної співпраці, виходу на світові ринки.

Наведені приклади актуальних знань економіки, менеджменту, маркетингу, логістики постають далеко не повними, це лише верхівка айсбергу інноваційного кластероутворення, майбутніх знань кластерного менеджменту, державного, галузевого управління та регіоналістики. Самостійного вивчення та опрацювання потребує питання оцінки перспектив залучення інноваційної складової в системі інтересів кластероутворення (табл. 1).

Таблиця 1

Інноваційна складова в системі інтересів кластероутворення

Суб'єкти кластероутворення	Інтереси кластероутворення
Державні, галузеві та регіональні органи влади	<p>Зростання комерціалізованих інноваційних та науково-дослідних проєктів; залучення потенціалу вітчизняної науки та освіти; збільшення податкових надходжень в бюджет; поява нових форм інтеграції бізнесу, влади, науки, освіти; стимулювання державно-приватного партнерства в інноваційних проєктах; покращення інноваційного клімату країни (як на внутрішньому ринку, так і в світових рейтингах); зростання кількості бізнес-інкубаторів, технопарків, бізнес-акселераторів з вектором інновацій; покращення реальних умов цільового інвестування інноваційних проєктів від ідеї до готового продукту; залучення інвестицій у інтегровані кластерні структури з елементами колективного контролю; поява нових інноваційно-проривних технологій, продуктів, ринків; активізація процесів інноваційного кластероутворення населенням (малий та середній бізнес); підтримка інноваційними проєктами та ідеями старих галузей економіки; створення інституційних умов для покращення ресурсозабезпечення інноваційних кластерів; нарощення конкурентоспроможності національних підприємств та бізнесів на світових ринках; формування позитивного іміджу українського бізнесу та влади.</p>
Бізнес	<p>Інтегрування ресурсів з агентами кластероутворення; накопичення досвіду та цільових технологій; залучення інвестицій та цільового фінансування; вивчення ринку, накопичення інформації та методичного забезпечення; спрощення виходу на ринки, усунення монопольної влади; усунення посередників та консультантів в отриманні інноваційних проєктів; прискорена комерціалізація інновацій; зменшення ризиків (за рахунок колективної відповідальності).</p>
Населення	<p>Зростання якості інноваційних продуктів та соціальних технологій; Спрощення доступу до цільових інноваційних технологій; організація інноваційно-соціальних кластерів (вирішення місцевих проблем та цільове залучення технологій); задоволення попиту на соціальні товари за рахунок національного виробника. підвищення відповідальності бізнесу та влади – екологічної, соціальної.</p>

Джерело: розроблено авторами

В межах розробки та реалізації кластерної політики актуальним постає питання формування моделі узгодження та балансу інтересів в межах процесу кластероутворення з позиції можливих сценаріїв розвитку подій у сфері інноваційного розвитку та станів економіки, реформ ринку та державного управління:

1 варіант. Пріоритет – національні інтереси та прискорене формування інтегрованої платформи підтримки інновацій та інноваційних кластерів. У подальшому інноваційна та кластерна політики постають єдиним цілим та концептуально забезпечують розвиток кластерно-інноваційної моделі економіки.

2 варіант. Пріоритет – бізнес-середовище та системне стимулювання змін ділового середовища за великою кількістю параметрів (інвестиції, інноваційний та інвестиційний клімат, управлінська культура та інші). Тут слід очікувати концептуальну незатребуваність національних інтересів та відповідне спрощене відношення до них. Національні інтереси можуть бути реалізованими в межах окремих проектів з цільовим менеджментом. Державну політику слід очікувати у двох самостійних напрямках – кластерна та інноваційна, відповідно оцінка результатів впливу політики буде ускладненою та частково неможливою (в контексті підтримки бізнес-структур з іноземними капіталами та іноземними власниками).

3 варіант. Пріоритет – баланс, оптимізація відносин та економічних інтересів «влада-бізнес». В ідеалізованому управлінському баченні найбільш гармонійна модель в умовах ринкової економіки змішаного типу з пріоритетом формування економіки знань. Потребує свого досконалого науково-методичного обґрунтування, залучення світового досвіду, аналітичних досліджень національного інноваційного сектору, прогнозування розвитку бізнесу на основі опрацювання великої кількості інформації. Актуальною постає економічна політика інтегрованого типу «інновації – кластероутворення – управління знаннями».

Виходячи зі складного економічного становища економіки України, її трансформаційного характеру та проблем ведення військових дій на Сході країни, не слід очікувати проривного характеру реформ та дій влади. На нашу думку, актуальною постає поетапність переходу від другого до третього сценарію, таке протікання процесу є м'яким, формує підґрунтя поступового управлінського впливу на бізнес-середовище.

Перший сценарій постає актуальним у разі ускладнення економічної кризи, посилення активності ведення бойових дій та інших негараздів в економіці та соціумі. Його слід визнавати скоріше адміністративно-тимчасовим, як теж самостійний етап у подальшому переході до другого та третього сценаріїв.

В цілому українські науковці наголошують, що в умовах глобалізації, нарощення конкуренції на світових ринках, поглиблення передкризових станів і непередбачуваності розвитку національних економічних систем регіони стають активними елементами та одними з провідних акторів світової економіки, а кластери формують рушійну силу в забезпеченні сталості, прогресу та стабільності, просуванні новітніх продуктів і технологій на ринки країни. Розвиток регіональних форм кластерів формує для означеної території групи принципів переваг, що обумовлюють доцільність інтегрування суб'єктів господарювання за інноваційною, науковою, освітньою та виробничою складовими: нарощення потенціалу конкурентоспроможності економіки, зміну моделі конкурентних відносин; стимулювання процесів створення та впровадження інновацій, прискорення комерціалізації напрацювань науки, їхнє впровадження у практичну діяльність суб'єктів господарювання без затримки; покращення умов ресурсозабезпечення

на умовах більшої прозорості та контрольованості; системного, активного та результативного, регульованого балансування економічних та соціальних інтересів в парадигмі відносин «влада – бізнес – населення» [8, с. 25].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Актуальні питання управлінського забезпечення розвитку регіональних та галузевих кластерів в Україні лише набувають свого визнання. Але поступове розширення сфери кластерів та формування новітніх об'єднань підприємств, освітніх закладів, організацій різних форм власності в регіонах прискорює визнання необхідності та доцільності розробки та впровадження національної кластерної політики з вектором інноваційної активності.

Для України регіональна та галузева кластеризація є драйвером позитивних зрушень у сфері інтегрованої співпраці бізнесу, влади, населення на основі балансу інтересів. Кластерно-інноваційна політика як цільовий інструмент державного та регіонального менеджменту здатна змінити пріоритети розвитку промисловості, підтримки малого та середнього бізнесу, залучити фінансові та інші ресурси для комерціалізації національних інноваційних проєктів, забезпечити координацію усіх ланок влади на виконання програм, проєктів інноваційного кластероутворення, просування пріоритетних заходів соціальної векторності.

Список використаної літератури

1. Панкова Л. І., Потапенко Т. П. Формування кластерних моделей національних економік на засадах стимулювання регіонального розвитку. *Економіка і організація управління*: наук. журн. Донецьк. нац. ун-ту ім. Василя Стуса. Вінниця : ДонНУ, 2018. Вип. 2 (30). С. 47–56.
2. Зінченко О. А. Інституційні фактори формування іміджу регіону. *Причорноморські економічні студії*: наук. журн. Одеса : Причорноморський наук. досл. ін-т економіки та новацій, 2017. Вип. 24. С. 182–187.
3. Калінеску Т. В. Кластери підприємств: віртуальність та практика застосування. *Часопис економічних реформ*. 2019. № 1. С. 82–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2019_1_14.
4. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран: пер. с англ. М. : Альпина Паблишер, 2016. 740 с.
5. Тоффлер Э. Третья волна. М. : АСТ, 2010. 784 с.
6. Манн Р. В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи : монографія. Донецьк : ВІК, 2013. 382 с.
7. Солоха Д. В., Павловська А. С., Буряк Є. В. Процеси інтеграції і перспективи формування регіональної кластерної політики на основі балансу економічних інтересів. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку»*. Серія «Економіка». Т. XIX, Вип. 314. Маріуполь : ДонДУУ, 2019. С. 17–30.
8. Буряк Е. В. Новые направления развития теории кластеров: интересы регионального менеджмента. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції* : журн. Херсон. нац. техн. ун-ту. Херсон : ХНТУ, 2018. Т. 2. № 29 (18). С. 22–28.
9. Kudrina O., Omelyanenko V. Strategic framework of systemic interdependence development in high-tech sectors: cluster-network approach. *Economics and Law*. 2018. No. 1 (49). P. 123–129.

10. Cluster observatory. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>.
11. TCI – The competitiveness institute. URL: <http://www.tci-network.org/cluster/initiatives>.
12. Буланов А. Ю., Мезенцева О. В., Мезенцева А. В. Вопросы типологии инноваций с учетом развития инфраструктуры промышленного кластера. *Иновации. Инвестиции*. 2016. № 4. С. 236–245.
13. Панкова Л. І., Фінагіна О. В., Коваленко Ю. О. Інформаційний потенціал регіонів України: пріоритети розвитку підприємств та влади. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції* : зб. наук. праць Херсон. нац. тех. ун-ту. Херсон : ХНТУ, 2018. Вип. 30 (19). Т. 1. Ч. 1. С. 49–55.
14. Ринейська Л. С. Кластери у сучасній глобальній економіці. *Ефективна економіка. Електронне видання*. № 5. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971>.
15. Гудзь М. В. Проблеми та перспективи розвитку регіональних кластерів в Україні. *Ефективна економіка*. № 2, 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4231>.
16. Войнаренко М. П. Кластери в економіці : монографія. Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. 502 с.

References

1. Pankova, L. I. & Potapenko, T. P. (2018). Formuvannya klasterny`x modelej nacional`ny`x ekonomik na zasadaх sty`mulyuvannya regional`nogo rozvy`tku. [Formation of cluster models of national economies on the basis of stimulating regional development]. *Ekonomika i organizaciya upravlinnya: nauk. zhurn. Donez`k. nac. un-tu im. Vasy`lya Stusa*. Vinny`cya: DonNU. no 2 (30), pp. 47–56. [in Ukr].
2. Zinchenko, O. A. (2017). Insty`tucijni faktory` formuvannya imidzhu regionu. [Institutional factors of image formation of the region]. *Pry`chornomors`ki ekonomichni studiyi: nauk. zhurn. Odesa: Pry`chornomors`ky`j nauk. dosl. in-t ekonomiky` ta novacij. no 24*, pp. 182–187. [in Ukr].
3. Kalinesku, T. V. (2019). Klastery` pidpry`yemstv: virtual`nist` ta prakty`ka zastosuvannya. [Enterprise clusters: virtuality and application practice]. *Chasopy`s ekonomichny`x reform, no. 1*. pp. 82–89. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2019_1_14. [in Ukr].
4. Porter M. (2016) International competition. Competitive advantages of countries, Moscow, Al'pina Pabliher, 740 p. [in Russ].
5. Toffler A. (2010). Tret'ya volna [The Third Wave]. Moscow: AST. 784 p. [in Russ].
6. Mann, R. V. (2013). *Teorety`ko-metodologichni zasady` rozvy`tku regional`nogo menedzhmentu: osobly`vosti, problemy`, perspekty`vy`*. [Theoretical and methodological principles of regional management development: features, problems, prospects]. Donez`k: VIK, 382 p. [in Ukr].
7. Soloxa D. V., Pavlovs`ka A S., Buryak Ye. V. (2019). *Procesy` integraciyi i perspekty`vy` formuvannya regional`noyi klasternoyi polity`ky` na osnovi balansu ekonomichny`x interesiv*. [Integration processes and prospects for the formation of regional cluster policy based on the balance of economic interests] *Zbirny`k naukovy`x prac` Donez`kogo derzhavnogo universy`tetu upravlinnya «Problemy` ta perspekty`vy` zabezpechennya stabil`nogo social`no-ekonomichnogo rozvy`tku»*. Seriya «Ekonomika», vol. XIX, no. 314. Mariupol`, DonDUU. pp. 17–30. [in Ukr].
8. Buryak, E. V. (2018). *Novyye napravleniya razvitiya teorii klasterov: interesy regional'nogo menedzhmenta*. [New directions in the development of cluster theory: the interests

of regional management]. *Social'no-ekonomichny`j rozvy`tok regioniv v konteksti mizhnarodnoyi integraciyi*: zhurn. Xerson. nacz. texn. un-tu. Xerson: XNTU, vol. 2, no. 29 (18). pp. 22–28. [in Russ]

9. Kudrina, O., Omelyanenko, V. Strategic framework of systemic interdependence development in high-tech sectors: cluster-network approach. *Economics and Law*. 2018. No. 1 (49). P. 123–129. [in English].

10. Cluster observatory. Retrieved from <http://www.clusterobservatory.eu> [in English].

11. TCI – The competitiveness institute. Retrieved from <http://www.tci-network.org/cluster/initiatives>. [in English].

12. Bulanov, A. Yu., Mezentseva, O.V. & Mezentseva, A.V. (2016). Voprosy tipologii innovatsiy s uchetom razvitiya infrastruktury promyshlennogo klastera. [Issues of typology of innovations taking into account the development of infrastructure of an industrial cluster] *Innovatsii. Investitsii*. No. 4. pp. 236–245. [in Russ].

13. Pankova, L.I., Finagina, O.V. & Kovalenko, Yu.O. (2018) Informacijny`j potencial regioniv Ukrayiny`: priory`tety` rozvy`tku pidpry`yemstv ta vlady`. [Information potential of the regions of Ukraine: priorities for the development of enterprises and authorities]. *Social'no-ekonomichny`j rozvy`tok regioniv v konteksti mizhnarodnoyi integraciyi*: zb. nauk. prac` Xerson. nacz. tex. un-tu. Xerson: XNTU, vol. 2 (19), no. 1 (1). pp. 49-55. [in Ukr].

14. Ry`nejs`ka, L.S. (2016) Klastery` u suchasnij global`nij ekonomici. [Clusters at the current global economy]. *Efekty`vna ekonomika*. no. 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971> [in Ukr].

15. G`udz`, M. V. (2015). Problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku regional`ny`x klasteriv v Ukrayini. *Efekty`vna ekonomika*, no. 2, Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4231> [in Ukr].

16. Voinarenko, M. P. (2011). Klastery v instytutsiy`niy ekonomitsi [Clusters in the institutional economics]. *Khmelnyskiy : KhNU, TOV «Triada-M»*. P. 502. [in Ukr].

Gudz Petro

Grand PhD in Economic sciences, Professor,
Zaporizhzhya Polytechnic National University

Milnichenko Sergey

PhD in Economic sciences, Docent,
Cherkasy State Technological University

Troyanovsky Igor

Master Student,
Cherkasy State Technological University

BALANCE OF INTERESTS IN THE FORMATION OF NATIONAL CLUSTER POLICY: INNOVATIVE ECONOMY AND POWER PRIORITIES

Objective. The purpose of the study is to substantiate the need for a balance of interests in the formation of national cluster policy from the standpoint of the development of innovative economy and government priorities in solving strategic problems of integrated development of the national economy.

Methods. To solve the problems posed in the article, general scientific and special methods and approaches of scientific research were applied: analysis and synthesis, scientific abstraction (in the issue of forming a model for reconciling the balance of interests within the framework of the

clustering process), a systematic approach (when substantiating the author's vision of national cluster policy as an active tool of modern management) logical generalization (to determine the priorities of the authorities in the development and implementation of national innovation policy).

Results. The topical issues of the balance of interests in the formation of the national cluster policy from the standpoint of the prospects of the innovative economy and the priorities of the government are studied. The urgency and prospects of formation in Ukraine of the national cluster model of economy as corresponding to the European aspirations of the power, business, the population are proved. The author's vision of the national cluster policy as an active tool of modern management is defined. The combination of innovation and cluster policy into a single cluster-innovation policy has been proved. The innovative component in the system of interests of clustering from the position of definition of key subjects of clustering (state, branch and regional authorities, business, the population) is considered in the expanded form. The key interests of innovation clustering are highlighted: improvement of the country's innovation climate (both in the domestic market and in world rankings), growth in the number of business incubators, technology parks, business accelerators with a vector of innovation; improving the real conditions for targeted investment of innovative projects from idea to finished product; attracting investment in integrated cluster structures with elements of collective control; emergence of new innovative and breakthrough technologies, products, markets; activation of innovation clustering processes by the population (small and medium business) and others. The issue of staging the implementation of the national cluster policy on the basis of the model of coordination of the balance of interests with in the clustering process from the standpoint of possible changes in innovation development and the state of the economy, market reforms and public administration. It is proved that for Ukraine regional and branch clustering is a driver of positive shifts in the sphere of integrated cooperation of business, government, population on the basis of balance of interests.

Keywords: cluster; cluster economy; national cluster policy; innovation; innovation economy; balance of interests; priorities of national innovation policy.

Дата надходження до редакції – 13.01.2020

УДК 631.64:332.8

JEL Classification Code: H56, Q12, Q15

Носань Наталія Сергіївна

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

e-mail: natali_nosan@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4005-8333>

РОЛЬ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено значення соціально-економічного розвитку сільських домогосподарств у системі економічної безпеки національної економіки України. Представлено основні функції сільських домогосподарств у контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки (самозабезпечувальна, соціокультурна, екологічна, підприємницька). Розглянуто сучасний стан фінансового, матеріального, соціокультурного розвитку домогосподарств у сільській місцевості України.

Ключові слова: домогосподарство; сільське домогосподарство; сільське господарство; економічна безпека; національна економіка; тваринництво; рослинництво.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. У період динамічності трансформаційних змін національної економіки зростає важливість забезпечення стабільного економічного розвитку домогосподарств у контексті досягнення соціально-економічної безпеки України. Особливо це стосується сільських домогосподарств, які залучені у сільськогосподарському виробництві на рівні з підприємствами, забезпечуючи власні продовольчі потреби та реалізуючи продукцію іншим учасникам ринку. Рівень економічного забезпечення окремого домогосподарства визначає рівень соціально-економічної безпеки країни в цілому. У той же час розвиток продуктивних сил країни впливає на економічний стан домогосподарства. На етапі реформування національної економіки стан і роль домогосподарств зазнають постійних змін. Це формує потребу в комплексному дослідженні теоретичних та практичних векторів розвитку сільських домогосподарств як елемента економічної безпеки національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор (з посиланнями в тексті на використані джерела). Питання, пов'язані з забезпеченням економічної безпеки національної економіки, є широко досліджуваними серед науковців, зокрема таких, як О. В. Тимошенко [1], О. В. Рудковський [2], Н. Ю. Юрків [3]. Окрім того, тема розвитку домогосподарств України як складової економічної безпеки національної економіки також представлена серед наукових здобутків таких дослідників: В. В. Лойко, Д. М. Лойко, В. С. Руденко [4], А. П. Бурляй, О. Л. Бурляй, О. О. Рябченко [5].

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми. Напрацювання перерахованих учених відіграють важливу теоретичну та практичну роль у вказаній проблематиці, будучи базою для проведення подальших досліджень аспектів розвитку сільських домогосподарств як складової економічної безпеки національної економіки України. Проте, зважаючи на динамічні трансформації соціально-економічної та політичної ситуації в країні, дана тематика потребує більш детального комплексного висвітлення.

Мета та завдання статті. Теоретичні та практичні аспекти економічного розвитку сільських домогосподарств як складової системи економічної безпеки національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічна безпека характеризує стан захищеності національної економіки від загроз, що забезпечує економічне пожвавлення та покращує рівень життя населення. Економічна безпека є комплексним терміном, що формується зі значного обсягу взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих структурно-системних складових.

У вузькому значенні система економічної безпеки характеризує сукупність інституцій державної влади та учасників ринку, котрі діють у межах окресленого законодавством простору для захисту представників національної економіки від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. У широкому сенсі це система нормативно-правових актів, адміністративно-управлінських інструментів, необхідних для відповідної реалізації державних розпоряджень щодо підвищення економічної безпеки національної економіки [1, с. 56–57].

Так, О. В. Рудковський під системою економічної безпеки розуміє сукупність суб'єктів безпеки, інструментів їхньої діяльності та взаємодіючих сил, засобів, технологій для її комплексного формування [2]. Звертаючи увагу на важливу роль окремих компонентів у забезпеченні економічної безпеки держави, варто взяти до уваги визначення Н. Юрків. На думку автора, взаємозв'язок структурних елементів реального сектору з іншими складовими економічної системи забезпечує досягнення сталого росту та економічної безпеки національної економіки, оскільки саме в реальному секторі створюється додана вартість (підгрунтя росту конкурентоздатності національної економіки) [3].

Тобто, досягнення економічної безпеки забезпечується на різних ієрархічних рівнях управління (держави, регіону, підприємства, домогосподарства, окремого індивіда). Система економічної безпеки національної економіки зосереджується на забезпеченні функціонування суб'єкта соціально-економічних відносин будь-якого з цих рівнів в умовах нейтралізації негативних впливів різноманітних загроз [4, с. 6].

Економіка домогосподарств суттєво залежить від соціально-економічної політики держави. Домогосподарства, особливо сільські, є важливим елементом економічної та фінансової систем держави, реалізуючи такі важливі функції, як самозабезпечувальна, екологічна, соціокультурна, підприємницька (рис. 1).

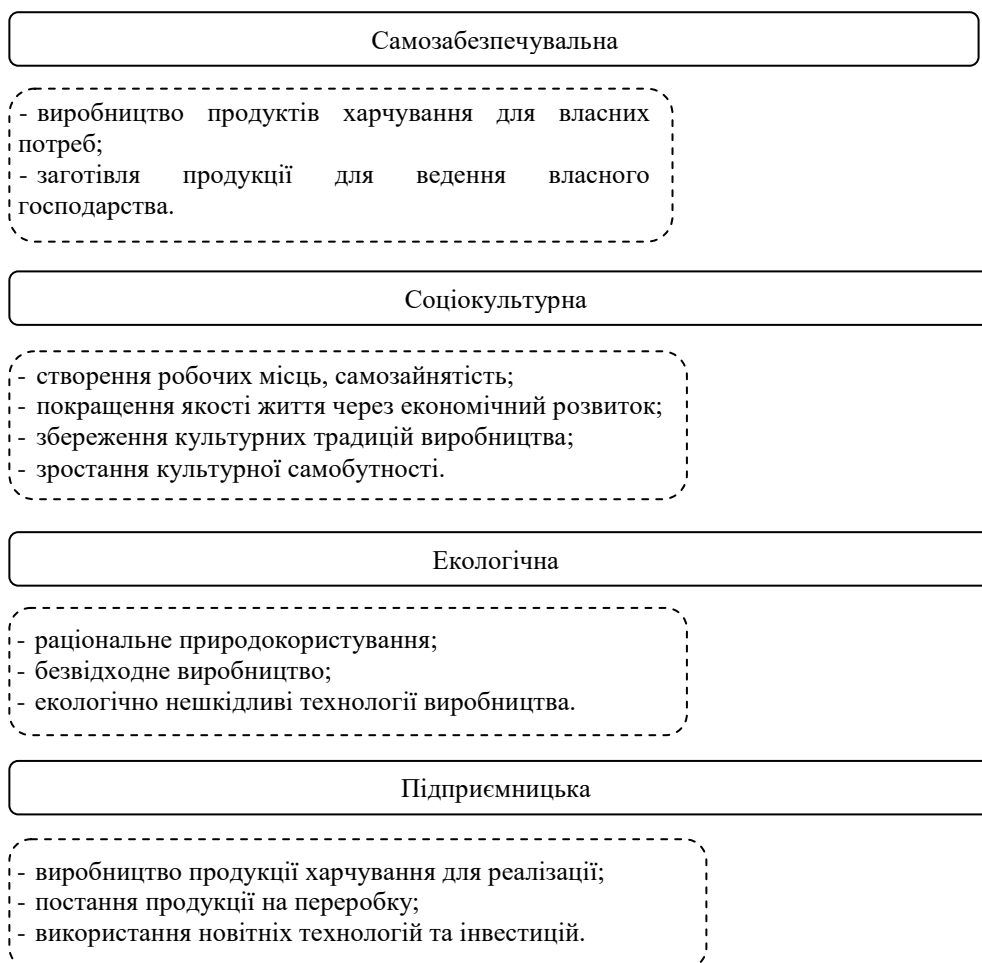

Рис. 1. Основні функції сільських домогосподарств у контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки

Джерело: доповнено за даними [5, с. 59]

Глибока криза аграрного сектору, технологічна відсталість сільськогосподарських підприємств перетворили господарства населення на ключових виробників окремих видів сільськогосподарської продукції в Україні [6, с. 72]. Так, сільські домогосподарства виробляють майже половину продукції тваринництва та третину продукції рослинництва в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка основних показників діяльності сільських домогосподарств в Україні
за 2015–2018 рр.**

Назва	Рік				Відхилення 2018/2015, +/-
	2015	2016	2017	2018	
Кількість господарств, тис.	4108,4	4075,2	4031,7	3996,5	-111,9
Площа сільськогосподарських земель, тис. га	6307,2	6268	6175,6	6132,2	-175
в т. ч. для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, %	44,98	44,97	45,33	45,29	0,31
Питома вага в загальному обсязі сільськогосподарських земель, %	15,20	15,10	14,88	14,84	-0,36
Питома вага вартості продукції рослинництва у загальному обсязі, %	33,9	31,9	32,6	30,5	-3,4
Питома вага вартості продукції тваринництва у загальному обсязі, %	52,5	52,4	52	50,5	-2

Джерело: побудовано за даними [7; 8]

Спостерігається скорочення обсягу виготовленої сільськогосподарської продукції господарствами населення, що пояснюється переходом галузі до ринкових умов господарювання (згідно з відповідним статусом, наданим ЄС Україні у 2005 р). Тобто, сільські домогосподарства виготовляють продукції для власних споживчих потреб та подальшої реалізації з кожним роком все менше, а виробничий процес у галузі трансформується у якісно новий етап (відбувається укрупнення господарств, зростає рівень конкуренції). Однак домогосподарства володіють рядом переваг порівняно з юридичними особами у веденні сільського господарства, зокрема:

- продуктивність праці у домогосподарствах вища завдяки реалізації їх особистого інтересу до організації раціонального та ефективного виробничого процесу;
- надлишок робочої сили у селах перетворює натуральне виробництво сільгосппродукції на основне джерело доходів для багатьох домогосподарств, що покращує якість пропонованої продукції з метою максимального задоволення потреб клієнт та збільшення їхньої чисельності;
- спроможність реалізовувати продукцію за відносно нижчими ринковими цінами порівняно з підприємствами.

Незважаючи на те, що основними користувачами сільськогосподарських земель в Україні є юридичні особи, які здійснюють обробіток близько 85 % посівних площ, у користуванні господарств населення на початок 2019 р. перебуває 6132,2 тис. га сільськогосподарських земель. При цьому близько 45 % цих земель селяни використовують для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Земельна

ділянка в умовах сьогодення є ключовим фактором розвитку сільського населення. Більшість селян використовує належну землю з метою задоволення особистих продовольчих потреб, що перетворює землю у важливий засіб виробництва.

Площа земель у користуванні сільських домогосподарств за період 2015–2018 рр. скоротилася на 175 тис. га, як і чисельність самих господарств (на 111,9 тис. одиниць за відповідний період). Основними причинами такого скорочення є використання ріллі у якості кормових або непродуктивних угідь, зменшення частки гумусу в ґрунтах та їхнього виснаження. Також має місце відсутність необхідних заходів з рекультивациі (відновлення родючості) земель через фінансову незацікавленість користувачів цих земель (станом на початок 2019 р. близько 46 % часток-паїв здаються в оренду) [7]. При короткотерміновій оренді це спричиняє виснаження ґрунтів через недотримання сівозмін, використання недоцільних технологій обробітку, економію добрив для максимізації прибутків у короткостроковій перспективі.

За рівнем забезпечення сільськогосподарськими угіддями (90 га на 100 мешканців) серед країн Європи Україна знаходиться на другому місці, поступаючись Білорусі (96 га на 100 осіб). За рівнем забезпечення населення ріллею (70 га на 100 осіб) Україна випереджає всі європейські країни, поступаючись лише Канаді (143 га) та Росії (85 га) [9].

Однак, зважаючи на низько механізований виробничий процес в особистих сільських домогосподарствах, з високою часткою залучення ручної праці, урожайність сільськогосподарських підприємств порівняно є вищою, особливо при вирощуванні цукрового буряка та картоплі. Саме матеріально-технічна складова (машини та обладнання) значним чином впливає на масштаби та вектори розвитку сільськогосподарського виробництва та конкурентоспроможність і ефективність функціонування галузі.

За результатами 2018 р. лише кожне п'яте сільське домогосподарство в Україні має відповідну техніку. До того ж це переважно техніка, яка використовується у галузі рослинництва: крупорушка (23 % зазначеної категорії домогосподарств), плуг (27,3 %), борона (24 %). Кожне десяте господарство обробляє землю вручну (табл. 2).

Таблиця 2

Наявність техніки у сільських домогосподарствах України у 2018 р., %

Показник	Усі домогосподарства	Домогосподарства з площею землі		
		0,5 га і менше	0,51–1,00 га	1,01 га і більше
Частка домогосподарств, що мають техніку, у загальній кількості домогосподарств, зокрема:	20,0	13,2	21,0	35,8
плуг	27,3	9,0	26,2	44,8
сівалку	13,1	2,6	10,4	24,7
борону	24,0	8,1	23,7	38,9
культиватор	13,2	4,5	11,3	22,7
трактор	19,2	8,6	16,4	31,1
комбайн	1,6	0,0	0,8	3,6
сепаратор	13,9	12,3	13,8	15,6
крупорушку	23,0	24,2	20,8	23,6
автомобіль вантажний	2,6	0,8	2,0	4,7

Джерело: побудовано за даними [7]

Під впливом негативних соціально-економічних факторів за період 2016–2018 рр. на 5 п.п. скоротилася кількість домогосподарств, які утримують свійських тварин або птицю. Основною причиною цього є погіршення демографічного становища у сільській місцевості та депопуляція сільського населення: важка фізична праця дедалі менше приваблює селян працездатного віку. Троє з десяти сільських господарств населення в Україні не мають у власності жодного виду сільськогосподарських тварин або птиці [7].

Перераховані факти вказують на ускладнення ведення сільськогосподарської діяльності господарствами населення в Україні. Одним з ключових чинників є рівень матеріального забезпечення сільського населення. Сільські домогосподарства формують власні доходи за рахунок різних джерел: заробітної плати, доходу від підприємницької діяльності, соціальної допомоги, доходу від власності (паї). Визначення доходів та витрат, простежування тенденцій їх зміни вказує на соціально-економічний розвиток держави, рівень економічного розшарування населення, ступінь економічної безпеки національної економіки (рис. 2).

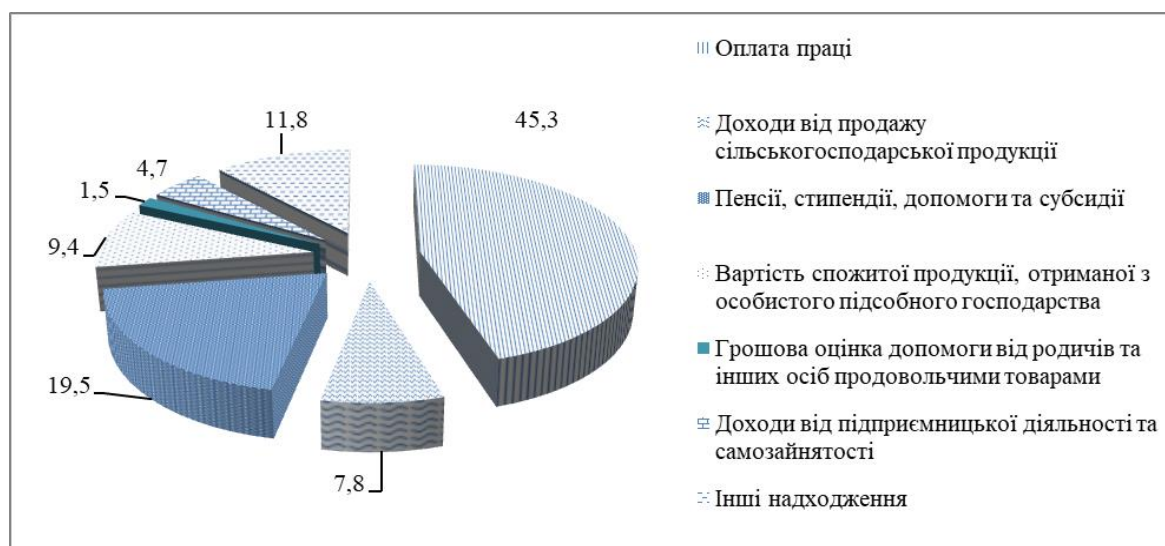

Рис. 2. Структура доходів сільських домогосподарств України за 2018 р., %
Джерело: побудовано за даними [7]

Так, за результатами 2018 р. майже третина сільського населення має середньомісячний дохід нижче фактичного прожиткового мінімуму. При цьому 36,7 % доходів середньостатистичного домогосподарства формується за рахунок соціальних виплат та споживання самостійно вирощеної продукції. Відповідно через недостатній рівень матеріального забезпечення багатьох сільських домогосподарств 50,1 % їхніх доходів витрачається на продукти харчування і лише 0,7 % на відпочинок та культуру і 0,6 % на освіту.

Неможливість задоволення особистих потреб на відповідних територіях є сильним стимулом для зміни місця проживання. Як наслідок, набувають поширення міграційні процеси, перш за все внутрішні. За результатами понад 20 тис. осіб виїхало до інших населених пунктів України [7; 10, с. 15]. Тобто селяни, переважно з середньою та вищою освітою, покидають села у пошуках кращого рівня оплати праці, що означає втрату основи інтелектуального потенціалу вітчизняними селами.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, зростання добробуту сільських домогосподарств, збільшення їхніх доходів, покращення якості життя та, як наслідок, поживлення ділової активності у сільськогосподарському виробництві забезпечує підвищення рівня економічної безпеки національної економіки в цілому. Однак, незважаючи на те, що домогосподарства є важливими учасниками сільськогосподарського сектору економіки, особливо у галузі тваринництва, простежується поступове погіршення їхньої ділової активності (скорочення площ оброблюваних ґрунтів та вартості виготовленої сільськогосподарської продукції, низький рівень технічного оснащення). Частка надходжень від підприємницької діяльності залишається незначною. У свою чергу, це створює загрози стійкості та стабільності економічної безпеки національної економіки. Тому перспективою подальших досліджень є вивчення закордонного досвіду з метою виявлення інструментів, зокрема державного впливу, здатних забезпечити поживлення ділової активності у сільській місцевості.

Список використаної літератури

1. Тимошенко О. В. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 18. С. 56–61.
2. Рудковський О. В. Структура системи економічної безпеки підприємства. *Вісник Національного транспортного університету*. 2014. № 29(2). С. 93–99.
3. Юрків Н. Я. Забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 21.04.01 / Н. Я. Юрків. Київ, 2013. 37 с.
4. Сосновська О. О., Житар М. О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення. *Облік і фінанси*. 2018. № 3. С. 124–132.
5. Бурляй А. П., Бурляй О. Л., Рябченко О. О. Роль сільських домогосподарств у сталому розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18 (1). С. 58–63.
6. Соловей Ю. Участь у інтегрованих структурах як засіб активізації функцій особистих селянських господарств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. № 4. С. 72–77.
7. Статистична інформація. *Державна служба статистики України* : офіц. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.09.2019).
8. Статистичний збірник «Сільське господарство України». *Державна служба статистики України* / за ред. О. Прокопенко. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf (дата звернення: 12.01.2020).
9. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки. *Національний інститут стратегічних досліджень* : офіц. веб-сайт. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrarne_vurobnustvo-07e8a.pdf (дата звернення: 14.01.2020).
10. Пшенична Л. В. Вища освіта в Україні: стан, причини стагнації, перспективи розвитку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 22. С. 10–18.

References

1. Tymoshenko, O. V. (2016). The system of economic security of the national economy and comprehensive mechanism for its provision. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment*, 18, 56-61 [in Ukr].
2. Rudkovskiy, O. V. (2014). The structure of the economic security of enterprise. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu*, 29(2), 93–99 [in Ukr].
3. Iurkiv, N. Ya. (2013). *Ensuring economic security of the real sector of Ukrainian economy*. Extended abstract of doctor's thesis. Kyiv [in Ukr].
4. Sosnovska, O. O., & Zhytar, M. O. (2018). Economic security of enterprise: essence and signs of maintenance. *Oblik i finansy*, 3, 124–132 [in Ukrainian].
5. Burliai, A. P., Burliai, O. L., & Riabchenko, O. O. (2018). The role of rural households in the sustainable development of Ukraine. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 18(1), 58–63 [in Ukr].
6. Solovei, Yu. (2017). Participation in integrated structures as a means of activating the functions of personal farms. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia: Ekonomika i menedzhment*, 4, 72–77 [in Ukr].
7. Data information. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukr].
8. Prokopenko, O. (Eds). Data collection «Agriculture of Ukraine», (2019). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf [in Ukr].
9. Problems of development of agrarian production in Ukraine and perspective directions of state agrarian potential using for increase of food safety level. National Institute for Strategic Studies. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrarne_vurobnustvo-07e8a.pdf [in Ukr].
10. Pshenychna, L. V. (2013). Higher education in Ukraine: status, causes of stagnation, prospects for development. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Ser. : Pedahohichni nauky*, 22, 10–18 [in Ukr].

Nosan Natalia

PhD in historical sciences, Docent,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy

THE ROLE OF AGRICULTURAL HOUSEHOLDS IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF THE NATIONAL ECONOMY

In the period of dynamic transformational changes in the national economy, the importance of ensuring stable economic development of households in the context of achieving socio-economic security of Ukraine is growing. This is especially relevant to rural households, which are involved in agricultural production on a par with enterprises, providing their own food needs and selling products to other market participants. The level of economic security of an individual household determines the level of socio-economic security of country as a whole. At the same time, the development of the country's productive forces affects the economic condition of household.

Objective. Theoretical and practical aspects of economic development of rural households

as a component of the system of economic security of the national economy of Ukraine.

Methods. During the research there was used the following methods: analytical-synthetic (study of statistical data), generalization and systematization (functions of rural households in the context of economic security of the national economy), comparison and comparison.

Results. The article examines the importance of socio-economic development of agricultural households in the economic security system of the national economy of Ukraine. The main functions of agricultural households in the context of ensuring the economic security of the national economy (self-sufficient, socio-cultural, environmental, entrepreneurial) are presented. The current state of financial, material, socio-cultural development of households in rural areas of Ukraine is considered.

Households have a number of advantages compared to legal entities in agriculture, in particular: household productivity is higher due to the realization of their personal interest in organizing a rational and efficient production process; surplus labor in rural areas makes natural agricultural production the main source of income for many households, which improves the quality of products offered in order to best meet customer needs and increase their number; the ability to sell products at relatively lower market prices compared to enterprises.

Keywords: household, agricultural household, agriculture, economic security, national economy, animal husbandry, crop production.

Дата надходження до редакції – 31.01.2020

УДК 332.143

JEL Classification Code: R11

Зінченко Ольга Анатоліївна

доктор економічних наук, доцент,

доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

e-mail: ol-zinchenko@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5414-7839>

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОТЕНЦІАЛУ ІМІДЖУ РЕГІОНУ

Комплексно досліджено передумови формування та використання потенціалу іміджу регіону, а саме його інформаційної складової. На прикладі Центрально-українського регіону проведено SWOT-аналіз розвитку інформаційної сфери, проаналізовані основні показники інформаційного ринку регіону. Визначено вплив інформаційної сфери на формування іміджу регіону. Запропоновані компоненти формування сценарію іміджу інформаційно-прозорого регіону, активізація яких сприятиме створенню єдиного інформаційного простору держави.

Ключові слова: імідж регіону; потенціал іміджу; інформаційна сфера; інформаційний ринок; інформаційно-прозорий регіон; інформаційна прозорість інформаційної інфраструктури регіону.

Постановка проблеми. Інформаційна природа іміджу вимагає врахування особливостей взаємодії агентів регіонального простору. Як компонент інформаційної

політики імідж регіону спирається на певну комунікаційну інфраструктуру, формується на основі місткості інформаційного ринку, реалізується в умовах інформаційного простору з дотриманням вимог безпеки. Від рівня розвитку потенціалу інформаційної взаємодії в регіоні залежить успішність просування його іміджу. На сучасному етапі соціального та економічного розвитку України велике значення набувають інформаційні ринки регіональних масштабів, а, як наслідок, і наукові дослідження з їх формування та функціонування.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема створення та просування іміджу території має актуальний характер серед науковців. Так, можна виділити таких авторів, як І. Важеніна [1], Д. Зеликсон, М. Голубєв [2], О. Семченко [3], М. Пашкевич, О. Фінагіна [4].

Невирішена частина загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених іміджу територій, все ще малодослідженими є окремі структурні компоненти такого складного конструкту, як імідж, специфіка активізації потенціалу іміджу в конкретних умовах регіонів. Стійкий науковий інтерес викликає інформаційна складова потенціалу іміджу, особлива актуальна в сучасну епоху інформатизації та поширення інформаційної культури.

Мета статті полягає в дослідженні ролі та особливостей активізації інформаційної складової потенціалу іміджу території на прикладі Центрально-українського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо інформаційну складову потенціалу іміджу на прикладі Центрально-українського регіону у складі Черкаської та Кіровоградської областей. Завдяки вигідному розташуванню ця територія має розгалужену інформаційну інфраструктуру. За загальним індексом динаміки розвитку інфраструктури регіон займає першу позицію в рейтингу із показником 1,23, притому що середнє значення по країні 1,06 [5].

Значення показника рівня розвитку підсистеми зв'язку області розраховувалося з наступних даних: рівень зростання споживчих цін на послуги зв'язку, рівень зростання цін на промислову продукцію, доходи від надання послуг Internet, кількість мешканців, дохід від надання мобільних послуг. За цими показниками Черкаська область зайняла сьоме місце в Україні, а Кіровоградська – друге. Такий результат обумовлений зростанням індексу споживчих цін на послуги зв'язку та збільшенням щільності мережі Інтернет на території регіону, а також суттєвим збільшенням рівня забезпеченості мобільним зв'язком [6]. Однак, не зважаючи на розгалужену інформаційну інфраструктуру суб'єктів інформаційного ринку, єдиної інформаційної системи не існує, що ускладнює доступ до інформації, а отже, і соціального та економічного розвитку регіонів [7; 8].

Сьогодні основні постачальники ділової і комерційної інформації на регіональному рівні – це органи державного управління, статистики, спілки підприємців, засоби масової інформації, спеціалізовані інформаційні фірми, видавництва, центри науково-технічної інформації тощо. Усі ці установи формують єдиний інформаційний простір, в якому розвиваються регіональні ринки.

Органи державного управління мають у розпорядженні найповнішу і найдостовірнішу інформацію про систему підприємств, установ та організацій, їх структуру, вид діяльності, номенклатуру продукції і послуг, постачальників і замовників продукції, що випускається, кадровий склад, фінансові операції, матеріально-технічне забезпечення тощо. Завдяки ліцензуванню підприємств і організацій, що регулярно здійснюються органами державного управління, дані оперативно оновлюються.

Наприклад, Фонд державного майна друкує відомості про зареєстровані інвестиційні фонди, Міністерство освіти і науки публікує переліки навчальних закладів, що одержали право на навчання студентів, а також списки діючих спеціальностей [9, с. 32].

Розвиток ринкових відносин у регіоні потребує створення системи ділової і комерційної інформації, яка б охоплювала всі регіональні ринки. Сьогодні відбувається становлення основних підрозділів цієї системи. Формування здійснюється за рахунок як діючих інформаційних служб, так і нових установ, організацій і фірм, створення яких обумовлено ринковими умовами.

Статистичні органи мають у розпорядженні значні за обсягом дані ділового і комерційного характеру. Головні управління статистики в Черкаській та Кіровоградській областях регулярно випускають інформаційні видання, що відображають результати аналізу кількісних і якісних характеристик соціального та економічного розвитку регіону. Однак опубліковані статистичні дані, як правило, містять узагальнені показники за територіально-галузеву ознаку. Тому характер даних часто не дозволяє задовольнити запити, пов'язані з тими або іншими конкретними потребами в інформації.

Важливе місце в інформаційному забезпеченні економічних агентів посідають засоби масової інформації і спеціалізовані видання. В інформаційному просторі регіону друковані засоби інформації представлені понад 500 виданнями [10; 11]. За тематичною спрямованістю охоплені всі сфери життєдіяльності. Okремо слід виділити інформаційно-рекламні та ділові видання. Це свідчить про важливу роль преси в активізації підприємницької ініціативи, пожвавленні економічного розвитку, просуванні продукції місцевих виробників та поширенні регіонального іміджу. Великою популярністю користуються і Інтернет-видання. Найбільш відвідувані сайти таких інтернет-ЗМІ – «Українська правда», «Ліга» та «Укрінформ». Серед місцевих видань популярними є «Ранкове місто», «Україна Центр», «Від і до», а також сайти друкованих ЗМІ «Вечірні Черкаси», «Нова Доба», «Черкаський край», «Народне слово», «Кіровоградська правда» [12]. У цих виданнях систематично публікуються рекламні і комерційні оголошення, які містять достовірні відомості про підприємства, організації й установи. Це найбільш оперативна поточна інформація. Регулярно публікуються ділові новини, спеціалізовані аналітичні огляди, офіційні матеріали, що стосуються господарської діяльності, комерційні пропозиції тощо.

За даними контент-аналізу, що провела компанія «ActiveGroup», найбільш позитивний контент публікують електронні ЗМІ Черкаської області, на п'ятому місці – видання Кіровоградської області. Діагностика була проведена за допомогою спеціально розробленого інформаційно-аналітичного комплексу, який протягом 2018 р. щогодини збирав та аналізував оновлення 10-15 найпопулярніших інтернет-ЗМІ кожної області України та 55 загальнонаціональних онлайн-медіа [12].

Незважаючи на зростаючу роль в інформаційному просторі інтернет-ресурсів, у регіоні все ще сильні позиції телебачення та радіомовлення. В області функціонують 70 суб'єктів інформаційної діяльності у сфері теле- та радіомовлення. Усі телерадіоорганізації на території області ведуть власне мовлення державною мовою. Триває перехід від аналогового стандарту телемовлення до цифрового.

Центри ділової інформації представлені окремими організаціями, які спеціалізуються на стимулюванні ділової активності в регіоні. Також важливими функціями цих центрів є збір, обробка і розповсюдження інформації різного характеру про стан та розвиток підприємництва в регіоні [9, с. 32]. До таких установ можливо

віднести Центр підтримки підприємництва, Торгово-промислової палати, Агентство регіонального розвитку та ін. Ці організації працюють з індивідуальними і колективними споживачами із задоволення їхніх запитів. Це пов'язано не тільки з виявленням релевантної інформації, але і з проведенням консультаційної роботи, сприянням лізингу, організації виставок, реклами тощо. Вони формують бази і банки даних, текстові інформаційно-пошукові системи, виконують функцію генератора інформації.

У Центрально-українському регіоні у сфері ділової і комерційної інформації функціонує близько 10 баз даних, в яких акумулюються два основних види інформації: нормативно-правова (тексти законів, указів Президента, постанов Верховної Ради та Уряду, розпоряджень місцевих органів влади, рішень органів місцевого самоврядування) та адресно-номенклатурна (дані про підприємства, їхні повні реквізити, асортимент продукції тощо). Ці бази даних є основою для створення довідкових матеріалів (довідників, каталогів, цінників, класифікаторів і т. п.), що містять систематизовану інформацію.

Вагомим каналом ділової і комерційної інформації є служби науково-технічної інформації (НТІ) підприємств і організацій, територіальні центри інформації. Вони здійснюють такі послуги: надання інформаційних матеріалів; ретроспективний пошук інформації та обробка його результатів; поточне інформування; інформаційні дослідження (патентно-інформаційні, кон'юнктурні тощо) і підготовка звітів за замовленнями; консультування клієнтів із різних проблем (допомога в пошуку рішень з конкретних питань) та ін. [9, с. 32]. Важливим компонентом цієї системи є науково-дослідні установи. В регіоні налічується 39 наукових закладів: 24 в Черкаській області та 15 у Кіровоградській області. Провідними підприємствами є ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Радій»», Черкаський державний науково-дослідний інститут техніко-економічної інформації в хімічній промисловості, ДП «Черкаський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою», Черкаська обласна державна проектно-розвідувальна станція філія державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», Кіровоградська державна сільськогосподарська дослідна станція Національної академії аграрних наук України, Національний дендрологічний парк «Софіївка» та ін. [11].

Серед навчальних закладів свій внесок у науку здійснюють Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Центрально-український національний технічний університет, Черкаський державний технологічний університет, Центрально-український державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Уманський національний університет садівництва, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, Кіровоградська льотна академія, Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту.

Потужним генератором науково-технічної інформації в регіоні є бібліотечні фонди. Так, станом на 1 січня 2017 р. в регіоні діє 1306 бібліотек, загальний книжковий фонд яких становить 1534 примірників на 100 жителів [13; 14]. Бібліотечні фонди регіону представлені фактографічними, документографічними і бібліографічними рівнями інформаційного забезпечення, які працюють в режимі поточного і ретроспективного обслуговування. Основні інформаційні продукти надаються в усній, друкарській та електронній формах.

Розвивається і друкарська справа в регіоні. До Державного реєстру видавців,

виробників і розповсюджувачів видавничої продукції внесено 114 видавців та виробників видавничої продукції, розміщених на території регіону, до системи книгрозповсюдження входить 94 суб'єкти [13; 14]. Однією з основних проблем є матеріально-технічна база підприємств інформаційної сфери, що позначається на якості інформаційної продукції.

Серед проблем, що виникли в період розвитку системи ділової і комерційної інформації в регіоні, слід звернути увагу на такі: сьогодні не всі органи державного управління і статистики надають інформацію, якою володіють (у даному випадку не мається на увазі інформація, що належить до розряду секретної); основна увага надається давно працюючим підприємствам, а даних про нові явно не вистачає; інформація, що надається, не завжди є вичерпною; відсутня необхідна взаємовигідна співпраця приватних і державних організацій, що займаються інформаційною діяльністю.

Для більш детального дослідження проблем та перспектив регіонального інформаційного розвитку необхідно провести SWOT-аналіз, який показує основні можливості та перешкоди при формуванні єдиного інформаційного ринку регіонального масштабу (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз розвитку інформаційної сфери Центрально-українського регіону

<i>Strength (Внутрішні переваги)</i>	<i>Weakness (Внутрішні перешкоди)</i>
<ol style="list-style-type: none">1. Велика кількість бібліотек, науково-дослідних установ, ВНЗ, управлінь статистики.2. Високий індекс інформатизації (у порівнянні з іншими регіонами України).3. Широкий доступ до сировинних ресурсів.4. Наявність в області вже сформованих і діючих елементів інформаційних інфраструктур.5. Зацікавленість суб'єктів ринку в покращенні стану інформаційного забезпечення.6. Кваліфіковані кадри.	<ol style="list-style-type: none">1. Недосконале нормативно-правове регулювання ринку інформації.2. Немає системності та послідовності у формуванні і функціонуванні інформаційного ринку.3. Обмежене інформаційне забезпечення економічних суб'єктів.4. Недостатні фінансові ресурси.5. Низький рівень менеджменту з питань побудови єдиного інформаційного простору регіону.6. Неповнота та достовірність інформації.7. Відсутність синергії між приватними та державними суб'єктами інформаційного ринку.
<i>Opportunities (Зовнішні можливості)</i>	<i>Threats (Зовнішні перешкоди (загрози))</i>
<ol style="list-style-type: none">1. Підтримка регіонального інформаційного ринку державними органами влади.2. Розробка місцевих державних програм розвитку інфраструктури інформаційного ринку.3. Наукове забезпечення та достатній науковий потенціал області.4. Здатність швидко адаптуватися до швидкозмінних умов ринку.5. Інтеграція з іншими регіональними інформаційними ринками України та найближчих країн-сусідів.6. Фінансування з міжнародних фондів підтримки розвитку інформаційних ринків.	<ol style="list-style-type: none">1. Відсутність єдиного підходу з боку держави до формування регіональних інформаційних ринків.2. Нестабільна політична та соціальна ситуація в державі.3. Зовнішні борги держави, які впливають на бюджетне фінансування інформаційної інфраструктури регіонів.4. Форс-мажор (стихійні лиха, пожежі тощо).

Джерело: складено автором

Проте необхідно зауважити, що окремі компоненти єдиного інформаційного простору розвитку ділової активності в регіоні вже сформовані та активно працюють, хоча

їхня діяльність розрізнена та нескоординована. Важливою проблемою є те, що функціонування цих інститутів не спрямоване на комплексне інформаційне забезпечення всієї ринкової системи регіону як єдиного цілого з урахуванням специфіки взаємодії окремих її елементів – регіональних ринків.

Тому створення єдиної ринкової інформаційної інфраструктури регіону на основі розвинутого інформаційного ринку, яка б охоплювала всі відособлені системи інформаційного забезпечення окремих регіональних структур та встановлювала міцний взаємозв'язок між ними, є провідним науковим завданням. Особливо вона актуальна в умовах активізації процесів національної інформатизації, оскільки створення розвинутої інфраструктури, що забезпечує потреби регіональних органів державного управління та місцевого самоврядування, підприємств, організацій і населення в отриманні, передачі, обробці, зберіганні і використанні інформації, виступає як обов'язковий компонент успішної реалізації цих процесів.

Розвиток регіональних інформаційних ринків в Україні сприяє розширенню можливостей використання регіональних інформаційних ресурсів економічними суб'єктами, а отже, стимулюватиме соціальний та економічний розвиток регіону в цілому. В структурі внутрішнього регіонального продукту інформаційний ринок складає 3 % та має позитивну динаміку розвитку (рис. 1).

**Рис. 1. Динаміка обсягів реалізації товарів та послуг на інформаційному ринку
Центрально-українського регіону, 2013–2018 рр., млн грн**

Джерело: складено автором на основі [13; 14; 15]

В період з 2013 р. по 2018 р. приріст ринку склав 82 %, причому поступове зростання спостерігається у всіх його сегментах. Особливо активно розвивається ринок засобів мобільного зв'язку, телекомунікацій та інтернет-послуг, що відповідає світовій тенденції. В середньому щорічний приріст інформаційного ринку складає 16 %.

Частка регіону в загальному обсязі реалізованих інформаційних послуг складає 8 %, причому активізація цих процесів більш очевидна в Черкаській області, де інформаційних

послуг реалізується майже в 3 рази більше, ніж в Кіровоградській. За показником продажу технічних засобів та програмного забезпечення регіон складає 4 % від загального обсягу продажів цих товарів в Україні. В регіоні діє 46 магазинів торговельних мереж продажу електронної та комп'ютерної техніки, засобів зв'язку. В загальному обсязі послуг пошти та кур'єрського зв'язку по Україні 5 % приходить на регіон.

Експорт інформаційних послуг в регіоні більше, ніж в 14 разів перевищує імпорт, така ситуація характерна і для інших регіонів України. Найбільшу частину експорту становлять комп'ютерні послуги – 79 % від загального експорту даного виду послуг, переважно це аутсорсинг розробки програмного забезпечення. Частка регіону на ринку інформаційних технологій України складає 5 %. Частка доходів від надання інформаційних послуг в загальному обсязі реалізованих послуг в регіоні вища за середній показник по Україні.

В регіоні діє інформаційний кластер, який об'єднує навчальні заклади, комерційні ІТ-компанії та науково-дослідні інститути. В рамках кластера здійснюються, насамперед, дослідження в інформаційній сфері, освітня діяльність, інформаційні заходи, відбувається обмін корисною інформацією, пошук вітчизняних чи іноземних інвесторів для реалізації інноваційних проектів у інформаційній сфері.

У сфері інформаційних послуг в регіоні працює 9 тис. чоловік, і хоча це менше 0,8 % від загальної кількості ІТ-спеціалістів в Україні, ринок зайнятості в цій сфері є доволі емним. За кількістю ІТ-спеціалістів на тисячу осіб Черкаська область посідає 9 позицію серед інших областей (2,22 осіб), а Кіровоградська лише 22 місце (1,26 осіб) [15; 16]. В структурі вакансій переважають спеціалісти з web-технологій та розробники програмного забезпечення.

В Центральнo-українському регіоні продовжуються та поширюються процеси електронного урядування: активно діють сайти органів регіонального управління та самоврядування, функціонує інститут електронних звернень та електронних петицій, впроваджено платформи для обговорення проектів нормативно-правових актів. Однак все ще є актуальним налагодження зворотного зв'язку на офіційних веб-сайтах органів влади, у тому числі тематичних, широке залучення громадських об'єднань та профільних асоціацій до планування розвитку та моніторингу стану розвитку електронного урядування, інформатизація сфер діяльності та підтримка пріоритетних реформ в освіті, охорони здоров'я, соціального захисту, екології та природокористування, транспорту та інфраструктури.

Головними проблемами побудови єдиного інформаційного простору регіону є: відсутність синергії між державними та приватними статистичними та інформаційними установами, що ускладнює формування єдиної регіональної інформаційної бази; недостатнє фінансування та відсутність кваліфікованого менеджменту з побудови регіонального інформаційного простору; закритість регіональних владних структур щодо розпорядження власності та використання бюджетних фондів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на ряд викликів для системи регіонального менеджменту щодо розвитку інформаційного простору, в Центральнo-українському регіоні сформувався позитивний потенціал іміджу. Про це свідчить активізація інформаційного ринку, наявність кваліфікованих спеціалістів, високі показники інформаційного самоврядування, згідно рейтингів інформаційної прозорості влади. Хоча існують проблеми інфраструктурного забезпечення та поширення комунікаційних технологій в невеликих, віддалених від обласних центрів населених пунктах, у регіоні склалися сприятливі умови формування сценарію іміджу інформаційно відкритого регіону (рис. 2).

Рис. 2. Компоненти формування сценарію іміджу інформаційно-прозорого регіону
Джерело: складено автором

Інформаційна прозорість регіону проявляється не тільки у відкритості влади та можливості залучення населення до прийняття важливих рішень, а й прозорості бізнес-структур. Відкритість бізнесу виражається у забезпеченні вільного доступу бізнес-партнерів та громадськості до відомостей про різні аспекти діяльності суб'єкта господарювання, їхню результативність, структуру власності та систему менеджменту.

Прозорість може бути як внутрішня, так і зовнішня. Внутрішня прозорість характеризується високим ступенем інформованості співробітників про стан та перспективи розвитку бізнесу, що стимулює корпоративну довіру, сприяє зміцненню і розвитку відносин між структурними підрозділами, стабілізує сприятливий клімат у колективі. Зовнішня інформаційна прозорість направлена на створення сприятливого образу бізнес-структури у зовнішньому середовищі з метою підвищення її конкурентоспроможності. Відбувається розвиток і підвищення якості зв'язків із громадськістю.

Застосування онлайн-технологій, використання спеціалізованих бізнес-платформ має такий же ефект, як і електронне урядування. Завдяки ним відбувається не тільки цифровізація економіки, а й забезпечення інформаційної прозорості та просування позитивного іміджу підприємства, який здатний акумулюватися у імідж регіону, сприятливий для інвестицій.

Всі компоненти сценарію іміджу інформаційно-прозорого регіону формуються більшою мірою відособлено та навіть хаотично. Важливим завданням, що стоїть перед

системою регіонального менеджменту, є поєднання їх навколо спільної мети – просування регіону у зовнішньому просторі з дотриманням інтересів внутрішньої аудиторії. Розробка єдиного образу території інформаційної прозорості суспільних та бізнес-процесів є значною мірою об'єднуючим фактором державної влади, громади, бізнесу для забезпечення конкурентоспроможності регіону.

На сьогодні концептуальні основи формування іміджу регіонів є суперечливими, методологія стратегічного розвитку іміджевих компонентів розроблена недостатньо, специфічні особливості окремих територій при формуванні довгострокових програм розвитку враховуються не повною мірою. Всі ці напрями формують проблематику подальших досліджень у сферах територіального маркетингу та регіонального менеджменту.

Список використаної літератури

1. Важенина И. С. Имидж и репутация территории. Стратегия развития региона. 2010. 23 (158). С. 2–12.
2. Зеликсон Д. И., Голубев Н. В. Имидж институциональной среды как фактор привлечения иностранных инвестиций. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики*. 2014. № 1. С. 86–91.
3. Семченко О.А. Іміджева політика України: моногр. Київ : Знання, 2014. 272 с.
4. Пашкевич М. С., Фінагіна О. В. Формування позитивного іміджу територій як базис розвитку ділового середовища регіонів України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ : БУМіБ, 2017. Вип. 4 (40). С. 74–78.
5. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації: аналіт. дослідження / ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд ім. Фрідріха Еберта. Київ, 2017. 108 с. URL: <https://www.prostir.ua/?library=infrastruktura-rehioniv-ukrajiny-priorityety-modernizatsiji> (дата звернення: 20.02.2018).
6. Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України: аналіт. доповідь / Фонд ім. Фрідріха Еберта. Київ, 2016. URL: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf> (дата звернення: 11.11.2017)
7. Серебряк К. І. Функціонування інформаційної системи регіону в контексті інформаційного забезпечення економіки підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля*. Северодонецьк : СНУ, 2015. Вип. 2 (219). С. 172–178.
8. Фінагіна О. В., Пономаренко Н. Ш. Особливості розвитку інформаційного ринку: моногр. Нац. акад. наук України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк : Юго-Восток, 2006. 193 с.
9. Зінченко О. А., Цихмістро С. І. Проблеми та перспективи формування інформаційного забезпечення регіональних ринків. *Вісник економіки транспорту і промисловості* : зб. Укр. держ. академії залізн. транспорту. Харків: УкрДАЗТ, 2012. Вип. 37. С. 31–34.
10. Програма економічного та соціального розвитку Кіровоградської області на 2020 р. від 27.11.2017 № 558. URL: <https://oblrada.kr.ua/decission/2535/pro-programu-ekonomichnogo-sotsialnogo-rozvitku-kirovogradskoi-oblasti-na-2020-rik-16-12-2019> (дата звернення: 01.02.2020).

11. Програма розвитку інформаційного простору Черкаської області на 2019–2023 рр. № 13-6/VI URL: <http://www.ck-oda.gov.ua/docs/programma%20inf%20prost.pdf> (дата звернення: 15.01.2020).
12. Шедловський В. Контент-аналіз інтернет-видань за регіонами України. 07.07.2017. URL: <http://new.activegroup.com.ua>.
13. Офіційний сайт Головного управління статистики у Кіровоградській області. URL: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua>.
14. Офіційний сайт Головного управління статистики у Черкаській області. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua>.
15. Поширення інформаційно-комунікаційних технологій в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: аналіт. записка / підготов. О. О. Танасієнко, П. А. Ляшенко; Нац. ін-т стратег. досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2874/> (дата звернення: 20.01.2020).
16. Щодо потенціалу і перспектив розвитку ІТ-аутсордингу в Україні: аналіт. записка / підготов. Т. А. Тищук, А. М. Павлова; Нац. ін.-т стратег. дослід. <http://www.niss.gov.ua/articles/1301>. (дата звернення: 20.01.2020).

References

1. Vazhenina, I. S. (2010). Imidzh i reputaciya territorii [Image and reputation of the territory] Region development strategy, 23 (158), 2-12 (in Russ).
2. Zelikson, D.I., & Golubev, N.V. (2014) Imidzh institucional'noj sredy kak faktor privlecheniya inostrannyh investicij [The image of the institutional environment as a factor in attracting foreign investment] Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history. Questions of theory and practice, 1, 86-91 (in Russ).
3. Semchenko, O. (2014). Imidzheva polityka Ukrainy [Ukraine's image policy]. Kiiv, Znannia. Web. 20.01.2018 Retrieved from: http://pidruchniki.com/70824/politologiya/imidzheva_politika_regioniv_ukra (in Ukr).
4. Pashkevich, M. S., & Finagina, O.V. (2017) Formuvannia pozytyvnoho imidzhu terytorii yak bazys rozvytku dilovoho seredovyshcha rehioniv Ukrainy [Formation of a positive image of the territory as the basis for the development of the middle stage of the regions of Ukraine]. Visnik of Berdyansk University to Management and Business, 4 (40), 74-78 (in Ukr).
5. Infrastruktura rehioniv Ukrainy. Priorytety modernizatsii: analit. doslidzhennia [Infrastructure of the regions of Ukraine. Priorities of modernization: analyst. research] (2017) NGO "Polish Fund for International and Regional Studies", Foundation. Friedrich Ebert. Kyiv, 2017. 108 p. Web. 20.02.2018 Retrieved from: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf> (in Ukr).
6. Stan ta perspektyvy rozvytku infrastruktury rehioniv Ukrainy: analit. dopovid [Infrastructure of the regions of Ukraine. Priorities of modernization: analyst. Research] (2016) NGO "Polish Fund for International and Regional Studies", Foundation. Friedrich Ebert. Kiev. Web. 11.01.2018 Retrieved from: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf> (in Ukr).
7. Serebryak, K.I. (2015) Funktsionuvannia informatsiinoi systemy rehionu v konteksti informatsiinoho zabezpechennia ekonomiky pidpriemstva [Functioning of the information system of the region in the context of information support of the enterprise economy] Bulletin of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2 (219), 172-178 (in Ukr).
8. Finagina, O.V., & Ponomarenko, N.S.(2006) Osoblyvosti rozvytku informatsiinoho

rynku [Features of information market development] Donetsk: Yugo-Vostok, 193 (in Ukr).

9. Zinchenko, O.A., & Tsikhmistro, S.I. (2012) Problemy ta perspektyvy formuvannia informatsiinoho zabezpechennia rehionalnykh rynkiv [Problems and prospects of formation of information support of regional markets] Bulletin of Transport Economics and Industry, 37, 31-34 (in Ukr).

10. Prohrama ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Kirovohradskoi oblasti na 2020 r. 558 [10. The program of economic and social development of the Kirovograd region for 2020, 558]. Web. 01.02.2020 Retrieved from: <https://oblrada.kr.ua/decission/2535/pro-programu-ekonomichnogo-sotsialnogo-rozvitku-kirovogradskoi-oblasti-na-2020-rik> (in Ukr).

11. Prohrama rozvytku informatsiinoho prostoru Cherkaskoi oblasti na 2019-2023 rr. № 13-6 [Program for the development of the information space of Cherkasy region for 2019-2023 № 13-6] Web. 15.01.2020 Retrieved from: <http://www.ck-oda.gov.ua/docs/programma%20inf%20prost.pdf> (in Ukr).

12. Shedlovskiy, V. Kontent-analiz internet-vydan za rehionamy Ukrainy [Content analysis of Internet publications by regions of Ukraine] (07.07.2017) Retrieved from: <http://new.activegroup.com.ua>. (in Ukr).

13. Official site of the Main Department of Statistics in Kirovohrad region. URL: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua>.

14. Official site of the Main Department of Statistics in Cherkasy region. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua>.

15. Poshyrennia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v Ukraini: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia: analit. Zapyska [Dissemination of information and communication technologies in Ukraine: problems and ways to solve them: analyst.] prepared by O. Tanasienko, P. Ляшенко; National Institute for Strategic Studies. Web. 20.01.2020 Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/2874> (in Ukr).

16. Shchodo potentsialu i perspektyv rozvytku IT-outsordynhu v Ukraini: analit. zapyska [On the potential and prospects for the development of IT outsourcing in Ukraine: an analyst. Note] prepared by T. Tyschuk, A. Pavlov; National Institute for Strategic Studies. Web. 20.01.2020 Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/1301> (in Ukr).

Zinchenko Olha

Grand PhD in Economic sciences, Docent,
Oles Honchar Dnipro National University

FEATURES OF ACTIVATION OF THE INFORMATION COMPONENT OF THE REGIONAL IMAGE POTENTIAL

Objectives to study the role and features of activating the information component of the image potential of the territory on the example of the Central Ukrainian region.

Methods: system and complex approach, logical generalizations, structuring, SWOT analysis.

Results. The article comprehensively explores the prerequisites for the formation and use of the potential of the region's image, namely its information component. It is proved that the image of the region is based on a certain communication infrastructure, is formed on the basis of the capacity of the information market, is implemented in the information space in compliance with security requirements. The success of promoting its image depends on the level of

development of the potential of information interaction in the region. On the example of the Central Ukrainian region, a SWOT-analysis of the development of the information sphere was conducted, the main indicators of the information market of the region were analyzed. In the Central Ukrainian region, the processes of e-government continue and spread: the sites of regional government and self-government are active, the institute of electronic appeals and electronic petitions is functioning, platforms for discussing draft regulations have been introduced. However, it is still important to establish feedback on the official websites of the authorities, including thematic ones, broad involvement of public associations and relevant associations in planning and monitoring the development of e-government, informatization of areas of activity and support for priority reforms in education, health, social protection, ecology and nature management, transport and infrastructure. The main problems of building a single information space in the region are the lack of synergy between public and private statistical and information institutions, which complicates the formation of a single regional information base, insufficient funding and lack of qualified management to build a regional information space, closed regional government structures. The author offers a component analysis of the formation of the scenario of the image of the information-transparent region, the intensification of which will contribute to the creation of a single information space of the state. The author identifies the following components of the image of the information-transparent region: e-government, social responsibility, information security, information transparency of business processes, active use of electronic business platforms, availability of information and communication technologies, independent media, information culture. An important task facing the regional management system is to combine them around a common goal - to promote the region in the external space with the interests of the internal audience. The author argues that the development of a single image of the territory of information transparency of social and business processes is largely a unifying factor of state power, community, business to ensure the competitiveness of the region.

Keywords: *image of the region; image potential; information sphere; information market; information-transparent region; information transparency; information infrastructure of the region.*

Дата надходження до редакції – 21.02.2020

УДК 334.78:332.1

JEL Classification Code: C38, G31, R58

Панкова Людмила Іллівна

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: chekh_lyudmila@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2953-608X>

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ УСПІШНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ

Розглянуто теоретико-методологічні основи управління кластероутворенням в Україні. Окреслено процеси, явища, що є передумовами появи нової моделі економіки, серед яких визначено: глобалізацію та локалізацію бізнесів, виробництв, капіталів;

стрімкий інформаційний прогрес; розвиток знаневих та інноваційних процесів; недосконалість ринкової економіки; соціалізацію усіх процесів відтворення життєдіяльності людини; інформаційну прозорість. Кластерну методологію визначено як обов'язковий елемент наукових знань щодо кластерної економіки, системного бачення законів та закономірностей розвитку, предмета та об'єкта регуляторного впливу, особливостей та характеристик напрацьованих моделей економічних систем країн і регіонів, наукових основ механізмів та інструментів прискореного кластероутворення на інноваційних управлінських підходах. Окреслено напрями та перспективи розвитку кластерної методології в системі знань регіоналістики. Визначено пріоритетні напрями та можливості кластерної методології в системі знань української регіоналістики.

Ключові слова: *теоретико-методологічні основи; кластерна модель економіки; регіон; кластерна політика; інноваційна діяльність; потенціал кластерної політики.*

Постановка проблеми. Теоретико-методологічні основи управління кластероутворенням в Україні ще не отримали свого відповідного розвитку з позиції реальних потреб часу, хоча саме світовий досвід доводить та поширює різні моделі організації кластерних економік в інноваційно-кластерних, рекреаційно-туристично-кластерних, транспортно-переробних кластерних та інших форматах у залежності від національної та регіональної спеціалізації виробництва та сфери послуг. Сучасний світовий досвід, особливості розвитку мінливого ринкового середовища, тренди та прогнози стосовно змін економічного характеру надають пріоритетного значення саме інноваційному напрямку руху, що також постає актуальним і для реалій ділового середовища України, реформування економіки.

Теорія та методологія кластерної економіки активно формуються в надрах знань економіки, менеджменту, маркетингу, логістики, соціології та політології як новітній формат суспільних відносин, особливостей відтворення продуктів та послуг, характеристик інформаційно-інноваційного середовища, оновлених інституцій бізнесу та влади, активної участі населення в реформах і трансформаціях життєдіяльності. Як феномен організації відносин у сфері економіки та соціуму кластерна економіка порушує, коригує, надає нових векторів великій кількості економічних законів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна кластерна теорія базується на досягненнях досліджень з теорії регіональної економіки та просторової організації економіки, теорії інноваційного розвитку, інституціональної теорії, економічної соціології та стратегічного менеджменту. Найбільш фундаментальні праці з цієї тематики належать таким провідним вченим, як Т. Андерсон, Е. Бергман, Р. Бошма, Е. Віссер П. Вольфган, М. Портер, Е. Фезер. Дослідниками зроблено значний внесок у формування сучасного розуміння кластерів як точок економічного зростання – осередків технологічного, інноваційного та промислового розвитку, які сприяють розвитку окремих регіонів і країни загалом. Значний внесок в адаптацію кластерного підходу до вітчизняних умов зробили українські вчені О. Амоша [1], В. Геєць [2], М. Войнаренко [3], О. Коломицева [4], О. Кудріна [5], Р. Манн [6], С. Соколенко [7], Д. Солоха [8] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спираючись на напрацювання зарубіжних і вітчизняних учених, враховуючи динамічний розвиток сучасної кластерної теорії та конвергентні зрушення економічної думки відносно концепту розвитку регіонів, подальші дослідження у цьому напрямі дозволять визначити пріоритети та сформулювати завдання для ефективного формування кластерної моделі економіки України.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження методологічних основ формування кластерної моделі економіки України та виявлення передумови успішної політики регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тенденції сучасної світової економіки окреслюють велику кількість змін, що постають одночасно прогресивними та регресивними, конфліктними та навпаки гармонійними, надають прискорення розвитку нової моделі економіки – кластерної. Такими процесами та відповідними явищами, що слід визнавати як передумови появи нової моделі економіки, слід визнавати:

1. Глобалізацію та локалізацію бізнесів, виробництв, капіталів, як процеси руху до інтегрованих дій, цільового залучення потенціалів країни, галузей, пріоритетних ресурсів.

2. Первинність сфери обміну, нарощення впливу фінансової влади, фінансової олігархії, фінансових ринків як елементу надконтролю, гіпервлади, центрів впливу на зміни у відтворенні національних продуктів.

3. Стрімкий інформаційний прогрес та стійкі пріоритети комплексної інтелектуалізації праці в усіх сферах людської діяльності, нарощення потенціалу системи знань та її інструментів впливу на нову людину.

4. Недосконалість ринкової економіки, її регуляторів і проявів провалів ринків, відсутність ринкової справедливості в умовах дії монополій та олігополій на світових ринках. Накопичення неконтрольованої, або слабоконтрольованої світової інформаційної влади.

5. Стрімка соціалізація усіх процесів відтворення життєдіяльності людини: виробництва, систем управління, інфраструктурного забезпечення, яка активно та пасивно формує векторність та впливовість на усі без винятку зміни в суспільному відтворенні.

6. Інформаційна прозорість та унікальна стрімкість змін в парадигмах відтворення ринків, довіра в діях влади та бізнесу, орієнтація на відносини відповідальності.

Такі процеси та явища в своєму комплексному, синергетичному поєднанні надають стимулів формуванню нових моделей національних економік у відповідності до ключових національних інтересів, забезпечують появу цільових видів політик змін державного, галузевого та регіонального управління, окреслюють майбутні стани економік, галузей, регіонів, виробництв, форм інтеграцій бізнесу. Також ці зміни потребують свого прискореного наукового забезпечення у вигляді систем знань теорії, методології, практики. Кожна країна, кожен уряд визначають свої пріоритети руху в системі векторів змін; найбільш поширеними, частково розробленими та адаптованими слід визнавати національні моделі економік з характеристиками: інформаційна, інформаційно-інноваційна, мережево-інноваційна, соціо-інформаційна, соціо-інфраструктурна, кластерна, інноваційно-кластерна. І це далеко не повний перелік та наповнення моделей, що знаходяться в розробці, або вже позиціоновані в стратегічних планах розвитку, мають своє відображення у вигляді політик, адаптовані за рахунок визначення механізмів дій економічних та соціальних інтересів.

Перспективність таких моделей, обґрунтування ефективності та загальної успішності постає риторичним питанням. Кожна країна світу, кожен регіон має свій шлях до окресленої мети, має свої поточні завдання та групи реформ, залучає або заморожує ресурсне забезпечення, обґрунтовує свої потенціали економіки, адаптує визнаний актуальним управлінський досвід, визнає первинними групи концептів та цільових інструментів змін. Це складний, багатогранний процес, що поєднує науку та практику, інновації та традиції, економічний та соціокультурний прогрес, інтеграцію та дезінтеграцію бізнесів, влади.

У сучасній системі знань економіки не склалося єдиного системного підходу до

визначення економічної та соціальної ефективності функціонування сучасної економічної системи. Головні аспекти, які актуалізуються в економічній теорії, стосуються можливостей поєднання у сучасній економічній системі цілей і засобів забезпечення економічної ефективності та соціальної справедливості, а отже, поєднання принципів ринкової економіки з принципами соціальної справедливості, врахування діалектичного взаємозв'язку суспільного розвитку з розвитком економічним. Особливості сучасної економічної системи та основні тенденції її розвитку впливають на вектор розвитку сучасних економічних теорій та формування відповідних парадигм економічного розвитку суспільств з пріоритетами інновацій, кластероутворення, системної підтримки малого та середнього бізнесу, активної соціалізації та мультикультурності. Наголос у сучасних дослідженнях зміщується на дослідження соціальних ефектів на економічну рівновагу. Основним питанням в цій системі стає гармонізація соціальних інтересів з розвитком економіки, збільшення ролі індивіда в суспільстві. Це відбувається через зростання ролі знань і інформації в постіндустріальному суспільстві, процеси інформатизації. Це, в свою чергу, є однією з причин процесу соціалізації в економіці, що починає зпосідати визначне місце в сучасних дослідженнях [9; 10; 11].

Ефективність та результативність обраних та реалізованих моделей доводиться з часом, але стрижневим в такому русі слід визнавати процес інституціоналізації змін у відповідності до стратегічно визнаних, обґрунтованих пріоритетів на рівні дій державної влади, у вигляді успішних заходів економічної та соціальної політики, адаптації актуальних концептів національних політики інших країн. В спрощеному вигляді та у відповідності до управлінської ефективності такий рух має свою послідовність, постає актуалізованим у форматі накопичення змін, отримання нового знання, визнання пріоритетності інноваційних заходів. Узагальнене бачення таких змін постає у вигляді:

- по-перше, обґрунтування та визнання пріоритетів руху у відповідності до ключових національних інтересів, обговорення та впровадження управлінських принципів дій влади, врахування накопиченого світового досвіду, залучення актуальних практик;
- по-друге, визнання моделі економіки, яку планується побудувати за рахунок інтегрованих, синергетично поєднаних дій влади, населення, бізнесу, наукової та освітянської спільноти; знаходження та закріплення умов гармонійної співпраці та балансування інтересів в парадигмі відносин «населення – бізнес – влада»;
- по-третє, розробки комплексу стратегічних управлінських заходів руху до поставленої мети та отримання на практиці бажаної моделі (ідеальним інструментом відображення руху постає дорожня карта); розробки цільових видів політик модернізації, реформування, впровадження змін та інновацій, включення механізмів оновлення в діючі конструкції правового і нормативного забезпечення; залучення накопичених знань наукою та практикою, оформлення нових знань і отримання інформаційно-методологічного забезпечення реформ.

Кластерна економіка як умовно новітня система організації процесів життєдіяльності – це сукупність економічних відносин, що відповідають інтересам розвитку продуктивних сил; вона ґрунтується на дії законів соціально-орієнтованих процесів в умовах нарощення суспільного прогресу та дії комплексної інформатизації (та діджиталізації).

Процес економічної кластеризації регіонів, галузей формує новітні перспективи та надає можливостей залучати новітні механізми й інструменти стимулювання виробників, інтеграції дій бізнесу та влади, залучення ресурсного потенціалу територій, формування взаємодії науки та бізнесу, стимулювання іноземних інвесторів. Така перспективність для України не просто

актуальна, вона вкрай затребувана в умовах нарощення кризових станів світової економіки, скорочення національного виробництва, відтоку капіталів національного бізнесу, неоднозначності станів ведення військових дій на Сході України.

Розгортання в Україні системної економічної кризи, зумовленої загостренням соціально-економічної ситуації в окремих регіонах, нарощуванням структурних деформацій в економіці та збереженням неефективної моделі організації виробництва, вимагає пошуку нової моделі економічного зростання, заснованої на використанні конкурентних переваг регіонів та поєднанні промислового, наукового та управлінського потенціалу вітчизняної економіки. Успішне застосування кластерної моделі організації виробництва у розвинутих країнах світу та значні перспективи її застосування в Україні вимагають ретельного дослідження теоретико-методологічних засад формування промислових кластерів [12], активного залучення досвіду стимулювання інноваційного розвитку галузей та підприємств у моделях кластероутворення, інституційного закріплення кластера як новітньої форми ведення господарської діяльності.

Кластеризація регіонів як процес економічний, соціальний, галузевий, змішаний відбувається на основі розвитку кластерної методології як системи наукового знання, що має чітку векторність на майбутні стани науки, соціуму, економіки, культури (рис. 1).

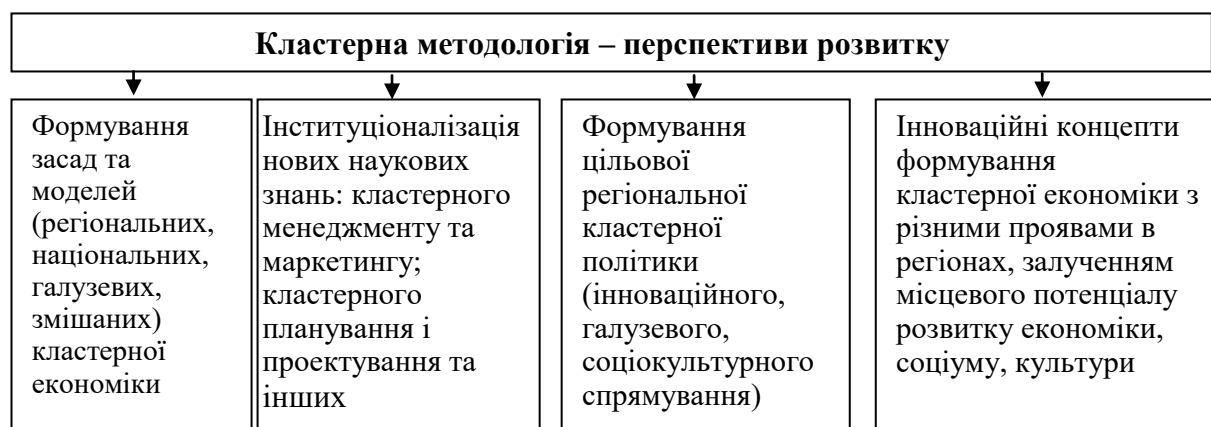

Рис. 1. Напрями та перспективи розвитку кластерної методології в системі знань регіоналістики

Джерело: складено автором

Варто підтримати думку великої кількості науковців [12–19], що відбувається процес виникнення кластерної методології як сучасного інструменту розвитку наукових знань та формування системності залучення таких напрацювань до регіоналістики, менеджменту, соціології, економіки, географії та культурології. Кластерна методологія в системі знань регіоналістики включає такі компоненти:

- закони та закономірності формування кластерних ініціатив, кластерів, загального процесу кластероутворення;

- напрацювання функціонального навантаження на кластери та процеси кластероутворення;

- системну, теоретико-методологічну інституціоналізацію наукових основ кластероутворення як одночасно економічних відносин та управлінського процесу ведення діяльності;

- механізми організації та функціонування кластерів на основі дії інтегрованих платформ;

- розширення меж теорії кластерів з елементами синергетичної взаємодії та залучення знань інших наукових напрямів;
- обрання та закріплення управлінських принципів організації та державної підтримки кластероутворення як динамічних інструментів реалізації ідей, задумок, планів, заходів влади;
- оформлення методичного забезпечення організації кластерів, відповідного ресурсного забезпечення.

Світова наукова спільнота вже сформувала та активно розробляє, впроваджує кластерну методологію як обов'язковий елемент наукових знань щодо кластерної економіки, системного бачення законів та закономірностей розвитку, предмета та об'єкта регуляторного впливу, особливостей та характеристик напрацьованих моделей економічних систем країн і регіонів, наукових основ механізмів та інструментів прискореного кластероутворення на інноваційних управлінських підходах. Особливо актуальним в системі знань кластерної методології постає питання розробки та впровадження кластерної політики на рівні регіонів, країн із залученням елементів інформаційного прогресу та цільової підтримки ІТ-галузі, інноваційного стимулювання, мотивації окремих видів діяльності або галузей.

Метою розвитку кластерної методології науковці визнають необхідність розробки та цільового впровадження інноваційних векторів сучасних знань менеджменту в напрямку формування кластерної економіки світового масштабу. Таке бачення присутнє в напрацюваннях видатних економістів світу: М. Портера, М. Енрайта, Дж. Даннінга, Р. Мартіна, Б. Асхайма і А. Ізаксена, А. Андерсона. Така думка формує фундамент наукових досліджень А. Амоші, З. Варналія, В. Гейця, В. Захарченко, С. Соколенко та інших видатних науковців України.

Кластерні системи, як самостійний об'єкт або предмет досліджень, у наукових розробках чітко характеризуються специфічними рисами, особливостями функціонування, цільовими підходами до організацій, діяльності, інфраструктурного та інноваційного забезпечення. Такі характеристики формують та форматують особливості методології дослідження, окреслюють необхідність системного вивчення процесів та явищ, надають перспективності впровадження в найрізноманітніших спектрах людської діяльності – економіці, науці, освіті, соціумі, екології, культурі та медицині, туризмі тощо. Найбільш цікавими та впливовими в дослідженнях регіональних систем слід визнавати характеристики:

- високий рівень агрегації ресурсів та відповідне ведення господарської діяльності;
- наближеність за суттю організації до корпоративних систем;
- необмеженість сфер кластерних ініціатив, форм кластерних проектів та управлінських інновацій;
- нерозривність формальних та неформальних відносин, синергія усіх форм комунікацій;
- наявність лідерського центру та його керуюча роль у формуванні, розробці, впровадженні кластерних ініціатив;
- інтеграційні схеми взаємодії відносно залучення ресурсів, інформаційних потоків;
- високий іміджевий потенціал, необхідність прозорості дій та взаємовідносин, умовна відкритість заходів та проектів;
- можливість розподілу ризиків та колективного усунення зон небезпеки;
- синергетично інтегрований потенціал розвитку в спільних проектах;

- необмеженість в залученні членів кластероутворення (незалежність від форм власності, моделей організації діяльності, особливостей ресурсозабезпечення та фінансування);
- спільність інтересів, мети кластерних проектів, іміджевих результатів та управлінських новацій;
- активне навчання менеджменту, власників на усіх стадіях проектування, впровадження, завершення спільної діяльності;
- одночасна регіональна локалізація та делокалізація кластерної діяльності (феномен кластерів);
- взаємозалежність в очікуваних результатах та ефектах від спільної діяльності;
- спільне вирішення проблем інфраструктурного та ресурсного забезпечення;
- високий вплив на стан регіональних економік з позиції стимулювання та мотивації окремих видів діяльності, спільного ведення бізнесу, соціального відтворення.

Орієнтація на побудову інноваційної економіки фактично постає неможливою без кластерних форм ведення діяльності, системного залучення співпраці в парадигмі відносин «малий бізнес – малий бізнес»; «малий бізнес – влада»; «малий бізнес – населення регіону»; «великий бізнес – малий бізнес»; «великий бізнес – населення – малий бізнес»; «великий бізнес – влада – малий бізнес» та інших форм взаємодії. Саме методологічне забезпечення кластерної діяльності формує унікальність залучення кластерів до вирішення великого кола питань інноваційного розвитку бізнесу, техніки та технологій виробництва, модернізації сфери послуг, управління складними системами, основи взаємодії «галузь – виробництво – регіон – населення» на основі науковості. Визначимо найбільш вагомі та впливові зони вирішення проблем інноваційного розвитку саме на основі методології кластерної діяльності та відповідні первинні накопичення знань щодо кластерної економіки, регуляторного впливу кластероутворення підприємств на регіональні господарські комплекси, необмеженості соціального кластероутворення в удосконаленні соціальної сфери та розширенні меж соціальних послуг.

По-перше, це питання розширення меж аналітичних досліджень, діагностики, цільової оцінки інтегрованих систем. Такі приклади активно позиціоновані в працях українських науковців А. Павловської (кластери регіонів України в системі ділового середовища на основі мультикомпонентної оцінки параметрів розвитку [13; 14, с. 150]).

По-друге, це рекомендації та управлінські технології розробки державної та регіональної політики, стратегічних планів розвитку регіонів та галузей. Такі приклади розглянуто в монографічному дослідженні Д. Гулака (кластероутворення регіонів України в межах проектів зеленої енергетики, удосконалення функціонування національного енергетичного ринку [15]); монографічному дослідженні В. Захарченко (кластероутворення машинобудівного комплексу Одещини [16]); М. Войнаренка, В. Дубницького (теорія і практика кластеризації економіки [17]).

По-третє, це питання розвитку інноваційної діяльності, розширення меж науково-технічної співпраці, комерціалізації науково-дослідних проектів. Такі питання розглянуто та доведено до цільових рекомендацій регіональній владі, місцевому самоврядуванню в дисертаційних дослідженнях О. Якушева (формування та впровадження інноваційно-освітніх кластерів, розвиток освітянських мереж [18]); К. Скибської (соціальне кластероутворення та розвиток ринку праці на основі кластерно-консалтингових технологій [19]); Д. Гулака (розвиток електроенергетичного ринку України на засадах регіональної кластеризації [20]).

По-четверте, це питання мотивації, стимулювання міжнародної співпраці, забезпечення конкурентоспроможності національного виробника на світових ринках на основі переваг

кластероутворення. Саме питанням поширення транскордонного співробітництва присвячено монографічне дослідження українських учених-регіоналістів В. Куйбіди, А. Ткачука, В. Толкованова (визнання та обґрунтування пріоритетності транскордонних комунікацій на основі кластероутворення з урахуванням балансу інтересів прикордонних регіонів [21]).

Сучасна логіка розвитку регіонів України потребує безперервного, активного оновлення наукових підходів, а саме теоретичних та методологічних інновацій, підходів до розробки цільової політики, впровадження цільових концептів та інноваційних заходів. Такі перспективи забезпечують та стимулюють системне вивчення, глибинне пізнання механізмів розвитку кластерної економіки. Аналізуючи потенційні можливості кластерної методології в системі знань української регіоналістики, запропонуємо та стисло розглянемо найбільш пріоритетні та стратегічно значущі з них, що мають перспективність у процесі визнання, поширення, прискореного впровадження (рис. 2).

Рис. 2. Пріоритетні напрями та можливості кластерної методології в системі знань української регіоналістики

Джерело: складено автором

Перелічені напрями є об'єктивним проявом розвитку кластерної методології, методологічних основ формування кластерної та кластерно-інноваційної політики в системі таких яскравих та впливових проявів та змін, як глобалізація та інтеграція національних ринків, безперервний науково-технічний та інформаційний прогрес, прискорена та чітко мотивована кластеризація бізнесу високоефективних та успішних економік світу.

У даному контексті прогресу наукової думки інститут кластероутворення прискореними темпами посідає перше місце в оновленні та модернізації національних економік. Цей процес системно впливає на парадигму відносин «влада – населення – бізнес», вносить зміни у розвиток національного та регіонального ділового середовища, стимулює інноваційну діяльність в її різновекторних проявах та надає новітнього бачення та перспективності управління знаннями. Також кластерна методологія в своєму науковому та практичному відображенні зорієнтована на модифікацію управлінських механізмів регіонального менеджменту у напрямі гармонізації та консолідації національних, галузевих та корпоративних економічних інтересів.

В узагальненому баченні формування основ кластерної методології, первинність та пріоритетність напрацювань обумовлено низкою передумов об'єктивного, науково-технічного та науково-методичного, соціокультурного і знаннєвого характеру. Виокремимо такі передумови з позиції формування не лише кластерної методології, а й з позиції перспективності основ розробки та впровадження інноваційно-кластерної політики в умовах інформаційної економіки та поступового переходу до управління знаннями.

Перша передумова чітко пов'язана з інтегрованим характером самого процесу кластероутворення та відповідної дії функції інтеграції в парадигмі відносин – довіри, зацікавленості, консолідування дій та проєктів, розподілу та накопичення знань, гармонізації відносин.

В такій проєкції розвитку процесу кластероутворення інноваційний потенціал країни (регіонів, галузей, підприємств), його відтворення постає як активна форма економічного кластероутворення на основі спільних дій влади та бізнесу. На початкових стадіях кластероутворення в країні, що знаходиться у пошуку ефективної моделі кластерної економіки, влада повинна брати на себе велику кількість ініціатив та функцій просування саме цієї форми інтеграційної співпраці та ведення господарської діяльності у сферах інноваційної діяльності, комерціалізації наукових і технологічних досягнень.

Друга передумова пов'язана з критичним накопиченням проблем та конфліктних станів у розвитку галузей, регіонів, корпоративного сектору, відсутністю зв'язку між наукою та практикою у форматі прискореної реалізації інновацій, модернізацій та новаторських проєктів. Саме кластери забезпечують взаємодоповнення в діяльності підприємств та освіти, підприємств і науки, підприємств та суспільства, підприємств і владних структур.

Третя передумова пов'язана зі стрімким просуванням стандартів інформаційного суспільства, інформаційної економіки, державних та галузевих стандартів діджиталізації, всеосяжністю інформаційного ринку. Інновації в інформаційному секторі та у світовому просторі забезпечили стрімкий науковий, економічний, техніко-технологічний прогрес, зміну парадигми виробництва, прорив інноваційної праці.

Четверта пов'язана зі змінами в конкурентному середовищі, переходом від моделі жорсткої конкуренції до м'яких форм співпраці, обміном досвідом та превалюванням

взаємодопомоги.

П'ята передумова постає відображенням змін соціокультурного середовища, системним поширенням стандартів мультикультурності, розширенням меж соціальної відповідальності. Особливо яскравою системною реалізацією обґрунтованих первинних процесів соціальної інтеграції та розвитку різних форм соціального кластероутворення, реальним результатом постає соціальний кластер як сучасна форма спільних дій з чітко визначеним вектором руху.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Формування методології кластерної економіки постає актуальним питанням сучасної світової регіоналістики з позиції прискорення позитивних зрушень у форматах змін глобального та локального ведення господарської діяльності на основі:

- інтенсивного залучення ресурсів;
- модернізації підходів до організації виробництва та сфери послуг;
- залучення управлінських інновацій, соціально-економічної підтримки і забезпечення різних верств населення регіону;
- нагромадження людського капіталу та ефективного залучення у кластерні процеси людського потенціалу суб'єктів господарювання різних галузей регіональної економіки;
- розвитку знаннєвих та інноваційних процесів у рамках промислових районів і регіональних кластерів у якості головних чинників поляризації і розвитку економіки країни і регіонів;
- урахування соціальних інтересів та соціального капіталу як факторів мережевого співробітництва бізнесу та кластерного розвитку регіонів;
- урахування ключових інтересів як факторів вирішення конфліктів та розвитку мережевого співробітництва бізнесу.

Список використаної літератури

1. Амоша О. І., Ляшенко В. І. Перспективи формування транскордонних євро регіональних інноваційних систем і нанотехнологічних кластерів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 3. С. 159–176.
2. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена. *Економіст*. 2008. № 10. С. 10–11.
3. Войнаренко М. П. Кластери в економіці: монографія. Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. 502 с.
4. Коломицева О. В., Шевченко Н. В. Кластеризація як інструмент формування конкурентоспроможного продовольчого комплексу регіону. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Черкаси : ЧДТУ, 2012. Вип. 31. Ч. I. С. 84–92.
5. Kudrina O., Omelyanenko V. Strategic framework of systemic interdependence development in high-tech sectors: cluster-network approach. *Economics and Law*. 2018. No. 1 (49). P. 123–129.
6. Манн Р. В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи : монографія. Донецьк : ВІК, 2013. 382 с.
7. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. Київ : Логос, 2004. 848 с.
8. Солоха Д. В., Павловська А. С., Буряк Є. В. Процеси інтеграції і перспективи формування регіональної кластерної політики на основі балансу економічних інтересів. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Проблеми та*

перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку». Серія «Економіка». Т. XIX, Вип. 314. Маріуполь : ДонДУУ, 2019. С. 17–30.

9. Шебеко Ю. В. Закони ринкової економіки та закони розвитку суспільства: діалектика їх взаємозв'язку та реалізації у сучасній теоретичній думці. *Молодий вчений*. № 10 (37), 2016 р. С. 429–433.

10. Gordon I.R., MacCann P. Industrial Clusters: Complexes, Agglomeration and/or Social Networks? *Urban Studies*, 37, 2000.

11. Ицковиц Г. Модель тройной спирали. *Инновации*. 2011. № 4 (150). С. 5–10.

12. Шевченко А. В. Теоретико-методологічні основи формування кластерної моделі розвитку в економіці. *Ефективна економіка*. № 12. 2014. <http://www.economy.nauka.com.ua>.

13. Павловська А. С. Концептуальні засади розвитку ділового середовища: регіональний аспект: монографія. Черкаси : Видавець Пономаренко Р. В., 2018. 432 с.

14. Сурай А. С. Теорія систем як базис побудови мультикомпонентного прототипу ділового середовища регіону. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Серія: Економіка і менеджмент. Черкаси : СУЕМ, 2017. Вип. 2 (23). С. 143–154.

15. Гулак Д. В. Розвиток електроенергетичного ринку України на засадах регіональної кластеризації : монографія. Черкаси : видавець Пономаренко Р. В., 2018. 286 с.

16. Захарченко В. И., Осипов В. Н. Кластерная форма территориально-производственной организации : монография. Одесса : Фаворит, 2010. Ч. 1. 122 с.; Ч. 2 – 236 с.

17. Теорія і практика кластеризації економіки : монографія / за наук. та заг. ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 336 с.

18. Якушев О. В. Інноваційно-освітні кластерні форми регіонального розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: [б.в.], 2019. 20 с.

19. Скібська К. О. Соціалізація процесу кластероутворення в регіональному розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: [б.в.], 2019. 20 с.

20. Гулак Д. В. Розвиток електроенергетичного ринку України на засадах регіональної кластеризації: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Северодонецьк, 2017. 19 с.

21. Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Толкованов В. В. та інші. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів. Київ : Крамар, 2009, 242 с.

References

1. Amosha, O. I. & Lyashenko, V. I. (2008). *Perspektyvy` formuvannya transkordonny`x yevroregional`ny`x innovacijny`x sy`stem i nanotexnologichny`x klasteriv*. [Prospects for the formation of cross-border Euroregional innovation systems and nanotechnology clusters] *Social`no-ekonomichni problemy` suchasnoho periodu Ukrayiny`*, vol. 3, pp. 159–176. [in Ukr].

2. Heyets, V. M. (2008), *Klastery` i merezhevi struktury` v ekonomici – tema dosy`t` cikava, ale na s`ogodni shhe do kincy` ne vy`vchena*. [Clusters and network structure in the economy - the topic is interesting enough , but it is still not fully understood ...], *Ekonomist*, vol. 10, pp. 10–11. [in Ukr].

3. Voinarenko, M. P. (2011). *Klastery v instytutsiyniy ekonomitsi* [Clusters in the

institutional economics]. Khmelnytskyi : KhNU, TOV «Triada-M». P. 502. [in Ukr].

4. Kolomy`ceva, O. V. & Shevchenko, N. V. (2012) Klaster`y`zaciya yak instrument formuvannya konkurentospromozhnogo prodovol`chogo kompleksu regionu. [Clustering as a tool for forming a competitive food complex in the region.] *Zbirny`k naukovy`x prac` Cherkas`kogo derzhavnogo texnologichnogo universy`tetu*. Seriya: Ekonomichni nauky`. Cherkasy`: ChDTU. vol.31 (I). pp. 84–92. [in Ukr].

5. Kudrina, O., Omelyanenko, V. Strategic framework of systemic interdependence development in high-tech sectors: cluster-network approach. *Economics and Law*. 2018. No. 1 (49). P. 123–129. [in English].

6. Mann, R. V. (2013) *Teorety`ko-metodologichni zasady` rozvy`tku regional`nogo menedzhmentu: osobly`vosti, problemy`, perspekty`vy`*. [Theoretical and methodological principles of regional management development: features, problems, prospects]. Donecz`k: VIK. 382 p.[in Ukr].

7. Sokolenko, S. I. (2004). Klaster`y` v global`nij ekonomici. [Clusters in the global economy]. Ky`yiv. Logos, P. 848. [in Ukr].

8. Soloxa D. V., Pavlovs`ka A. S., Buryak Ye. V. (2019). *Procesy` integraciyi i perspekty`vy` formuvannya regional`noyi klaster`noyi polity`ky` na osnovi balansu ekonomichny`x interesiv*. [Integration processes and prospects for the formation of regional cluster policy based on the balance of economic interests] *Zbirny`k naukovy`x prac` Donecz`kogo derzhavnogo universy`tetu upravlinnya «Problemy` ta perspekty`vy` zabezpechennya stabil`nogo social`no-ekonomichnogo rozvy`tku»*. Seriya «Ekonomika», vol. XIX, no. 314. Mariupol`, DonDUU. pp. 17–30. [in Ukr].

9. Shebeko, Yu.V. (2016) Zakony` ry`nkovoyi ekonomiky` ta zakony` rozvy`tku suspil`stva: dialekty`ka yix vzayemozvyazku ta realizaciyi u suchasnij teorety`chnij dumci. [Laws of market economy and laws of development of society: dialectics of their interrelation and realization in modern theoretical thought]. *Molody`j vcheny`j*, no. 10 (37), pp. 429–433. [in Ukr].

10. Gordon, I.R. & MacCann, P. (2000) Industrial Clusters: Complexes, Agglomeration and/or Social Networks? *Urban Studies*, 37. [in English].

11. Izkoviz, G. (2011). Model' troynoy spirali. *Innovazii*, no. 4 (150), pp. 5–10. [in Russ].

12. Shevchenko, A.V.. (2014). Teorety`ko-metodologichni osnovy` formuvannya klaster`noyi modeli rozvy`tku v ekonomici. [Theoretical and methodological bases of formation of cluster model of development in economy]. *Efekty`vna ekonomika*, no. 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukr].

13. Pavlovs`ka, A.S. (2018). Konceptual`ni zasady` rozvy`tku dilovogo seredovy`shha: regional`ny`j aspect. [Conceptual principles of business environment development: regional aspect]. Cherkasy`: Vy`davec` Ponomarenko R.V., 432 p. [in Ukr].

14. Suraj, A. S. (2017). Teoriya sy`stem yak bazy`s pobudovy` mul`ty`komponentnogo prototy`pu dilovogo seredovy`shha regionu. [Systems theory as a basis for building a multicomponent prototype of the business environment of the region] *Visny`k Sxidnoevropejs`kogo universy`tetu ekonomiky` i menedzhmentu*. Seriya: Ekonomika i menedzhment. Cherkasy`: SUEM, no. 2 (23), pp. 143–154. [in Ukr].

15. Gulak, D. V. (2018) Rozvy`tok elektroenergety`chnogo ry`nku Ukrayiny` na zasadax regional`noyi klaster`y`zaciyi. [Development of the electricity market of Ukraine on the basis of regional clustering] Cherkasy`: vy`davec` Ponomarenko R. V., 286 p. [in Ukr].

16. Zaxarchenko, V. Y. & Osy`pov, V. N. (2010). Klasternaya forma terry`tory`al`no-proy`zvodstvennoj organy`zacy`y` [Cluster form of territorial production organization]. Odessa: Favory`t, vol. 1. 122 p.; vol. 2. 236 p. [in Russ].
17. Vojnarenko, M. P., Dubny`cz`ky`j, V. I. (Eds.). (2019). Teoriya i prakty`ka klastery`zacyi ekonomiky. [Theory and practice of clustering of the economy]. Kam'yanecz`-Podil`s`ky`j: Aksioma, 336 p. [in Ukr].
18. Yakushev, O.V. (2019). Innovacijno-osvitni klasterni formy` regional`nogo rozvy`tku. [Innovation and educational cluster forms of regional development]. Extended abstract of candidate's thesis. Cherkasy`. [in Ukr].
19. Skibs`ka, K. O. (2019). Socializaciya procesu klasteroutvorennya v regional`nomu rozvy`tku. [Socialization of the cluster formation process in regional development]. Extended abstract of candidate's thesis. Cherkasy`. [in Ukr].
20. Gulak, D.V. (2017). Rozvy`tok elektroenergety`chnogo ry`nku Ukrayiny` na zasadax regional`noyi klastery`zacyi. [Development of the electricity market of Ukraine on the basis of regional clustering]. Extended abstract of candidate's thesis. Syevyerodonecz`k [in Ukr].
21. Kujbida, V. S., Tkachuk, A. F., Tolkovanov, V. V. (2009). Transkordonne spivrobitny`cztvo ta rozvy`tok transkordonny`x klasteriv [Cross-border cooperation and development of cross-border clusters.]. Ky`yiv, Kramar, 242 p. [in Ukr].

Pankova Liudmyla

PhD in Economic sciences, Docent,
Cherkasy State Technological University

METHODOLOGY OF FORMATION OF THE CLUSTER MODEL OF UKRAINE'S ECONOMY: PREREQUISITES FOR SUCCESSFUL REGIONAL POLICY

Objective. The aim of the article is to study the methodological foundations of the formation of a cluster model of Ukraine's economy and to identify the prerequisites for successful regional policy.

Methods. To solve the problems posed in the article, general scientific and special methods and approaches of scientific research were applied: methods of logical generalization (to ensure the consistency of scientific research), system-structural approach (to streamline the methodological foundations in the system of cluster modeling of the economy, specify the principles and clarify the terminology), system analysis (to identify patterns of complex processes of cluster modeling of the economy), methods of analysis, synthesis and grouping (to determine the priority areas and capabilities of cluster methodology in the knowledge system of Ukrainian regional studies), logical generalization (to determine the prospects for the development of cluster methodology in the knowledge system of regional studies).

Results. The theoretical and methodological foundations of clustering management in Ukraine are considered. The processes, phenomena that are prerequisites for the emergence of a new model of the economy are identified, among which are defined: globalization and localization of business, production, capital; rapid informational progress; development of knowledge and innovation processes; imperfection of the market economy; socialization of all processes of reproduction of human life; information transparency. The cluster methodology is defined as an indispensable element of scientific knowledge about cluster economics, a systemic vision of the laws and patterns of development, the subject and object of regulatory influence, the

features and characteristics of the developed models of economic systems of countries and regions, the scientific foundations of mechanisms and tools for accelerated clustering based on innovative management approaches. The directions and prospects for the development of cluster methodology in the knowledge system of regional studies are determined. The priority directions and possibilities of cluster methodology in the knowledge system of Ukrainian regional studies are determined. The formation of the methodology of the cluster economy is an urgent issue of modern world regionalism from the standpoint of accelerating positive changes in the formats of changes in global and local economic activity on the basis of: intensive involvement of resources; attracting managerial innovations, socio-economic support and providing various segments of the population of the region; accumulation of human capital and effective involvement in the cluster processes of human potential of economic entities of various sectors of the regional economy; development of knowledge and innovation processes within industrial districts and regional clusters as the main factors of polarization and economic development of the country and regions; taking into account social interests and social capital as factors of network cooperation of business and cluster development of regions; taking into account key interests as factors in resolving conflicts and developing business networking.

Keywords: *theoretical and methodological foundations; cluster model economy; cluster policy; sustainable development; innovation activity; potential of cluster policy.*

Дата надходження до редакції – 16.01.2020

УДК 332.14

JEL Classification Code: O32, R58

Мельниченко Григорій Миколайович

кандидат економічних наук, доцент,
генеральний директор науково-дослідного інституту
ДП «Каталіз і екологія»,

Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України
e-mail: admini@inphyschem-nas.kiev.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7430-6393>

Білоус Світлана Петрівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: lyampochka@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0303-7453>

Лучин Олег Миколайович

аспірант,
Полтавський університет економіки і торгівлі
e-mail: Oleg.tze@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5643-8031>

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

У статті проведено аналіз та надано визначення основного змісту поняття інноваційного середовища регіону. В статті були класифіковані і розглянуті з позиції взаємовпливу фактори і умови, що сприяють формуванню інноваційного середовища

регіону. Також проведено дослідження основних бар'єрів та перспектив регіонального інноваційного розвитку. Розглянуто структурні складові системи розширеного відтворення інноваційного потенціалу регіону. Характеризовано підходи до вимірювання і оцінки інноваційного потенціалу регіону. Досліджено основні елементи інструментарію управління інноваційним розвитком регіону.

Ключові слова: інновація; інноваційна система; інноваційне середовище; інноваційний розвиток; регіон.

Актуальність теми дослідження. Сучасне інноваційне середовище характеризується цілою низкою параметрів, що вказують на особливу значущість і домінування науково-дослідних, освітніх та інших організацій, які забезпечують приріст наукових знань і їхню реалізацію в практику управління господарюючими системи різного рівня. Іншою відмінною рисою нинішнього інноваційного середовища є творчий характер взаємодії його суб'єктів, викликаний загальною для всіх ресурсною недостатністю і прагненням до встановлення взаємовигідних зв'язків. Зазначені характеристики інноваційного середовища створюють особливі умови для розвитку інтеграційних процесів, які виступають у відмінних від традиційних формах, що є підставою для їхнього вивчення та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-методичні положення, які розкривають зміст характеристики регіонального інноваційного середовища, знайшли своє відображення в працях О. Амоші, І. Артьомова, О. Белокрилової, Й. Головченка, О. Камеліної, Д. Котова, Н. Кисилева, П. Микитюка, Т. Приходько, Л. Соломатіна, І. Студеняка, Н. Хубулова, В. Шкригуна, Й. Шумпетера та ін.

Мета та завдання статті. Метою наукового дослідження є аналіз та визначення основного змісту поняття інноваційного середовища в регіональному аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування інноваційного середовища на мезорівні економіки є наслідком активного розвитку національної інноваційної системи та забезпечується за рахунок взаємодії наукових і промислових організацій, підприємств малого бізнесу, інших суб'єктів регіональної економіки, які виникають у процесі реалізації обласних і державних цільових програм, а також в ході здійснення суб'єктами регіональної економіки ініціативної діяльності, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, завоювання лідируючих позицій на ринку продукції, що випускається, та послуг, що надаються. Крім цього, формування інноваційного середовища регіону відповідає корпоративним, регіональним і державним стратегічним орієнтирам і сприяє переходу економіки до інноваційного розвитку.

Д. В. Котов під інноваційним розвитком розуміє «процес якісного перетворення техніко-технологічних факторів і організаційно-економічних умов виробничо-господарської діяльності соціально-економічних систем, заснований на створенні та впровадженні інновацій» [1].

Поділяючи позицію вказаного автора, О. С. Белокрилова та ін. виділяють такі фактори інноваційного розвитку регіону, які одночасно слід розглядати і як регіональні переваги: особливості науково-технічного і виробничого потенціалу території, забезпеченість природними ресурсами, забезпеченість людськими ресурсами суб'єктів регіональної економіки, соціальні та екологічні проблеми і ступінь їх вирішення, розвиненість інноваційної та транспортної інфраструктури, організаційно-правові норми регулювання інноваційної активності, розвиненість інститутів захисту інтелектуальної

власності, інтеграція регіональної економіки в національний і світовий економічний простір [2].

На думку дослідників Інституту економіки промисловості України, успішність інноваційного розвитку регіону забезпечується «наявністю і складом інноваційних цілей, інноваційним іміджем регіону, спеціалізацією регіональної економіки на виробництві наукомісткої технологічної продукції і наданні освітніх послуг, орієнтованістю на інноваційну діяльність, що призводить до продукування, техніко-технологічного освоєння і комерціалізації інновацій з метою вирішення соціально-економічних завдань, підвищення рівня і якості життя населення регіону [3; 4].

Зазначені, а також багато інших авторів інноваційний розвиток пов'язують з подіями в регіоні, інноваційними процесами, відзначаючи при цьому необхідність створення особливих умов для учасників регіональної економічної системи, що сприяють підвищенню їхньої інноваційної активності. На тлі загальної однотайності викликає інтерес позиція С. Р. Халтаєвої, яка вважає, що інноваційний розвиток можливий лише в умовах «практично сформованої інноваційної системи території, яка сприяла інноваційній активності розташованих на ній підприємств і організацій, шляхом здійснення матеріально-технічної та фінансово-інвестиційної підтримки і стимулювання генерації інноваційних ідей [5]. При цьому цитований автор розмежовує поняття «інноваційний розвиток» і «інноваційно-орієнтований розвиток» і відмінним чином трактує їх одне від одного. Так, під інноваційно-орієнтованим розвитком С. Р. Халтаєва розуміє «поступальний процес, орієнтований на формування умов активізації інноваційної діяльності на основі побудови регіональної інноваційної системи, який здійснюється за основними напрямками і цільовим індикаторами, наявним в стратегічному плані розвитку соціально-економічної системи регіону» [5]. Подібне розмежування виявляє дуже тонку межу в розумінні змісту інноваційного розвитку, оскільки, з одного боку, інноваційний розвиток регіону являє собою процес, а з іншого – результат безперервної цілеспрямованої консолідованої діяльності суб'єктів регіональної економіки.

Розглянемо обидва аспекти інноваційного розвитку регіону. Інноваційний розвиток регіону являє собою безперервний еволюційний процес, позаяк суб'єкти регіональної економіки, рухомі власним «еґоїзмом», прагнуть до підвищення своєї ефективності й конкурентоспроможності, що в сучасних умовах уявляється можливим лише за рахунок ефективного використання інтелектуального капіталу. На дану обставину вказується в численних публікаціях Т. Ю. Ксенофонтової, яка вважає, що досягнення цілей інноваційного розвитку виявляється можливим за рахунок «раціоналізації і гармонізації взаємодії людського та інтелектуального капіталу з іншими ресурсними елементами регіональної соціально-економічної системи» [6]. Але навіть у регіонах, які мають інтелектуальний капітал і відрізняються високим інноваційним потенціалом, існують бар'єри інноваційного розвитку; крім того, постановочні помилки, помилки в доцільності, суб'єктивізм та інші негативні прояви здатні нівелювати результати інноваційного розвитку. В табл. 1 нами представлено основні бар'єри та перспективи інноваційного розвитку регіону.

Розглядаючи інноваційний розвиток з позиції досягнутого результату, нерідко він протиставляється сталому економічному розвитку. Підставою для подібного розмежування є відмінні одне від одного завдання, ключові фактори, умови і механізми досягнення інноваційного та сталого економічного розвитку. Так, завданнями інноваційного розвитку є: дифузія інновацій, формування ринків інноваційної продукції,

забезпечення балансу попиту і пропозиції на сформованих ринках інноваційної продукції. Зазначені завдання істотно відрізняються від завдань, що стоять перед моделлю економічного розвитку, яка спрямована на забезпечення сталого економічного зростання та реалізацію ресурсозберігаючих технологій і розвиток традиційних регіональних ринків.

Таблиця 1

Бар'єри та перспективи інноваційного розвитку регіону

Бар'єри	Організаційні	Недостатній рівень розвитку інноваційного середовища; відсутність інтеграційних зв'язків між агентами інноваційного середовища; низька репрезентативність науково-виробничих фірм та інших форм малого інноваційного підприємництва; відсутність розгалуженої інноваційної інфраструктури; недосконалість системи захисту авторських прав
	Кон'юнктурні	Дефіцит ресурсів, технологічна відсталість; відсутність цивілізованої практики захисту прав інтелектуальної власності
Перспективи	Інерційний сценарій	Екстенсивне розповсюдження інновацій, орієнтація на імпортні технології, втрата конкурентних переваг; створення в регіонах промислових виробництв і неспроможності формувати інноваційні комплекси
	Активний сценарій	Фінансування пріоритетних інноваційних проектів за рахунок акумулювання засобів бюджетних та позабюджетних фондів, створення нових та розвиток існуючих об'єктів інноваційної інфраструктури, розвиток видів діяльності, що призводять до мультиплікативного ефекту, розвиток інтеграційних процесів у формах, що приводять до досягнення інноваційного середовища системних переваг

Джерело: складено за [3; 4; 5]

Перспективи інноваційного розвитку регіону залежать від його потенціалу. Інноваційний потенціал регіону характеризує здатність «до зміни, поліпшення, прогресу на основі трансформації наявних ресурсів в новий якісний стан за рахунок виникнення «інноваційної спіралі розвитку». Інноваційний потенціал регіону включає в себе сформовану систему правового і організаційно-економічного стимулювання інноваційної діяльності та безпосередній потенціал інноваційних розробок ВНЗ, малих інноваційних підприємств, науково-виробничих фірм, промислових організацій, що здійснюють інноваційну діяльність.

Структурними складовими системи розширеного відтворення інноваційного потенціалу регіону є: підсистема генерації знань; освітній сектор, що забезпечує формування та розвиток людського потенціалу; підсистема виробництва інноваційної продукції і послуг; підсистема інноваційної інфраструктури. Тут же відзначимо, що інноваційна інфраструктура являє собою набір інститутів, а також ресурси і економічну політику, спрямовану на підтримку інновацій. Оцінка інноваційного потенціалу регіону являє собою складну методологічну проблему. Особливу складність викликає обґрунтування оціночних критеріїв. У табл. 2 міститься орієнтовний перелік параметрів, що дозволяють провести діагностику інноваційного потенціалу території.

Таблиця 2

Підходи до вимірювання і оцінки інноваційного потенціалу регіону

Підходи	Одиниці виміру
Наукові дослідження та розробки	Кількість наукових публікацій, патентів; кількість інновацій за видами; кількість інновацій за видами економічної діяльності; кількість інновацій в залежності від організаційно-правової форми підприємства
Ступінь відкритості економіки регіону	Величина прямих іноземних інвестицій в регіон, міграційне сальдо, оборот оптової та роздрібною торгівлі
Відповідність міжнародним стандартам	Питома вага підприємств і організацій, які мають сертифікат по впровадженню системи менеджменту якості, виданий міжнародними організаціями по сертифікації
Розвиток забезпечення інформаційної інфраструктури	Забезпечення засобами зв'язку та обчислювальною технікою (в розрахунку на 1000 осіб населення), доступ до Інтернету, телекомунікації
Фінансове забезпечення	Доступність (залучення) кредитних ресурсів, наявність венчурних та інвестиційних фондів

Джерело: складено за [3; 4; 5]

Розвиток інноваційного потенціалу економіки є інструментом забезпечення стійких темпів економічного зростання в довгостроковій перспективі. Реалізація інноваційного потенціалу регіону відбувається за допомогою здійснення інноваційної діяльності. У масштабах регіону інноваційна діяльність являє собою «процес, спрямований на розробку і реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у вигляді нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності, а також пов'язаних з цим додаткових досліджень і розробок» [4].

Виділення регіональних особливостей інноваційного розвитку, як і постановка проблеми формування інноваційного середовища регіону, є досить новим і актуальним, оскільки зміщення акцентів з національного на регіональний рівень створює передумови для активізації інноваційної діяльності суб'єктів регіональної економіки і сприяє підвищенню концентрації в регіоні диверсифікованих, конкурентоздатних учасників. Продовжуючи дискусію з приводу основного змісту інноваційного середовища, слід внести деякі термінологічні уточнення. В першу чергу це стосується визначення поняття інноваційної економіки.

У якості відправної точки нашого дослідження будемо використовувати тезу, відповідно до якої інноваційна економіка розуміється як така, в якій потенціал держави, регіонів і корпорацій визначається не тільки економічними ресурсами. Найважливішими ресурсами інноваційної економіки є «знання, технології, культура, думки і цінності тощо», оскільки їхнє використання сприяє забезпеченню сталого збалансованого розвитку і підвищує ефективність управління в умовах мінливої реальності. Іншими словами, інноваційна економіка являє собою вид економічних відносин, заснований на використанні переваг інформаційного суспільства та процесів глобалізації для розвитку інтелектуального капіталу, що формує інноваційні конкурентні переваги.

Характерними рисами інноваційної економіки є: наявність інвестиційних ресурсів, які спрямовуються на забезпечення інноваційної діяльності; надлишок кваліфікованих кадрів; підвищення витрат на навчання і освіту; формування світового інноваційного простору; розвиненість кластерів; відкритість економіки; наявність внутрішнього попиту на інновації, лібералізація ринків; розвиток інтеграційних процесів, відповідних тенденціям світової економіки до глобалізації; формування єдиного інформаційного простору; відповідність технологічних процесів вимогам міжнародних стандартів. Розглядаючи інноваційну економіку в регіональному розрізі, слід вказати на методологічні особливості управління інноваційним розвитком регіону, які полягають в поєднанні принципів управління, а також методів державного управління економікою (менеджерських підходів до державного управління) і застосовуються на мікроекономічному рівні управлінських методів та інструментів.

Т. Ксенофонтва, О. Комеліна вважають, що інструментарій управління інноваційним розвитком регіону має включати в себе такі елементи:

- регіональну економічну політику, яка погоджує, гармонізує командну взаємодію інвестиційної, промислової та інноваційної політики регіону;
- регіональну кластерну політику, за допомогою якої відбувається формування і розвиток в регіоні науково-виробничих кластерів відповідно до найбільш адекватної для регіональної ситуації моделі;
- «регіональний інноваційний форсайт», тобто прогноз інноваційного розвитку регіону,
- формування центрів регіонального розвитку, здатних перетворити регіон в полюс економічного зростання;
- встановлення інтеграційних зв'язків з учасниками глобального інноваційного простору відповідно до пріоритетних напрямів розвитку мезо-, макро- і мегаекономік [6; 7].

В якості базової категорії інноваційної економіки регіону слід розглядати регіональну інноваційну систему. Загальною для більшості дослідників є позиція, відповідно до якої регіональна інноваційна система розглядається як сукупність об'єктів і суб'єктів інноваційної діяльності, які взаємодіють у процесі створення і реалізації інноваційної проєкції і здійснюють свою діяльність у рамках проведеної державної інноваційної політики.

У структурі інноваційної системи регіону, як правило, виділяють наукову підсистему, представлену академічною і прикладною наукою, інформаційну підсистему, промислову підсистему, що об'єднує промислові організації, які здійснюють інноваційну діяльність, освітню підсистему (установи вищої та середньої професійної освіти) та інноваційну інфраструктуру.

Факторами, що впливають на ефективність інноваційної системи регіону, є:

- інноваційна інфраструктура;
- інноваційна орієнтованість розташованих у регіоні підприємств (організацій) та їхніх об'єднань (в першу чергу інноваційних комплексів та науково-виробничих кластерів як розвиненої форми інтеграційної взаємодії агентів інноваційного середовища);
- рівень якості зв'язків між першими двома групами факторів. Те, наскільки потенціал інноваційної системи буде перетворений в наукомістку продукцію, залежить від якості взаємозв'язку між інноваційною інфраструктурою та інноваційно-активними суб'єктами регіональної економіки. За відсутності зв'язку результати наукових досліджень можуть переміщатися в інші регіони і країни.

Далі зупинимося на проблемі демаркації понять «інноваційна система» та «інноваційне середовище». З огляду на їхню близькість і схожість дослідники, як правило, виділяють ідентичний компонентно-елементний склад в структурі, що позиціонується як інноваційна система або як «інноваційне середовище». Ми вважаємо, що інноваційне середовище регіону являє собою сукупність (конгломерат) суб'єктів регіональної економіки, які здійснюють інноваційну діяльність або сприяють її здійсненню (в тому числі за допомогою державного регулювання). Встановлення інтеграційних зв'язків між учасниками інноваційного середовища перетворює його в інноваційну систему, що володіє властивими системі характеристиками. Більш того, інноваційне середовище являє собою системоутворюючу характеристику інноваційної діяльності, оскільки може сприяти інноваційним зусиллям або перешкоджати їм.

На думку Д. В. Котова, інноваційне середовище соціально-економічної системи формується в результаті взаємозв'язку і взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, під регулюючим впливом нормативно-правових та економічних механізмів з приводу створення, звернення та використання інновацій [1].

Дотримуючись висловленої раніше позиції, ми вважаємо, що наведене визначення більшою мірою характеризує інноваційну систему. Підтвердженням цього є той факт, що далі автор виділяє структуру, елементи системи і утворюючі зв'язки.

В цілому інноваційне середовище регіону являє собою сукупність зосереджених на його території підприємств і організацій, що займаються науковими дослідженнями і розробками, які надають освітні послуги (в тому числі додаткові освітні послуги), а також забезпечують організаційно-методичне, фінансове, нормативно-правове, інформаційно консультативне та інше обслуговування інноваційної діяльності суб'єктів регіональної економіки.

Подальше дослідження інноваційного середовища та його складу ґрунтується на застосуванні методу аналогій. Результатом наукової рефлексії у сфері інновацій стало виділення фаз інноваційного процесу, відповідне подання про інвенції як про джерело поповнення знань. Так, починаючи з Й. Шумпетера, вітчизняні та зарубіжні дослідники виділяли три фази інноваційного процесу [8; 9; 10; 11]: 1) інвенції (нові знання, винаходи); 2) інновації (впровадження нових знань); 3) імітації (тиражування впровадження нових знань).

Наведене групування дозволяє виділити три відмінні один від одного суб'єкти інноваційної діяльності: генератори знань, інноватори та імітатори наукових досягнень.

Проводячи аналогію з мікроекономічним рівнем, на мезорівні економіки нами були виділені такі групи агентів інноваційного середовища.

1. Агенти-провайдери інновацій – науково-дослідно і освітні організації, що займаються дослідженнями та розробками; конструкторські бюро; науково-дослідні підрозділи промислових підприємств; досвідчені підприємства; науково-виробничі фірми.

2. К-агенти – освітні установи вищої та середньої професійної освіти, які надають освітні послуги за програмами вищої та середньої професійної освіти; промислові та інші організації, що надають додаткові освітні послуги та займаються підвищенням кваліфікації людських ресурсів.

3. Агенти-провідники інновацій – фінансово-кредитні установи; венчурні фонди; громадські організації, що займаються підтримкою інноваційних ініціатив суб'єктів регіональної економіки; ЗМІ, що здійснюють інформування учасників інноваційної діяльності, місцевого наукового і громадянського суспільства про напрямки і завдання державної інноваційної політики; органи державної статистики, що формують єдину регіональну базу відкритих даних про стан інноваційного середовища.

4. Агенти-розпорядники інновацій – органи державної влади регіону, які здійснюють регулювання (стимулювання) інноваційної діяльності; громадські організації, що впливають на регулювання інноваційної діяльності.

5. Агенти-споживачі інновацій – інноваційно-сприйнятливі підприємства і організації, розташовані на території даного чи інших регіонів, що проявляють зацікавленість у розвитку своєї інноваційної діяльності та потребують дифузії інновацій.

Виділення зазначених груп агентів відповідає агенто-орієнтованому підходу до управління регіональною економікою, віднесеного нами до методології дослідження інтеграційних процесів інноваційного середовища регіону. Приводом для взаємодії агентів інноваційного середовища є створення, звернення та використання інновацій. Регулювання взаємодії відбувається за допомогою економічних і нормативно-правових механізмів.

Залежно від компонентів складу інноваційне середовище може бути ідентифіковане і зараховане до одного з таких типів:

- автономне інноваційне середовище, що формується в регіонах з високим науковим потенціалом, представлено переважно К-агентами та агентами-провайдерами інновацій, що забезпечують розробку, впровадження та поширення інновацій через розвинену мережу розташованих у регіоні науково-дослідних організацій та освітніх установ, бізнес-інкубаторами, технопарками і науково-виробничими кластерами;

- інноваційне середовище-донор, яке виступає як різновид автономного інноваційного середовища та надає можливість іншим регіонам шляхом бенчмаркінгу переносити кращий інноваційний досвід на свої території;

- інноваційне середовище-реципієнт, що відрізняється зосередженням агентів-споживачів інновацій і не має власного наукового потенціалу, а здатне лише відтворювати нововведення, запозичені в інших регіонах.

Метою формування і розвитку інноваційного середовища регіону є забезпечення розвитку інноваційного середовища національної соціально-економічної системи та сприяння формуванню економіки інноваційного типу. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішення таких завдань: оцінка стану інноваційного середовища регіону і його потенціалу; виявлення лімітуючих і пріоритетних процесів; визначення перспектив розвитку; формування і реалізація механізмів розвитку інноваційного середовища регіону.

Висновки. Фактори і умови, що сприяють формуванню інноваційного середовища регіону, доцільно класифікувати і розглядати з позиції взаємовпливу. Економічні, виробничо-технічні та адміністративні фактори слід зіставляти з фінансово-економічними, виробничими та організаційними умовами, що дозволяє оцінити їхню дію на мезоекономічний простір і виділити п'ять груп суб'єктів (підсумків), які займаються розробкою, реалізацією і споживанням інновацій, що впливають на характер сформованого в регіоні інноваційного середовища.

Список використаної літератури

1. Котов Д. В. Методология формирования и развития инновационной среды в регионе: автореферат дисс. ... д-ра экон. наук : спец-ть 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (управление инновациями)». Уфа, 2012. 41 с.

2. Белокрылова О. С., Киселева Н. Н., Хубулова В. В. Региональная экономика и управление : учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Инфра-М, 2017. 289 с.

3. Амоша О. І., Саломатіна Л. М. Інноваційний розвиток промислових підприємств у регіонах: проблеми та перспективи. *Науковий журнал «Економіка України»*. 2017.

№ 3 (664). С. 20–34.

4. Саломатіна Л. М., Шкригун В. Л. Формування та розвиток інноваційного середовища регіонів України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2016. Вип. 11. С. 49–61.

5. Халтаева С. Р. Стратегическое планирование инновационно-ориентированного развития социально-экономической систем региона. Улан-Удэ : Изд-во ВСГУТУ, 2014. 288 с.

6. Ксенофонтова Т. Ю. Региональные особенности управления развитием человеческого и интеллектуального капиталов в условиях изменений внешней среды : автореферат дисс. ... д-ра экон. наук : спец-ть 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика, управление инновациями)». Санкт-Петербург, 2014. 32 с.

7. Комеліна О. В., Христенко О. В. Зміст та сутність інноваційної інфраструктури. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту: наук. вісн.* Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. Вип. 3 (39). С. 107–114.

8. Шумпетер Й. А. Теория экономического анализа. Капитализм, социализм и демократия. М. : Эксмо, 2008.

9. Микитюк П.П. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. / за заг. ред. П. П. Микитюка. Тернопіль : ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.

10. Інновації у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід: навч. посіб. / І. В. Артьомов, І. П. Студеняк, Й. Й. Головач, А. В. Гусь. Ужгород : ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 360 с.

11. Приходченко Т. А. Фактори та умови формування інноваційного середовища регіону. *Інтелект XXI*. № 4. 2017. С. 94–98.

References

1. Kotov D. V. (2012) *Metodologiya formirovaniya i razvitiya innovatsionnoy sredy v regione. [Methodology for the formation and development of an innovative environment in the region]* Avtoreferat diss... d-ra ekon. nauk, spets-t 08.00.05 «Ekonomika i upravleniye narodnym khozyaystvom (upravleniye innovatsiyami). – Ufa. 41. (in Rus.).

2. Belokrylova O. S., Kiseleva N. N., Khbulova V. V. (2017) *Regionalnaya ekonomika i upravleniye: Uchebnoye posobiye. [Regional economy and management: a textbook]* - 2-e izd., pererab. i dop. M.: Infra-M. 289. (in Rus.).

3. Amosha O. I., Salomatina L. M. (2017) *Innovatsiynyy rozvytok promyslovykh pidpryyemstv u rehionakh: problemy ta perspektyvy. [Innovative development of industrial enterprises in the regions: problems and prospects]* *Naukovyy zhurnal «Ekonomika Ukrainy»*. 2017. №3 (664). 20-34.

4. Salomatina L. M., Shkrygun V. L. (2016) *Formuvannya ta rozvytok innovatsiinoho seredovyshcha rehioniv Ukrainy [Formation and development of the innovative environment of regions of Ukraine].* Visnyk Kam'yanets Podilskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Ivana Ohienka Ser. Ekon. Nauky. Iss. 11. 49–61.

5. Khaltayeva S.R. (2014) *Strategicheskoye planirovaniye innovatsionno-oriyentirovannogo razvitiya sotsialno-ekonomicheskoy sistem regiona. [Strategic planning of innovation-oriented development of socio-economic systems in the region].* Ulan-Ude: Izd-vo: VSGUTU. 288.

6. Ksenofontova T.YU. (2014) *Regionalnyye osobennosti upravleniya razvitiyem chelovecheskogo i intellektualnogo kapitalov v usloviyakh izmeneniy vneshney sredy*. [Regional features of human and intellectual capital development management in the context of changes in the external environment] Avtoreferat diss... d-ra ekon. nauk, spets-t 08.00.05 «Ekonomika i upravleniye narodnym khozyaystvom (regionalnaya ekonomika, upravleniye innovatsiyami). – Sankt-Peterburg. 32. (in Rus.).

7. Komelina O.V., Khrystenko O.V. (2010) *Zmist ta sutnist innovatsiyanoi infrastruktury*. [The content and essence of innovation infrastructure]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu: nauk. visn.* Chernivtsi: CHTEI KNTEU. Vyp. 3 (39). 107–114.

8. Shumpeter Y.A. (2008) *Teoriya ekonomicheskogo analiza. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya*. [Theory of economic analysis. Capitalism, socialism and democracy]. M. : Eksmo. (in Rus.).

9. Mykytiuk P.P. (2015). *Inovatsiyni rozvytok pidpriemstva [Innovative development of the enterprise]*. Ternopil: PE «Printer Inform», 224. (in Ukr.).

10. I. V. Artomov, I. P. Studenyak, Y. Y. Holovach, A. V. Hus (2015) *Innovatsiyi u vyshchii osviti: vitchyznyany i zarubizhnyy dosvid: navch. posib.* [Innovations in higher education: domestic and foreign experience: textbook. aid.] Uzhhorod: PP «AUTDOR-SHARK». 360. (in Ukr.).

11. Prykhodchenko T.A. (2017) *Faktory ta umovy formuvannya innovatsiynoho seredovyshcha rehionu*. [Factors and conditions of formation of the innovation environment of the region]. *Intelekt KHKHI*. № 4. 94–98.

Melnichenko Grygoriy

PhD in Economic sciences, Docent,
Catalysis and Ecology Research Institute,
Institute of Physical Chemistry. L.V. Pisarzhevsky
National Academy of Sciences of Ukraine

Bilous Svitlana

PhD in Economics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Luchyn Oleg

Postgraduate Student,
Poltava University of Economics and Trade

MAIN CONTENT OF THE REGION'S INNOVATION ENVIRONMENT

Objective. The purpose of scientific research is to analyze and determine the main content of the concept of innovation environment in the regional aspect.

Methods. The information base of the study was open data of state, regional and municipal authorities, publications in scientific journals on the development of integration processes in the innovation environment of the region, current information on the state and prospects of the innovation environment of the region, innovation and integration activities of regional economies, materials Internet.

Results. The article analyzes and defines the main content of the concept of innovation environment in the region. Different scientific views on the definition of such concepts as "innovation development", "innovation-oriented development", "innovation potential",

"innovation system" and "innovation environment" are analyzed. The study of the innovation environment and its composition in the article is based on the application of the method of analogies. The article classified and considered from the standpoint of interaction factors and conditions that contribute to the formation of the innovation environment of the region. A study of the main barriers and prospects for regional innovation development was also conducted. The structural components of the system of expanded reproduction of the innovation potential of the region are considered. Approaches to measuring and evaluating the innovation potential of the region are characterized. The main elements of the tools for managing the innovative development of the region are studied. Economic, production, technical and administrative factors were compared with the financial and economic, production and organizational conditions, which allowed to assess their impact on the meso-economic space and identify five groups of actors (outcomes) involved in the development, implementation and consumption of innovations, which affect the characteristics of the innovation environment formed in the region. The selection of these groups of agents corresponds to the agent-oriented approach to the management of the regional economy, attributed to the methodology of research of integration processes of the innovation environment of the region. We propose a typology of the innovation environment depending on the components of the composition, namely the autonomous innovation environment, the innovation environment-donor, the innovation environment-recipient. The purpose of the formation and development of the innovation environment of the region is to ensure the development of the innovation environment of the national socio-economic system and to promote the formation of an innovative economy.

Keywords: *innovation; innovation system; innovation environment; innovative development; region.*

Дата надходження до редакції – 17.01.2020

УДК 314.116-026.24:316.4:[37+614](477)

JEL Classification Code: I15, I25, J11

Назаренко Юлія Олексіївна
аспірант (PhD),

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0227-2400>

e-mail: nazarenkoJA@profcentre.odessa.ua

Полякова Ірина Володимирівна

студентка магістратури,

Черкаський державний технологічний університет

e-mail: Polyakova@movi-health.com

Будулатій Владислав Сергійович

студент магістратури,

Черкаський державний технологічний університет

e-mail: budulatiyvlad@gmail.com

НАСЛІДКИ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ ДЛЯ СФЕР ОСВІТИ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

В статті представлено результати аналізу соціально-демографічних процесів в Україні в період 1990–2019 років. Акцентовано, що демографічна ситуація в Україні має

ознаки кризової впродовж майже трьох десятиліть, що негативно впливає на стан суспільства та розвиток економіки держави. Наслідки соціально-демографічної кризи відстежено переважно для галузей соціальної сфери, зокрема освіти та охорони здоров'я.

Ключові слова: демографічна ситуація; чинники демографічних процесів; наслідки соціально-демографічної кризи; демографічний фактор розвитку економіки; соціальна сфера; освітня галузь; галузь охорони здоров'я.

Постановка проблеми. Демографічна ситуація в державі та її зміни залежать від впливу доволі значної кількості різноманітних чинників, зокрема соціальних, економічних, політичних, історичних [1, с. 12]. З іншого боку, демографічний фактор є одним з найважливіших для розвитку країни, стабільності її економіки та соціальної сфери: чисельність населення країни певною мірою визначає розміри країни, масштаби найголовнішого елемента продуктивних сил суспільства – людських ресурсів держави та трудовий ресурсний потенціал економіки, можливості продукування національного доходу та розвитку новітніх технологій, інтелектуального капіталу, провідних сфер і галузей економіки. Отже, демографічні та економічні процеси тісно пов'язані між собою. Окрім того, демографічна ситуація в державі впливає на суспільне, політичне життя, духовний розвиток населення, місце країни та роль її населення у світовому розподілі праці і світовій економіці, можливості реалізації національних інтересів, а також забезпечення національної безпеки.

За визначенням фахівців, демографічна ситуація в Україні має ознаки кризової впродовж майже всіх років незалежності [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Між тим демографічні процеси надзвичайно інерційні, а їхня корекція потребує складних і тривалих зусиль та за короткий відрізок часу практично неможлива; якщо приділити увагу запобіганню демографічній катастрофі тепер, то результати можна очікувати тільки через покоління [2]. Особливо чутливою до відповідної демографічної ситуації в сучасних умовах є соціальна сфера держави, зокрема сфери освіти та охорони здоров'я: визначена чисельність населення, а також його статеві-вікова структура обумовлює специфічний попит на визначений перелік послуг цих сфер, вимагає наявності відповідної кількості спеціалізованих закладів, підготовку необхідних фахівців, формування та реалізацію системи певних заходів (державної, регіональної політики), спрямованих на подальший розвиток та ефективне функціонування зазначених соціальних сфер та їхніх установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, актуальність проблеми. Проблематика української соціально-демографічної кризи та її наслідків для суспільства й економіки обговорюється у науковій літературі впродовж доволі тривалого періоду. Вітчизняні розробки, що стосуються цієї проблематики, пов'язані з іменами таких учених, як В. Геєць [4], О. Грішнова [5], О. Захарова [6], Е. Лібанова [1], О. Крамар [2], С. Пірожков [3] та ін. Безпосередньо питання впливу демографічних процесів на стан та розвиток соціальної сфери, зокрема сфер освіти та охорони здоров'я, досліджували А. Дегтяр [7], В. Панасюк [8], В. Сафонова [9] та ін. Актуальність додаткових досліджень сучасних особливостей та тенденцій демографічних процесів в Україні зумовлена необхідністю постійного їх (процесів) моніторингу і відстеження наслідків для суспільства й економіки, у тому числі для окремих галузей та сфер (зокрема освіти та охорони здоров'я) в аспекті вирішення завдань їхнього збалансованого розвитку та ефективного функціонування, а також з метою врахування у заходах державної соціально-економічної політики.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій демографічних процесів в Україні та їхнього впливу на розвиток сфери освіти та охорони здоров'я в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-демографічна ситуація в будь-якій державі формується відповідно до процесів відтворення та міграції населення [10]. Для проведення аналізу демографічних процесів у сучасній Україні звернемося до системи показників, що визначена Державною службою статистики України в документі під назвою «Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо основних показників, що характеризують демографічні процеси» (затверджено наказом Державної служби статистики України від 31.12.2019 № 458) [11].

Одними з основних загальних кількісних характеристик процесу відтворення населення є його чисельність і склад, а також динаміка цих характеристик. Досягнення певного кількісного значення вказаних характеристик залежить від цілої низки подій в житті населення країни: народження, смерті, шлюби, розірвання шлюбів, хвороби, прибуття та вибуття мігрантів та ін. Результатом цих подій і є відповідна чисельність та склад населення. Показники чисельності постійного населення України та її динаміки впродовж 1990–2020 років наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Чисельність постійного населення України (на 1 січня відповідного року, тис. осіб)

Роки	всього	у тому числі		індекси динаміки чисельності		питома частка у загальній чисельності	
		чоловіки	жінки	ланцюгові	базисні	чоловіки	жінки
1990	51 556,5	23 826,2	27 730,3	-	-	46,21	53,79
1991	51 623,5	23 886,5	27 737,0	1,001	1,001	46,27	53,73
1992	51 708,2	23 949,4	27 758,8	1,002	1,003	46,32	53,68
1993	51 870,4	24 046,3	27 824,1	1,003	1,006	46,36	53,64
1994	51 715,4	23 981,1	27 734,3	0,997	1,003	46,37	53,63
1995	51 300,4	23 792,3	27 508,1	0,992	0,995	46,38	53,62
1996	50 874,1	23 591,6	27 282,5	0,992	0,987	46,37	53,63
1997	50 400,0	23 366,2	27 033,8	0,991	0,978	46,36	53,64
1998	49 973,5	23 163,5	26 810,0	0,992	0,969	46,35	53,65
1999	49 544,8	22 963,4	26 581,4	0,991	0,961	46,35	53,65
2000	49 115,0	22 754,7	26 360,3	0,991	0,953	46,33	53,67
2001	48 663,6	22 530,4	26 133,2	0,991	0,944	46,30	53,70
2002	48 240,9	22 316,3	25 924,6	0,991	0,936	46,26	53,74
2003	47 823,1	22 112,5	25 710,6	0,991	0,928	46,24	53,76
2004	47 442,1	21 926,8	25 515,3	0,992	0,920	46,22	53,78
2005	47 100,5	21 754,0	25 346,5	0,993	0,914	46,19	53,81
2006	46 749,2	21 574,7	25 174,5	0,993	0,907	46,15	53,85
2007	46 465,7	21 434,7	25 031,0	0,994	0,901	46,13	53,87
2008	46 192,3	21 297,7	24 894,6	0,994	0,896	46,11	53,89
2009	45 963,4	21 185,0	24 778,4	0,995	0,892	46,09	53,91
2010	45 782,6	21 107,1	24 675,5	0,996	0,888	46,10	53,90
2011	45 598,2	21 032,6	24 565,6	0,996	0,884	46,13	53,87
2012	45 453,3	20 976,7	24 476,6	0,997	0,882	46,15	53,85
2013	45 372,7	20 962,7	24 410,0	0,998	0,880	46,20	53,80
2014	45 245,9	20 918,3	24 327,6	0,997	0,878	46,23	53,77
2015	42 759,7	19 787,8	22 971,9	0,945	0,829	46,28	53,72
2016	42 590,9	19 717,9	22 873,0	0,996	0,826	46,30	53,70
2017	42 414,9	19 644,6	22 770,3	0,996	0,823	46,32	53,68
2018	42 216,8	19 558,2	22 658,6	0,995	0,819	46,33	53,67
2019	41 983,6	19 455,3	22 528,3	0,994	0,814	46,34	53,66
2020	41 732,8	19 343,5	22 389,3	0,994	0,809	46,35	53,65

Джерело: складено та розраховано за [12, с. 22]

За даними Державної служби статистики України (табл. 1), за період 1990–2019 рр. чисельність постійного населення нашої країни скоротилась з 51 млн 556,5 тис. осіб станом на 1 січня 1990 року до 41 млн 732,8 тис. осіб станом на 1 січня 2020 року (на 9 823,7 тис. осіб, або на 19,1 %) [12, с. 22], тобто майже на 10 млн осіб! Чисельність населення станом на початок 2020 року слід вважати історичним мінімумом за роки незалежності України [13].

Необхідно зазначити, що впродовж 1990–1993 років динаміка чисельності постійного населення була позитивною: в 1991 році відносно 1990 року темп росту чисельності населення (визначений ланцюговим методом) становив 100,1%, в 1992 відносно 1991 – 100,2 %, в 1993 відносно 1992 – 100,3 %. Починаючи з 1994 року, динаміка показника чисельності постійного населення має від’ємне значення: з цього року постійне населення України щорічно у середньому скорочувалось на 405,5 тис. осіб. Найбільше скорочення чисельності населення країни національна статистика зафіксувала в 2015 році в порівнянні з 2014 роком – одразу на 2 млн 486,2 тис. осіб (враховуючи населення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь).

За деякими оцінками, чисельність населення України станом на початок 2020 року з урахуванням Криму та окупованих територій Донбасу може становити 43 млн 923 тис. осіб [13].

Слід зазначити, що останній всеукраїнський перепис населення (із застосуванням «традиційних» методів перепису) проводився у 2001 році. В 2019 році, за ініціативою Кабінету Міністрів України, реалізовано експериментальний проект електронного перепису населення України. Результати перепису оприлюднені наприкінці січня 2020 року: згідно з оприлюдненими результатами, станом на 1 грудня 2019 року чисельність наявного населення України складає 37 млн 289 тис. осіб [14]. Не беремося визначати переваги або недоліки застосованих (в ході електронного перепису) методик. Але враховуючи той факт, що станом на 1 січня 1991 року чисельність наявного населення України (за даними Державної служби статистики) становила 51 млн 944 тис. осіб [12, с. 21], і зважаючи на результати електронного перепису, за період 1991–2019 рр. наша країна втратила 14 млн 655 тис. осіб (або 28,2 %) свого населення! За масштабами 2020 року така чисельність населення співмірна з чисельністю населення деяких сучасних європейських країн: наразі чисельність наявного населення Швейцарії становить 8,4 млн осіб, Австрії – 8,9 млн, Білорусі – 9,5 млн, Угорщини – 9,8 млн, Швеції – 10,2 млн, Португалії – 10,3 млн, Греції та Чехії – по 10,7 млн, Бельгії – 11,7 млн осіб [15].

Важливо у процесі вирішення завдань збалансованого розвитку та ефективного функціонування галузей соціальної сфери держави враховувати такі демографічні характеристики, як стан та динаміка статеві-вікової структури населення. Співвідношення чисельності населення різних статей впродовж 1990–2019 років залишається майже незмінною (табл. 1): питома частка чоловічого населення у загальній чисельності населення країни коливається від 46,09 % (2008 рік, найменше значення впродовж досліджуваного періоду) до 46,38 % (1995 рік, найбільше значення); питома частка жіночого населення відповідно коливається від 53,62 % (1995 рік, найменше значення) до 53,91 % (2008 рік, найбільше значення впродовж досліджуваного періоду). Отже, чисельність жіночого населення країни перевищує чисельність чоловічого населення. Однією з найголовніших проблем України, що спричиняє соціально-демографічну кризу, фахівці вважають вікову структуру населення [1–6]. На рис. 1 представлено статеві-вікову піраміду, що демонструє структуру постійного населення за статтю та віком станом на 1 січня 2020 року.

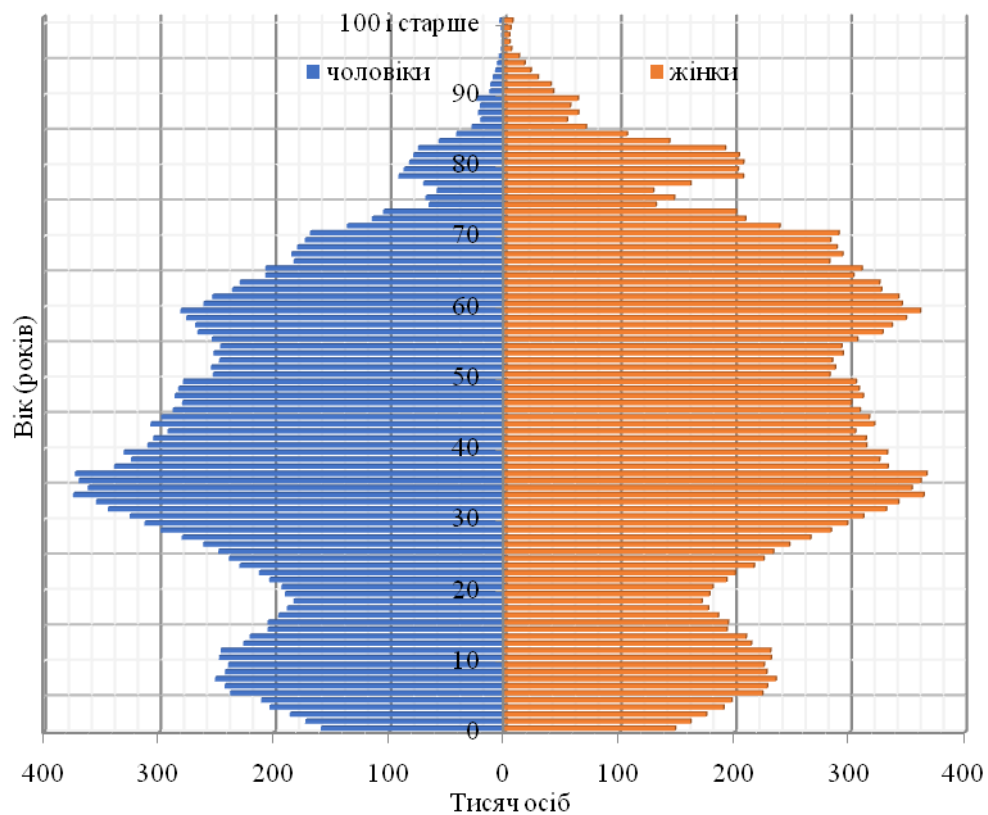

Рис. 1. Розподіл постійного населення України за статтю та віком станом на 1 січня 2020 року, тис. осіб

Джерело: [12, с. 35]

Статеві-вікова структура постійного населення України, що представлена на рис. 1, віддзеркалює також специфіку та інтенсивність процесів відтворення населення у визначені періоди часу (які відрізнялись скороченням або зростанням народжуваності й смертності, збільшенням або зменшенням числа емігрантів та іммігрантів) впродовж 100 останніх років – в період 1920–2019 років [12, с. 35]. Зазначену специфіку процесів та історичних етапів в Україні відбиває конфігурація піраміди, яка має форму так званої «ялинки», за всіма ознаками є пірамідою «скорочувального» типу, що притаманна для країн зі звуженим типом відтворення населення та регресивною віковою структурою. Специфікою такої вікової структури є: доволі значна частка літніх людей (старше 60 років); частка людей працездатного віку (у віці 15–60 років) знаходиться на рівні 50–60 %; відносно незначною є частка дітей і людей молодого віку. Станом на початок 2020 року частка населення України у віці 0–14 років (дітей і людей молодого віку) становить 15,3 %, частка населення у віці 60 років і старше дорівнює 23,9 %, а частка населення у віці 15–59 років (працездатного віку) становить 60,8 % [12, с. 38]. Окрім історичного мінімуму чисельності населення, про який зазначено вище, станом на початок 2020 року національною статистикою зафіксовано ще одне унікальне (для нашої країни) негативне демографічне явище: громадян віком до одного року в країні менше, ніж мешканців будь-якого іншого віку до 72 років включно [16] (станом на 1 січня 2020 року чисельність громадян віком до одного року становила 307,31 тис. осіб; чисельність

населення у віці 72 років становить 324,09 тис. осіб, а у віці 73 років – 306,23 тис. осіб) [12, с. 26–28].

В таблиці 2 наведено значення статистичних показників (за період 1990–2019 років), динаміка яких додатково характеризує стан демографічної ситуації в Україні, а результати аналізу показників свідчать про такі негативні демографічні процеси, як старіння та депопуляцію населення.

Таблиця 2

Вікова структура, середня очікувана тривалість життя при народженні, природний та міграційний прирости (скорочення) населення України, 1990–2019 роки

Роки	вікова структура, % від загальної чисельності			природний приріст, скорочення (-), тис. осіб	міграційний приріст, скорочення (-), тис. осіб	середня очікувана тривалість життя при народженні
	0-14 років	15-64 роки	65 років і старше			
1990	21,5	66,5	12,0	27,6	78,3	70,42
1991	21,4	66,4	12,3	-39,1	151,3	69,56
1992	21,2	66,2	12,6	-100,3	287,8	68,97
1993	21,0	66,1	12,9	-184,2	54,5	68,29
1994	20,8	65,9	13,3	-243,1	-142,9	67,66
1995	20,5	65,9	13,6	-299,7	-131,6	66,79
1996	20,1	66,0	13,9	-309,5	-169,2	67,08
1997	19,7	66,3	14,0	-311,6	-136,0	67,66
1998	19,3	66,7	14,1	-300,7	-152,0	68,50
1999	18,6	67,5	13,9	-350,0	-138,3	68,07
2000	17,9	68,2	13,9	-373,0	-133,6	67,72
2001	17,2	68,7	14,1	-369,5	-152,2	67,89
2002	16,5	69,1	14,5	-364,2	-33,8	68,32
2003	15,8	69,1	15,0	-356,8	-24,2	68,24
2004	15,3	69,2	15,5	-334,0	-7,6	68,22
2005	14,8	69,2	15,9	-355,9	4,6	67,96
2006	14,5	69,3	16,2	-297,7	14,2	68,10
2007	14,2	69,4	16,4	-290,2	16,8	68,25
2008	14,1	69,7	16,3	-243,9	14,9	68,27
2009	14,1	70,0	15,9	-194,2	13,4	69,29
2010	14,2	70,2	15,7	-200,5	16,1	70,44
2011	14,2	70,5	15,3	-162,0	17,1	71,02
2012	14,4	70,4	15,2	-142,4	61,8	71,15
2013	14,6	70,2	15,2	-158,7	31,9	71,37
2014	14,8	69,9	15,3	-166,4	22,6	71,37
2015	15,1	69,3	15,6	-183,0	14,2	71,38
2016	15,2	68,9	15,9	-186,6	10,6	71,68
2017	15,4	68,4	16,2	-210,1	12,0	71,98
2018	15,5	68,0	16,5	-251,8	18,6	71,76
2019	15,4	67,8	16,8	-272,3	21,5	72,01

Джерело: складено та розраховано за [12, с. 15, 39, 41, 43, 56]

Результати аналізу статистичних показників (табл. 1, табл. 2, рис. 1 та ін.) дозволяють констатувати депопуляцію населення та соціально-демографічну кризу в Україні. Основними чинниками такої ситуації є:

- природне скорочення населення (кількість померлих щорічно перевищує кількість новонароджених): якщо коефіцієнт природного приросту у 1990 р становив 0,5 чол. на 1000 осіб наявного населення, у 2000 – -7,6, у 2010 – зменшився до -4,4, а в 2019 році вже має значення -6,6 [17]. За даними ООН, Україна має один з найнижчих у світі природний приріст населення (станом на 2017 р.);

- старіння населення: у 1990 році частка осіб у віці до 14 років у загальній кількості населення становила 21,5%, а у віці понад 65 років – 12,0%; у 2000 році – 17,9 та 13,9%; у 2010 – 14,2 і 15,7%; у 2019 році 15,3 та 17,1% відповідно [17]. За шкалою демографічного старіння ООН: населення країни вважається «старим», якщо питома вага осіб у віці понад 65 років у загальній кількості її населення перевищує 7 %; «старість» світового населення становить 8,68 % (станом на 2017 р.). Навіть позитивна тенденція зростання середньої очікуваної тривалості життя при народженні (в 1990 році – 70,42 року, в 2000 – 67,72, в 2010 – 70,44, а в 2019 році – 72,01 року [17]) за інших умов також сприяє старінню населення. Незважаючи на те, що впродовж останніх років середня тривалість життя в Україні зросла, вона залишається однією з найнижчих в Європі [18, с. 184];

- еміграція значної кількості населення, особливо репродуктивного, працездатного, освіченого та висококваліфікованого його контингенту. Від'ємне значення сальдо міграції в період 1994–2004 рр. коливалось у межах від -7,6 в 2004 році (найменше негативне значення за період) до -169,2 (найбільше негативне значення) в 1996 році [17]. В інші роки періоду 1990–2019 рр. сальдо міграції було позитивним: найбільше позитивне значення – 287,8 тис. осіб – припадає на 1992 рік, найменше позитивне значення – 4,6 тис. осіб в 2005 році. Експерти Всесвітнього Банку включають Україну до 10 країн світу, що «постачають» світовій економіці найбільше мігрантів. Масштаби щорічних прямих втрат України від виїзду лише висококваліфікованих кадрів сягають кількох десятків мільярдів доларів; за деякими оцінками, виїзд, наприклад, молодого українського науковця за кордон на постійне місце проживання «коштує» державі від 250 до 300 тис. дол. [18, с. 184]. Одночасно з еміграцією українців за кордон активізуються процеси притоку до України іноземців. Основні потоки іммігрантів до України формуються та активізуються переважно з країн Азії та Африки. Загалом на початок 2019 року лише на офіційному обліку іммігрантів у Державній міграційній службі України перебувало понад 276 тис. осіб. Крім того, протягом 2018-го було виявлено 11,2 тис. нелегальних мігрантів [2].

За прогнозами провідних експертів [1–6], за умов збереження зазначених негативних тенденцій, уже найближчим часом в Україні слід очікувати настільки значного скорочення чисельності населення та відповідно людських ресурсів, що ніяке зростання продуктивності праці або розвиток технологій його не зможе компенсувати [18, с. 187].

Соціально-демографічна криза, що спостерігається в Україні, відповідним чином впливає на всі сфери соціального життя та економіки. Відповідно до поставлених на початку статті цілей та завдань, спробуємо визначити наслідки такої кризи для двох важливих для України соціально-економічних сфер – освіти та охорони здоров'я.

Безумовно, зменшення чисельності населення країни для сфер освіти та охорони здоров'я держави насамперед спричиняє скорочення числа споживачів їхніх послуг (освітніх та медичних). Зменшення чисельності дітей (населення) дошкільного віку може стати основною причиною скорочення числа дошкільних навчальних закладів, звільнення та втрати роботи працівниками цих закладів (згідно з чинним українським законодавством право на перебування у дошкільних навчальних закладах гарантовано дітям віком від двох

місяців до шести (семи) років). Якщо зменшується чисельність населення шкільного віку (особи, які повинні здобувати загальну середню освіту в Україні – діти та молодь у віці 6–18 років), то логічно припустити, що згодом з’явиться необхідність у приведенні відповідно до реальних потреб (з урахуванням реальної чисельності учнів) числа діючих закладів середньої освіти (та чисельності вчителів, які забезпечують процес навчання). Якщо випускники закладів загальної середньої освіти, молоді люди у віці 18–25 років мають бажання та можливість отримати освіту не лише в українських закладах професійної (професійно-технічної) або вищої освіти, а тому масово їдуть навчатись за кордон, то рано чи пізно постане проблема оптимізації мережі, наприклад, вищих навчальних закладів, а також проблема безробіття і працевлаштування таких кваліфікованих робітників, як педагогічні та науково-педагогічні працівники вишів. Показники, що певним чином віддзеркалюють наслідки соціально-демографічної кризи для освітньої сфери України, наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Мережа закладів освіти та кількість осіб, що знаходяться та навчаються у закладах національної системи освіти України, 1990–2019 роки

Рік	Кількість закладів дошкільної освіти, тис.	Кількість осіб у закладах дошкільної освіти, тис.	Кількість закладів загальної середньої освіти, тис.	Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти, тис.	Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти	Кількість учнів, слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, тис.	Кількість ЗВО: коледжі, технікуми, училища, од.	Кількість ЗВО: університети, академії, інститути, од.	Кількість осіб у ЗВО: коледжі, технікуми, училища, тис.	Кількість осіб у ЗВО: університети, академії, інститути, тис.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1990	24,5	2428	21,8	7132	1246	643,4	742	149	757,0	881,3
1991	24,4	2268	21,9	7102	1285	648,4	754	156	739,2	876,2
1992	23,8	2063	22,0	7088	1282	647,2	753	158	718,8	855,9
1993	23,2	1918	22,1	7096	1211	629,4	754	159	680,7	829,2
1994	22,3	1736	22,3	7125	1197	572,8	778	232	645,0	888,5
1995	21,4	1536	22,3	7143	1179	555,2	782	255	617,7	922,8
1996	20,2	1342	22,2	7134	1156	539,7	790	274	595,0	976,9
1997	18,4	1172	22,1	7078	1003	528,1	660	280	526,4	1110,0
1998	17,6	1103	22,1	6987	995	529,0	653	298	503,7	1210,3
1999	17,2	1055	22,2	6857	980	527,7	658	313	503,7	1285,4
2000	16,3	983	22,2	6764	970	524,6	664	315	528,0	1402,9
2001	15,7	968	22,2	6601	965	512,3	665	318	561,3	1548,0
2002	15,3	973	22,1	6350	962	501,9	667	330	582,9	1686,9
2003	15,0	977	21,9	6044	953	493,1	670	339	592,9	1843,8
2004	14,9	996	21,7	5731	1011	507,3	619	347	548,5	2026,7
2005	15,1	1032	21,6	5399	1023	496,6	606	345	505,3	2203,8
2006	15,1	1081	21,4	5120	1021	473,8	570	350	468,0	2318,6
2007	15,3	1137	21,2	4857	1022	454,4	553	351	441,3	2372,5
2008	15,4	1195	21,0	4617	1018	443,6	528	353	399,3	2364,5

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2009	15,5	1214	20,6	4495	975	424,3	511	350	354,2	2245,2
2010	15,6	1273	20,3	4299	976	433,5	505	349	361,5	2129,8
2011	16,1	1354	19,9	4292	976	409,4	501	345	356,8	1954,8
2012	16,4	1428	19,7	4222	972	423,3	489	334	345,2	1824,9
2013	16,7	1471	19,3	4204	968	391,2	478	325	329,0	1723,7
2014	15,0	1295	17,6	3757	814	315,6	387	277	251,3	1438,0
2015	14,8	1291	17,3	3783	798	304,1	371	288	230,1	1375,2
2016	14,9	1300	16,9	3846	787	285,8	370	287	217,3	1369,4
2017	14,9	1304	16,2	3922	756	269,4	372	289	208,6	1330,0
2018	14,9	1278	15,5	4042	736	255,0	370	282	199,9	1322,3
2019	14,8	1230	15,2	4138	723	245,8	338	281	173,6	1266,1

Джерело: складено за [17]

Показники, що віддзеркалюють наслідки соціально-демографічної кризи для сфери охорони здоров'я України, наведено в таблиці 4. Вплив негативних демографічних змін на сферу охорони здоров'я насамперед буде проявлятися у скороченні числа пацієнтів. Але у результаті зростання у загальній чисельності населення частки людей старшого віку, можна очікувати також відповідного зростання числа потенційних пацієнтів: люди старшого віку мають більше накопичених проблем зі здоров'ям у порівнянні з молодшими людьми. Безумовно, динаміка значень кількісних показників мережі і кадрів закладів охорони здоров'я України, що представлені в таблиці 4, зумовлена не лише динамікою чисельності постійного населення, а й іншими чинниками.

Таблиця 4

Мережа і кадри закладів охорони здоров'я в Україні, 1990–2018 роки

Рік	Кількість лікарняних закладів, тис.	Кількість лікарняних ліжок, тис.	Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	Кількість відвідувань за зміну амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	Кількість середнього медичного персоналу, тис.	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.
1	2	3	4	5	6	7	8
1990	3,9	700	6,9	895	227	607	32188
1991	3,9	700	7,0	922	230	618	...
1992	3,9	689	7,1	939	228	602	33214
1993	3,9	679	7,2	952	230	600	33833
1994	3,9	665	7,2	959	227	588	31455
1995	3,9	639	7,2	966	230	595	32547
1996	3,7	580	7,1	960	229	583	30169
1997	3,4	503	7,1	964	227	566	31158
1998	3,3	483	7,2	966	227	557	31974
1999	3,3	477	7,3	973	228	553	32959
2000	3,3	466	7,4	973	226	541	33471
2001	3,2	466	7,4	980	226	530	33192
2002	3,1	465	7,4	980	224	526	32233
2003	3,0	458	7,6	981	223	523	32585
2004	2,9	451	7,7	987	223	522	32573
2005	2,9	445	7,8	990	224	496	32912
2006	2,9	444	7,9	998	225	493	32240

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8
2007	2,8	440	8,0	992	223	488	32807
2008	2,9	437	8,8	987	222	465	32467
2009	2,8	431	8,8	1000	225	467	33032
2010	2,8	429	9,0	993	225	467	33080
2011	2,5	412	8,2	999	224	459	32381
2012	2,4	404	8,3	1023	217	441	31162
2013	2,2	398	10,8	1037	217	441	31024
2014	1,8	336	9,8	912	186	379	26881
2015	1,8	332	10,0	912	186	372	26789
2016	1,7	315	10,2	915	187	367	27361
2017	1,7	309	10,4	923	186	360	26615
2018	1,7	-	10,5	-	186	345	-

Джерело: складено за [17]

Ступінь взаємозв'язку та взаємозалежності динаміки демографічних процесів та динаміки процесів розвитку сфер освіти та охорони здоров'я потребує подальших додаткових досліджень.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Вивчення специфіки демографічних процесів у державі потребує аналізу таких загальних кількісних характеристик, як чисельність населення країни (наявного та постійного) і статеві-вікова структура населення, питома частка осіб визначеної вікової групи в загальній чисельності населення, природний та міграційний прирости населення, середня очікувана тривалість життя при народженні тощо, а також динаміки цих характеристик.

У результаті проведеного аналізу виявлено, що сучасна соціально-демографічна ситуація в Україні набуває ознак кризи, яка, у свою чергу, проявляється в таких процесах, як старіння і депопуляція населення.

Основні чинники кризової демографічної ситуації в Україні, виявлені за підсумками вивчення динаміки основних показників, що характеризують демографічні процеси, за період 1990–2019 рр.: звужений тип відтворення населення та регресивна вікова структура; природне скорочення населення (кількість померлих щорічно перевищує кількість новонароджених) та зростання у загальній чисельності населення частки людей старшого віку; еміграція значної кількості населення, особливо репродуктивного, працездатного, освіченого та висококваліфікованого його контингенту.

Соціально-демографічна криза, що спостерігається в Україні, негативно впливає на всі сфери соціального життя та економіки, зокрема на сфери освіти та охорони здоров'я. Результатом такого впливу є насамперед скорочення мережі освітніх закладів та закладів охорони здоров'я, скорочення числа зайнятих у цих сферах робітників, а також зменшення обсягів послуг, що можуть надавати заклади досліджуваних сфер.

Взаємозалежність та взаємозв'язок динаміки демографічних процесів та динаміки основних показників розвитку сфер освіти та охорони здоров'я потребує подальших додаткових досліджень, які буде продовжено в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Лібанова Е., Курило І. О. Соціально-демографічна політика в Україні у контексті принципів програми дій МКНР (1994 р.). *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 2. С. 12–27.

2. Крамар Олександр. Демографія. Недооцінена загроза. URL : <https://tyzhden.ua/Economics/233708> (дата звернення: 15.02.2020).
3. Пірожков С. І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1–2. С. 5–20.
4. Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1(15). С. 3–23.
5. Грішнова О. А., Харазішвілі Ю. М. Демографічна безпека України: індикатори, рівень, загрози. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2 (36). С. 65–80.
6. Захарова О. В. Демографічне старіння населення: наслідки та перспективи для України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2018. № 9. С. 11–15.
7. Дегтяр А., Перебейнос О. Напрямки державної демографічної політики у сфері поліпшення стану здоров'я та підвищення тривалості життя населення України. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/2/03.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
8. Панасюк В. М. Вплив демографічного фактору на розвиток соціальної інфраструктури в Україні. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6025>.
9. Сафонова В. Є. Прогнозні аспекти розвитку вищої освіти в умовах демографічної кризи в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Економіка. 2010. Вип. 8. С. 122–129.
10. Ковальчук А. О. Характеристика соціально-демографічної ситуації та соціально значущих захворювань в Україні. URL : <https://www.umj.com.ua/article/71500/xarakteristika-socialno-demografichnoi-situacii-ta-socialno-znachushhix-zaxvoryuvan-v-ukraini> (дата звернення: 15.02.2020).
11. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо основних показників, що характеризують демографічні процеси. Державна служба статистики України. Київ, 2019. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2019/458/458.pdf (дата звернення: 15.02.2020).
12. Демографічний щорічник «Населення України» за 2019 рік. Київ, Державна служба статистики України, 2020. 181 с.
13. Демографічна ситуація в Україні в період незалежності. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2019/08/21/infografika/suspilstvo/demohrafichna-sytuacziya-ukrayini-period-nezalezhnosti> (дата звернення 10.02.2020).
14. Оприлюднено результати оцінки чисельності наявного населення України. Служба Міністра Кабінету Міністрів України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/oprilyudneno-rezultati-ocinki-chiselnosti-nayavnogo-naselennya-ukrayini> (дата звернення: 10.02.2020).
15. Список країн за чисельністю населення. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_населенням (дата звернення: 15.02.2020).
16. Ланда В. Рождаємось в Україні установила антирекорд, или Демографическая катастрофа в 5 графиках. URL : <https://biz.liga.net/all/all/article/rojdaemost-v-ukraine-ustanovila-antirekord-ili-demografichkskaya-katastrofa-v-5-grafikah> (дата звернення: 26.02.2020).
17. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 10.02.2020).

18. Проданова Л. В. Економічне зростання й економічний розвиток: забезпечення сталості економічної системи : монографія. Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», 2011. 400 с.

References

1. Libanova, E. and Kurylo, I. (2009) *Socialno-demografichna polityka v Ukraini u konteksti pryncypiv programy dij MKNR (1994)* [Socio-demographic policy in Ukraine in the context of the principles of the action program MKNR]. *Demography and Social Economy*. no. 2. Pp. 12–27 (in Ukr).

2. Kramar, O. Demografiya. Nedoocinena zagroza. [Demography. Underestimated threat]. Available at : <https://tyzhden.ua/Economics/233708> (access date February 15, 2020).

3. Pirozhkov, S. (2004) *Demografichnyj faktor u globalnij strategiyi rozvytku Ukrainy* [Demographic factor in the global development strategy of Ukraine]. *Demography and Social Economy*. no. 1-2. Pp. 5-20 (in Ukr).

4. Geyecz, V. (2011) *Naslidky demografichnykh vyklykiv dlya ekonomichnogo zrostannya v Ukraini* [Consequences of demographic challenges for economic growth in Ukraine]. *Demography and Social Economy*. no. 1(15). Pp. 3–23 (in Ukr).

5. Grishnova, O. and Xarazishvili, Y. (2019) *Demografichna bezpeka Ukrainy: indykatory, riven, zagrozy* [Demographic security of Ukraine: indicators, level, threats]. *Demography and Social Economy*. no. 2(36). Pp. 65-80 (in Ukr).

6. Zakharova, O. (2018) *Demografichne starinnya naseleण्या: naslidky ta perspektyvy dlya Ukrainy* [Demographic aging of the population: consequences and prospects for Ukraine]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" series*. no. 9. Pp. 11–15 (in Ukr).

7. Diehtiar, A and Perebeinos, O. Napryamky derzhavnoyi demografichnoyi polityky u sferi polipshennya stanu zdorovya ta pidvyshhennya tryvalosti zhyttya naseleण्या Ukrainy [Areas of the state population policy in improving health and increasing life expectancy Ukraine]. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/2/03.pdf> (access date February 15, 2020).

8. Panasyuk, V. (2016) *Vplyv demografichnogo faktor na rozvytok socialnoyi infrastruktury v Ukraini* [The influence of the demographic factor on the development of social infrastructure in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. no. 10. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6025> (in Ukr).

9. Safonova, V. (2010) *Prognozni aspekty rozvytku vyshhoyi osvity v umovakh demografichnoyi kryzy v Ukraini* [Forecast aspects of higher education development in the conditions of demographic crisis in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Akademiyi muncypalnogo upravlinnya*. Seriya : Ekonomika. vol. 8. Pp. 122–129 (in Ukr).

10. Kovalchuk, A. *Xarakterystyka socialno-demografichnoyi sytuaciyi ta socialno znachushhyx zaxvoryuvan v Ukraini* [Characteristics of the socio-demographic situation and socially significant diseases in Ukraine]. Available at: <https://www.umj.com.ua/article/71500/xarakteristika-socialno-demografichnoi-situacii-ta-socialno-znachushhix-zaxvoryuvan-v-ukraini> (access date February 15, 2020).

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) *Metodologichni polozhennya z organizaciyi derzhavnogo statystychnogo sposterezhenya shhodo osnovnykh pokaznykiv, shho xarakteryzuyut demografichni procesy* [Methodological provisions for the organization of state statistical observation on the main indicators that characterize demographic processes. State

Statistics Service of Ukraine]. Kyiv. Available at : http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2019/458/458.pdf (access date February 15, 2020).

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020). Demografichnyj shhorichnyk Naseleння Ukrainy za 2019 rik. [Demographic Yearbook "Population of Ukraine" for 2019]. Kyiv. 181 p.

13. *Demografichna sytuaciya v Ukraini v period nezalezhnosti* [Demographic situation in Ukraine during the period of independence.]. Available at : <https://www.slovoidilo.ua/2019/08/21/infografika/suspilstvo/demografichna-sytuacziya-ukrayini-period-nezalezhnosti> (access date February 10, 2020).

14. Sluzhba Ministra Kabinetu Ministriv Ukrainy (2020). Oprilyudneno rezultaty ocinky chyselnosti nayavnogo naseleння Ukrainy [The results of the assessment of the current population of Ukraine have been published]. Available at : <https://www.kmu.gov.ua/news/oprilyudneno-rezultati-ocinki-chiselnosti-nayavnogo-naseleння-ukrayini> (access date February 10, 2020).

15. *S pysok krayin za chyselnistyu naseleння* [List of countries by population]. Available at : https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_населенням (access date February 15, 2020).

16. Landa, V. (2020) *Rozhdaemost v Ukrainy ustanovyla antyrekord, yly Demografycheskaya katastrofa v 5 grafyках* [Birth rate in Ukraine has set an anti-record, or demographic catastrophe in 5 graphs]. Available at : <https://biz.liga.net/all/all/article/rojdaemost-v-ukrainy-ustanovyla-antirekord-ili-demografichkskaya-katastrofa-v-5-grafyках> (access date February 25, 2020).

17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (1998-2020). Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (access date February 10, 2020).

18. Prodanova, L. (2011) *Ekonomichne zrostannya j ekonomichnyj rozvytok: zabezpechennya stalosti ekonomichnoyi systemy* [Economic growth and economic development: ensuring the sustainability of the economic system]. Doneczk : TOV «Sxidnyj vydavnyh'j dim», 2011. 400 p.

Nazarenko Yuliia

Postgraduate Student (PhD),

Ukrainian State Employment Service Training Institute,

Polyakova Iryna

Master Student,

Cherkasy State Technological University

Budulatiy Vladyslav

Master Student,

Cherkasy State Technological University

CONSEQUENCES OF THE SOCIAL-DEMOGRAPHIC CRISIS FOR THE FIELDS OF EDUCATION AND HEALTH OF UKRAINE

Objective. The objective of the article is the analysis of current trends in demographic processes in Ukraine and their impact on the development of education and health in the country.

Methods. The following methods and techniques for studying economic phenomena and processes are used in the article: analysis and synthesis, induction and deduction, comparison method, expert estimation method, dialectical and historical approaches, abstract-logical method, system and comparative analysis.

Results. As a result of the analysis, it was found that the current socio-demographic situation in Ukraine has acquired signs of a crisis, which, in turn, manifests itself in such processes as aging and depopulation.

The main factors of the crisis demographic situation in Ukraine were identified by studying the dynamics of key indicators characterizing demographic processes for the period 1990-2019: the current population and gender and age structure of the population, the share of people of a certain age group in the total population, indicators natural and migratory population growth, average life expectancy at birth, etc., as well as the dynamics of these characteristics.

The main factors of the socio-demographic crisis in Ukraine: a narrowed type of population reproduction and regressive age structure; natural population decline (the number of deaths annually exceeds the number of newborns) and an increase in the share of older people in the total population; emigration of a significant number of the population, especially the reproductive, able-bodied, educated and highly qualified contingent.

The socio-demographic crisis in Ukraine is having a negative impact on all spheres of social life and the economy, including education and health care. The result of this impact is primarily a reduction in the network of educational institutions and health care facilities, a reduction in the number of employees employed in these areas, as well as a reduction in the amount of services that can be provided by institutions in the research areas.

Keywords: demographic situation; factors of demographic processes; consequences of socio-demographic crisis; demographic factor of economic development; social sphere; educational branch; healthcare industry.

Дата надходження до редакції – 05.02.2020

УДК 332.1:005.21]-05

JEL Classification Code: O15, R1

Подлужна Наталія Олександрівна

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки, обліку і оподаткування
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

e-mail: podluzna@gmail.com

ORCID id:<http://orcid.org/0000-0003-4366-4969>

Гамага Марина Олександрівна

студентка магістратури,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

e-mail: maryna.hamaha@donntu.edu.ua

ORCID id:<http://orcid.org/0000-0002-0899-3831>

ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Зроблено аналіз існуючих наукових поглядів на сутність людського капіталу, що лежить в основі регіонального розвитку регіону. Досліджено, що трактування поняття

«людський капітал», ґрунтується на традиційній і альтернативній основах. Визначено, що при формуванні стратегій розвитку регіонів потрібно враховувати чинники використання, формування і розвитку людського капіталу. Досліджено, що людський капітал містить у своєму складі знання, які втілюються людиною у практичну діяльність, що створює підґрунтя для конкурентоспроможного функціонування суб'єктів господарювання регіону, забезпечує умови ефективного регіонального управління. Обґрунтовано, що людський капітал базується на різних видах знань, які орієнтовані на безпосереднє використання їх у приватному житті або під час виконання професійних обов'язків. Встановлено, що при формуванні людського капіталу необхідно визначити дієві чинники, які впливають на його формування, що дозволить формувати найбільш ефективні заходи щодо регіонального управління. Врахування чинників використання, формування і розвитку людського капіталу у стратегіях розвитку регіонів та вплив на них дозволять сформувати ефективну регіональну політику, яка забезпечить інклюзивний розвиток, вирівнювання його розбалансованості між регіонами України, прискорення процесів диверсифікації регіональної економіки та надасть більшу можливість реалізації SMART-спеціалізації територій. Встановлено, що пріоритети регіонального розвитку у кризовий період економіки та перебудова стратегій регіонального розвитку повинні відбуватися на основі активізації розвитку людського капіталу.

***Ключові слова:** людський капітал; регіон; чинники; стратегічне управління; комплексний розвиток; стратегічні орієнтири.*

Постановка проблеми. Процеси стратегічного планування в регіоні впливають на його комплексний розвиток та можливі перспективи прогресу діяльності суб'єктів господарювання, які функціонують на його території. Стратегічне планування є гнучким інструментом регіонального менеджменту, що дає можливість змінювати стратегічні орієнтири залежно від дії зовнішніх і внутрішніх факторів. Відповідно до завдань державної регіональної політики для областей України створюються стратегії, які визначають тенденції і особливості формування умови соціально-економічного розвитку регіонів. Стратегії розвитку областей повинні якісно відрізнятися від минулих стратегій, які були розроблені на період до 2020 р. та базуватися на формуванні й розвитку людського капіталу регіону. Отже, важливим для становлення нової економіки є не тільки розробка нових регіональних стратегій розвитку та декларативний характер запропонованих завдань, а саме визначені чіткі і реальні орієнтири і пропозиції щодо прискорення процесів комплексного розвитку областей України та згладжування його асиметричного характеру на основі активізації формування і використання людського капіталу.

У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні сутності поняття «людський капітал» та факторів, які будуть найбільш дієвими для нього в регіональному управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню фундаментальних і прикладних проблем розвитку регіонів України присвячено праці українського економіста М. Долішнього [1]. Значна увага регіональному розвитку у контексті державної регіональної політики приділяється у працях авторів З. Варналія [2], Я. Жаліло [3] та інших учених-економістів.

При цьому проблемам формування людського капіталу присвячено праці зарубіжних учених Т. Шульца і Г. Беккера. Українські дослідники, такі як О. Амоша, В. Антонюк, О. Бородіна, О. Гладун, О. Грішнова, Т. Заяць та інші, займались формуванням і

розвитком терміну «людський капітал». Вони визначили його значення для потреб національної економіки, розробили ґрунтовні рекомендації щодо розвитку системи охорони здоров'я та освітньої системи в регіонах України, поліпшення демографічної ситуації та політики доходів населення.

Отже, тему стратегічного регіонального розвитку ґрунтовно висвітлено у наукових дослідженнях українських і закордонних учених. Але недостатньо дослідженими є визначення пріоритетів регіонального розвитку у кризовий період економіки та перебудова стратегій регіонального розвитку на основі активізації розвитку людського капіталу.

Формулювання цілей статті. Таким чином, *метою дослідження* є визначення особливостей формування людського капіталу та чинників, які впливають на цей процес у регіональному розвитку при стратегічному управлінні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі дослідження стратегій розвитку областей України було встановлено, які стратегічні орієнтири визначені у регіональному управлінні протягом періоду довгострокового планування 2016–2020 рр. Для Донецької області у стратегії розвитку на період 2016–2020 рр. в умовах стрімкої зміни геополітичних реалій та проведення антитерористичної операції на території Донецької області особливої актуальності для економіки та суспільства набули пошук шляхів реформування регіональних економічних комплексів, визначення перспектив диверсифікації регіональної економіки, підвищення якості надання соціальних послуг та реформування місцевого самоврядування, розбудови безпечного суспільства [4]. При цьому велика увага приділена підтримці внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення, процесам децентралізації та покращенню системи безпеки громадян.

Встановлено, що у майбутніх стратегічних планах необхідно акцентувати увагу на людині з її потребами та прагненням до заможного і безпечного життя. При цьому особливий акцент потрібно зробити на збереженні, розвитку та поверненні людського потенціалу Донецької області. З цією метою необхідно визначити цілі турботи про здоров'я населення і підвищення його зайнятості. До того ж встановлено, що особливу увагу серед стратегічних цілей потрібно приділити екологічній безпеці, що обумовлено загрозливим станом екології на території України. Отже, стратегічне управління на регіональному рівні передбачає визначення сутності людського капіталу і чинників, які на нього впливають, для розробки ефективних інструментів для забезпечення комплексного розвитку територій.

Досліджено, що людський капітал містить у своєму складі знання, які втілюються людиною у практичну діяльність, що створює підґрунтя для конкурентоспроможного функціонування суб'єктів господарювання регіону, забезпечує умови ефективного регіонального управління. Водночас С. Вовканич і Л. Семів зазначають, що у складі людського капіталу присутня «частина соціуму, яка взагалі не володіє інтелектом, і його треба залишати поза увагою будь-якої системи освіти, підвищення кваліфікації, нагромадження передового досвіду тощо» [5, с. 19]. Проте з цим твердженням не можна повністю погодитися, оскільки професійні знання, вміння, навички та практичний досвід кожної людини як представника регіонального соціуму мають визначальне значення для суспільного прогресу, а тому їхній запас необхідно постійно підвищувати, оновлювати та доводити до практичного кінцевого використання, що буде визначати успішність знаннєвого розвитку регіону, позитивним чином впливати на якість життя людини та формувати на цьому підґрунті ефективний регіональний менеджмент. При цьому саме

затребуваність знань і таланту людини у межах регіону та можливості роботодавців і регіональної влади адекватно оцінити й у подальшому підтримувати та стимулювати їхнє неперервне нагромадження визначають остаточне рішення фахівця щодо вибору місця роботи та проживання, а отже, і напрям міграції робочої сили країни.

Нагромадження людського капіталу в регіоні є міцним підґрунтям для успішної реалізації стратегій регіонального розвитку. Водночас економічні словники трактують значення поняття «капітал» як «створені людиною ресурси, що використовуються для виробництва товарів і послуг, які приносять дохід» [6, с. 313] та як усе те, що здатне приносити дохід, або ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг. Тобто будь-який зазначений вид знанневого капіталу взагалі та знання, які є складовим елементом кожного з них, зокрема, відповідають загальній його характеристиці – це ресурси, які мають приносити дохід. Виходячи з цієї трактовки, людський капітал має велике значення не лише для самої людини як його безпосереднього носія, а також є визначальним важелем і стимулятором регіонального розвитку.

Результати інтелектуальної праці є корисними безпосередньо для людини та членів її родини, організації, де вона працює, міста та регіону, в якому вона мешкає, країни, яку вона представляє. Наявність зазначеного ланцюжка знанневої корисності обумовлює доцільність встановлення й активізації інструментів і джерел продуктивної трансформації знань як базового елементу людського капіталу, що є умовою реалізації стратегій у регіонах. Такі елементи людського капіталу, як явні і неявні знання, здібності та практичні навички, людина набуває в результаті отримання освіти, проходження формального та неформального навчання, навчання на робочому місці, практичного досвіду, передачі від наставника (викладача, колеги) до новачків і послідовників тощо [7]. Комплексне залучення зазначених інструментів і джерел нагромадження людського капіталу створює умови для формування кваліфікації, професійних компетенцій, компетентності, досвіду та розвитку талантів населення регіону.

Відповідно до змістовних і процесуальних теорій мотивація людини визначається її потребами та моделлю поведінки, яку вона демонструє для досягнення поставленої мети та реалізації наміченої стратегії. Саме тому процедури навчання можуть бути використані як у формі конкретної нагороди для людини, так і як мотивуючий фактор для її подальшого професійного зростання. Така мотивація може проявлятися у формі надання можливості проходження додаткового навчання й індивідуальної або колективної участі у спеціальних тренінгах, курсах, семінарах тощо. Водночас для того щоб навчання стало дієвим мотивуючим інструментом, а оновлення знань і професійно-особистісне зростання було для людини внутрішньою потребою, необхідно докласти зусилля для перетворення знань в одну з найвищих цінностей і переваг. Лише за таких умов можливо природним шляхом досягти сталої тенденції нагромадження людського капіталу, що буде сприяти досягненню умов диверсифікації економіки регіонів, балансування асиметричності їхнього розвитку і реалізації SMART-спеціалізації [7].

За визначенням О. Грішнєвої категорія «людський капітал» є «складним структурно-системним об'єктом соціально-економічного дослідження, що характеризує сукупність сформованих і розвинених внаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають в їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці та завдяки цьому впливають на зростання доходів свого власника та національного доходу» [8, с. 34]. Це визначення безпосередньо вказує на можливість отримання доходів від використання знань людини на рівні регіону та держави, проте для цього мають бути створені відповідні умови.

Тобто категорія «людський капітал» характеризує продуктивні здібності людини, у формуванні яких беруть безпосередню участь знання, та, з іншого боку, обумовлює необхідність інвестування у їхнє отримання та здійснення мотиваційного впливу – для коригування потреби людини в їх отриманні й оновленні. У цьому контексті органами регіональної влади мають розроблятися дієві програми щодо популяризації серед населення регіону будь-яких заходів із планомірного збільшення обсягів людського капіталу, мотивації суб'єктів господарювання до систематичного інвестування у неперервний процес оновлення знань працівників, створення умов для саморозвитку людини, що має стати міцним підґрунтям для комплексного розвитку регіону.

А. Чухно вказує на те, що «людський капітал як економічна категорія, знаменує собою новий етап у розвитку людини і її праці, коли в одній особі поєднуються і власник знань як основного виробничого ресурсу, так і власник умінь їх використовувати у процесі виробництва» [9, с. 12]. Тобто доцільно розглядати населення регіону як носія конкурентних знань, які мають бути використані в бізнесі, під час реалізації проектів інноваційного підприємництва, регіональних стратегій і програм, спрямованих на зростання знаннєвого потенціалу регіону. Тому для забезпечення ефективності процесу регіонального менеджменту і процвітання регіонів України необхідно підвищувати зацікавленість населення у зростанні запасу здоров'я, природних і фізичних здібностей, усебічного розвитку талантів і активізації інноваційного мислення [7, с. 116].

До того ж з боку регіональної влади мають бути створені умови, що сприяють поширенню знань, полегшенню доступу до інвестиційних джерел у напрямі забезпечення неперервності процесів навчання та проектування інноваційного бізнес-мислення, підвищенню у суспільстві престижу професій у світі науки й освіти, сприянню створенню інноваційних робочих місць. Тобто культивування інноваційно-знаннєвого способу життя людини має відбуватися на рівні навчальних закладів, суб'єктів господарювання, місцевого самоврядування тощо.

Людський капітал базується на різних видах знань, які орієнтовані на безпосереднє використання їх у приватному житті або під час виконання професійних обов'язків. При цьому А. Горц (А. Gorz) вказує на те, що категорії «людський капітал» і «капітал знань» є різними за змістом [10, с. 5–6]. Він визначив, що під час використання людського капіталу користуються попитом знання, які «засновані на досвіді, кмітливості, здатності до орієнтації, самоорганізації та знаходженні спільної мови, інакше кажучи, на форми живого знання, що здобуваються у щоденному спілкуванні та належать до повсякденної культури» [10, с. 6].

Отже, за умов інноваційного розвитку суспільства цінності набуває професійна поведінка та мотивація на її досягнення, яка формується під час створення гідних умов праці для талантів, науковців, інноваторів, надання їм можливості для висловлювання ідей, цінних думок і створення нових інноваційних технологій, надання їхній діяльності особливої значущості та цінності, усебічної підтримки, гідного рівня оплати. На рівні регіону через це виникає необхідність у підвищенні суспільної корисності знань, які ефективно реалізуються під час активізації комунікацій між органами місцевого самоврядування і регіональної влади, суб'єктами господарювання, ЗВО, науковими установами та населенням, тобто неявні знання кожного об'єкта мають стати корисними у напрямі активізації комплексного регіонального розвитку.

Протягом життя людини запас її знань постійно змінюється під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. Так, людина народжується, росте, дорослішає,

розвивається, мудрішає і протягом усього цього часу нагромаджує нові для неї знання та навички, частину з яких через певні обставини вона ніколи не використає і тому вони поступово забудуться або ляжуть у основу отримання нових знань, які є більш актуальними для її професійного становлення та кар'єрного зростання. У результаті дослідження встановлено, що людський капітал охоплює точні та мовчазні знання, які індивідууми дійсно використовують, у той час як знання взагалі є більш широким поняттям, що охоплює інформацію, яка доступна для індивідуумів [7].

При цьому виявлено негативні тенденції впливу знань на людський капітал: «інформаційні шуми» призводять до появи незатребуваних, «мертвих» знань; разом із потребами в міждисциплінарних знаннях посилюється необхідність у вузькопрофесійних знаннях, що спричиняє однобічність у розвитку індивіда, і вибір робиться на користь тих знань, які здатні принести йому дохід попри негативні наслідки для людського капіталу загалом (створення нових видів зброї і т. п.); накопичення досвіду, що є джерелом помилок і неправильних типів поведінки; здатність до генерації нових знань обумовлена, насамперед, свідомістю індивіда та тільки коригується економічними факторами, в тому числі рівнем освіти. Тобто різні види діяльності вимагають наявності вузькопрофільних і спеціальних знань, наявність яких лежить в основі прогресу певної галузі, що тягне за собою економічний підйом й інтелектуально-знанневий розвиток у інших сферах і видах діяльності національної та регіональної економік. Такі тенденції істотно впливають на обсяг людського капіталу та сприяють комплексному розвитку регіону, а тому мають бути враховані регіональною владою під час регіонального управління.

Аналіз існуючих наукових поглядів на природу капіталу, що лежить у основі регіонального розвитку регіону, дозволив встановити, що кожен його вид має конкретні підходи до визначення та конкретизації змісту (табл. 1). Під час дослідження було виділено два основних підходи до трактування поняття «людський капітал», коли він розглядається на основі традиційного і альтернативного підходів.

Таблиця 1

Систематизація підходів до визначення сутності людського капіталу

Види капіталу	Підходи до визначення	Визначення поняття відповідно до підходу	Особливості формуванні капіталу на регіональному рівні за відповідним підходом
Людський капітал	традиційний підхід	«Сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та інших продуктивних якостей» [8]	Знання виступають найбільш значущою складовою людського капіталу, оскільки вони відіграють головну роль у забезпеченні доходів власника. Природні здібності та якості мають другорядне значення для зростання прибутку. Найбільший акцент робиться на потребі в інвестиційних вкладеннях у людський капітал для його формування в регіонах
	альтернативний підхід	«Знання та вміння людей, їхня здатність до праці, фізичні, психологічні, світоглядні, суспільні, культурні якості та здібності особистості» [11]	Професійні знання мають другорядне значення в структурі людського капіталу під час одержання грошових доходів людиною, ніж природні здібності й якості.

Джерело: складено автором на основі [8; 11]

При формуванні людського капіталу необхідно визначити дієві чинники, які впливають на його формування, що дозволить формувати найбільш ефективні заходи

щодо регіонального управління. Тому у дослідженні визначено сукупність чинників використання, формування та розвитку людського капіталу регіону (табл. 2). Чинники використання, формування і розвитку людського капіталу регіону групуються за ознаками рівня життя населення регіону, зайнятості населення, здоров'я, освіти, житлових умов, дозвілля.

Таблиця 2

Чинники використання, формування та розвитку людського капіталу регіону

Рівень життя населення	<ul style="list-style-type: none"> - доходи і витрати працівників; - соціальні пільги і їхнє забезпечення; - заощадження і вкладення громадян у комерційних банках; - шкала середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності; - мінімальний та середній розмір трудової пенсії; - економічна структура суспільства в регіоні;
Зайнятість населення	<ul style="list-style-type: none"> - чисельність і вікова структура економічно активного населення; - динаміка кількості підприємств і організацій за галузями економіки; - кількість робочих місць; - середня заробітна плата; - розвиток малого бізнесу (кількість малих підприємств за галузями економіки, кількість робочих місць, середня оплата праці); - рівень зайнятості різних вікових груп за видами економічної діяльності; - попит на робочу силу в залежності від кваліфікації та рівень зайнятості молоді;
Чинник здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> - кількість лікарняних закладів і медичного персоналу на душу населення регіону; - захворюваність; - рівень бюджетного фінансування медичних закладів, - середня зарплата лікарів і медперсоналу; - забезпеченість медикаментами і їх доступність; - кількість населення, що користується послугами медичного страхування;
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> - рівень охоплення дошкільною, середньою і вищою освітою; - наповненість закладів освіти; - забезпеченість освітніх закладів; - кількість працездатного населення, що проходить перекваліфікацію, післядипломне стажування, підвищення кваліфікації; - фінансування освітніх закладів, середня заробітна плата вчителів і викладачів ЗВО; наукова спроможність вищої освіти;
Житлові умови	<ul style="list-style-type: none"> - забезпеченість населення житлом; - квартирні черги; - інвестиції в житлове будівництво регіону; - житлове кредитування; - введення в експлуатацію житлових будинків; - стан житла і населених пунктів регіону;
Дозвілля	<ul style="list-style-type: none"> - відпочинок; - розвиток молоді як майбутнього країни; - дошкільний розвиток.

Джерело: складено автором на основі [8; 11; 12]

Отже, врахування чинників використання, формування і розвитку людського капіталу у стратегіях розвитку регіонів та вплив на них дозволять сформуванню ефективної регіональної політики, яка забезпечить комплексний розвиток, вирівнювання його розбалансованості між регіонами України, прискорення процесів диверсифікації регіональної економіки та надасть більшу можливість реалізації SMART-спеціалізації територій.

Висновки. У дослідженні визначено особливості формування людського капіталу та чинники, які впливають на цей процес при регіональному стратегічному управлінні. Зроблено аналіз існуючих наукових поглядів на природу капіталу, що лежить в основі регіонального розвитку регіону, на основі якого встановлено, що кожен його вид має конкретні підходи до визначення та конкретизації змісту поняття «людський капітал». Встановлено, що виділено два основних підходи до трактування поняття «людський капітал», коли він розглядається на традиційній і альтернативній основі. Визначено, що при формуванні стратегій розвитку регіонів потрібно враховувати чинники використання, формування і розвитку людського капіталу, які групуються за ознаками рівня життя населення регіону, зайнятості населення, здоров'я, освіти, житлових умов, дозвілля. Отже, визначення пріоритетів регіонального розвитку у кризовий період економіки та перебудова стратегій регіонального розвитку повинні відбуватися на основі активізації розвитку людського капіталу.

Список використаної літератури

1. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. К. : Наукова думка, 2006. 512 с.
2. Варналій З. С. Особливості регіонального розвитку в контексті зміцнення економічної безпеки України. *Регіональна економіка*. 2017. № 1(83). С. 131–133.
3. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Київ: НІСД. За заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. 2010. 288 с.
4. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року № 498 від 21.06.2016 р. / Офіційний веб-сайт Донецької обласної державної адміністрації. URL: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programma-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-donetskoj-oblasti-na-period-do-2020-roku/> (дата звернення: 18.11.2019).
5. Вовканич С., Семів Л. Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань. *Вісник НАН України*. 2008. № 3. С. 13–23.
6. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Ред. кол.: В.И. Бородулин, А. П. Горкин, А. А. Гусев и др. Москва : Большая Рос. энцикл., 2000. 912 с.
7. Подлужна Н. О. Економіка знань: проблеми та перспективи формування в регіонах України : монографія. Харків: ФЛП Панов А. Н., 2018. 416 с.
8. Грішнова О., Тартична Л. Економічна природа і значення категорії людський капітал. *Україна: аспекти праці*. 2003. № 7. С. 33–37.
9. Чухно А. А. Модернизация экономики и экономическая теория. *Экономика Украины*. 2012. № 9. С. 4–12.
10. Горц А. Знание, стоимость и капитал. К критике экономики знаний. *Логос*. 2007. № 4 (61). URL: http://intelros.ru/pdf/logos_4/gorc.pdf (дата звернення: 16.11.2019).
11. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономическая теория. Москва : Юнити, 2002. 864 с.

12. Подлужна Н. О. Кількісна оцінка кадрової безпеки організації. *Вісник Донецького національного університету*. Серія Економіка і право. 2011. Вип. 2. С. 160–164.

References

1. Dolishnij M. I. (2006). Regional`na polity`ka na rubezhi XX–XXI stolit`: novi priory`tety`. K.: Naukova dumka, 512. [in Ukr].
2. Varnalij Z. S. (2017). Osobly`vosti regional`nogo rozvy`tku v konteksti zmichnennya ekonomichnoyi bezpeky` Ukrayiny`. Regional`na ekonomika. №1(83). pp. 131–133. [in Ukr].
3. Derzhavne upravlinnya regional`ny`m rozvy`tkom Ukrayiny`: monografiya. Ky`yiv: NISD. Za zag. red. V.Ye. Vorotina, Ya. A. Zhalila. (2010). 288. [in Ukr].
4. Strategiya rozvy`tku Donecz`koyi oblasti na period do 2020 roku №498 vid 21.06.2016 r. / Oficijny`j veb-sajt Donecz`koyi oblasnoyi derzhavnoyi administraciyi. URL: <http://dn.gov.ua/potochna-diyalnist/programa-sotsialno-ekonomichnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-donetskoyi-oblasti-na-period-do-2020-roku/> (data zvernennya: 18.11.2019). [in Ukr].
5. Vovkany`ch S., Semiv L. (2008). Lyuds`ky`j ta intelektual`ny`j kapitaly` v ekonomici znan`. Visny`k NAN Ukrayiny`. № 3. pp. 13–23. [in Ukr].
6. Novuj y`llyustry`rovannuj ency`klopedy`chesky`j slovar` / Red. kol.: V.Y` Boroduly`n, A. P. Gorky`n, A. A. Gusev y` dr. Moskva : Bol`shaya Ros. ency`kl., (2000). 912. [in Russ].
7. Podluzhna N. O. (2018). Ekonomika znan`: problemy` ta perspekty`vy` formuvannya v regionax Ukrayiny`: monografiya. Xarkiv : FLP Panov A. N., 416. [in Ukr].
8. Grishnova O., Tarty`chna L. (2003). Ekonomichna pry`roda i znachennya kategoriyi lyuds`ky`j kapital. Ukrayina: aspekty` praci. № 7. pp. 33–37. [in Ukr].
9. Chuxno A. A. (2012). Moderny`zacy`ya ekonomy`ky` y` ekonomy`cheskaya teory`ya. Ekonomy`ka Ukray`nu. №9. pp. 4–12. [in Russ].
10. Gorcz A. (2007) Znany`e, stoy`most` y` kapy`tal. K kry`ty`ke ekonomy`ky` znany`j. Logos. № 4 (61). URL: http://intelros.ru/pdf/logos_4/gorc.pdf (data zvernennya: 16.11.2019). [in Russ].
11. Fy`sher S., Dornbush R., Shmalenzy` R. (2002). Ekonomy`cheskaya teory`ya. Moskva: Yuny`ty`, 864. [in Russ].
12. Podluzhna N. O. (2011) Kil`kisna ocinka kadrovoyi bezpeky` organizaciyi. Visny`k Donecz`kogo nacional`nogo universy`tetu. Seriya Ekonomika i pravo. Vy`p. 2. pp. 160–164. [in Ukr].

Podluzhna Nataliia

Grand PhD in Economic sciences, Docent,
Donetsk National Technical University

Hamaga Marina

Master Student,
Donetsk National Technical University

REGIONAL HUMAN CAPITAL FORMATION IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF DEVELOPMENT STRATEGIES

The analysis of scientific views on the essence of human capital, which underlies the regional development of the region. It is proved that the essence of the concept of "human capital" is based on a traditional and alternative basis. It has been determined that when

forming strategies for the development of regions, it is necessary to take into account the factors of using, forming and developing human capital. It is proved that human capital contains knowledge that is embodied by man in practical activities, creates the ground for the competitive functioning of economic entities in the region, provides the conditions for effective regional governance. It is established that in the formation of human capital it is necessary to identify effective factors that affect its formation, which will form the most effective measures for regional governance. Taking into account the factors of use, formation and development of human capital in regional development strategies and influence on them will form an effective regional policy that will ensure integrated development, equalize its imbalance between regions of Ukraine, accelerate regional economic diversification and provide greater opportunities for SMART-specialization.

Based on different types of knowledge that are focused on their direct use in private life or in the performance of professional duties. It has been established that the priorities of regional development in the crisis period of the economy and the restructuring of regional development strategies should be based on the activation of the development of human capital. It has been established that the priorities of regional development in the crisis period of the economy and the restructuring of regional development strategies should be based on the activation of the development of human capital.

Keywords: human capital, region, factors, strategic management, integrated development, strategic guidelines.

Дата надходження до редакції – 29.01.2020

УДК: 338.001.36

JEL Classification Code: F17, F41, G17

Мартінович Павло Геннадійович
аспірант (PhD),

Черкаський державний технологічний університет

e-mail: pavlo.martinovych@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0895-3634>

Лужний Іван Ігорович

студент магістратури,

Черкаський державний технологічний університет

e-mail: ivan.luzhny@gmail.com

Мілевський Єлізар Максимович

студент магістратури,

Черкаський державний технологічний університет

e-mail: milevsky.elizar@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті розглядаються методи регіональної діагностики рівня економічної безпеки, запропоновано алгоритм її визначення та доведено доцільність розробки і застосування експертної системи. Проаналізовано світову і національну практики економічної діагностики, політики та особливості забезпечення розвитку регіонів України в умовах побудови смарт-економіки. Обґрунтовано заходи щодо його поліпшення, підвищення

розвитку регіонів України, залучення оцінки, моніторингу, визначено основні цілі та індикатори забезпечення розвитку регіонів України. Акцентовано, що процес діагностики рівня економічної безпеки регіону є складним та багатофакторним завданням. Зазначено, що, враховуючи цільову орієнтацію діагностики, можна обирати різні методи: SWOT-аналіз, STEP-аналіз, SPACE-аналіз, функціонально-вартісний аналіз або інші відомі методи, які описано в статті.

Ключові слова: діагностика; регіон; моніторинг; економічна безпека; експертна система; управлінський аналіз.

Постановка проблеми. Ефективним інструментом об'єктивної оцінки соціально-економічного стану регіонів стала регіональна діагностика як новий напрям регіональної економічної науки. Діагностику, на противагу процедурам аналізу або оцінки, доцільно застосовувати при управлінні складними та системними об'єктами, де є необхідним моніторинг стану об'єкта, розвитку подій та надання комплексної функціонально-структурної характеристики. Вивчення літературних джерел показало відсутність єдності поглядів науковців як у визначенні поняття «діагностика рівня економічної безпеки», так і в методах розрахунків рівня економічної безпеки різних ієрархічних рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість обраного наукового напрямку та його практичну значимість обґрунтовано в роботах російських вчених Дмитрієвої О. [1] та Лексіна В. [2], а також українських вчених Герасимчук З. [3], Масловської Л. [4], Зайцевої Л. [5], Максимової Т. [6]. Незважаючи на гостру потребу в методичних розробках з регіональної діагностики, остання поки ще не знайшла широкого розвитку у вітчизняній теорії та практиці. Однак особливості трансформації вітчизняної економіки, кризове становище промислових, переробних підприємств та промислового комплексу України в цілому обумовлюють появу нових проблем, висувають нові вимоги до системи економічної діагностики розвитку регіонів України. Проблема формування ефективного механізму системного економічного розвитку й сьогодні не є остаточно вирішеною. Окремої уваги потребує дослідження ролі економічної діагностики розвитку регіонів України, зокрема стосовно розвитку бізнесу та інвестиційного забезпечення, інноваційних технологій та побудови смарт-економіки.

Мета та завдання статті – наукове обґрунтування напрямів поліпшення економічної діагностики розвитку регіонів України в умовах побудови смарт-економіки.

Результати дослідження. Термін «діагностика» запозичений з медицини. Слово «діагноз» (від грецького *diagnosis*) означає розпізнавання, визначення, тобто процес дослідження об'єкта діагнозу з метою одержання результату – діагнозу-висновку про стан об'єкта. Діагностичний аналіз – визначення об'єктивного стану обраних параметрів у діяльності підприємства щодо відповідності поставленим цілям і завданням, вивчення відхилень від нормального стану об'єкта діагностування, причин цих відхилень, тривалості їхнього протікання, їхня інтерпретація для формування висновків і рекомендацій. Економічна діагностика близька до економічного аналізу, але це не те саме. Вони розрізняються за цілями, завданнями, інструментарієм. Аналіз встановлює кількісне значення параметрів, виявляє відхилення різних параметрів від норми. Діагностика, яка орієнтована на пізнання економічних протиріч, основну увагу приділяє інтерпретації тих або інших економічних результатів діяльності підприємства чи регіону [4].

Особливості розвитку складних соціально-економічних систем, до яких належать регіони країни, обумовлюють доцільність залучення до процесу діагностики особливої

концептуальної методології та спеціальних методів оцінки. Систематизацію методів оцінки проводить у своїх наукових дослідженнях О. Дмитрієва [1, с. 13–14]. В залежності від завдань діагностики авторка пропонує розрізняти діагностику стану та діагностику процесу. При діагностиці стану оцінюється поточне становище регіону за певними показниками. При діагностиці процесу потрібно охарактеризувати траєкторію розвитку регіону. За формою оцінки О. Дмитрієва [1] розрізняє такі види діагностики: аналітичну, експертну та діагностику на моделі. Аналітичною діагностикою вважається діагностика, що проводиться безконтактними методами за допомогою статистичної інформації з використанням ретроспективного аналізу. Експертною діагностикою називається процес одержання інформації за допомогою експертних оцінок та соціологічних опитувань. Діагностикою на моделі вважається процес одержання інформації про регіон шляхом модельних імітацій.

Виділяючи етапи розвитку регіональних економічних досліджень (табл. 1), М. Бутко, Л. Подоляк [6] відзначають, що просторовий аспект багаторозмірних економічних систем у сучасних умовах не може бути адекватно описаний існуючими підходами в рамках регіональної економіки. Отже, на порядок денний висувається теоретичне і методологічне оформлення нового підходу до системного подання економіки як взаємодії мікроекономічних агентів, регіо-, макро- і глобальних взаємодій.

Таблиця 1

Етапи розвитку регіональних економічних досліджень

Етап	Сутність регіональних економічних досліджень
Етап перший – становлення економіки регіонів	Дослідження просторового аспекту економічної діяльності полягали переважно у виявленні особливостей конкретних проявів економічної діяльності в різних географічних умовах.
Етап другий – від економіки регіонів до регіональної економіки	Дослідження умов функціонування економічних агентів у межах певних географічних ареалів полягало в дослідженні економічних відносин між економічними агентами, взаємодіючими в межах економічних систем, що формуються і сформованих на основі експлуатації порівняльних переваг відповідних територій для тих чи інших видів діяльності, а також відносин між економічними агентами, функціонуючими в різних регіонах.
Етап третій – просторова економіка	Регіональна економіка досліджує взаємодію адміністративних регіонів в межах національної економіки. Необхідно описати взаємодію (конкуренцію) ефективних в мікроекономічному сенсі економічних агентів усередині економічних регіонів, формування ефективних національних просторових систем, утворених взаємодіями просторово локалізованих економічних агентів і їхніх кластерів, формування параметрів міжнародного економічного простору в процесі взаємодії національних економічних просторів.

Джерело: [4]

Для визначення рівня економічної безпеки регіону доцільно застосовувати експертну та аналітичну діагностику. Для прогнозування зміни рівня економічної безпеки регіону з урахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх факторів доцільне застосування експертної діагностики та діагностики на моделі. Цільова орієнтація діагностики суто дослідницька, тому характер аналізу, структуру і завдання можна обирати самостійно.

До загальновідомих методів діагностики, в тому числі й діагностики рівня економічної безпеки, науковці зараховують такі:

1) SWOT-аналіз, який передбачає детальний аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища об'єкта дослідження. Методологія цього виду аналізу передбачає дослідження виявлення сильних і слабких сторін об'єкта, можливостей і загроз. Далі встановлюються зв'язки між сторонами, що в подальшому може бути використано для формування нової або коригування існуючої стратегії розвитку об'єкта [7–9].

2) STEP-аналіз, який надає можливість охарактеризувати зовнішню економічну ситуацію комплексно, на підставі оцінки впливу суспільних технологічних, економічних та політико-правових факторів. Результати розрахунків оформляються у вигляді матриці, що відображає силу впливу виділених факторів на рівень економічної безпеки об'єкта дослідження. Оцінка рівня впливу відбувається в балах або рангах тощо [10; 11].

3) SPACE-аналіз, в основі якого лежить дослідження положення об'єкта дослідження та умов його функціонування за чотирма координатами, що характеризують мікро- та макрооточення, а також його внутрішній потенціал [12]. Оцінка факторних умов відбувається за допомогою методу експертних оцінок за такими напрямками:

1) оцінюються стабільність середовища: множинність технологічних змін; стійкість грошової одиниці; стабільність споживчого попиту; рівень конкуренції; обмеження при вході об'єкта дослідження на ринок; еластичність попиту на продукцію;

2) оцінюються параметри напряму діяльності: ємкість ринку і ступінь відповідності виробничих ресурсів; середня норма прибутку; фінансова стабільність підприємств; відносна ефективність використання ресурсів; капіталоємність і легкість входження на ринок; рівень продуктивності праці у регіоні;

3) оцінюються конкурентні переваги: якість продукції та етапи її життєвого циклу; прихильність споживачів до продукції; частка ринку; ступінь вертикальної інтеграції; технологічні ноу-хау; завантаженість потужностей;

4) оцінюються фінансове становище: рівень рентабельності інвестицій; рівень фінансового важеля; стан ліквідності; оборотність запасів; ступінь задоволення потреби в капіталі; рівень ризикованості бізнесу; величина втрат у разі виходу з ринку.

5) функціонально-вартісний аналіз, який належить до найбільш ефективних видів аналізу діяльності щодо виявлення резервів економії витрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів [13–15]. Це метод одночасного і взаємопов'язаного дослідження функцій об'єкта, які забезпечують його споживчу вартість, та оцінки цих функцій: 1) головних функцій, що виражають призначення об'єкта; 2) основних функцій, які необхідні для виконання головних функцій; 3) допоміжних функцій, які дозволяють реалізувати основні функції; 4) зайвих, непотрібних або шкідливих функцій, яких можна позбутися.

Кожен із цих методів має власні переваги відповідно до сфери застосування. SWOT-аналіз дозволяє використовувати можливість визначення основних загроз і слабких сторін об'єктів економіки для оцінки економічної безпеки. SPACE-аналіз можна застосовувати для первинної оцінки конкурентної позиції досліджуваного об'єкта на ринку, що дозволяє визначити стан його економічної безпеки. STEP-аналіз надає можливість оцінити зовнішню економічну ситуацію, яка впливає на господарську діяльність об'єкта економіки та рівень його економічної безпеки. Оскільки цей метод має чітко спрямовану зовнішню орієнтацію, його результат може розглядатися як оцінка рівня конкурентного становища об'єкта дослідження на ринку.

Основним недоліком перелічених методів є їхній експертний характер. Необхідність залучати до роботи експертів відзначається високим рівнем суб'єктивізму. Відтак

застосування їх пов'язано з ризиком неповного врахування впливу факторів на економічну безпеку досліджуваного об'єкта. Разом з тим намагання охопити якомога більше факторів призводить до надмірної деталізації, що перешкоджатиме адекватно сприймати інформацію та проводити розробку обґрунтованих управлінських рішень. Але не можна заперечувати доцільність застосування цих методів у сфері діагностики рівня економічної безпеки об'єктів економіки та регіонів як допоміжний інструментарій.

У сучасних умовах до загальних методологічних підходів до регіональних соціально-економічних досліджень зараховують: діалектичний, системний, ситуаційний, процесний і рефлексивний (табл. 2).

Таблиця 2

Загальні методологічні підходи до проведення регіональних соціально-економічних досліджень

Методологічний підхід	Сутність методологічного підходу
Системний підхід	Об'єкт досліджується як цілісна сукупність складових його підсистем, елементів і у всьому різноманітті виявлених властивостей і зв'язків в його середині, а також між об'єктом і зовнішнім середовищем.
Ситуаційний підхід	Передбачає оперативне вивчення сформованої ситуації і проведення дослідницьких робіт на основі використання переважно типових процедур дослідження.
Діалектичний підхід	Реалізується в методах дослідження. Ці методи виявляються в способах поділу та з'єднання цілого і частини, головного і другорядного, необхідного і випадкового, статичного і динамічного, абстрактного і конкретного тощо.
Рефлексивний підхід	Заснований на аналізі систематизованої і доступної для обробки об'єктивної інформації про внутрішнє і зовнішнє середовища досліджуваного об'єкта в необхідному обсязі.
Процесний підхід	Передбачає розгляд виконання дослідницьких робіт та загальних управлінських функцій щодо їхньої реалізації у вигляді процесу – безперервної серії взаємопов'язаних дій щодо досягнення цілей дослідження.

Джерело: [4]

Моніторинг – постійне, систематизоване, детальне, поточне спостереження за фінансово-господарським станом. Моніторинг стану регіону здійснюється за таким алгоритмом: 1) експертне початкове структурування; 2) визначення мети моніторингу; 3) вибір постійних показників (індикаторів); 4) збір інформації; 5) попередня формалізація аналітичних матеріалів; 6) ієрархічне впорядкування, фільтрація та обробка інформації, графічна візуалізація даних; 7) виявлення закономірностей і стійких тенденцій [17].

Процес діагностики рівня економічної безпеки регіону є складним багатофакторним завданням, що зводиться до виявлення найбільш значущих числових показників рівня економічної безпеки регіону за функціональними складовими, їхнього групування та інтеграції. Система показників має завчасно сигналізувати про наявність небезпечних факторів, що дозволить апарату управління регіоном своєчасно розробити комплекс заходів щодо попередження або зниження рівня впливу негативних факторів.

При аналізі результатів діагностики використовують такі методи.

По-перше, діаграма Ісікави «Діаграма причин і наслідків» (рис. 1) дозволяє виявити і всебічно оцінити всі можливі причини проблеми [13].

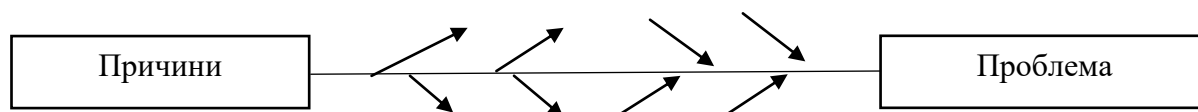

Рис. 1. Діаграма Ісікави

Джерело: [13]

Кожна з бокових стрілок зображує групу причин, що могли призвести до виникнення проблеми.

Етапи побудови діаграми Ісікави:

- 1) чітке визначення проблеми;
- 2) виявлення всіх можливих причин шляхом аналізу ситуації самостійно або використовуючи досвід цільової групи;
- 3) угруповання причин проблеми з урахуванням компонентів діаграми;
- 4) візуальне з'єднання всіх причин із самою проблемою, при необхідності з коротким описом причин;
- 5) з використанням діаграми подальше виявлення можливих причин (навіть найнеймовірніших), поки вони не будуть вичерпані;
- 6) аналіз даних діаграми й ухвалення рішення про те, яку причину необхідно вивчити насамперед.

По-друге, діаграму Парето (рис. 2) застосовують, коли потрібно представити відносну важливість всіх проблем або умов з метою вибору відправної точки для вирішення проблем, простежити за результатом чи визначити основну причину проблеми [14].

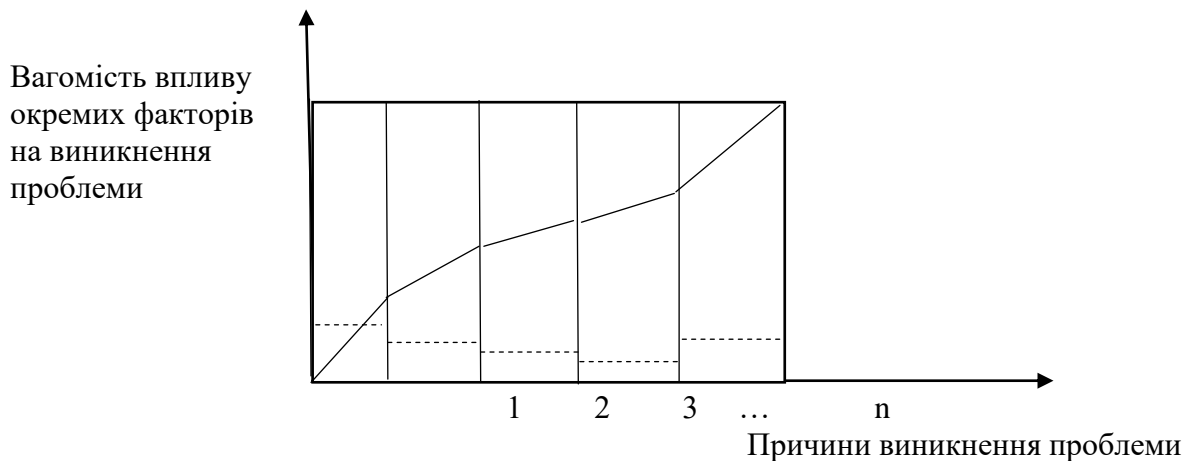

Рис. 2. Діаграма Парето

Джерело: [14]

Порядок побудови діаграми Парето:

- 1) вибір проблем (факторів, показників), які потрібно вирішити або проаналізувати;
- 2) ранжирування проблем;
- 3) вибір критерію порівняння та періоду для аналізу;

4) побудова діаграми наростаючим підсумком зліва направо;

5) аналіз діаграми і розробка заходів щодо покращення (або удосконалення) найважливіших факторів [14].

Управлінський аналіз – це процес комплексного аналізу внутрішніх ресурсів і можливостей регіону, спрямований на оцінку їхньої наявності та відповідності поставленим цілям і завданням (зокрема, стратегічним завданням забезпечення та підтримки конкурентних переваг регіону), на оцінку поточного стану регіону, його сильних і слабких сторін, виявлення стратегічних проблем [14].

Ключовим моментом діагностики є визначення складових економічної безпеки регіону, системи збалансованих показників та індикаторів і порогових значень показників. Індикатори, за якими визначається рівень економічної безпеки регіону, має відносно стійкий характер. Вони можуть змінюватися в міру стабілізації економіки країни та зумовлюються зрушеннями у соціально-економічному стані суспільства. Формування набору оціночних індикаторів має проходити з урахуванням особливостей розвитку регіону. Необхідно зауважити, що при відборі показників для визначення рівня економічної безпеки регіону важливо враховувати їхню універсальність. До системи збалансованих показників мають увійти тільки ті, що розраховуються для всіх регіонів країни. Для більш детального дослідження рівня економічної безпеки регіону можна ввести додаткові показники, які більш точно відображають специфіку регіону.

Адекватність результату залежить від правильного вибору методу оцінки загроз безпечному соціально-економічному розвитку регіону або системи показників для її проведення. Критичними значеннями показників є кількісні параметри, що характеризують межу між безпечною і небезпечною зонами у різних напрямках функціонування регіону. Діагностика рівня економічної безпеки за системою показників у необхідних випадках повинна також враховувати специфічні особливості об'єктів дослідження за напрямками діяльності, а порогові значення показників необхідно визначати з урахуванням стану та можливих тенденцій розвитку економіки країни в цілому. Найвищий ступінь рівня економічної безпеки регіону досягається за умови розташування показників у межах допустимих значень, а значення одного показника досягаються не у збиток іншим. Відхилення показників за допустимі межі є ознакою того, що об'єкт дослідження може втратити здатність до стійкого динамічного конкурентоспроможного розвитку, тобто стає вразливим.

Для формування повного уявлення про стан економічної безпеки будь-якого об'єкта дослідження оцінку її рівня доцільно здійснювати за кілька суміжних періодів, що дозволить виявити наявну тенденцію. На основі отриманих результатів проводиться дослідження стану економічної безпеки та відбувається формування рекомендацій для її забезпечення та підтримки на належному рівні.

Система показників для визначення рівня економічної безпеки регіону сформована Банком В. Р. та Савицькою Г. В. на основі теорії збалансованої системи показників [17–18]. Дослідження рівня економічної безпеки регіону як об'єкта національної економіки проводиться за такими етапами:

- 1) формування збалансованої системи показників для визначення рівня економічної безпеки об'єкта економіки за виділеними функціональними складовими;
- 2) розрахунок одиничних показників рівня економічної безпеки об'єкта економіки;
- 3) формування рівнянь функцій Харрінгтона;

4) розрахунок групових показників рівня економічної безпеки та інтегрального показника;

5) прогнозування рівня економічної безпеки об'єкта економіки із застосуванням моделі Брауна.

Розрахунок одиничних показників рівня економічної безпеки об'єкта економіки проводиться за розрахунковими формулами в межах виділених функціональних складових. Кожен із представлених одиничних показників має нормативне або рекомендоване значення, що дозволяє на цьому етапі виділити показники, які мають значне відхилення від нормативного значення. Групові показники економічної безпеки розраховуються як середнє геометричне. Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки проводиться за допомогою середнього геометричного значення [18].

Рівень економічної безпеки об'єкта економіки визначається в залежності від діапазону значень інтегрального показника. У табл. 3 наведено характеристику оцінки рівня економічної безпеки підприємства в залежності від діапазонів інтегрального показника, значення якого для конкретного об'єкта економіки отримано в ході дослідження [18].

Таблиця 3

Діапазони значення інтегрального показника рівня економічної безпеки об'єкта економіки відповідно до теорії Харрінгтона

Діапазон значень	Характеристика оцінки
0,00 – 0,20	незадовільний рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,21 – 0,36	низький рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,37 – 0,62	задовільний рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,63 – 0,79	добрий рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,80 – 1,00	відмінний рівень економічної безпеки об'єкта економіки

Джерело: [18]

За отриманими результатами апарат управління об'єктом економіки може прийняти рішення щодо достатності розрахованого рівня економічної безпеки або його недостатності. У випадку незадовільного та низького рівня економічної безпеки об'єкта економіки необхідно розробити заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки.

Зважаючи на велику кількість розрахунків при діагностиці рівня економічної безпеки об'єкта економіки, розроблено експертну систему «Універсальний експерт» з базою даних SafeLine (свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 41125). Суттєвими перевагами експертної системи є те, що вона може замінити людей-експертів та надати неупереджені висновки, дозволяє обробляти велику кількість даних, представлених кількісними та якісними показниками, надає можливість поповнювати дані, які закладено в базу, зберігає та накопичує розрахунки за всі періоди, що надає можливість виявити тенденції та, застосувавши певні методи прогнозування, отримати прогнозні дані щодо рівня економічної безпеки досліджуваного об'єкта.

Висновки та пропозиції. На основі дослідження різноманіття методів регіональних досліджень виникла можливість обґрунтування методологічного підходу до управління регіональним розвитком та розроблення методики оцінки регіональної соціально-економічної диференціації, яка полягає у визначенні факторів економічного росту для регіонів, схожих за типом соціально-економічного розвитку, враховує взаємозв'язок показників у процедурі кластерного аналізу та дозволяє виявити різні особливості

у факторах економічного росту регіонів. Процес діагностики рівня економічної безпеки регіону є складним багатофакторним завданням. Враховуючи цільову орієнтацію діагностики, можна обирати різні методи: SWOT-аналіз, STEP-аналіз, SPACE-аналіз, функціонально-вартісний аналіз або інші відомі методи. Для комплексного дослідження рівня економічної безпеки регіону в динаміці запропоновано впровадження розробленої експертної системи «Універсальний експерт», яка надає можливість аналізу рівня економічної безпеки за період та надає рекомендації щодо бажаного подальшого безпечного розвитку.

Список використаної літератури

1. Дмитриева О. Г. Оценка результативности государственных программ социально-экономического развития регионов России. *Проблемы прогнозирования*. 2016. № 3. С. 81–94.
2. Лексин В. Н., Порфирьев Б. Н. Новое обустройство Арктики: вызов и социально-экономический ресурс будущего России. *Проблемы теории и практики управления*. 2015. № 6. С. 54–60.
3. Герасимчук З. В. Проблеми та перспективи становлення інноваційного потенціалу в регіонах України. *Регіональна економіка*. 2010. № 1. С. 48–52.
4. Масловська Л. Ц. Оцінка результативності і ефективності виробництва органічної агропродовольчої продукції. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 23–28.
5. Зайцева Л. М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект). Л. М. Зайцева. Донецк : ИЭП Украины, 2007. 336 с.
6. Максимова Т. С. Регіональний розвиток (аналіз і прогнозування): [монографія]. Т. С. Максимова. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2003. 304 с.
7. Беляев В. И. Маркетинг: основы теории и практики : учебник. В. И. Беляев. М. : КНОРУС, 2005. 672 с.
8. Виханский О. С. Стратегическое управление : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Экономистъ, 2008. 296 с. : ил.
9. Мартиненко М. М. Стратегічний менеджмент : підручник. Мартиненко М. М., Ігнат'єва І. А. К. : Каравела, 2006. 320 с.
10. Агафонов В. А. Стратегический менеджмент. Модели и процедуры : монография М. : Инфра-М, 2019. 350 с.
11. Бараненко С. П. Стратегический менеджмент. М. : Центрполиграф, 2019. 480 с.
12. Романов А. П. Стратегический менеджмент: учебное пособие. А. П. Романов, И. А. Жариков. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. 80 с.
13. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учебник. 4-е изд., доп. и перераб. Баканов М. И., Шеремет А. Д. М. : Финансы и статистика, 2001. 416 с. : ил.
14. Беляцкий Н. П. Управление персоналом : учеб. пособие. Беляцкий Н. П., Велесько С. Е., Ройш П. Мн. : Интерпрессервис, Экоперспектива, 2002. 352 с.
15. Сухарев Н. О. Производственный и операционный менеджмент. Конспект лекций. Сухарев Н. О. Пенза, 2002. 180 с.
16. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. 6-е изд. СПб. : Питер, 2012. 344 с.
17. Банк В. Р. Финансовый анализ : учеб. пособие. Банк В. Р., Банк С. В., Тераскина А. В. М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 344 с.

18. Савицкая Г. В. Экономический анализ: учеб. Г. В. Савицкая. 11-е изд., испр. и доп. М. : Новое знание, 2005. 651 с.

References

1. Dmytryeva O. H. (2016). Otsenka rezultatyvnosti hosudarstvennykh prohramm sotsyalno-ekonomycheskoho rozvytya rehyonov Rossey. "Problemu prohnozyrovanyia", 2016. № 3 S. 81–94.
2. Leksyn V. N. Porfyrev B. N. (2015). Novoe obustroistvo Arktyky: vyzov y sotsyalno-ekonomycheskyi resurs budushcheho Rossey. Problemy teoryy y praktyku upravlenyia. 2015. No 6. S. 54–60.
3. Herasymchuk Z. V. (2010). Problemy ta perspektyvy stanovlennia innovatsiinoho potentsialu v rehionakh Ukrainy. Rehionalna ekonomika. 2010. № 1. S. 48-52. [in Ukr].
4. Maslovska L. Ts. (2016). Otsinka rezultatyvnosti i efektyvnosti vyrobnytstva orhanichnoi ahroprodovolchoi produktsii. Ahrosvit. 2016. № 6. S. 23–28. [in Ukr].
5. Zaitseva L. M. (2007). Rehyonalnaia systema upravlenyia (orhanyzatsyonno-metodolohycheskyi aspekt). L.M. Zaitseva. Donetsk: YIEP Ukrainy, 2007. 336s. [in Ukr].
6. Maksymova T. S. (2003). Rehionalnyi rozvytok (analiz i prohnozuvannia): [monohrafiia]. T. S. Maksymova. Luhansk : SNU im. V. Dalia, 2003. 304 s. [in Ukr].
7. Beliaev V. Y. (2005). Marketynh: osnovy teoryy y praktyky: uchebnyk. V.Y. Beliaev. M.: KNORUS, 2005. 672 s.
8. Vykhanskyi O. S. (2008). Stratehycheskoe upravlenye: uchebnyk. 2-e yzd., pererab. y dop. M.: Ekonomyst', 2008. 296 s: yl.
9. Martynenko M. M. (2006). Stratehichnyi menedzhment: Pidruchnyk. Martynenko M.M., Ihnatieva I.A. K.: Karavela, 2006. 320 s. [in Ukr].
10. Ahafonov, V. A. (2019). Stratehycheskyi menedzhment. Modely y protsedury: Monohrafiia M. : Ynfra-M, 2019. 350 s.
11. Baranenko, S. P. (2019). Stratehycheskyi menedzhment. M.: Tsentrpolihraf, 2019. 480 s.
12. Romanov A. P. (2006). Stratehycheskyi menedzhment: uchebnoe posobyе. A. P. Romanov, Y. A. Zharykov. Tambov : Yzd-vo Tamb. hos. tekhn. un-ta, 2006. 80s.
13. Bakanov M. Y. (2001). Teoryia ekonomycheskoho analyza: Uchebnyk 4-e yzd., dop. y pererab. Bakanov M. Y., Sheremet A. D. M: Fynansy y statystyka, 2001. 416 s: yl.
14. Beliatskyi N.P. (2002). Upravlenye personalom: Ucheb. Posobyе. Beliatskyi N.P., Velesko S.E., Roish P. Mn. : Ynterpresservys, Экоperspektyva, 2002. 352 s.
15. Sukharev N.O. (2002). Proyzvodstvennyi y operatsyonnyi menedzhment. Konspekt lektsyi. Sukharev N.O.: Penza, 2002. 180 s.
16. Fatkhutdynov R. A. (2012). Ynnovatsyonnyi menedzhment: Uchebnyk dlia vuzov. Standart tret'ego pokolenyia. 6-e yzd. SPb.: Pyter, 2012. 344 s.
17. Bank V. R. (2006). Fynansovyi analiz: ucheb. Posobyе. Bank V. R., Bank S. V., Teraskyna A.V. M.: TK Velby, Yzd-vo Prospekt, 2006. 344 s.
18. Savytskaia H. V. (2005). Экономыcheskyi analiz: ucheb. H. V. Savytskaia. 11-e yzd., yspr. y dop. M. : Novoe znanye, 2005. 651 s.

Martinovich Pavlo
Postgraduate Student (PhD)
Cherkasy State Technological University
Luzhny Ivan
Master of Management
e-mail: ivan.luzhny@gmail.com
Milevsky Elizar
Master of Management
e-mail: milevsky.elizar@gmail.com

ECONOMIC DIAGNOSIS OF UKRAINIAN REGION DEVELOPMENT

The article considers the methods of regional diagnostics of the level of economic security, proposes an algorithm for its determination and proves the feasibility of developing and applying an expert system. The world and national practice of economic diagnostics, policy and features of ensuring the development of the regions of Ukraine in the conditions of building a smart economy are analyzed. Measures to improve it, increase the development of the regions of Ukraine, attract evaluation, monitoring, the main goals and indicators of development of the regions of Ukraine are identified. The process of diagnosing the level of economic security of the region is a complex and multifactorial task. Given the target orientation of the diagnosis, you can choose different methods: SWOT-analysis, STER-analysis, CPACE-analysis, functional-cost analysis or other known methods, which are described in the article.

The purpose and tasks of the article - scientific substantiation of directions of improvement of economic diagnostics of development of regions of Ukraine in the conditions of construction of smart economy.

Conclusions and suggestions. Based on the study of the diversity of regional research methods, it became possible to substantiate the methodological approach to regional development management and develop a methodology for assessing regional socio-economic differentiation, which is to determine economic growth factors for regions similar in type of socio-economic development. cluster analysis procedure and allows to identify various features in the factors of economic growth of the regions. The process of diagnosing the level of economic security of the region is a complex multifactorial task. Given the target orientation of the diagnosis, you can choose different methods: SWOT-analysis, STER-analysis, CPACE-analysis, functional-cost analysis or other known methods. For a comprehensive study of the level of economic security of the region in the dynamics proposed the introduction of the developed expert system "Universal Expert", which provides an opportunity to analyze the level of economic security for the period and provides recommendations for the desired further safe development.

Keywords: *diagnostics; region; monitoring; economic security; expert system; management analysis.*

Дата надходження до редакції – 28.01.2020

УДК 334.012

JEL Classification Code: R11, R 58, O21

Бітюк Інна Миколаївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: inna.holomeniuk@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2209-8753>

Тарасюк Дмитро Юрійович

студент магістратури,
Черкаський державний технологічний університет

Білецький Олег Ігорович

студент магістратури,
Черкаський державний технологічний університет

СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

У статті розглядається регіональна політика підтримки малого та середнього бізнесу України. Визначено проблемні питання, що мають першочергове значення у забезпеченні соціального й економічного прогресу. Така велика кількість конфліктних станів, проблем не відповідає потребам розвитку малого та середнього бізнесу. Саме інтеграція та успішність поєднання руху дасть змогу формувати відповідні до потреб часу заходи державної політики, зорієнтовані на майбутні управлінські рішення. Розглянуто процес бізнес-інкубування як елементу інфраструктурної підтримки малого та середнього бізнесу та запропоновано сценарії розвитку регіональної підтримки малого та середнього бізнесу: невизначений, негативний та позитивний.

Ключові слова: регіональна та державна політика; малий та середній бізнес; політика підтримки; бізнес-інкубування; інноваційна політика; сценарії розвитку; закордонний досвід; регіональний розвиток.

Постановка проблеми. Світові тенденції успішного розвитку економічних систем все більше акцентують увагу на значущості та перспективності малого та середнього бізнесу. Саме цей сектор економіки доводить свої переваги і перспективи з позиції бачення новітніх моделей – інформаційної та інноваційної, кластерної та мережевої економіки. Гнучкість та оперативність змін, успішність реагування на глобальні та локальні виклики, конкурентоспроможність і соціальний прогрес є характерними для сучасних українських малих та середніх підприємств. Малий та середній бізнес (МСБ) в Україні є потужною соціально-економічною силою, яка серед інших забезпечує роботою переважну більшість найманих працівників в економіці країни та забезпечує випуск більше половини продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідники проблем підтримки та розвитку МСБ приділяють увагу вивченню чинників впливу на процеси формування програм регіональної політики. Вагомий науковий внесок у дослідження зазначеної проблематики зробили праці Б. Адамова, О. Амоші, Л. Антонюка, Г. Атаманчука,

Ю. Бажала, П. Брауна, В. Вакуленко, З. Варналія, Л. Воротіна, В. Гейця, Б. Гогвуда, М. Долишнього, О. Валевського, О. Кілієвича, С. Кіреєва, М. Крупки, Д. Ляпіна, О. Оболенського, Л. Пала, М. Чумаченка, Л. Шевчука, Й. Шумпетера.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень щодо діяльності МСБ, залишаються недостатньо вивченими питання сценаріїв розвитку регіональної політики підтримки МСБ.

Мета та завдання статті. Дослідити сценарії розвитку регіональної політики підтримки МСБ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспективне бачення інноваційного розвитку України, її майбутнє на світових ринках, умови відтворення бізнесу, покращення ділового клімату, насиченість прогресивними зрушеннями ділового сектору науковцями пов'язані з успішністю діяльності МСБ. Така інтегрованість питань не є випадковою, вона скоріше закріплює ринковий статус економіки України і позиціонує майбутні моделі розвитку національної економіки, регіонів, процесів кластеризації та відповідних змін у конкурентному середовищі.

Набуває змін державна та регіональна політика підтримки МСБ, окреслюється її пріоритетна роль у стратегічних планах держави та регіонів. Формується бачення етапів і системності змін регіональної політики, її складових, набувають новітнього бачення інноваційні вектори розвитку економіки, бізнес-середовища. Рекомендуємо послідовно розглядати процес розвитку регіональної політики підтримки МСБ та залучати до визначення майбутніх станів технології Форсайт, а саме підхід сценарування.

В цілому наукове передбачення регіональних систем як об'єктів управління ґрунтується на аналізі й оцінюванні тенденцій у певних часових рамках з використанням певних інструментів, процедур, технологій, експертиз, математичного та соціального моделювання. Особлива необхідність прогностичних досліджень пов'язана з розміщенням виробництв, територіальною організацією продуктивних сил, розробкою комплексних (генеральних) схем розвитку і розміщення продуктивних сил, плануванням розвитку і розміщення галузей, плануванням і прогнозуванням розвитку міст та іншими питаннями територіальної організації. Наукові методики прогнозування беруть за основу якісне інформаційне забезпечення, формування специфічної процедури дослідження, обґрунтування структури прогнозу та інші спеціальні інструменти і методи. Узгодження таких складних прогнозів і планів, сценаріїв забезпечує стійкий і цілеспрямований розвиток територій, формує узагальнений регіональний прогноз [1, с. 56–91].

Сучасна ситуація стосовно питань державного та регіонального регулювання українського сектору МСБ принципово відрізняється не лише від тієї, що мала місце 10–15 років тому, а вже значно різниться в інтервалі в 5–7 років. Це пов'язано з глобальними змінами у світовій економіці та новітніми станами ринків, євроінтеграційними прагненнями та їхнім втіленням в Україні, нарощенням вітчизняного потенціалу бізнесу і його внутрішнім структуруванням.

Вже відбулися та мають свої оцінки такі складні процеси формування національного і регіонального бізнес-середовища, як інституціоналізація МСБ, інфраструктурне забезпечення бізнесу, бюджетне регулювання та проектування заходів підтримки бізнесу, наукове обґрунтування кластерної архітекtonіки ділового середовища регіонів України, формування інструментарію оцінювання рівня розвитку ділового середовища. Правове поле бізнесу має свої характеристики та насиченість регуляторними заходами. Досягли управлінської досконалості питання регулювання податків, процедури адміністративного

відкриття та закриття бізнесу, інфраструктурне забезпечення, аудиторський контроль та інші.

Однак Україна постійно стикається і має значні проблеми з питаннями, що мають першочергове значення у забезпеченні соціального й економічного прогресу:

- регулювання ринків (невідповідне до попиту та пропозиції скорочення, провали, неефективна насиченість іноземними продуктами та послугами, порушення балансу інтересів регіонального та національного бізнесу);
- недосконалість ділового середовища, його системне недооцінювання;
- низька інноваційність виробництва та сфери послуг;
- особливе місце у конфліктних і проблемних питаннях має саме недосконалість політики підтримки українського сектору МСБ. Тут слід виділити такі питання, що потребують свого визначення та змін:
 - орієнтація в заходах, векторах регулювання на інтереси великого й олігархічного капіталу;
 - невирішеність моделі та особливостей інтеграції великого, середнього та малого бізнесу;
 - недосконалість цільового фінансування проектів і програм;
 - незбалансованість ринкового, державного та галузевого регулювання;
 - відсутність ефективної моделі страхування;
 - нескоординованість з політиками регулювання інноваційної діяльності, галузей, освіти, науки;
 - відсутність механізмів та інструментів залучення коштів населення до розвитку підприємницького сектору (сегмент цільової політики підтримки МСБ);
 - несформованість механізмів та інструментів змін самої політики (за рахунок ініціатив регіонів, асоціації бізнесу, науковців);
 - відсутність чітких пріоритетів та заходів змін у векторах євроінтеграції, експортоорієнтованості галузей (у першу чергу АПК та ІТ);
 - відсутність цільового вектора процесів бізнес-інкубування з урахуванням економічних та соціальних інтересів регіонів і країни;
 - відсутність зворотного зв'язку в комунікаціях, запланованих заходах, орієнтованих на системне коригування;
 - невизначеність технологій і процедур оцінювання векторності політики; ефективності та результативності заходів; визначення обсягів витрат на інфраструктурне утримання інститутів підтримки МСБ та співвідношення таких витрат з результативністю в процесах розвитку підприємницького середовища.

Така велика кількість конфліктних станів, проблем не відповідає потребам розвитку МСБ. Вектори змін мають бути одночасно знизу (населення, бізнес) і згори (влада та великий бізнес). Саме інтеграція та успішність поєднання руху дасть змогу формувати відповідні до потреб часу заходи державної політики, зорієнтовані на майбутні управлінські рішення.

Одночасність позитивних і негативних тенденцій у розвитку економіки та соціальної сфери України формує невизначеність подальшого руху державної політики підтримки МСБ. Складність змін, передбачуваність політичних конфліктів формує різновекторні можливості подальшого, перспективного визначення та спрямування політики як інструменту активного просування реформ, управлінських інновацій, консолідації

економічних і соціальних інтересів у парадигмі відносин «населення – бізнес – влада».

Велика кількість нормативно-правових документів, програм, проектів мають за мету й окреслюють майбутній рух, пріоритетні завдання з підтримки МСБ. Однак практика державного та регіонального менеджменту показує принципову важливість часових меж змін (терміни впровадження, час окупності) та фінансування таких проектів. Сам сектор МСБ є дуже рухливим, чутливим до змін, залежним від персоналу (найманої робочої сили), коливань ринку, перепадів курсів валют, соціальних криз та страйків.

Відповідно до нашого бачення прогресивного руху українського державного та регіонального менеджменту до європейських стандартів ведення бізнесу, якісних і кількісних оцінок ділового середовища визначимо сценарні стани розвитку державної політики підтримки малого та середнього бізнесу і бізнес-інкубування. Рекомендуємо за основу сценарування процесів розвитку підприємницького середовища брати класичні підходи – генетичний і нормативно-цільовий. Саме ці два підходи мають системну процедуру накопичення, обробки, систематизації інформаційно-аналітичної бази.

Перший, генетичний підхід орієнтований на врахування досягнутого рівня розвитку, системне оцінювання потенціалу території та облік конфліктних і проблемних зон, які потребують свого вирішення за певний час. Другий, нормативно-цільовий підхід орієнтований на визначення цілей та інструментів прогнозування з урахуванням певних галузевих і регіональних нормативів [1, с. 112–168].

Визначені підходи до сценарування розвитку, етапів та змін саме державної політики є актуальними. Тут постає реальна, практично орієнтована можливість: простежувати зміни напрямів і заходів політики відповідно до зрушень, реформ, процесів інституціоналізації одночасно системи менеджменту та самого підприємницького середовища (генетичний підхід); порівнювати стан і визначати перспективи з урахуванням вже наявних досягнень окремих регіонів, країн або визначати бажані, науково обґрунтовані нормативи (нормативно-цільовий підхід).

Рекомендованими ключовими принципами проведення Форсайт-досліджень на державному та регіональному рівнях визначимо такі: науковість; інтелектуалізація (високий рівень і статусність експертів); цільова спрямованість з урахуванням відповідності наукової та технологічної політики країни, регіону, галузі [1, с. 187–200].

Надамо узагальнене визначення існуючого та перспективних станів на основі генетичного підходу і відповідного узагальненого бачення змін технологій і заходів державної регіональної політики підтримки МСБ. І саме перспективні стани окреслимо як сценарії – позитивний, негативний та невизначений. Часові межі обрані відповідно до стратегічних планів розвитку економіки 2020–2025 рр. Розглянемо процес бізнес-інкубування як елементу інфраструктурної підтримки малого та середнього бізнесу.

По-перше, надамо узагальнене бачення сучасного стану процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ в Україні.

Узагальнене бачення процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ в Україні (сучасний етап 2014–2019 рр.) характеризується:

- накопиченням досвіду і системи знань з підтримки малого та середнього бізнесу;
- нарощенням потенціалу прозорості підтримки малого та середнього бізнесу;
- організацією та функціонуванням бізнес-інкубаторів, стартапів, технопарків у форматах проектів бізнесу, освітніх установ;
- формуванням первинних основ регуляторного впливу на інфраструктурне забезпечення підприємницького середовища;

- імпліцитною характеристикою державної та регіональної політики підтримки МСБ;
- відсутністю у політиці підтримки МСБ самостійного або інтегрованого напряму бізнес-інкубації.

Сучасний стан процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ слід визнавати як початковий етап розвитку, який характерний для імпліцитної регіональної економіки. В цей час відбувається знайомство державного та регіонального менеджменту зі: світовим досвідом бізнес-інкубування як процесом, самостійним вектором політики; практичним досвідом вже наявних бізнес-інкубаторів; новітніми форматами бізнес-інкубування у вигляді стартапів, бізнес-акселераторів.

Протягом двох останніх десятиліть українські і зарубіжні фахівці відзначають гостру необхідність в переорієнтації економіки України від експортно-сировинного типу до інноваційно-промислового. Становлення національної інноваційної системи України визначає орієнтири для стратегічного розвитку галузей виробництва і промисловості, так само як і для сектору передових досліджень і розробок, НДДКР, фундаментальних і прикладних досліджень. У цих умовах малий бізнес покликаний забезпечувати ту необхідну дослідницьку і технологічну базу, яка дасть змогу модернізувати й удосконалювати індустріальний сектор країни [2, с. 86–95].

Регіони України потребують впровадження інноваційної політики, яка «виражається в системній розробці, обговоренні та прийнятті базових документів, положень, програм, що регулюють інноваційну діяльність відповідно до стрижневих принципів і пріоритетів розвитку в форматі забезпечення балансу інтересів і цільової спрямованості системного вдосконалення ділового середовища» [3, с. 37–75], в межах якої технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори та бізнес-акселератори виступатимуть дієвим інструментом активізації розвитку регіону.

В цілому слід визнати сучасний стан в регіонах як неефективну форму державної політики підтримки МСБ цілком імпліцитного характеру. Фактично наявні такі негативні прояви, що не відповідають інтересам країни та її бізнесу:

- по-перше, відсутнє інституційно-правове визнання бізнес-інкубаторів, процесу бізнес-інкубування як інструменту і технології регулювання регіонального середовища;
- по-друге, відсутнє оцінювання потенціалу бізнес-інкубування як реальної потреби формування дієвих заходів державної та регіональної політики в умовах криз, скорочення внутрішніх ринків, експортної агресії таких країн, як Китай, Туреччина;
- по-третє, відсутнє синергетичне поєднання різних видів політик (економічної, інноваційної, екологічної та ін.) з метою отримання інтеграційних результатів у регіональних форматах – кластери, мережі, залучені інвестиції.

В цілому продовження такої політики може призвести до невизначеності за часом цього етапу в питаннях підтримки та бізнес-інкубування. Стагнація процесів підтримки, неактивні формати допомоги, відсутність державного та регіонального фінансування процесу бізнес-інкубування – реальна картина для України.

Узагальнене бачення перспектив процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ в Україні (невизначений сценарій 2020–2025 рр.) таке:

- відсутність цільових програм і проектів стимулювання МСБ;
- формат державної та регіональної політик є імпліцитним;
- несформованість мети та завдань процесів бізнес-інкубування;
- розпорошення заходів політики підтримки в інших програмах і проектах;

- напіввідкритість інформаційного забезпечення МСБ та систем ресурсного забезпечення.

Існує реальна проблематика продовження невизначеного сценарію перспектив залучення процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ в Україні. Таку ситуацію слід визнавати як негативну, оцінювати її наслідки, передбачати активні зміни, що усунуть проблеми в прогресивних заходах, управлінських механізмах та інструментах цільової політики.

Також наголосимо, що невизначений стан може перейти в своїй негативній проекції на формат негативного сценарію. Така ситуація є теж достатньо реальною з позиції впливовості інтересів великого (в першу чергу олігархічного) бізнесу на прийняття рішень та інструменти державної регіональної політики.

Узагальнене бачення перспектив процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ в Україні (негативний сценарій, починаючи з 2020 р.) таке:

- скорочення бізнес-інкубування як самостійного інституту підтримки малого та середнього бізнесу;
- руйнування наявних інституцій підтримки МСБ;
- згортання цільових проектів та програм;
- посилення бюрократичного тиску на малий і середній бізнес;
- збільшення податкового тиску та виведення бізнесу на рівень розвинених країн Європи.

Ключовими процесами руйнування вже наявних позитивних тенденцій у політиці підтримки МСБ слід визнавати: скорочення обсягів фінансування інфраструктури підтримки; посилення бюрократичного тиску у форматах перевірок; підвищення цін на електроенергію, газ. Особливо негативною є ситуація з невизначеністю наукових і практичних засад розробки та впровадження політики кластеризації.

З огляду на досвід інших країн і України, очевидною є велика кількість серйозних проблем і в нашій державі, і за кордоном при переході структур, подібних до бізнес-інкубатора, на самофінансування. Це відбувається, головним чином, через відсутність чіткого планування і механізмів для реалізації цього етапу. В Україні в умовах економічної кризи найбільш успішні організації в кінцевому підсумку звузили спектр діяльності до рівня агентства з нерухомості, припинивши виконувати функції інноваційного бізнес-інкубатора. Ця тенденція не є унікальною в контексті світового досвіду інноваційного бізнесу. Найстаріші бізнес-інкубатори в усьому світі функціонують як фірми, що займаються нерухомістю, найбільш успішні з яких представлені агрегатами ріелторського бізнесу та консалтингу. Ці структури більш багаті і могутні, але їм притаманні всі ті недоліки, які були властиві першим бізнес-інкубаторам: зокрема, вирішення питання, чи потрапить фірма до бізнес-інкубатора, чи ні, залежало від того, чи зможе вона платити за оренду.

Накопичені конфлікти та проблеми постають реальною перепоною розвитку сектору МСБ, але вирішення таких конфліктів, проблем має привести до позитивних результатів. І завжди поруч з негативними сценаріями існують позитивні, реформаторські. Надамо стисле, узагальнене бачення процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ в Україні з позиції обґрунтування перспектив позитивного сценарію.

Позитивний сценарій розвитку в узагальненому форматі вже закладено в більшості правових, нормативних актів, у наукових дослідженнях, управлінських планах та проектах.

Узагальнене бачення перспектив процесу бізнес-інкубування в політиці підтримки МСБ в Україні (позитивний сценарій 2020–2030 рр.) таке:

- визначення тенденцій розвитку бізнесу, оцінювання провалів ринку (регіони та країна в цілому);
- перехід від моделі невизначеності до чіткого формату стимулювання відповідно до економічних і соціальних інтересів регіонів;
- визначення тенденцій інноваційного розвитку та підтримка вже наявних проєктів;
- інтегровані інформаційні платформи співпраці малого та середнього бізнесу з великим і владою;
- інституціоналізація новітніх форматів співпраці з освітою, стимулювання комерціалізації освітянських науково-дослідних проєктів;
- розробка та впровадження заходів стимулювання в цільовій політиці.

Перехід від імпліцитної форми політики підтримки МСБ до експліцитної за рахунок інтегрування з іншими суміжними видами політик (інноваційною, інвестиційною, соціальною, промисловою та ін.).

В позитивному руслі набуває значення питання інтеграції векторів розвитку, заходів із Національної доповіді Інституту економіки та прогнозування НАН України «Інноваційна Україна 2020». Саме цей документ визначає пріоритети, перспективи інноваційного розвитку України з питань розвитку державних наукових і науково-технічних програм, які відповідають напрямам світової науки та повністю фінансуються за кошти державного бюджету, конкурсних інноваційних проєктів та програм, які фінансуються на паритетних засадах, інноваційних програм, які спрямовані на вирішення екологічних і соціальних проблем, перспективи співпраці з МСБ, потенціал кластеризації бізнес-середовища [4].

Саме позитивне очікування змін політики підтримки МСБ від імпліцитної до експліцитної передбачає визначення пріоритетних завдань на період переходу – забезпечити успішне інтегрування накопичених знань, досвіду, інструментів, технологій, інфраструктурних інститутів, які є суб'єктами політики. Особливої уваги набувають заходи координації, інтегрування, оцінювання та контролю в системі планування змін. Мають отримати своє визнання новітні часові рамки впровадження заходів експліцитної політики з поступовим переходом від поточного та середньострокового планування до доповнення довгостроковим. Новітнє бачення повинні отримати питання економічної безпеки в напрямках регіонального, галузевого та державного оцінювання, визначення ризиків.

Досягнення позитивного сценарію можливе за умов:

- систематичного моніторингу регіонів засобами авторської методики оцінювання готовності регіону до бізнес-інкубування;
- урахування результатів оцінювання готовності регіону до бізнес-інкубування під час розробки заходів державної політики;
- розуміння основних перешкод, з якими стикається МСБ, виявлених за результатами авторського анкетування представників бізнесу.

Актуальним і своєчасним постає питання формування оптимального, збалансованого співвідношення заходів і технологій підтримки, приведення до єдності в прийнятті пріоритетних рішень, системності заходів, відповідності дій потребам часу, залучення максимальної кількості учасників. Лише за таких умов цілеспрямованого виконання завдань, дотримання затверджених принципів управлінської діяльності є можливим

досягнення очікуваних позитивних зрушень, результатів.

Також позитивний сценарій стає неможливим без успішних, цілеспрямованих зрушень і змін у підприємницькому середовищі країни, надання адекватної підтримки представникам МСБ, характерної для європейських країн, – «інституційної, інформаційної, інвестиційної, інноваційної, правової, організаційної підтримки».

Говорячи про перспективи державної підтримки малого бізнесу, включаючи подальший розвиток програми розвитку бізнес-інкубування, слід зазначити, що необхідно очікувати вирішення таких завдань:

- розробка механізму підтримки малого бізнесу, що включатиме спрощення процедури реєстрації та ведення бізнесу, зменшення податкового тиску та сприяння виходу бізнесу на міжнародні ринки;

- розробка спеціальних показників, що дасть змогу проводити аналіз досягнення цілей і контролювати хід введення в дію розроблених програм розвитку та підтримки малого бізнесу.

При цьому пріоритетами в отриманні державної підтримки повинні користуватися цільові групи підприємців – початківці, інноваційні та експортоорієнтовані. У цих умовах важливу роль має відігравати професійне управління, яке дасть можливість забезпечити випереджальне економічне зростання в цьому секторі [5, с. 198–201].

Розвиток малого бізнесу було визнано одним із пріоритетних напрямів діяльності Уряду України. Крім того, варто зазначити, що розроблена регіональна політика спрямована саме на підтримку та розвиток малого і середнього бізнесу. Заходи, що спрямовані на підтримку та розвиток малого бізнесу, є основою соціально-економічної політики держави [6, с. 19–23].

Також позитивних зрушень можна очікувати лише за умов відповідності основним напрямам проведення регіональної політики в Україні з урахуванням досвіду країн ЄС. Актуальними стають такі питання [7, с. 20–25; 8]: формування стратегічних цілей підтримки та інкубування; моніторинг та оцінювання потенціалу регіону для бізнес-інкубування як засіб формування уявлення про архітектоніку підприємницького середовища та уникнення безперспективних вкладень; боротьба з безробіттям; підтримка малого та середнього бізнесу; міжнародне партнерство у сфері бізнесу; реформування систем державного управління відповідно до векторів і пріоритетів співпраці з бізнесом; використання нових форм взаємодії регіонів із зовнішнім середовищем; модернізація виробничої та соціальної інфраструктури розвитку територій; формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку як основи конкурентоспроможності регіонів України; підтримка експортоорієнтованості підприємств; проведення активної політики на ринку праці; підтримка інноваційної діяльності в регіонах.

При розробці регіональної політики України, враховуючи економічну нестабільність і дефіцит бюджетних коштів, необхідно поєднувати принципи та стандарти країн Європейського Союзу з виробленням власних методів підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Проте не всі принципи країн Європейського Союзу повною мірою можливо використовувати в регіональній політиці України. Адже місцеві органи влади не завжди мають достатньо фінансових ресурсів і повноважень, при цьому принцип децентралізації набуває широкого застосування у регіонах з формуванням об'єднаних територіальних громад у межах проведених реформ децентралізації. Основним гаслом реформи децентралізації в Україні є передача повноважень і фінансових коштів від державної

влади до органів місцевого самоврядування. Реформа була розпочата в 2014 р., базуючись на положеннях Європейської хартії місцевого самоврядування. За 2014–2018 рр. було сформовано основний пакет законодавства, створено 831 об'єднану територіальну громаду (ОТГ), в яких проживають понад 7 млн людей [7, с. 20–25].

Позитивний результат і рух до інноваційних змін можна отримати від впровадження інтегральної системи моніторингу та діагностики соціально-економічного розвитку регіонів (регіональних ринків, сегментів ринків), що розширило б аналітично-інформаційну базу, допомогло б виявляти проблеми регіонів і проводити їхню типізацію, ефективно приймати рішення. Для розробки такої системи необхідно залучати фахівців місцевих і регіональних органів влади, науковців, представників консалтингового бізнесу.

В умовах глобалізаційних процесів держава має співпрацювати з регіонами на рівних умовах і забезпечувати їхній гармонійний розвиток, адже в регіонах України спостерігається диспропорція розвитку та депресивність регіонів. Для подолання цих проблем необхідно розробляти регіональну політику на основі стимулювання розвитку регіонів з урахуванням потенціалу регіонів до бізнес-інкубування [7, с. 20–25].

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Як доводить досвід ЄС, перед Україною постає реальна можливість сформувати та впровадити ефективну модель підтримки МСБ і стимулювання процесів бізнес-інкубування в регіонах. Сьогодні наша країна обирає свою, національну модель відтворення підприємницького середовища, визначену та закріплену в регіональних програмах розвитку та підтримки МСБ. Розширення меж такої політики відбуватиметься за рахунок системних змін, трансформації, оптимізації управлінських заходів, використання сучасних інструментів моніторингу, оцінювання. Такий процес є поступовим, має свої етапи. Перехід від одного етапу до іншого має бути чітко визначеним, наступний етап повинен мати елементи оновлення, переглянуті належним чином механізми та інструменти політики.

Список використаної літератури

1. Прямухіна Н. В. Проблеми та перспективи розвитку регіонального ринкового простору в умовах трансформації : монографія. Черкаси, 2015. 330 с.
2. Сурай А. С. Банк чистих моделей ділового середовища: теоретичні і методичні засади. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Черкаси : ЧДТУ, 2016. Вип. 43. Ч. 1. С. 86–95.
3. Сурай А. С. Концептуальні засади розвитку ділового середовища: регіональний аспект : монографія. Черкаси : Видавець Пономаренко Р. В., 2018. 432 с.
4. Інноваційна Україна 2020: нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
5. Заярна Н. М. Міжнародний досвід підтримки малого бізнесу та сучасні українські реалії. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.1. С. 198–201.
6. Бут Т. В. Соціально-економічний розвиток регіону: поняття і зміст. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. Херсон 2014. Вип. 6. Ч. 4. С. 19–23.
7. Бітюк І. М. Регіональна політика країн Європейського союзу. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: журн. Херсон: ХНТУ, 2018. С. 20–25.
8. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України. Незалежний культурологічний часопис «І». 2002. № 23. С. 133–157.

References

1. Pryamukhina N. V. Problems and prospects of development of the regional market space in the conditions of transformation: monograph. Cherkasy, 2015. 330 p.
2. Suray A. S. Bank of pure models of business environment: theoretical and methodological principles. Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences. Cherkasy: ChSTU, 2016. Issue. 43. Ch. 1. S. 86–95.
3. Suray A. S. Conceptual principles of business environment development: regional aspect: monograph. Cherkasy: Publisher Ponomarenko RV, 2018. 432 p.
4. Innovative Ukraine 2020: nat. ext. / za zag. red. V.M. Heitz and others; NAS of Ukraine. Kyiv, 2015. 336 p.
5. Zayarna N. M. International experience in supporting small business and modern Ukrainian realities. Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine. 2011. Vip. 21.1. Pp. 198–201.
6. Booth T. V. Socio-economic development of the region: concept and content. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences. Kherson 2014. Vip. 6. Ch. 4. S. 19–23.
7. Bityuk I. M. Regional policy of the European Union. Socio-economic development of regions in the context of international integration: journal. Kherson: KhNTU, 2018. S. 20–25.
8. Kish E. Regional policy of the European Union: strategic imperatives for Ukraine. Independent culturological magazine "I". 2002. № 23. S. 133–157.

Bitiuk Inna

PhD in Economic sciences
Cherkasy State Technological University

Tarasyuk Dmytro

Master Student
Cherkasy State Technological University

Beletsky Oleg

Master Student
Cherkasy State Technological University

SCENARIOS FOR THE DEVELOPMENT OF REGIONAL SMALL AND MEDIUM BUSINESS SUPPORT POLICY

The article considers the regional policy of support of small and medium business of Ukraine. The problematic issues that are of paramount importance in ensuring social and economic progress have been identified. Such a large number of conflict situations and problems does not meet the needs of SME development. It is the integration and success of the combination of the movement that will make it possible to form appropriate to the needs of the time public policy measures focused on future management decisions. The process of business incubation as an element of infrastructural support of small and medium business is considered and scenarios of development of regional support of small and medium business are offered: indefinite, negative and positive.

Prospects for state support of small and medium-sized businesses are identified, which are possible in solving the following tasks: development of a mechanism for supporting small businesses, which will include simplification of registration and business, reducing tax pressure and promoting business entry into international markets; development of special indicators that

will allow to analyze the achievement of goals and monitor the implementation of the developed programs of development and support of small business.

Also, positive changes can be expected only if they comply with the main directions of regional policy in Ukraine, taking into account the experience of EU countries. The following issues become relevant: formation of strategic goals of support and incubation; monitoring and evaluating the potential of the region for business incubation as a means of forming an idea of the architecture of the business environment and avoiding unpromising investments; fight against unemployment; support for small and medium business; international business partnership; reforming public administration systems in accordance with the vectors and priorities of cooperation with business; use of new forms of interaction of regions with the external environment; modernization of production and social infrastructure of territorial development; formation of investment and innovation model of development as the basis of competitiveness of the regions of Ukraine; support for export-oriented enterprises; conducting an active policy in the labor market; support for innovation in the regions.

Keywords: *regional and state policy; small and medium business; support policy; business incubation; innovation policy; development scenarios; foreign experience; regional development.*

Дата надходження до редакції – 24.01.2020

УДК 336.125

JEL Classification Code: M11, M15

Павловська Анна Станіславівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: annasuray0@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7496-4035>

Долженко Ігор Сергійович

студент магістратури,
Черкаський державний технологічний університет

Мойсеєв Олег Володимирович

студент магістратури,
Черкаський державний технологічний університет

ФІСКАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВОЮ НЕРУХОМІСТЮ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Стаття присвячена дослідженню рентних платежів як категорії, що є необхідною умовою створення науково обґрунтованої системи оподаткування нерухомості з позицій взаємозв'язку між рентою, податками та іншими доходами від нерухомості, як необхідної передумови розвитку регіонів. Проводиться дослідження механізму земельних платежів як засобу вилучення внеску землі в загальний результат господарської діяльності та розробка комплексних завдань, які покликані вирішити питання земельного податку і орендної плати за землю в контексті розвитку регіонів.

Ключові слова: *земельний податок; рента; рентні платежі; житлова нерухомість; розвиток регіону; фіскальне управління.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Реалізація активної ролі органів місцевого самоврядування і держави значною мірою пов'язана з розвитком системи рентних платежів за землю, перш за все у формах земельного податку і орендної плати за землю. Для того, щоб оподаткування могло ефективно виконувати свої функції і в той же час забезпечувало раціональний розподіл податкового тягаря між різними чинниками виробництва, необхідне виділення ренти як особливого роду доходу, що має власну економічну природу. Звернення до ренти як категорії, дослідження якої є необхідною умовою створення науково обґрунтованої системи оподаткування нерухомості, представляється тим більш важливим, що до цих пір зв'язок між рентою, податками і іншими доходами від нерухомості практично не поставлена ні в сучасній економічній теорії, ні на практиці.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблеми оподаткування завжди знаходилися в центрі уваги вчених-суспільствознавців: філософів, соціологів, юристів та економістів. У числі авторів, які зробили істотний внесок у дослідження цієї проблематики, заклали теоретичний фундамент у цій сфері, – такі, що стали вже класиками дослідники, як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Локк, Дж. Ст. Мілль, Дж. М. Кейнс, Ф. Нітті, А. Вагнер та інші. За часів колишнього СРСР теоретичне осмислення надбань світової економічної думки з питань оподаткування знайшло відбиток у працях А. Акімова, В. Гроссмана та інших. Проблема розвитку та вдосконалення інституту нерухомості присвячені роботи вітчизняних учених В. Андрущенко, С. Буковинського, О. Василика, В. Вишневського, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Даниленка, М. Дем'яненка, В. Кравченка, І. Лукінова, Д. Полозенка, Г. П'ятаченка, І. Радіонової, М. Савлука, А. Соколовської, В. Суторміної та інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідження механізму земельних платежів як засобу вилучення внеску землі в загальний результат господарської діяльності та розробка комплексних завдань, які покликані вирішити питання земельного податку і орендної плати за землю в контексті розвитку регіонів.

Виклад основного матеріалу. Нагальна проблема українських поселень полягає в тому, що в абсолютній більшості міст, а тим більше сільських поселень, правила забудови вкрай розмиті. Через це, а також з причини відсутності засобів у міських бюджетах для розробки зональних регламентів, підготовка останніх здійснюється в індивідуальному порядку забудовниками або власниками, що мають намір здійснювати визначені перетворення на тій або іншій території. Фактично це означає, що, по-перше, у приватного власника є можливість приймати рішення за представників суспільства (держави або муніципалітету) відносно того, яким чином використовувати ресурс, що має характер суспільного блага. По-друге, рішення носять індивідуальний характер, що означає виникнення відмінностей в доступі до землі як до економічного ресурсу.

У будь-якому випадку подібна практика не сприяє формуванню відкритої, конкурентної ситуації на ринку міських земельних ресурсів, що знижує ефективність використання землі.

Створюючи систему обмежень (окрім найуживаніших видів державного регулювання до неї належать також природоохоронні обмеження, пов'язані з використанням історичних пам'яток тощо), держава тим самим позбавляє суб'єктів права власності певної частини їхньої правомочності, у тому числі, що відносяться до

розпорядження (відчуження) майна, його використання і розвитку, тобто, по суті, обмежує можливості власників і землекористувачів щодо привласнення нерухомості.

Проте, обмежуючи можливості приватних власників щодо привласнення нерухомості, держава і муніципалітети в цій ситуації не стають ще активним суб'єктом привласнення результатів господарської діяльності, здійснюваній на основі використання нерухомості.

Земельний податок і орендна плата за землю є потенційно ефективним інструментом для реалізації активної ролі держави і органів муніципального самоврядування через механізм рентних платежів за землю.

Значною мірою ситуація на ринку землі ускладнюється в результаті відсутності науково вивченого зв'язку між рентою, податками й іншими доходами від нерухомості. За відсутності науково зважених результатів неможливо побудувати ефективну систему оподаткування нерухомості, яка б сприяла розвитку даного ринку, справедливому вилученню суспільством результатів господарської діяльності.

Методики оцінки нерухомого майна, що розробляються сьогодні і частково вже використовуються, виходять з поширеної теоретичної посилки про те, що ринкова вартість землі – це капіталізований дохід, який земля приносила б своєму господареві впродовж низки років, якби вона здавалася в оренду. Сам по собі цей підхід не викликає принципових заперечень і, по суті, виходить з рентної природи орендної плати. Проте питання в тому, як практично використовувати його для визначення ринкової вартості землі.

Для того, щоб оподаткування могло ефективно виконувати цю функцію і в той же час забезпечувало раціональний розподіл податкового тягаря між різними чинниками виробництва, необхідне виділення ренти як особливого роду доходу, що має власну економічну природу.

Вихідне розуміння ренти, що практично не викликає суперечок в економічній літературі, полягає в тому, що рента, з одного боку, – це дохід, що привласнюється власником обмеженого невідтворюваного ресурсу, або економічна форма реалізації власності на землю або на інші природні ресурси, з іншого – «економічна рента – це ціна, що сплачується за використання землі та інших природних ресурсів, кількість яких строго обмежені» [1, с. 636].

Істотно складніше йде справа з природою ренти, її джерелом. Все різноманіття існуючих позицій з цього питання може бути зведене до двох основних підходів, висхідних до трудової теорії вартості К. Маркса і теорії чинників виробництва, родоначальниками якої були ще А. Сміт і Д. Рікардо [2, с. 308].

Згідно з першим з них джерело ренти – вищий рівень продуктивності праці, обумовлений прикладенням праці до земельних ділянок з вищою якістю по родючості або місця розташування. Другий виходить з того, що земля є самостійним чинником господарської діяльності і рента – її природний внесок у вартість створюваного на землі продукту.

Відмінності між цими позиціями істотні у дослідженні питання про характер соціально-економічних відносин, що складаються в ході розподілу створюваної в результаті господарської діяльності вартості між основними класами сучасного суспільства: власниками землі, капіталу і праці, тобто про суб'єкта привласнення рентного доходу.

Навіть якщо прийняти позицію, згідно з якою рента є результатом внеску землі в

створюваний продукт і його вартість, то зовсім не обов'язково визнавати, що суб'єктом привласнення рентного доходу має бути власник землі при існуванні приватної власності на землю. Власність як економічні відносини панування людини над річчю ніколи не буває абсолютною по відношенню до землі. Приватна власність на землю завжди обмежена визнанням вищої суверенності держави в земельних відносинах як представника інтересів суспільства. Це стосується і питання про привласнення рентного доходу.

Приватний власник землі, володіючи правами розпорядження, володіння і користування землею має бути обмежений в привласненні ренти, оскільки рента не є результатом його внеску у вартість створеного продукту. Характеристики ділянки землі, що знаходиться в його власності, є результатом частково природних якостей землі, частково внеску попередніх поколінь людей. Тому вилучення державою і органами місцевого самоврядування рентного доходу сповна відповідає принципу рівних можливостей як основи соціальної справедливості сучасного суспільства.

Ще більшою мірою сказане стосується сучасної української ситуації, коли система приватної власності на землю фактично формується хаотично, а механізми переходу землі в приватну власність такі, що не в змозі забезпечити відшкодування державі новим власником дійсної ринкової цінності землі.

Слід врахувати і таку обставину: цінність землі як економічного ресурсу значною мірою визначається її місцем розташування і оточенням: близькістю до транспортних артерій, відмінністю різного роду інфраструктури та ін., тобто чинниками, на які власник земельної ділянки не може здійснити істотного впливу.

У зв'язку із сказаним, земельна рента, тобто «додатковий прибуток, що створюється завдяки використанню землі і інших обмежених природних ресурсів, що забезпечують підвищення продуктивності суспільної праці за рахунок природних чинників виробництва» [3, с. 104] підлягає, на наш погляд, вилученню через систему земельних платежів, перш за все, земельного податку.

Залежність величини рентного доходу від загального рівня розвитку території зумовлює, на наш погляд, і спрямованість їхнього руху в податковій системі. Оскільки саме політика регіональних органів управління значною мірою визначає цінність території як чинника соціально-економічного розвитку, то і основним суб'єктом привласнення рентного доходу мають бути місцеві і регіональні органи влади, тобто бюджети відповідного рівня. Саме органи місцевого самоврядування, державні органи регіонального управління своєю економічною політикою здатні забезпечити максимізацію цінності земельних ділянок і в той же час саме до них населення тієї або іншої території має право, перш за все, обернути свої запити, пов'язані із забезпеченням високої якості мешкання і господарської діяльності на території.

З урахуванням сказаного стає зрозумілішою об'єктивна природа вищої зацікавленості органів влади місцевого і регіонального рівня в розвитку системи земельного оподаткування, ніж в органів державної влади. Таким чином, специфіка рентних платежів, на відміну від інших видів податків, полягає в тому, що рентні платежі повинні забезпечувати, зрештою, підвищення цінності території як для населення, так і для бізнесу. Це передбачає використання механізмів вилучення рентного доходу так, щоб не понизити дохід суб'єкта, обумовлений вищою якістю організації господарювання, вищою якістю вживаної робочої сили та ін.

Виявлення рентної складової в результатах економічної діяльності суб'єктів господарювання – вельми складна практична проблема, що вимагає для свого вирішення створення розгорнутої системи виділення і опису земельних ділянок, що залучаються до господарського обороту, ідентифікації їхніх власників, виявлення відмінностей земель, використовуваних різними господарюючими суб'єктами, тобто всього того, що входить в систему управління нерухомістю на території того або іншого регіону. Завдання такої системи – забезпечення найбільш раціонального використання земельних ресурсів регіону, що дозволяє забезпечити створення привабливих умов для розвитку бізнесу, для життя населення, максимізувати надходження до регіонального бюджету як безпосередньо доходів від нерухомості, так і доходів від розвитку ділової активності на території.

Інакше кажучи, завдання полягає не лише і не стільки в тому, щоб зібрати більше земельного податку та інших платежів із землі, наприклад, орендної плати при здачі землі в оренду. Мета полягає в тому, щоб створити оптимальні умови для розвитку бізнесу і соціальної сфери на території регіонів, забезпечити такий розподіл земельних ресурсів між різними видами діяльності, який забезпечує максимально ефективне використання всіх чинників виробництва, а значить, максимізацію створюваного на території продукту.

За допомогою земельних платежів повинне вирішуватися комплексне завдання: реалізація статусу держави і муніципалітетів як суб'єктів привласнення частини створюваного з використанням землі продукту, забезпечення раціонального розподілу наявних земельних ресурсів між різними видами їхнього використання; створення рівних умов діяльності для суб'єктів, які господарюють на земельних ділянках, що володіють різною якістю; забезпечення вилучення і направлення до відповідних бюджетів рентного доходу створюваного на земельних ділянках з підвищеною якістю; створення фінансової бази для проведення заходів, що забезпечують підвищення якості як території в цілому, так і на окремих її складових частинах.

Сучасна система вилучення і використання рентних платежів, що реалізовується через земельний податок, нормативну ціну землі, орендну плату за земельні ділянки, далека від досконалості і не здатна ефективно виконувати ці функції.

В переважній більшості випадків ставки земельного податку, що діють нині, – результат не дослідження і оцінки землі, а адміністративного рішення, що, безумовно, не дозволяє врахувати якість конкретних земельних ділянок. Незважаючи на зміни в податковому кодексі, що вступили в дію з 1 січня 2015 року, які дозволяють органам місцевого самоврядування ухвалювати рішення щодо встановлення таких ставок в певних межах, загалом внесена деталізація не вирішує окресленої проблеми [4].

Так, з 2015 року Податковим кодексом України встановлено лише граничні ставки земельного податку, конкретний розмір ставки визначатимуть органи місцевого самоврядування. Місцеві органи самоврядування щороку до 25 грудня року, що передусе звітному, подають свої рішення щодо застосування ставок і пільг контролюючим органам за місцезнаходженням земельних ділянок.

Згідно зі статтею 271 Податкового кодексу база оподаткування земельним податком залежить від того, чи проведена нормативно-грошова оцінка землі чи ні, а також від низки інших факторів, а саме: місцезнаходження земельної ділянки (в межах населеного пункту чи поза межами), площі земельних ділянок, цільового призначення земельної ділянки.

Якщо нормативно-грошова оцінка землі проводилась, базою оподаткування є нормативна грошова оцінка земельної ділянки з урахуванням коефіцієнта індексації.

Граничні ставки земельного податку для земель в цьому випадку такі:

- не більше 3 %, а для сільськогосподарських угідь – не більше 1 % їхньої нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, що перебувають у власності;
- не більше 12 % від їхньої нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, що перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності).

Якщо нормативно-грошова оцінка не проводилась, базою оподаткування є площа земельних ділянок. Для таких ділянок, розташованих за межами населених пунктів, ставка податку має бути встановлена у розмірі не більше 5 відсотків від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області (п. 277.1 ст. 277 Кодексу).

Закладений законодавцем порядок встановлення ставок земельного податку є, на наш погляд, лише першим наближенням до реалізації принципу платності земельних ресурсів: платність використання землі визнається одним з принципів організації господарського життя суспільства, але якість землі як економічного ресурсу в чинному механізмі оподаткування землі практично не враховується [5, с. 167].

Очевидно, в період введення в дію закону з 1 липня 1992 року «Про плату за землю» (закон втратив чинність з прийняттям податкового кодексу) вже саме введення земельного податку слід було втратити як крок, що дозволяє привчити суспільство до платності ресурсів як основоположного принципу господарювання в умовах ринкової економіки. Проте сьогодні ясно, що конкретний механізм реалізації даного принципу ніякою мірою не відповідає іншому найважливішому принципу: в умовах ринкової економіки ціна ресурсу визначається, зокрема, його корисністю, тобто якістю, яка по відношенню до будь-якої земельної ділянки виявляється в двох його основоположних характеристиках – місці розташування і родючості. Ситуація значно погіршується періодичністю грошової оцінки землі яка, згідно зі статтею 13 Закону України «Про оцінку земель», має відбуватися не рідше одного разу на 5–7 років [7].

Інша проблема чинної системи оподаткування землі – орієнтація на фактичне, а не найбільш ефективне використання земельної ділянки при визначенні ставки оподаткування. Наприклад, положення Податкового кодексу України передбачають, що розмір земельного податку встановлюється для земельних ділянок, зайнятих під об'єктами житлового фонду, в розмірі 3 % від ставки земельного податку, встановленої для даної території [4]. Такий підхід сприяє консервації поточного варіанту використання землі, що зовсім не обов'язково відповідає принципу найбільш ефективного використання. Система оподаткування, таким чином, не виконує одну зі своїх найважливіших функцій – забезпечення раціонального розподілу наявних земельних ресурсів між різними видами її використання для максимізації сукупного соціально-економічного ефекту.

Вирішення завдань ефективного фіскального управління в рамках проблематики, що розглядається, важливе ще й тому, що земля в Україні впродовж усієї її історії відіграла і продовжує відігравати доволі значну роль у процесі її соціально-економічного розвитку. За масштабами земельних ресурсів Україна є найбільшою країною в Європі, а за якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь – однією з найбагатших держав світу [8; 9; 10].

Станом на 1 січня 2018 року структура земельних ресурсів представлена таким чином (таблиця 1): сільськогосподарські угіддя – 71,0 %, лісовкриті площі – 16,0 %, забудовані землі – 6,2 %, води – 4,1 %, інші землі – 5,9 %. Площа землі, що знаходиться під забудовами, за період 1994–2018 рр. зросла з 2386,2 тис. га до 3602,1 тис. га. Якщо в

1994 році частка такої землі у структурі земельних ресурсів України становила 4,0 %, то станом на початок 2018 року вона вже становить 6,2 % (табл. 1).

Таблиця 1

Структура земельних ресурсів України

	1994		2005		2008		2014		2018	
	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%
Сільськогосподарські угіддя	41890,4	69,4	41763,8	69,2	41650,0	69,0	41511,7	68,8	41489,3	71,0
Лісовкриті площі	10331	17,1	10475,9	17,3	10556,3	17,5	10630,3	17,6	9365,46	16,0
Забудовані землі	2386,2	4,0	2458,3	4,1	2476,6	4,1	2550,4	4,2	3602,1	6,2
Відкриті заболочені землі	920,8	1,5	957,1	1,6	975,8	1,6	982,6	1,6		
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1105,6	1,8	1039,0	1,7	1038,2	1,7	1015,8	1,7	3421,9	5,9
Інші землі	1301,2	2,2	1239,6	2,1	1236,3	2,1	1237,7	2,1		
Води	2419,6	4,0	2421,1	4,0	2421,6	4,0	2426,4	4,0	2401,4	4,1
Всього	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,9	100,0	58435,6	100,0

Джерело: складено за [8; 9; 10]

За даними Державної казначейської служби України, надходження плати за землю у 2018 році становили 27,3 млрд грн, що на 0,9 млрд грн більше, ніж у попередньому 2017 році. У зведеному бюджеті України станом на кінець 2018 р. плата за землю, як складова податку на майно, становила 3 % від загальної суми податкових надходжень, а у місцевих бюджетах – 12 % [11].

Висновки та пропозиції. Проблема ефективного використання рентних платежів як форми привласнення суспільством результатів господарської діяльності, таким чином, не зводиться лише до збільшення частки земельних платежів у доходах бюджету. Завдання полягає в розробці методології і методики визначення внеску землі в сукупний результат господарської діяльності і створенні такого механізму стягування рентних платежів, який дозволяє вилучати внесок землі в загальний результат господарської діяльності так, щоб, з одного боку, це вилучення не гальмувало, а стимулювало ефективне використання не лише землі, а й інших чинників виробництва – праці і капіталу, а з іншого – забезпечувало б оптимізацію відносин між приватними власниками і представниками суспільства як суб'єктами привласнення нерухомості.

Список використаної літератури

1. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Економикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: пер. с англ. М. : ИНФРА-М, 1996. 820 с.
2. Петті В., Сміт А., Рікардо Д., Кейнс Дж. Классика экономической мысли: Сочинения. М. : Издательство Эксмо-Пресс, 2000. 569 с.
3. Економічний словник-довідник / За ред. д. е. н., проф. С. В. Мочерного. К. : Феміна, 1995. 368 с.
4. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 року (із змінами та доповненнями в редакції від 29.12.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 17.02.2020).

5. Никітін А., Степанов М. Податкові пільги, що стимулюють підприємницьку діяльність в розвинених країнах заходу. *Світова економіка і міжнародні відносини*. 2000. № 11.

6. Економіка нерухомості: навчальний посібник за заг. ред. І. І. Пилипенка. К. : Академвидав, 2007. 627 с.

7. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 17.02.2020).

8. Земельний довідник України 2020 – база даних про земельний фонд країни. URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelny-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelny-fond-krayini> (дата звернення: 17.02.2020).

9. Український клуб аграрного бізнесу. Земельні питання. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/zemelni_pitannya (дата звернення: 17.02.2020).

10. Моніторинг земельних відносин в Україні: 2016-2017. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf> (дата звернення: 17.02.2020).

11. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2020).

References

1. Makkonell, K. R., Briu, S. L. (1996) *Ekonomyks: Pryntsyry, problemy u polytyka* [Economics: Principles, Issues and Policy]. V 2 t.: Per. z angl. M. : INFRA-M, 820 p.

2. Petti, V., Smit, A., Rikardo, D., Keyns, Dzh. (2000) *Klassika ekonomicheskoy mysl: Sochineniya* [Classics of Economic Thought: Works]. M. : Eksmo-Press, 569 p.

3. *Ekonomichniy slovnyk-dovidnyk* [Economic vocabulary-dovidnyk]/ Za red. d.e.n., prof. S.V. Mochernoho. K. : Femina, 1995. 368 c.

4. *Podatkovi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy* [The Yummy Code of Ukraine. Ukrainian law]. №2755-VI at 02.12.2010. (iz zminamy ta dopovnennamy v redakciyi vid 29.12.2019) Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (access date February 17, 2020).

5. Ny`kitin, A., Styepanov, M. (2000) *Podatkovi pilgy, shho stymulyuyut pidpryyemnyczku diyalnist v rozvynenyx krayinax zahodu* [Tax benefits that stimulate business activity in the developed countries of the West]. *Svitova ekonomika i mizhnarodni vidnosyny*. № 11. (in Ukr).

6. *Ekonomika neruxomosti: navchalnyj posibnyk* [Real Estate Economics: a textbook] za zag. red. I. I. Pylypenka. K. : Akademvydav, 2007. 627 p.

7. *Oficijnyj sajt Verxovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at : www.rada.gov.ua (access date February 17, 2020).

8. *Zemelnyj dovidnyk Ukrayiny 2020 – baza danyx pro zemelnyj fond krayiny* [Land Directory of Ukraine 2020 – a database of the country's land fund]. Available at : <https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelny-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelny-fond-krayini> (access date February 17, 2020).

9. *Ukrayinskyj klub agrarnogo biznesu. Zemelni pytannya* [Ukrainian Club of Agrarian Business. Land issues]. Available at : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/zemelni_pitannya (access date February 17, 2020).

10. *Monitoryng zemelnyx vidnosyn v Ukrayini: 2016-2017* [Monitoring of land relations in Ukraine]. Available at : <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf> (access date February 17, 2020).

11. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy* [Official site of the State Treasury Service of Ukraine]. Available at : <http://www.treasury.gov.ua> (access date February 17, 2020).

Pavlovska Anna

Grand PhD in Economic sciences, Professor,
Cherkasy State Technological University

Dolzhenko Igor

Master Student
Cherkasy State Technological University

Moiseev Oleg

Master Student
Cherkasy State Technological University

FISCAL MANAGEMENT OF RESIDENTIAL REAL ESTATE IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SUPPORT FOR DEVELOPMENT OF THE REGION

Objective. The purpose of this article is to study the mechanism of land payments as a means of withdrawing the contribution of land to the overall result of economic activity and the development of complex tasks designed to solve land tax and rent for land in the context of regional development.

Results. Article is devoted research of rent payments as category, which is the necessary condition of creation of the scientifically grounded system of taxation of the real estate from positions of intercommunication between rent, taxes and other profits from the real estate, as a necessary precondition for the development of regions. A study of the mechanism of land fees as a means of extracting the contribution of land in the overall result of economic activity and development of complex tasks that are designed to solve the land tax and rent for land in the context of regional development. The problem of effective use of rent payments as a form of appropriation by society of the results of economic activity, therefore, is not limited to increasing the share of land payments in budget revenues. The task is to develop a methodology and methodology for determining the contribution of land to the total result of economic activity and create a mechanism for collecting rent payments, which allows to withdraw the contribution of land to the total result of economic activity so that, on the one hand, this withdrawal does not inhibit not only land, but also other factors of production - labor and capital, and, on the other hand, would optimize the relationship between private owners and members of society as subjects of real estate appropriation.

Keywords: land tax; rent; rent payments; residential real estate; development of the region; fiscal management.

Дата надходження до редакції – 21.02.2020

Гончаренко Михайло Федорович

к. е. н., доцент, ректор Міжнародної академії управління персоналом

e-mail: goncharenko@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9193-9202>

ОПТИМІЗАЦІЯ КАПІТАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РЕГІОНУ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Крізь призму економічної теорії та сталого розвитку регіону досліджено природу категорії «капітал». Теоретичною та методологічною основою постали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, а також загальнонаукові методи, зокрема абстрактно-логічний, аналіз і синтез, для з'ясування сутності та принципів управління процесами капіталізації, оптимізації капіталу, уточнення понять і термінів. Наведена класифікація капіталу за певними ознаками. Узагальнені завдання управління капіталом, одне з найголовніших – оптимізація його структури. У процесі генезису даної проблеми розглянуто кілька узагальнюючих теоретичних концепцій структури капіталу: традиційна концепція; концепція індивідуальності; компромісна концепція; концепція протиріччя інтересів.

Ключові слова: концепція; управління; оптимізація; капітал; структура; сталий розвиток; регіон.

Постановка проблеми. Однією з основних умов сталого розвитку регіону є раціональне використання його ресурсного потенціалу, пропорційне поєднання різних галузей, формування стійких виробничих і технологічних зв'язків, що перш за все забезпечується наявністю ефективної системи управління та капіталом господарюючих суб'єктів регіонального господарського комплексу.

На території регіону циркулюють різноманітні фінансові потоки, що пов'язують в єдину систему всі інституційні одиниці регіону. Внаслідок високої мобільності фінансових ресурсів і знеособленості грошових потоків визначити їхню територіальну приналежність надзвичайно важко. Проте фінансові ресурси, що циркулюють у регіоні, мають потужний вплив на всі сторони соціо-еколого-економічного розвитку регіону. У зв'язку з цим їхнє виявлення і оцінка є важливою складовою регіонального аналізу. У загальному потоці фінансових ресурсів виокремлена їхня частина, яка формується у формі капіталу підприємств регіонального господарського комплексу.

Особливості фінансів регіону полягають в тому, що на території регіону діють ніби три самостійні фінансові підсистеми: державні (головного бюджету країни, регіону), муніципальних утворень, а також окремих юридичних і фізичних осіб. Перші дві підсистеми традиційно відносять до категорії централізованих фінансів, а третю – до децентралізованих фінансів.

Таким чином, капітал регіонального господарського комплексу можна подати як суму капіталу всіх інституційних одиниць, які функціонують в рамках регіонального господарського комплексу.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Основоположниками в дослідженні питань сутності капіталу постали такі вчені, як К. Маркс, А. Маршал, Д. Ріккардо, У. Петі, П. Самуельсон, А. Сміт, І. Фішер, Д. Хикс [1; 2; 4; 6] та ін.

Питання оптимізації структури капіталу розглядалися в працях Дж. Бейкера, С. Майерса, Н. Майлуффа, М. Міллера, Ф. Модільяні, Дж. К. Ван Хорна, Дж. Вільямса [3; 8; 9; 10] та ін.

Серед українських економістів, які мають наукові розробки у царині концепції формування капіталу, слід виділити А. Бойко, В. Гейця, А. Герасименко, А. Гриценка, Н. Дучинську, Л. Жданова, Я. Жаліла, Б. Кваснюка, І. Крючкову, В. Лагутіна, С. Мочерного, В. Осецького, В. Романишина, В. Смагіна, М. Скрипниченко, В. Сиденка, Ю. Уманціва, Л. Шинкарук та інших.

На сьогоднішній день формування капіталу включає в себе фактори виробництва, грошові ресурси, працю тощо. В той же час відсутнє чітке структурування теоретичних аспектів стосовно капіталу, що може бути покладено в основу вдосконалення практичних механізмів управління ним, та, в свою чергу, дозволить більш ефективно управляти ресурсами господарюючих суб'єктів регіону.

Мета та завдання статті. Узагальнення основних теорій капіталу господарюючих суб'єктів регіонального господарського комплексу.

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямований, орієнтований на зміну попиту, динамічний, ефективний і сталий розвиток економічних об'єктів вимагає безперервного забезпечення необхідними ресурсами. Ресурси – це наявні у суспільства можливості для створення благ і задоволення потреб. Підприємство в своєму розпорядженні повинно мати достатню оптимальну кількість ресурсів для підтримки виробничого процесу. У зв'язку з цим найважливішим стратегічним завданням є підвищення ефективності використання капіталу підприємств. Вкладення у запаси є однією з найбільш вагомих складових оборотного капіталу. Позитивна роль запасів полягає в тому, що вони забезпечують безперервність процесу виробництва і збуту. Негативною стороною запасів є те, що в них «заморожуються» значні фінансові ресурси, які могли б бути використані на інші цілі, наприклад, інвестиції в нові технології, маркетинг, підвищення продуктивності праці тощо.

Таким чином, необхідно надавати особливого значення раціональному використанню запасів економічних ресурсів.

Пристаюючи до досліджень, необхідно визначитися з понятійним апаратом.

Капітал – це складна економічна категорія, котра неоднозначно трактується в економічній літературі та еволюціонує. Поняття «капітал» може розглядатися як у вузькому, так і широкому сенсі.

У широкому сенсі капітал досліджувався економістами в рамках економічної теорії.

Одним з перших учених, хто виявив природу категорії «капітал» і найбільш чітко її визначив, був А. Сміт. На його думку, капітал – це засоби виробництва, які виражені матеріальним багатством, продуктивне використання якого дозволяє отримати прибуток [1, с. 76]. К. Маркс, досліджуючи категорію «капітал», визначив його як вартість, що приносить додаткову вартість [2]. Сучасні зарубіжні економісти трактують капітал як створені людиною ресурси, що використовуються для виробництва товарів.

Найбільш змістовне визначення поняття «капітал» дає І. А. Бланк. Він розглядає капітал як накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками в економічний

процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику і ліквідності [3].

Капітал у вузькому сенсі слова трактується в рамках трьох основних підходів: бухгалтерського, економічного і практичного.

У бухгалтерському підході під капіталом мається на увазі вільне від зобов'язань майно організації. Тобто капітал в даному випадку є стратегічним резервом, який створює умови для розвитку організації і є одним з найважливіших ціноутворюючих факторів при визначенні ціни організації.

З позиції економічного підходу термін «капітал» часто використовується для характеристики активів організації. При цьому капітал поділяється на основний (довгострокові активи, в тому числі незавершене виробництво) і оборотний (всі оборотні кошти організації).

Таким чином, економічна сутність капіталу проявляється в таких характеристиках:

1. Капітал організації (фірми) – основний фактор виробництва, який об'єднує інші фактори (природні і трудові ресурси) в єдиний виробничий комплекс.

2. Капітал являє собою фінансові ресурси організації, що приносять дохід (в цьому випадку він виступає у фінансовій або інвестиційній сферах діяльності).

3. Капітал виступає основним джерелом формування добробуту власників. При цьому частина капіталу, споживана в поточному періоді, спрямовується на задоволення потреб власників і перестає виконувати функції капіталу. Накопичується частина капіталу реінвестується в бізнес, сприяє його росту, гарантує зростання добробуту потреб власників у майбутньому.

4. Капітал фірми – головний вимірювач її ринкової вартості. Вирішальна роль у забезпеченні цієї функції належить власному капіталу фірми, її чистим активам. Разом з тим обсяг використаного власного капіталу визначає потенціал залучення позикових фінансових коштів і формує базу оцінки ринкової вартості компанії.

5. Динаміка капіталу служить провідним індикатором рівня ефективності господарської діяльності організації. Здатність власного капіталу до самозростання характеризує рівень зростання прибутку, її ефективний розподіл, забезпечення фінансової рівноваги за рахунок власних джерел [4, с. 14].

Капітал підприємства класифікується за певними ознаками.

За типом власності сформований підприємством капітал поділяється на власний і позиковий. Власний капітал характеризує загальну вартість засобів підприємства, що належать йому на правах власності і використовуються для формування чистих активів.

Позиковий капітал являє собою кошти, що залучаються для фінансування розвитку підприємства на умові повернення. За національною приналежністю власників капіталу, що надають його в господарське використання, розрізняють національний (вітчизняний) та іноземний капітал, інвестований у підприємство.

За натурально-речовими формами залучення капіталу сучасна економічна теорія виділяє такі його види: капітал у грошовій формі; капітал у фінансовій формі; капітал у матеріальній формі; капітал у нематеріальній формі.

За періодом залучення виділяють капітал довгостроковий (перманентний) і короткостроковий. Довгостроковий капітал, який притягається підприємством, складається з власного капіталу, а також з позикового капіталу з терміном використання

більше одного року. Сукупність власного і довгострокового позикового капіталу, сформованого підприємством, характеризується терміном «перманентний капітал».

Короткостроковий капітал залучається підприємством на період до одного року.

За об'єктом інвестування виділяють основний і оборотний капітал. Перший інвестується в усі види необоротних активів, оборотний капітал – в оборотні (поточні) активи організацій. Їхнє співвідношення характеризує органічну будову капіталу.

За характером використання у виробничому процесі виділяють працюючий і непрацюючий капітал. Працюючий капітал безпосередньо бере участь у формуванні доходів у операційній, інвестиційній і фінансовій сферах діяльності. Непрацюючий капітал інвестовано в ті активи, які не беруть безпосередньої участі в господарській діяльності організації і формуванні її доходів [4].

Управління капіталом являє собою систему принципів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням з різних джерел, а також забезпечення ефективного використання капіталу в різних видах господарської діяльності підприємства.

Метою управління капіталом фірми є задоволення потреб у придбанні необхідних активів і оптимізації структури капіталу для мінімізації його вартості і максимізації вартості фірми при допустимому рівні ризику.

Завданнями управління капіталом є:

1. Забезпечення відповідності обсягу залученого капіталу обсягом формованих активів фірми.
2. Формування оптимальної структури капіталу з позицій ефективного його функціонування.
3. Мінімізація витрат по формуванню капіталу з різних джерел.
4. Ефективне використання капіталу в процесі господарської діяльності фірми [5–7].

Одним з найбільш складних завдань управління капіталом є оптимізація його структури.

Поняття «структура капіталу» в найбільш загальному вигляді характеризується усіма закордонними та вітчизняними економістами як співвідношення власного і позикового капіталу підприємства. Спочатку структура капіталу розглядалася як співвідношення власного статутного (акціонерного) і довгострокового позикового капіталу, тобто питомої ваги акцій (які мають власний капітал) та облігацій (які представляють позиковий капітал). У міру розширення практичного використання концепції структури капіталу, низка економістів запропонувала розширити склад аналізованого позикового капіталу, доповнивши його короткостроковими банківським кредитом. Це було пов'язано зі зростанням ролі банківського кредиту у фінансуванні господарської діяльності організацій та широкою практикою реструктуризації короткострокових його видів у довгострокові.

На сучасному етапі значна частина економістів схиляється до думки, що «структура капіталу» розглядає всі види як власного, так і позикового капіталу. При цьому в складі власного капіталу повинен розглядатися не тільки спочатку інвестований його обсяг (акціонерний, пайовий або індивідуальний капітал, який формує статутний капітал), але і накопичена в подальшому його частина у формі різних резервів і фондів, а також передбачуваний до реінвестування знову сформований прибуток (нерозподілений прибуток). Відповідно і позиковий капітал повинен розглядатися у всіх формах його використання підприємством, включаючи фінансовий лізинг, товарний (комерційний)

кредит всіх видів, внутрішню кредиторську заборгованість та ін. Таким чином, структура капіталу являє собою співвідношення всіх форм власних і позикових фінансових коштів, використуваних корпорацією в процесі господарської діяльності для фінансування.

Теорія структури капіталу є однією з базових концепцій управління капіталом, оскільки формує основу стратегії фінансового розвитку корпорації, що забезпечує зростання нею ринкової вартості. Крім цього, структура капіталу істотно впливає на результати поточної, інвестиційної та фінансової діяльності корпорації, а також на рентабельність активів і власного капіталу.

У процесі генезису даної проблеми були сформовані кілька узагальнюючих теоретичних концепцій структури капіталу: традиційна концепція; концепція індиферентності; компромісна концепція; концепція протиріччя інтересів.

Традиційна концепція стверджує, що вартість власного капіталу організації завжди перевищує номінальну вартість позикового капіталу. Більш низька вартість позикового капіталу в порівнянні з власним пояснюється відмінностями на рівні ризику їхнього використання. Так, рівень прибутковості позикового капіталу в усіх його формах носить детермінований характер, оскільки ставка відсотка по ньому визначена заздалегідь у фіксованому розмірі, а рівень прибутковості власного капіталу формується в умовах невизначеності (він залежить від фінансових результатів майбутньої діяльності організації).

Відповідно до традиційного підходу оптимальна структура капіталу існує, і вартість капіталу залежить від його структури.

Засновники концепції індиферентності структури капіталу Ф. Модільяні і М. Міллер стверджують, що за деяких умов ринкова вартість організації і вартість капіталу не залежать від структури капіталу, а отже, структуру капіталу можна оптимізувати, не можна і нарощувати ринкову вартість організації за рахунок зміни структури капіталу. Тобто основу концепції становить положення про неможливість оптимізації структури капіталу ні за критерієм мінімізації середньозваженої вартості капіталу, ні за критерієм максимізації ринкової вартості організації, оскільки структура капіталу не впливає на формування цих показників.

В даний час найбільше визнання отримала компромісна теорія структури капіталу (оптимальна структура знаходиться як компроміс між податковими перевагами залучення позикового капіталу і витратами банкрутства), яка не дозволяє для конкретної корпорації розрахувати найкраще поєднання власного і позикового капіталу, але формує загальні рекомендації при прийнятті рішень.

Зміст компромісної концепції структури капіталу зводиться до того, що в реально функціонуючій економіці і ринку капіталу структура капіталу організації складається під впливом багатьох чинників, що мають протилежну спрямованість впливу на ринкову вартість організації. Ці фактори за своїм сумарним впливом формують певне співвідношення рівня прибутковості та ризику використання капіталу організації при певній його структурі. Рівень прибутковості використаного капіталу формує показник середньозваженої його вартості, що враховує операційні витрати по залученню на ринку капіталу окремих його елементів. Рівень ризику використаного капіталу формує показник питомої ваги позикового капіталу в загальній його сумі, що генерує при певних умовах загрозу банкрутства організації. Компромісна теорія структури капіталу формує такі практичні рекомендації щодо формування структури капіталу:

1) організаціям з високим рівнем ризику, у яких вища ймовірність фінансових труднощів, слід використовувати позиковий капітал у менших обсягах, ніж низькоризикованим організаціям, які можуть залучати позиковий капітал у великих обсягах;

2) організації з переважанням матеріальних активів мають більше можливостей залучати позикові кошти, ніж ті, у яких переважають нематеріальні активи;

3) організації з високою податковою ставкою мають більший розмір економії на використанні позикового капіталу, ніж організації з невеликою ставкою (тому перші можуть залучати більше позикових коштів).

Сутність концепції протиріччя інтересів формування капіталу підприємства складають теорії асиметричної інформації, сигналізування, моніторингових витрат і деякі інші. Теорія асиметричної інформації ґрунтується на тому, що реально функціонуючий ринок формує в силу своєї недосконалості (недостатньої «прозорості») неадекватну («асиметричну») інформацію про перспективи розвитку підприємства, що породжує нерівнозначну оцінку майбутнього рівня прибутковості і ризику, і умови оптимізації структури капіталу. Асиметричність інформації проявляється в тому, що менеджери підприємства отримують повнішу інформацію з даного аспекту, ніж його інвестори і кредитори (якби вони мали таку ж інформацію, то мали б можливість більш правильно формувати свої вимоги до рівня дохідності наданого підприємству капіталу). А це, в свою чергу, дозволяло б оптимізувати структуру капіталу відповідно до реального фінансового стану підприємства і реальних перспектив його розвитку. Теорія сигналізування («сигнальна теорія»), будучи логічним розвитком теорії асиметричної інформації, ґрунтується на тому, що ринок капіталу посилає інвесторам і кредиторам сигнали щодо перспектив розвитку підприємства на основі поведінки менеджерів на цьому ринку. При сприятливих перспективах розвитку менеджери будуть намагатися задовольняти додаткову потребу в капіталі за рахунок залучення позикових фінансових коштів, при несприятливих – за рахунок залучення власного капіталу із зовнішніх джерел. Теорія моніторингових витрат («теорія витрат на здійснення контролю») базується на відмінності інтересів і рівня інформованості власників та кредиторів підприємства. Кредитори, надаючи підприємству капітал, вимагають від нього можливостей здійснення контролю за ефективністю використання і забезпеченням повернення, витрати по здійсненню якою кредитори намагаються перекласти на власників шляхом їхнього включення в ставку відсотка за кредит. Чим вища питома вага позикового капіталу, тим вищий рівень таких моніторингових витрат (витрат на здійснення контролю), більше середньозважена вартість капіталу і, відповідно, нижча ринкова вартість підприємства. Отже, наявність моніторингових витрат обмежує ефективність використання позикового капіталу і має обов'язково враховуватися у процесі оптимізації його структури.

Управління структурою капіталу є одним з найбільш важливих і складних завдань, що вирішуються при формуванні капіталу підприємства. Процес управління структурою капіталу передбачає аналіз складу і тенденцій зміни структури капіталу за низку періодів і встановлення цільової структури капіталу [8].

У процесі аналізу розглядають ключові фактори, що визначають структуру капіталу, а також коефіцієнти фінансової незалежності, заборгованості, напруженості, співвідношення між короткостроковими і довгостроковими зобов'язаннями, вивчають показники оборотності.

До оцінки ключових факторів, що визначають структуру капіталу, належать [9]:

1) організаційно-правова форма підприємства. Цей фактор визначає форми залучення власного капіталу шляхом безпосереднього його вкладення інвесторами в статутний фонд створюваного підприємства або його залучення шляхом відкритої або закритої підписки на його акції, прибутковості активів і власного капіталу;

2) галузеві особливості господарської діяльності (характер готового продукту, тривалість виробничого та фінансового циклів, форма розрахунків з постачальниками і покупцями і т. д.);

3) розмір підприємства. Чим нижчий цей показник, тим більшою мірою потреба в капіталі на стадії створення підприємства може бути задоволена за рахунок власних джерел, і навпаки;

4) кон'юнктура товарного і фінансового ринків. Залежно від стану цієї кон'юнктури зростає або знижується вартість позикового капіталу, що залучається з різних джерел;

5) прибутковість поточної діяльності підприємства. При високому значенні цього показника кредитний рейтинг підприємства зростає, і воно розширює потенціал можливого використання позикового капіталу;

6) податкове навантаження на корпорацію. В умовах низьких ставок податку на прибуток більш привабливим є формування капіталу за рахунок власних джерел, оскільки зменшується ефект податкового коректора і різниця у вартості власного і позикового капіталу знижується. При високій ставці оподаткування прибутку суттєво підвищується ефективність залучення капіталу з позикових джерел;

7) ступінь концентрації акціонерного капіталу. Цей фактор визначає пропорції в обсязі підписки на акції, придбані його засновниками та іншими інвесторами, і виражається в прагненні капіталовласників зберегти контрольний пакет акцій;

8) стадія життєвого циклу підприємства. Молоді компанії з конкурентоспроможною продукцією можуть залучати для свого розвитку більше позикового капіталу, а зрілі використовують переважно власний капітал [10].

Під цільовою структурою капіталу розуміється співвідношення власних і позикових фінансових коштів підприємства, яке дозволяє повною мірою забезпечити досягнення обраного критерію її оптимізації. Конкретна цільова структура капіталу забезпечує заданий рівень прибутковості і ризику в діяльності підприємства, мінімізує середньозважену його вартість або максимізує ринкову вартість підприємства.

Показник цільової структури капіталу підприємства відображає фінансову ідеологію його власників або менеджерів і входження в систему стратегічних цільових нормативів його розвитку. Цільова структура капіталу підприємства динамічна. Динамізм цільової структури капіталу визначається динамізмом конкретних факторів, що розглядаються різними теоріями структури капіталу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Розглянуті теорії структури капіталу визначають підходи до можливості оптимізації структури капіталу організації і виділяють пріоритетні критерії, що визначають механізм такої оптимізації. Таким чином, кожна з вищеписаних теорій припускає свої критерії оптимізації, однак незалежно від обраної теорії, управління структурою капіталу передбачає вирішення двох ключових завдань: встановлення прийнятних пропорцій використання власного і позикового капіталу; забезпечення в разі необхідності залучення додаткового внутрішнього і зовнішнього капіталу. Граничні межі максимально рентабельної та мінімально ризикованої структури капіталу дозволяють визначити поле вибору конкретних його значень для стратегічного промислового розвитку. Відповідно до цього здійснюється

подальше формування капіталу шляхом залучення фінансових коштів з різних джерел, а основним фактором формування довгострокової структури капіталу при цьому є інвестиційна стратегія галузі.

Список використаної літератури

1. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія [Текст] : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2014. 416 с.
2. Зверякова М. І. Економічна теорія: політична економія : навчальний посібник Одеса : Атлант, 2014. 338 с.
3. Бланк И. А. Управление формированием капитала. К. : Ника-Центр, 2000. 512 с.
4. Ємець В. В. Еволюція теоретичних підходів до розкриття економічної сутності нагромадження капіталу. *Бізнес Інформ*. 2016. № 5. С. 13–19.
5. Семенов В. Ф. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону: монографія. Одеса : Одеський національний економічний університет, 2012. 150 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2006>.
6. Вяткіна Т. Г. Дослідження особливостей використання ресурсного потенціалу регіону (стратегічний аспект). *Економіка та держава*. 2014. № 11. С. 54–58.
7. Гинда С. М., Приймак В. І. Роль інформації та інформаційних ресурсів у сучасній економіці України. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 51. С. 16–22.
8. Шумська С. С. Капіталізація економіки: системний підхід та методологічні напрями дослідження. *Економічна теорія*. 2012. № 1. С. 35–49.
9. Пронько Л.М. Сутність капіталізації, її види та напрями здійснення. *Економічні науки. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. 2011. № 2 (53). С. 84–88.
10. Рибіцька А. Управління капіталом підприємства на основі оптимізації структури позикового капіталу. *Фінансовий простір*. 2014. № 2 (14). С. 144–148.

References

1. Sirko A. V. (2014). *Ekonomiczna teoriia. Politekonomiia. Navchalnyi posibnyk*. Kiev : Center for Educational Literature.
2. Zvieriakova M. I. (2014). *Ekonomiczna teoriia: politychna ekonomiiia: Navchalnyi posibnyk*. Odesa : Atlant.
3. Blank Y. A. (2000) *Upravlenye formyrovanyem kapytala*. Kiev : Nyka-Tsentr.
4. Yemets V. V. (2016). *Evoliutsiia teoretychnykh pidkhodiv do rozkryttia ekonomichnoi sutnosti nahromadzhennia kapitalu*. *Business Inform*, 5, 13–19.
5. Semenov V. F. (2012). *Doslidzhennia rivnia vykorystannia ekonomichnoho potentsialu rehionu: monohrafiia*. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2006>.
6. Viatkina T. H. (2014). *Doslidzhennia osoblyvosti vykorystannia resursnoho potentsialu rehionu (stratehichnyi aspekt)*. *Economy and state*, 11, 54–58.
7. Hynda S. M., Pryimak V. I. (2014). *Rol informatsii ta informatsiinykh resursiv u suchasni ekonomitsi Ukrainy*. *Bulletin of Lviv University*, 51, 16–22.
8. Shumska S. S. (2012). *Kapitalizatsiia ekonomiky: systemnyi pidkhid ta metodolohichni napriamy doslidzhennia*. *Economic theory*, 1, 35–49.
9. Pronko L. M. (2011). *Sutnist kapitalizatsii, yii vydy ta napriamy zdiisnennia*. *Economic sciences. Collection of scientific works of Vinnytsia National Agrarian University*, 2 (53), 84–88.

10. Rybitska A. (2014). Upravlinnia kapitalom pidpriemstva na osnovi optymizatsii struktury pozykovoho kapitalu. *Financial space*, 2 (14), 144–148.

Goncharenko Mykhailo

PhD in Economic Sciences, Docent,
International Academy of Personnel Management

CAPITAL OPTIMIZATION OF REGIONAL ECONOMICS AS A BASIS FOR ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Objective. The purpose of the article is to study the nature of the category "capital" through the prism of economic theory and sustainable development of the region and the generalization of the basic theories of capital of economic entities of the regional economic complex.

Methods. Theoretical and methodological basis was the scientific works of domestic and foreign scientists, as well as general scientific methods, including abstract logic, analysis and synthesis - to clarify the essence and principles of capitalization management, capital optimization, clarification of concepts and terms.

Results. The classification of capital according to certain features is given: type, in-kind forms of attraction, period of attraction, object of investment, nature of use. The tasks of capital management are generalized, one of the most important is the optimization of its structure.

In the process of genesis of this problem, several generalizing theoretical concepts of capital structure are considered: traditional concept; the concept of indifference; compromise concept; the concept of conflict of interest.

According to the traditional approach, the optimal capital structure exists, and the value of capital depends on its structure.

The concept is based on the provision that it is impossible to optimize the capital structure neither by the criterion of minimizing the weighted average cost of capital, nor by the criterion of maximizing the market value of the organization, as the capital structure does not affect the formation of these indicators.

The content of the compromise concept of capital structure comes down to the fact that in a functioning economy and capital market, the capital structure of the organization is formed under the influence of many factors that have the opposite direction of influence on the market value of the organization. These factors, by their total influence, form a certain ratio of the level of profitability and risk of using the capital of the organization with a certain structure.

The essence of the concept of conflict of interests in the formation of enterprise capital are theories of asymmetric information, signaling, monitoring costs and some others.

The considered theories of capital structure determine the approaches to the possibility of optimizing the capital structure of the organization and identify priority criteria that determine the mechanism of such optimization. Thus, each of the above theories assumes its own optimization criteria, but regardless of the chosen theory, capital structure management involves solving two key tasks: establishing acceptable proportions of the use of equity and debt capital; providing, if necessary, attracting additional internal and external capital.

Keywords: concept; management; optimization; capital; structure; sustainability; region.

Дата надходження до редакції – 31.01.2020

Гуцалюк Олексій Миколайович

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки, менеджменту та бізнес-адміністрування,
Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний європейський університет»

E-mail: alex-g.88@ukr.net

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-6541-4912>

Якушева Оксана Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та управління Черкаського державного технологічного
університету

E-mail: o.yakusheva14@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4849-0323>

Сушко Наталія Валеріївна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанної справи та туризму,
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

E-mail: nov@cim.uch.net

ІНІЦІАЛІЗАЦІЯ ТА КОНЦЕПЦІЯ ПРОЕКТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ В КІРОВОГРАДСЬКОМУ РЕГІОНІ

В статті розглянуто готельний бізнес як основну складову туристичної індустрії, досліджено теоретичні аспекти та розробки нового проекту закладу готельно-ресторанного господарства у місті Кропивницький. Розглянуто конкурентні профілі підприємств готельно-ресторанного господарства міста та визначена оцінка кожного з них, також подана характеристика закладів ресторанного господарства. Сформовано концепцію еко-готелю «Oster», визначено його основні особливості, дизайн, асортимент послуг тощо.

Ключові слова: готельний бізнес; сфера обслуговування; туризм; конкурентоспроможність; проектування.

Постановка проблеми. Готельний бізнес є основною складовою туристичної індустрії за обсягом матеріальних, а також фінансових ресурсів. Тому актуальність проблеми полягає в дуже стрімкому зростанні попиту на послуги закладів готельно-ресторанного господарства, а саме на заклади, що є найбільш комфортними для потенційних споживачів, тому процедура ініціалізації, дослідження ринку та самої концепції закладу готельно-ресторанного типу буде актуальною та доцільною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Організаційно-економічні засади управління готельно-ресторанним бізнесом розглядаються в працях Антонова В. А. [1], Буркинського В. Б. [2], Мальської М. П. [3], Моторин Р. М. [4], Ставської Ю. В. [5], Юр'єва В. І. [6] та деяких інших науковців. Проте вони присвячені переважно аспектам визначення концепції міні-готелю з концепціями, що проектуються, проведенням маркетингових досліджень ринку відповідних послуг та проведення сегментації

споживачів, які в подальшому можуть виявитися потенційними відвідувачами закладу, що проектується, проведенням розрахунків площі забудови готелю тощо.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують більш детального та аргументованого розгляду питання розробки та проведення всіх необхідних розрахунків послуг, які надаватиме готель, розробка пропозиції щодо дизайну інтер'єру еко-готелю, що проектується, визначення інженерно-будівельних рішень готелю, що проектується, тощо, розробка та визначення організаційної структури закладу, проведення розрахунків по персоналу готелю, планування роботи на наступні 5 років за основними економічними показниками діяльності готелю, що проектується.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів та розробка нового проекту закладу готельно-ресторанного господарства у місті Кропивницький Кіровоградського регіону, що буде відповідати всім стандартам обслуговування споживачів, стандартам, які притаманні міні-готелям, встановленим санітарно-гігієнічним правилам, вимогам якості продукції та рівню надання сервісу, а також буде конкурентоспроможним на ринку послуг готельно-ресторанного господарства міста, де він має проектуватися.

Викладення основного матеріалу дослідження. Кропивницький – місто і районний центр Кропивницького району Кіровоградської області. Місто є досить розвиненим і відіграє значну роль серед районів Кіровоградської області. У місті проживає 227 413 осіб (01.01.2019). Площа міста становить 103 км². Висота над рівнем моря 113 м. Головна водойма міста – річка Інгул.

Місто Кропивницький межує з селами Кропивницького району (с. Соколовське, с. Созонівка, с. Солнічне, с. Нове, с. Вольное).

Основною структурно-планувальною одиницею населеного пункту є квартали з одно-, дво-, трьохсторонньою забудовою та забудовою по периметру. Забудова багатоповерхова в центрі міста та одноповерхова на околицях. Місто електрифіковане та телефонізоване. В місті є централізоване газопостачання, водопостачання та каналізація.

У місті Кропивницький функціонує три готельно-ресторанних комплекси, 1 піццерія, 7 кафе та 2 ресторани. Однак вони різняться між собою. В більшості випадків встановлена ціна не відповідає заявленій якості. Торговельне обслуговування міста здійснюють 96 підприємств торгівлі та центральний ринок. Окрім цього, в місті розташовано 6 автомайстерень та 8 автозаправних станцій. Адміністративно-управлінський апарат представлений 11 структурними одиницями.

У Кропивницькому є чимало видатних місць, що мають важливе культурне та історичне значення. Зокрема, архітектурними пам'ятками Кропивницького є:

- Кафедральний собор Різдва Богородиці (Грецька церква), 1805–1812 роки;
- частина Єлисаветинської фортеці;
- комплекс будівель військового містечка (кін. 1840-х – поч. 1850-х років).
- Спасо-Преображенський собор (пам'ятка архітектури XVIII-XIX ст.ст.);
- Свято-Покровська церква, 1850–1875 роки.

Місто Кропивницький є центром та має чималу транспорту систему як для міста такого значення. Відстань до Києва – 305 км. Через місто проходять автошляхи: Кропивницький – Кривий Ріг – Запоріжжя (256 км), Кропивницький – Платонове (на м. Кишинів) – 257,9 км. У самому місті є декілька маршрутів міського транспорту, шкільні автобуси та інші. Проектований заклад буде знаходитись неподалік від автовокзалу, тому до нього можна буде дістатись будь-яким маршрутом – міським чи міжміським.

Місцезнаходження готельного підприємства: м. Кропивницький, Сухумський провулок, 12.

При проведенні маркетингового дослідження, для початку проаналізуємо ареал діяльності закладу готельно-ресторанного господарства, що буде проектуватися, в якому визначено заклади готельно-ресторанного господарства, які можуть бути потенційними конкурентами даного закладу (табл. 1).

Заклад, що проектується знаходиться на перетині автошляхів міжміського значення, неподалік від виїзду з міста Кропивницький, однак поблизу центру – 2 км. Місце розташування готелю дасть можливість зупинитися в ньому гостям міста, випадковим туристам та туристам, що приїхали у місто з певної метою. Поруч із місцем забудови знаходиться ТРК, автозаправна станція, дві автомайстерні, 5 магазинів, 2 кафе, готельно-ресторанний комплекс, декілька ресторанів і кафе.

Заклад буде розташований поруч із ТРК «Портал». Поруч із закладом розташовані Кропивницька лікарня та Єлисаветинська фортеця. Заклад буде розташований на одній із центральних вулиць міста та дорогою міжміського значення.

Доцільним також є визначення місткості ринку. Для цього необхідно прослідкувати динаміку показників завантаженості закладів розміщення. Ця динаміка показана у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка показників завантаженості готелів м. Кропивницький

№	Показник	2018 рік	2019 рік	Відхилення
1.	Кількість готелів	4	4	0
2.	Середня кількість номерів в готелях	20	20	0
3.	Одноразова місткість	60	60	0
4.	Можлива пропускна спроможність	19710	19710	0
5.	Кількість туристів	6486	7066	580
6.	Кількість людино/діб перебування	14132	17665	3533
7.	Коефіцієнт завантаженості готелів	3	3,5	0,5

Джерело: [10]

Отже, як можна побачити з даної таблиці, кількість готелів, середня кількість номерів в готелях, одноразова місткість та можлива пропускна спроможність у 2019 році, порівняно із 2018 роком, не змінилася. Однак кількість туристів у 2019 році зросла на 580 осіб. Кількість людино/діб перебування у 2018 році становила 14 132, а у 2019 вона зросла до 17 665, тобто зросла на 3533 людино/діб. Також видно, що коефіцієнт завантаженості готелів у 2019 році виріс на 0,5. З цього можна зробити висновок, що кількість туристів і термін їхнього перебування у готелях у 2019 році значно зріс, що демонструє позитивну динаміку.

Варто також проаналізувати ринок послуг м. Кропивницький, тобто дізнатись про наявні у місті заклади готельного та ресторанного господарства, їхню кількість та якість послуг, що вони надають (табл. 2).

Як можна побачити з даної таблиці, у місті є лише три готелі, які можна віднести до категорії 3*, та один мотель, загальна місткість закладів розміщення 55 одиниць. У місті немає готелів категорії 4* та 5*, оскільки недоцільно розмішувати заклади такого рівня, тому що у даному випадку не буде попиту на їхні послуги. В місті невисокий рівень заробітних плат, а заможних жителів мало, як і багатих гостей міста.

Таблиця 2

Насиченість ринку міста закладами готельно-ресторанного господарства

№	Вид закладу	Кількість підприємств, од.	Інвентарна кількість місць, од.
Засоби розміщення			
1	Готелі 3*	3	55
2	Готелі без категорії	1	6
Разом		3	54
Заклади ресторанного господарства (центр міста)			
1	Ресторан	2	390
2	Кафе	3	115
Разом		5	505

Джерело: [10]

У місті є два ресторани та три кафе, загальною місткістю 1000 одиниць. Ресторани можна віднести до класу «вищий», одне кафе до класу «вищий», решта – до класу «перший».

З вищесказаного можна зробити висновок, що місто мало насичене закладами готельно-ресторанного господарства.

Для визначення, які саме заклади готельного господарства є в місті і чи доцільно будувати ще один, варто дослідити конкурентів даного ринку послуг, послуги, що вони надають та переваги, які мають. результати даного дослідження подані у вигляді табл. 3.

Таблиця 3

Конкурентні профілі підприємств готельно-ресторанного господарства

Показник	Готель «Марія»	Готель «АпартЮа»	Мотель «Петрівський»
Інвентарна кількість місць	29	18	6
Площа номерів м ² : напівлюкс	15	14	-
стандарт	12	10	9
Категорія	3*	3*	Мотель
Наявність ЗРГ	Ресторан	Ресторан	Кафе-бар
Місцезнаходження	вул. Горького, 1-а	вул. Леніна, 244	вул. Горького, 46
Додаткові послуги (безкоштовні)	Літній майданчик з фонтаном, танцмайданчик	Танцмайданчик	Камери схову
Платні послуги (платні)	Жива музика	Сауна	СТО
Відстань до автовокзалу	50 м	6 км	300 м

Джерело: [12]

Доцільно також дослідити конкурентів більш детально, щоб ознайомитись з асортиментом послуг, що пропонують готелі своїм гостям. Для цього було проведене анкетування серед жителів міста та гостей, що проживали у різних готелях міста. Результати анкетування подані у наведеній табл. 4. і показані бали за п'ятибальною системою.

Таблиця 4

Оцінка конкурентів за визначеними критеріями

Показник	«Марія»	«АпартЮа»	«Петрівський»
1.1. м. Кропивницький	5	5	5
1.2. Близько до центру міста	5	2	4
1.3. Транспортна розв'язка	5	4	5
2.1. Обслуговування гостей у номерах	4	4	0
2.2. Надання у номер дитячого ліжка	4	0	0
2.4. Супутникове та кабельне телебачення	4	4	1
2.5. Парковка автотранспорту	4	4	5
2.6. Виклик таксі	4	4	4
2.7. Організація та обслуговування бенкетів.	5	5	0
2.8. Безпроводний безкоштовний доступ	0	0	5
2.9. Постійна зміна предметів гігієни та одноразових речей у номерах	4	4	3
3. Вхідження до мереж	3	3	3
4. Активна маркетингова політика	3	1	2
5. Магазин на території закладу	5	5	4
Всього	55	45	41

Джерело: [12]

Як можна побачити з таблиці, найбільше балів набрав готель «Марія» – 55, на другому місці готель «АпартЮа» – 45 і останнє місце мотель «Петрівський» – 41 бал.

Як можна побачити, заклади схожу між собою, однак обидва заклади користуються попитом, так як розміщені на різних кінцях міста поблизу транспортних вузлів: «Марія» – поруч із автовокзалом, а «АпартЮа» – поруч із залізничним вокзалом. Готелі пропонують однакові послуги, однак в готелі «Марія» надаються додаткові ліжка дітям, чого немає в інших закладах.

Мотель, на відміну від готелів, надає гостям послуги безпроводного безкоштовного доступу до мережі Інтернет типу Wi-Fi. Решта послуг збігаються в усіх закладах розміщення, проте різняться за якістю, кількістю та іншими параметрами.

Також можна подати дані у вигляді діаграми (рис. 1), для більш точного її усвідомлення і порівняння. Дослідивши ринок готельних послуг, варто перейти до вивчення ринку готельних послуг, оскільки проєктований заклад буде містити ресторан.

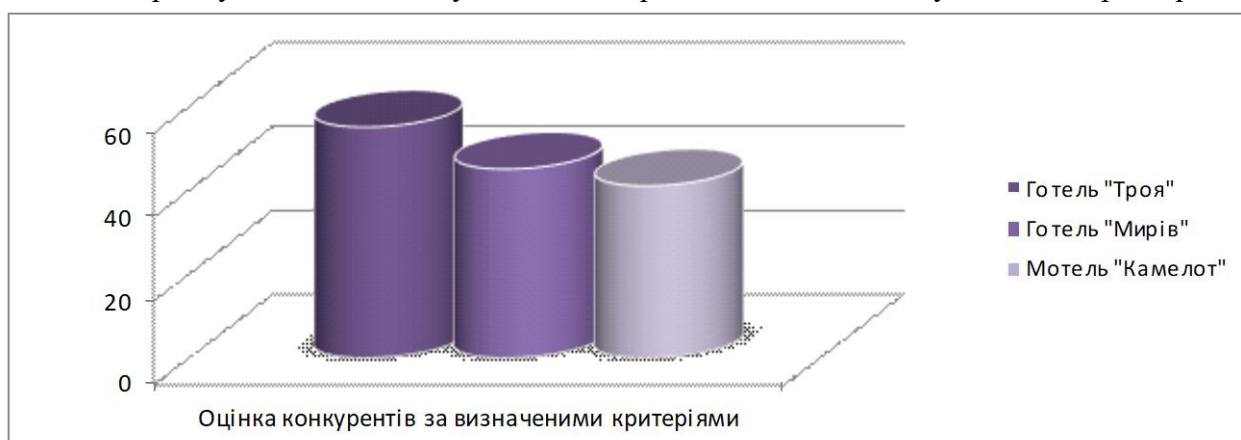

Рис. 1. Оцінка конкурентів за визначеними критеріями

Джерело: власна розробка

Основні відомості про заклади громадського харчування, розташовані поблизу проектуемого закладу, можна подати у вигляді табл. 5.

Таблиця 5

Характеристика закладів ресторанного господарства в радіусі 500 м від місця проектування підприємства

№	Тип закладу, найменування	Адреса	Режим роботи	Кількість місць
1	Ресторан «Япі»	вул. Соборна, 1-а	9:00–24:00	180
2	Кафе «Кавказький двір»	вул. Соборна, 10	10:00–23:00	80
3	Кафе «Шашличний двір»	вул. Яблунева, 1	10:00–20:00	50
4	Кафе-бар «Камелот»	вул. Пушкіна, 72	8:00–23:00	50
Всього місць:				360

Джерело: власна розробка

Отже, можна побачити, що ресторан «Япі» та кафе «Кавказький двір» розміщені недалеко один від одного і поруч із автовокзалом, що є значною перевагою. Кафе-бар «Камелот» надає послуги харчування лише гостям мотелю, тобто є закладом закритого типу. Кафе «Шашличний двір» розташоване навпроти автовокзалу, але не із сторони дороги, тому основними споживачами його послуг є туристи, що подорожують автобусами та місцеві жителі. Також значна частка його споживачів водії таксі та громадського транспорту.

Ресторан «Япі» найбільший за місткістю заклад харчування, розрахований в основному на влаштування банкетів, фуршетів, свят і ювілеїв. Прості відвідувачі приносять йому невеликий відсоток прибутку. Кафе «Кавказький двір» – другий за місткістю заклад. В ньому часто проводять корпоративи і невеликі святкування, оскільки цей заклад простіший, ніж «Япі», не потребує особливого офіціозу і розрахований на певний контингент. Заклад розрахований на обслуговування представників середнього класу і не має в своєму меню дорогих і вишуканих страв.

Дізнавшись основні відомості про конкурентів, варто ретельніше дослідити переваги, недоліки та особливості цих закладів, що виділяють їх серед інших. Проаналізувавши їх (табл. 6), дізнаємося, на що потрібно звернути увагу при проектуванні власного закладу та які послуги надати.

Як можна побачити, кожен заклад має свої переваги і недоліки. Споживачеві постійно доводиться вибирати між помірною ціною і високою якістю страв.

Найоптимальнішим варіантом є ресторан «Япі», хоча він і найдорожчий серед інших закладів харчування. Основним недоліком закладів є персонал. В «Камелоті» та кафе «Шашличний двір» він некваліфікований. Загалом, майже весь персонал закладів працює не по спеціальності, лише адміністратори у «Япі» та «Кавказький двір» мають необхідну освіту.

Ресторан «Япі» має ряд переваг, зокрема якісна сировина, обслуговування на високому рівні, кваліфікований персонал, однак заклад має і низку недоліків: прісні страви, висока ціна, довгий час виконання замовлення, нав'язливий персонал. Ресторан має також особливості, такі як наявність різних кухонь світу та вишуканий і стильний інтер'єр.

Таблиця 6

Характеристика конкурентів

№	Тип закладу, найменування	Переваги	Недоліки	Особливості
1	Ресторан «Япі»	Якісна сировина; Обслуговування на високому рівні; Кваліфікований персонал	Прісні страви; Висока ціна; Довгий час виконання замовлення; Нав'язливий персонал	Наявність різних кухонь світу; Вишуканий і стильний інтер'єр
2	Кафе «Кавказький двір»	Невисокі ціни; Великий асортимент алкогольних напоїв.	Невисока якість страв; Некомпетентний персонал; Непривабливий контингент; Голосна музика	Має терасу та відгороджений зал для курців
3	Кафе «Шашличний двір»	Низькі ціни	Низька якість послуг; Некваліфікований персонал	Велика оборотність одного місця; Розташування поруч із автовокзалом
4	Кафе-бар «Камелот»	Смачні страви; Помірні ціни	Обмежений асортимент страв і напоїв; Некваліфікований персонал	Обслуговує лише гостей, що проживають у motelі

Джерело: власна розробка

Кафе «Кавказький двір» має такі переваги, як невисокі ціни та великий асортимент алкогольних напоїв. Серед недоліків можна виділити такі речі, як невисока якість страв, некомпетентний персонал, непривабливий контингент, голосна музика. Особливостями кафе є те, що він має терасу та відгороджений зал для курців.

Кафе «Шашличний двір» має таку перевагу, як низькі ціни, а недоліками є низька якість послуг та некваліфікований персонал. Особливостями закладу є велика оборотність одного місця і розташування поруч із автовокзалом.

Кафе-бар «Камелот» має такі переваги, як смачні страви та помірні ціни. Серед недоліків можна виділити обмежений асортимент страв і напоїв та некваліфікований персонал. Особливостями є те, що заклад обслуговує лише тих гостей, що проживають у motelі.

Отже, як можна побачити, кожен заклад має свої переваги, недоліки та особливості. Гості, знаючи про них, можуть обрати той заклад, який найбільше буде підходити по заданим ними параметрам.

У ході виконання даного проекту необхідно визначити ємність ринку (Р), ступінь забезпеченості ЗРГ (С). Для цього, проводяться розрахунки. Перше, що нам потрібно визначити – це коефіцієнт міграції населення. Він визначається за формулою:

$$Q = N1 - (N2 + N3) * q / N1$$

де

N1(кількість жителів міста) = 12665;

N2 (кількість людей, що виїздять за межі міста) = 1572;

N3 (кількість людей, що приїздять до міста) = 2043;

Q (коефіцієнт, що характеризує співвідношення самодіяного і несамодіяного населення) = 0,6.

$$Q = 12665 - (1572 + 2043) * 0,6 / 12665 = 10736 / 12665 = 0,85$$

Знаючи цей коефіцієнт, ми можемо розрахувати ємність потенційного ринку. Для використання такої формули:

$$P = N * Q * n / 1000$$

де

N – кількість місцевого населення;

n - норматив місць на 1000 мешканців = 40.

$$P = 12665 * 0,85 * 40 / 1000 = 430,61$$

Наступним кроком буде визначення насиченості ринку ЗРГ, використовуючи таку формулу:

$$C = P_f / P_n * 100\%$$

де

P_f – фактична кількість місць у загальнодоступній мережі = 360;

P_n – необхідна кількість місць = 430,61.

Отже,

$$C = 360 / 430,61 * 100 = 83,6.$$

З вищесказаного можна побачити, що ринок ЗРГ не досить насичений, тому можна зробити висновок, що проєктований заклад розширить насиченість ринку ЗРГ.

Для того, щоб позиціонувати наш заклад готельно-ресторанного господарства, що проєктується у місті Кропивницький, ми розробимо його концепцію, яка визначатиме основну ідею функціонування даного закладу.

Виходячи з проведеного дослідження, визначено, що це є готель з рестораном слов'янської кухні із концепцією еко. Обрана спеціалізація закладу унікальна тим, що в місті Кропивницький немає закладу подібного типу та спрямування. Дизайн закладу буде виконано в еко-стилі, з природними мотивами.

Щодо асортиментного складу меню ресторану, то він включатиме в себе велику кількість холодних і гарячих закусок, м'ясних і рибних страв, холодних напоїв та алкогольних напоїв. Даний заклад, що проєктується у місті Кропивницький, буде розрахований на будь-який контингент споживачів.

Запропонована назва готелю є «Oster», оскільки знаходиться даний заклад буде неподалік від лівого берега річки.

Концепція готелю на 26 місць, що проєктується у місті Кропивницький, наведена в таблиці 7.

Таблиця 7

Концепція готелю «Oster», що проєктується у місті Кропивницький

Ознаки концепції	Характеристика концептуальних ознак
1	2
Характеристика місця розташування готелю	
Країна розташування	Україна
Адміністративний вид території готелю	місто Кропивницький, Кіровоградська область
Адреса розташування готелю	вулиця Сухомський провулок, 12
Система проживання і харчування в екоготелі	Розміщення в міні-готелі, харчування в ресторані, а також користування додатковими послугами
Тип підприємства	Готельно-ресторанний заклад
Категорія	3*

Продовження табл. 7

1	2		
Кадровий склад	Директор готелю, керівник підрозділу готелю, спеціалісти різних рівнів, обслуговуючий персонал, технічний персонал, додатковий персонал		
Система управління	Лінійно-функціональна		
Стиль управління	Демократичний		
Цільовий сегмент споживачів	Туристи, а також жителі міста Кропивницький		
Спосіб організації та взаємозв'язку всіх груп приміщень	Блочний спосіб організації та розташування приміщень готелю		
Розміщення			
Вид	Заклад готельно-ресторанного господарства		
Рівень комфорту	Готель 3*		
Місткість	20 номерів (26 місць)		
Дизайнерський стиль	Еко-стиль		
Категорія номерів готелю	I категорії (двомісний)	I категорії (одномісний)	Дуплекс
Кількість номерів	15	4	1
Харчування			
Тип закладів	Ресторан	Бар при вестибюлі	
Організація харчування	Вільний вибір	Вільний вибір	
Кількість місць	50	30	
Режим роботи	08:00–00:00 (без вихідних)	Цілодобово (без вихідних)	
Форма обслуговування	Повне обслуговування офіціантами	Часткове обслуговування	
Дизайнерський стиль	Еко-стиль	Еко-стиль	
Побутове обслуговування			
Тип	СПА	Салон краси	
Режим роботи	08:00–20:00	10:00–20:00	
Дизайнерський стиль	Еко-стиль	Еко-стиль	
Культурно-дозвілєві послуги			
Тип	Режим роботи		
	по днях	по годинах	
Послуги конференц-зали	Щоденно без вихідних	08:00–22:00	
Послуги оренди автомобіля	Щоденно без вихідних	В будь-який час	
Рекреаційні послуги			
Тип	Режим роботи		
	Басейн	Фітнес-центр	
Режим роботи	08:00–21:00	08:00–22:00	
Торгівля			
Тип	Призначення	Режим роботи	
		по днях	по годинах
Сувенірний магазин	Продаж сувенірів	щоденно	10:00–20:00
Кіоски продажу квитків	Продаж квитків на концерти та інші заходи	щоденно	10:00–20:00

Джерело: [5, с. 89]

Затишні номери готелю «Oster» будуть оформлені виключно з використанням натуральних матеріалів. Всі номери будуть забезпечені натуральною косметикою, лляною та бавовняною постільною білизною та будуть прибиратися лише органічними засобами, які будуть безпечними для навколишнього середовища.

Визначено, що родзинкою готелю «Oster» буде органічне спа, де охочі зможуть відпочити та відновити сили. А ті, хто захоче провести активний уїкенд, зможуть подивитися цікаві красвиди, орендувати мангал, відпочити в спа, з'їздити на прогулянку. В готелі «Oster» буде змога відпочити екологічно, тобто з найбільшою користю для себе та з найменшим впливом на навколишнє середовище.

Готель «Oster» у місті Кропивницький буде надавати широкий асортимент послуг, як-от організація конференцій, нарад, симпозіумів, презентацій, семінарів, а також тренінгів. Для цього у готелі спроектовано певну групу приміщень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, провівши необхідний аналіз та розрахунки послуг, які надаватиме готель, розроблені пропозиції щодо дизайну інтер'єру еко-готелю, визначено основні інженерні рішення готелю тощо. Завдяки унікальному розташуванню, а також інтер'єру готелю «Oster» було визначено ефективні підходи щодо залучення клієнтів та збільшення потоку відвідувачів у готелі. Концепція запропонованого готельного бізнесу надасть можливість значно підвищити його імідж, сформувані відповідні конкурентні переваги в області та удосконалити існуючу інфраструктуру міста.

Список використаних джерел

1. Антонова В. А. Ресторанний бізнес: механізми та ефективність управління стратегічним розвитком: монографія; М-во освіти та науки України, Донецький національний університет економіки та торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Донецьк : ДонНУЕТ, 2014. 277 с.
2. Буркинський Б. В. Роль малого бізнесу в реформуванні економіки регіону. *Економічні інновації*. 2019. № 59. С. 6–15.
3. Бондар Ю. А., Легінкова Н. І. Управління екологічним туризмом в контексті сталого розвитку економічної діяльності України : монографія. «Management and administration in the field of services: selected examples». Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, Poland, 2020. Р. 26–36.
4. Гуцалюк О. М., Речиць О. С. Туризм як стратегічна галузь національної економіки в управлінні бізнес-процесами. *Business process management in tourism : collective monograph*. Poznan : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu, 2020. Р. 33–44.
5. Мальська М. П. Ресторанна справа: технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика) : підручник / М. П. Мальська, О. М. Гаталяк, Н. М. Ганич. К. : Центр учб. л-ри, 2013. 304 с.
6. Моторин Р. М., Моторина Т. М. Система національних рахунків : навч. посібник. К. : КНЕУ, 2011. 336 с.
7. Ставська Ю. В. Тенденції розвитку готельного господарства України. Аналітик. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017.
8. Юр'єв В. І., Іващенко А. В. Проблеми формування конкурентного середовища в туристичній сфері // *Економіка фінанси право : щомісячний інформаційно-аналітичний журнал*. № 12/4. 2017. С. 25–30.

9. Hutsaliuk O., Smutchak Z., Sytnyk O., Krasnozhon N., Puhachenko O., Zarubina A. Mass labour migration in the vector of international tourism as a determinant sign of modern globalization. *Turismo: Estudos & Práticas (UERN), Mossoró/RN, Caderno Suplementar*. 2020. Vol. 3. URL: <http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/article/view/1971/1811>.

10. Головне управління статистики у Кіровоградській області. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua/>.

11. Статут територіальної громади міста Кропивницького. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://kr-rada.gov.ua/statut-teritorialnoyi-gromadi/>.

12. Кропивницька міська рада. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://kr-rada.gov.ua/news/u-kropivnitskomu-zdiysnyuyut-svoyu-diyalnist-2782-obktiv-torgivli-ta-ponad-460-zakladiv-restorannogo-gospodarstva.html>.

References

1. Antonova V. A. Restaurant business: mechanisms and efficiency of strategic development management: monograph; Ministry of Education and Science of Ukraine, Lonets. nat. University of Economics and Trade. Mikhail Tugan-Baranovsky. Donetsk: DonNUET, 2014. 277 p.

2. Burkinysky B. V. The role of small business in reforming the region's economy Economic innovation. 2019. № 59. С. 6–15.

3. Bondar Y.A., Leginkova N. I. Management of ecological tourism in the context of sustainable development of economic activity of Ukraine: monograph. «Management and administration in the field of services: selected examples». Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, Poland, 2020. pp. 26–36.

4. Hutsalyuk O. M, Rechits O. S. Tourism as a strategic branch of the national economy in business process management. Business process management in tourism: collective monograph. Poznan: Publishing House Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu, 2020. P. 33–44.

5. Malskaya M. P. Restaurant business: technology and organization of tourist services (theory and practice): textbook M. P. Malskaya, O. M. Гаталяк, Н. М. Ganich. К. : Center for Education. I-ri, 2013. 304 p.

6. Motorin R. M., Motorina T. M. System of national accounts: textbook. manual. К. : KNEU, 2011. 336 p.

7. Stavskaya Y. V. Trends in the development of the hotel industry of Ukraine Analyst. Economy. Finances. Right. 2017.

8. Yuriev V. I., Ivashchenko A. V. Problems of forming a competitive environment in the tourism sector. Economics and Finance Law monthly information-analytical journal. № 12/4. 2017. P. 25–30.

9. Hutsaliuk O., Smutchak Z., Sytnyk O., Krasnozhon N., Puhachenko O., Zarubina A. Mass labour migration in the vector of international tourism as a determinant sign of modern globalization. *Turismo: Estudos & Práticas (UERN), Mossoró/RN, Caderno Suplementar*. 2020. Vol. 3. URL: <http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/article/view/1971/1811>.

10. Main Department of Statistics in Kirovohrad region. Electronic resource. Access mode: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua/>.

11. Charter of the territorial community of the city of Kropyvnytskyi. Electronic resource. Access mode: <https://kr-rada.gov.ua/statut-teritorialnoyi-gromadi/>.

12. Kropyvnytskyi City Council. Electronic resource. Access mode: <https://kr-rada.gov.ua/news/u-kropivnitskomu-zdiysnyuyut-svoyu-diyalnist-2782-obktiv-torgivli-ta-ponad-460-zakladiv-restorannogo-gospodarstva.html>.

Hutsaliuk Oleksii

Professor of the Department of Economics,
Management and Business Administration,
PHEI «International European University»

Yakusheva Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Management, Cherkasy State Technological University

Sushko Nataliia

PhD in Historical Sciences,
Associate Professor of Hotel and Restaurant Affairs and Tourism,
East European University of Economics and Management

INITIALIZATION AND CONCEPT OF DESIGN OF HOTEL BUSINESS ENTERPRISES IN KIROVOHRAD REGION

Objective. The hotel business is the main component of the tourism industry in terms of material and financial resources. Therefore, the urgency of the problem lies in the very rapid growth of demand for services of hotels and restaurants, namely for facilities made in the nearest comfortable for potential consumers, so the procedure of initialization, market research, and the very concept of hotel and restaurant will be relevant. appropriate..

Methods. Require more detailed and reasoned consideration of the development and conduct of all necessary calculations of services to be provided by the hotel, development of proposals for interior design of eco-hotel being designed, determination of engineering and construction solutions of the projected hotel, etc., development and definition of organizational structure , calculations for hotel staff, work planning for the next 5 years on the main economic indicators of the projected hotel.

The aim of the article is to study the theoretical aspects and develop a new project of hotel and restaurant facilities in Kropyvnytskyi, Kirovohrad region, which will meet all standards of customer service, standards inherent in mini-hotels, established sanitary and hygienic rules, product quality requirements and service level. , and will be competitive in the market of hotel and restaurant services of the city where it should be designed.

Results. Thus, after conducting the necessary analysis and calculations of services to be provided by the hotel, developed proposals for the interior design of the eco-hotel, identified the main engineering solutions of the hotel and more. Due to its unique location, as well as the interior, the hotel "Oster" will be perfect for a romantic weekend, family holidays, small weddings, as the banquet hall will be designed for 50 seats. The cozy rooms of the Oster mini-hotel will be decorated exclusively with natural materials. All rooms will be equipped with natural cosmetics, linen and cotton bed linen and will be cleaned only with organic products that will be safe for the environment.

Keywords: hotel and restaurant economy; service sphere; tourism; competitiveness; design.

Дата надходження до редакції – 01.02.2020

Бушкова Вікторія Вікторівна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу та іноземних мов,
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Бондар Юлія Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та економіки
Льотної академії Національного авіаційного університету

E-mail: cooperjulia@ukr.net

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-2269-6208>

Сиборова Оксана Леонідівна

старший викладач кафедри теорії і практики перекладу та іноземних мов
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

АНАЛІЗ РИНКУ ПЕРЕКЛАДУ ТА СУПУТНІХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Статтю присвячено комплексному аналізу світового ринку перекладу та супутніх лінгвістичних послуг з метою розкриття основних змін, які відбулися за останні три роки, та виявлення новітніх тенденцій та перспектив у роботі перекладачів. Визначено основні види діяльності та частка галузей економіки в портфоліо компаній-постачальників послуг перекладу та супутніх лінгвістичних послуг. Проаналізовано стратегії, що принесли значний прибуток компаніям галузі перекладу 2019 року.

Ключові слова: ринок перекладацьких послуг; ринок лінгвістичних послуг; поглинання; переклад; технологія управління перекладами; система пам'яті перекладів; нейронний машинний переклад; пост-редагування машинних перекладів; транскрипція.

Постановка проблеми. Сучасні умови глобалізаційних та інтеграційних процесів, технічних інновацій, збільшення обсягів обміну інформацією, розвитку світової торгівлі, виходу компаній на нові ринки, взаємопроникнення світових культур зумовили стрімкий зростання потреби в лінгвістичних послугах в цілому та послугах перекладу зокрема, тому актуальним ж дослідження сучасного стану та перспектив ринку перекладу та супутніх лінгвістичних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізом ділової практики, послуг і технологій у галузі письмового та усного перекладу і локалізації в США та країнах Європи займається декілька організацій, зокрема незалежна дослідницька компанія Common Sense Advisory (CSA), міжнародна дослідницька консалтингова компанія NIMDZI, асоціація компаній-постачальників мовних послуг у Британії Association of Translation Companies (ATC), некомерційна професійна асоціація у сфері перекладу та локалізації GALA та інші. Більшість з них щорічно публікує результати опитувань та рейтингів з нагальних питань галузі, наприклад обсяги і темпи росту ринку в цілому і секторально, ключові тенденції, статистичну інформацію щодо клієнтів ринку тощо.

Щодо українського ринку перекладацьких послуг, то проаналізувати його динаміку вкрай важко, оскільки наявна статистична інформація є розрізненою та спорадичною.

Єдине дослідницьке агентство, що спеціалізується на ринку перекладацьких послуг і

проводить щорічні рейтинги компаній в Росії і Україні та веде каталог виконавців з інформацією про технології і клієнтську базу – це Translation Rating [1]. 2018 року ініціативною групою «Перекладачі в Дії» та ГО «Український літературний центр» було опубліковано результати опитування «Оплата праці книжкових перекладачів», яке містить дані про формування гонорару, середній місячний дохід, актуальні і бажані середні розцінки за переклад художньої, наукової, науково-популярної, інших літератур, а також інформацію щодо робочого навантаження і чинників, що впливають на коливання вартості перекладацьких послуг в Україні [2].

Аналізу ринку перекладацьких послуг країн Європи, США та України з метою застосування результатів в процесі формування освітніх стратегій для навчання майбутніх перекладачів присвячено наукові розвідки Н. Зінукової [3] та А. Ольховської [4].

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Спроби узагальнити розрізнені дані світових досліджень і опитувань, з метою проаналізувати існуючий стан, виявити основні тенденції і спрогнозувати ймовірне зростання ринку перекладів і супутніх лінгвістичних послуг, і запропонувати способи адаптувати можливості вітчизняних перекладацьких компаній до потреб світового ринку перекладів, здійснювалися досить обмежено.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження кон'юнктури світового ринку перекладів і супутніх лінгвістичних послуг, виявлення основних тенденцій і чинників, що сприяють його розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сфера перекладу та супутніх лінгвістичних послуг часто фігурує в топах світових рейтингів як галузь, що має вагомі передумови до стійкого довгострокового розвитку.

Постачальники послуг перекладу та супутніх лінгвістичних послуг переважно представлені невеликими перекладацькими агенціями, як одномовними (що пропонують широкий спектр послуг перекладу на одну мову) так і багатомовними (компанії, що пропонують широкий спектр послуг з перекладу на кілька мов, що дозволяє клієнтам зосередити всі свої запити на переклад у одного постачальника). Частина перекладів виконують штатні спеціалісти. Водночас на цьому ринку присутні великі компанії-постачальники лінгвістичних послуг та незалежні мовні професіонали – фрілансери – вільнонаймані працівники, які здійснюють перекладацьку діяльність з дому або приватного офісу, співпрацюють з різними клієнтами і не мають конкретних зобов'язань при виборі робочого матеріалу.

Під «лінгвістичними послугами» сьогодні розуміють переклад, творчу адаптацію, локалізацію, багатомовну комп'ютерну верстку, оцінку якості перекладу, лінгвістичне тестування, багатомовний копірайтинг, багатомовну розробку технічної документації, усний переклад, усний переклад відео-конференцій, переклад телефонних перемовин, локалізацію засобів масової інформації, адаптацію, субтитрування, дублювання та закадрове озвучення іншомовної відеопродукції, машинний переклад, тренування системи машинного перекладу, консультування з питань національно-культурної специфіки та інші супутні послуги [5].

За результатами опитування The State of the Linguist Supply Chain, проведеного незалежною дослідницькою компанією Common Sense Advisory, в якому взяли участь 7363 перекладачі, як фрілансери (75 %) так і штатні перекладачі, які працюють в компаніях-замовниках та на великі компанії-постачальники послуг перекладу, основними видами діяльності в галузі перекладу та супутніх лінгвістичних послуг є письмовий переклад (97 %), редагування або коректура (72 %), постредагування машинного

перекладу (35 %), локалізація та інтернаціоналізація (28 %), усний переклад ділових зустрічей, перемовин тощо (25 %), творча адаптація (21 %), віддалений усний переклад (12 %), закадровий переклад (8 %) [6].

Згідно з дослідженням індустрії лінгвістичних послуг, проведеного Асоціацією перекладацьких компаній (АТС) 2019 року, частка галузей економіки в портфоліо британських постачальників послуг перекладу і супутніх лінгвістичних послуг виглядає наступним чином: фінансові, патентні, юридичні фірми та фірми з дослідження ринку – 23,3 %, виробництво, машинобудування, автомобілебудування, енергетика та будівництво – 21,8%, інші компанії, що надають мовні послуги – 12,4 %, компанії з виробництва фармацевтичних та медичних виробів – 8,5 %, електронна комерція, подорожі та електронне навчання – 8,1%, державний сектор – 7,6 %, люксові бренди та реклама – 4,4 %, компанії з розробки програмного забезпечення – 2,9 %, заклади охорони здоров'я – 1,5 %, галузь розваг (фільми, телебачення та ігри) – 1,2 %, інше – 8,2 % [7].

Децю по іншому виглядає розподіл за галузями, представлений в опитуванні Language Industry Survey (компанії з рівнем доходу менше та більше 250 000 євро) [8] (рис. 1).

Рис. 1. Лінійна діаграма розподілу галузей економіки в портфоліо компаній-постачальників послуг перекладу та супутніх лінгвістичних послуг

Джерело: складено авторами на основі [8]

Для кращого розуміння значимості цієї галузі в сучасних умовах, звернемося до цифр. Згідно з даними, наведеними на сайті провідного порталу з дослідження ринку та бізнес-аналітики Statista, розмір світового ринку перекладу та супутніх лінгвістичних послуг демонструє, незважаючи на несприятливу глобальну фінансову ситуацію, стабільне зростання протягом останніх десяти років від 23,50 млрд дол. США 2009 року до 49,6 млрд дол. США 2019 року. Прогнозоване зростання до 2021 року становить майже 56,2 млрд дол. США (рисунок 2) [9].

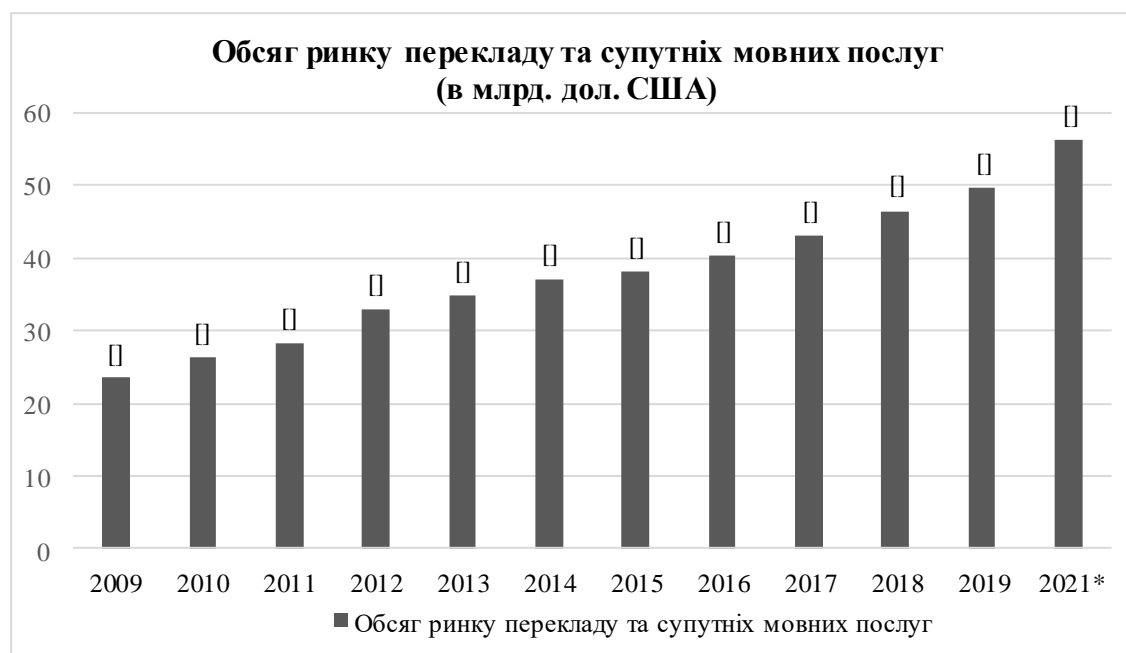

Рис. 2. Гістограма обсягу світового ринку галузі мовних послуг та послуг перекладу в млрд дол. США

Джерело: складено авторами на основі [9]

Міжнародна дослідницька консалтингова компанія NIMDZI, яка спеціалізується на наданні освітніх та консалтингових послуг, а також проводить дослідження для представників галузі перекладу і локалізації, починаючи з 2018 року публікує щорічні рейтинги 100 найприбутковіших компаній-постачальників лінгвістичних послуг. За даними компанії, поміж компаній-постачальників лінгвістичних послуг з прибутком у понад 10 мільйонів доларів США (2019), 44,0 % мають штаб-квартири в Європі, 38,7 % – у Північній Америці. Компанії з Азії становлять 14,0 %. Компанії з Австралії та Нової Зеландії представлені лише у рейтингу за 2019 рік і обіймають близько 3,3 % позицій у топ-списку (рис. 3).

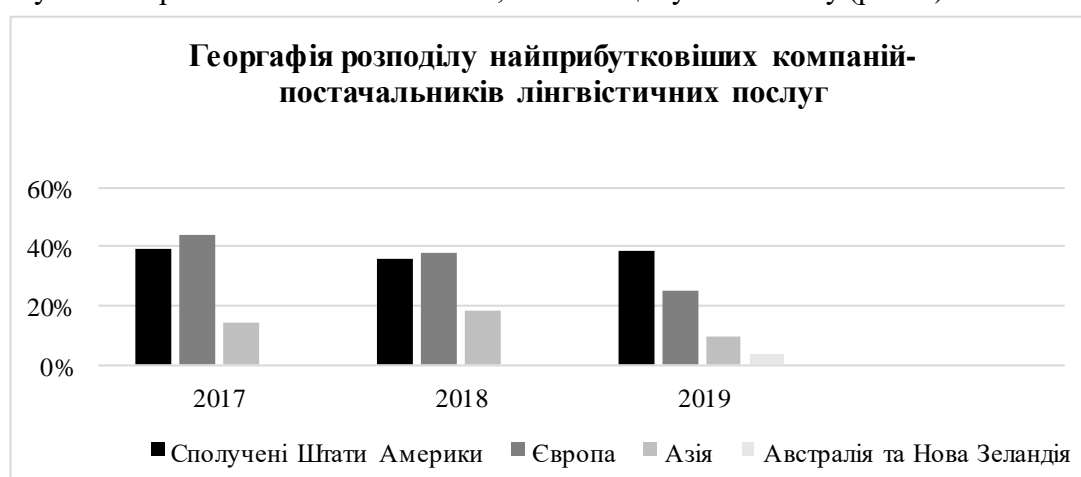

Рис. 3. Гістограма географії розподілу найприбутковіших компаній-постачальників лінгвістичних послуг

Джерело: складено авторами на основі [5]

Серед європейських країн провідну позицію займають Велика Британія (10%) та Німеччина (8%), а також Швеція (5%), Франція (5%) та Швейцарія (4%). На долю Ірландії, Данії, Іспанії, Італії, Польщі та Росії припадає по 2% відповідно. Жодна з українських компаній не потрапила до рейтингу [5].

Згідно з опитуванням European Language Industry Survey (2019) більшість європейських компаній, що надають лінгвістичні послуги (послуги перекладу включно), можна вважати невеликими. Кількість компаній з доходом нижче 250 тис. євро значно скоротилася і становить 26% (2019) в порівнянні з 2018 роком (34%). Кількість компаній з доходом від 250 тис. до 1 млн. євро склала 30%, в той час як сегмент компаній з доходом понад 1 млн. євро в 2019 році представлений значно краще, ніж в попередні роки: 43 % в порівнянні з 30% 2018 року і 34% в 2017 (рис. 4).

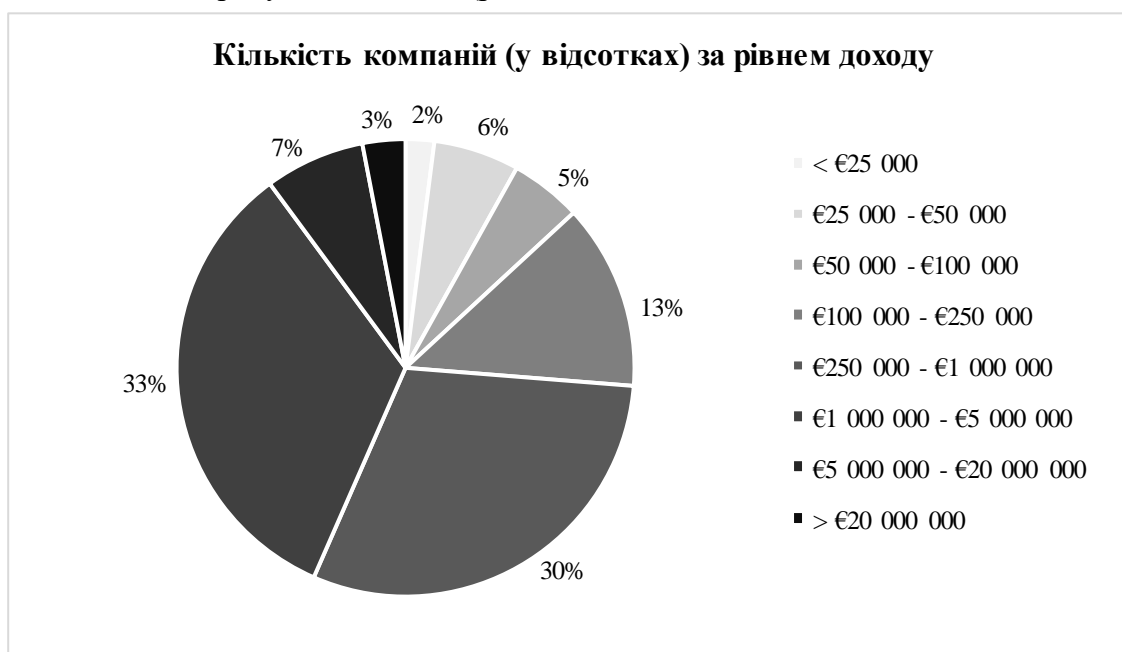

Рис. 4. Діаграма розподілу кількості європейських компаній-постачальників лінгвістичних послуг (у відсотках) за рівнем доходу

Джерело: складено авторами на основі [8]

Варто відзначити і той факт, що кількість європейських перекладацьких компаній з менш ніж десятьма співробітниками складає 56%, що на 4% нижче, ніж 2018 року [8]. Обидві тенденції вказують на те, що середній розмір компаній на ринку перекладу та супутніх лінгвістичних послуг збільшується.

Більшість світових компаній, представлених у рейтингу NIMDZI, демонструють стабільне зростання доходу протягом 2017-2019 років. Доходи 100 найбільших гравців галузі зросли на 11,5 у період з 2018 по 2019 рік, порівняно з 17,5 % з 2017 по 2018 рік. Збільшення доходів провідних 10 компаній у 2019 становило 11,8 % у порівнянні з 2018 року, доходи топ-50 компаній зросли на 9,7 %, решта компаній досягли 15,8 % зростання порівняно з минулорічним рейтингом (рис. 5) [5].

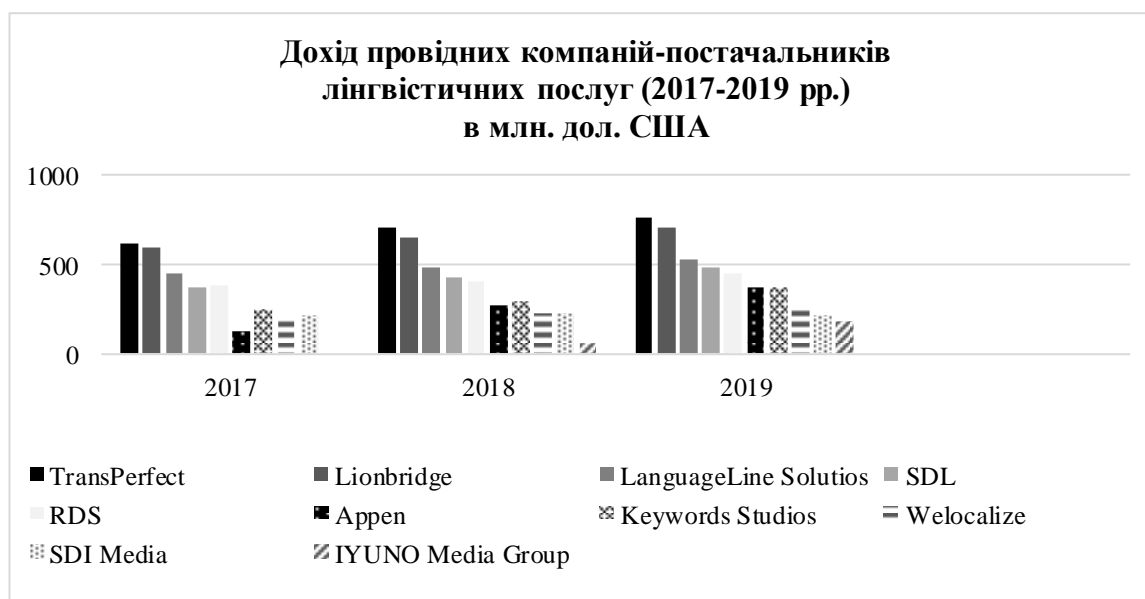

Рис. 5. Гістограма доходу провідних компаній-постачальників лінгвістичних послуг (2017-2019 рр.)

Джерело: складено авторами на основі [5]

Рейтинги найприбутковіших світових компаній-постачальників лінгвістичних послуг протягом останніх трьох років поспіль очолюють компанії TransPerfect, Lionbridge та LanguageLine Solutions.

Компанія TransPerfect (США), постачальник мовних послуг та технологічних рішень для глобального бізнесу, основними видами діяльності якої є усний і письмовий переклад, переклад патентів, локалізація сайтів, локалізація та тестування програмного забезпечення, лінгвістичний супровід на судових процесах, субтитрування, закадровий переклад, консультації з питань культурних особливостей, послуги міжнародного маркетингу [10], 2019 року отримала рекордні 764,5 млн доларів США [11].

Загальне зростання доходів на 8,4 % 2019 року є результатом збільшення кількості замовлень з основних видів діяльності, інвестування в нові сектори галузі, зокрема в ринок локалізації ігор та медіа, розширення глобальної присутності та низки стратегічних придбань, що полегшує доступ до нових ринків і дозволяє компанії пропонувати більш широкий спектр послуг існуючим клієнтам.

До найприбутковіших основних видів діяльності, що надають найбільші компанії-постачальники лінгвістичних послуг, входять письмовий переклад (36,2 %), локалізація (20,8%), усний переклад (20,1 %), творча адаптація (2,6 %) та субтитрування (2,1 %). Переклади у сфері медико-біологічних наук, юриспруденції, фінансів та переклади патентної документації склали 18,9 % доходів. Доля доходів від перекладів та супутніх лінгвістичних послуг у сфері масової інформації та розваг склала 17,8 %, у сфері ІТ та програмного забезпечення – 13,2 % [5].

Сегмент локалізації медіа зазнав значних змін 2019 року. Ринок надання відео послуг через Інтернет (OTT платформи) змінюється і зростає: з одного боку, створюється значно більше епізодичного контенту. З іншого боку, традиційні ролі в медіа індустрії змінюються. Коли традиційні дистриб'ютори, такі як Netflix, почали випускати оригінальний контент, традиційні виробники, такі як Disney, усвідомили, що для

збереження конкурентоспроможності необхідно надавати послуги споживачам безпосередньо. Це призвело до зростання кількості провайдерів локалізації медіа.

Ще однією ознакою зростання медіа-сегмента є сплеск активності в сфері злиття і поглинання. У вересні 2019 року колишні конкуренти YUNO Media Group і VTI Studios об'єдналися і зміцнили свої позиції в якості другого за величиною гравця в цьому секторі після SDI Media із загальним доходом в 185 млн. доларів США. В Європі французький провайдер Dubbing Brothers почав розширювати свою діяльність в Італії, Німеччині та Іспанії [5].

Щодо злиття та поглинання, сьогодні спостерігається взаємовигідна тенденція: невеликі компанії бажають приєднатися до великих гравців, а великі покупці охочі придбати невеликі підприємства як всередині країни так і за кордоном, що сприяє розширенню їхньої глобальної присутності.

Наприклад, компанія TransPerfect 2019 року уклала угоду з придбання компанії Propulse Video. Попит на оригінальне відео для веб-контенту, електронного навчання, соціальних медіа та глобального маркетингу зростає швидкими темпами, а досвід компанії Propulse надає TransPerfect можливість обслуговувати клієнтів, які потребують єдиного вікна для створення глобального відеоконтенту. Клієнти обох компаній отримують вигоду від розширення спектру послуг.

Придбання компанією TransPerfect 2019 року низки компаній, що спеціалізуються у найрізноманітніших секторах галузі перекладу та супутніх лінгвістичних послуг, зокрема: (виробництво відео), G3 Translate (письмовий та усний переклад), Lassostudios (дубляж, озвучування, субтитрування), Lylo Media Group (багатомовний дубляж та субтитрування програм для платформ TV і VOD), Scheune München (постпродакшн аудіо і відео для медіа та індустрії розваг) тощо [12], забезпечило швидке розширення компанії, залучення більшої кількості клієнтів та додаткові можливості отримання доходу.

Ще одним джерелом доходу компанії TransPerfect є технологія управління перекладами і багатомовним контентом GlobalLink, яка забезпечила 630 нових клієнтів в 2019 році, що становить на 32% більше, ніж в 2018 році, і є рекордним показником для компанії. GlobalLink являє собою набір модульних програм, які спрощують процес створення, управління і розгортання багатомовного контенту, надають учасникам прямий доступ до звітів про поточний стан проекту і дозволяють організаціям, як дрібним так і великим, скоротити витрати і терміни виконання перекладу щонайменше на 50% [13].

Технології, зокрема технології машинного перекладу, відіграють вирішальну роль в процесі оптимізації внутрішніх робочих процесів компаній-постачальників послуг. Використання професійних перекладацьких програм дозволяє заощадити час, що витрачається на переклад та підвищити продуктивність. До позитивних характеристик, окрім швидкості, ми можемо віднести гнучкість. У сучасних системах нейронного машинного перекладу використовується велика штучна нейронна мережа, яка наслідує роботу людського мозку, намагається враховувати контекст і об'єднувати слова зі схожими значеннями за різним групами, що дозволяє підвищити точність перекладу багатозначних слів набагато більшою мірою, ніж в разі статистичного машинного перекладу.

Пост-редагування машинних перекладів вірогідно стане головною тенденцією у світі перекладів у найближчому майбутньому. У дослідженні університету Гронінгену (Нідерланди) та Дублінського міського університету (Ірландія) було розглянуто три методи перекладу глави популярного роману «Warbreaker»: переклад з нуля, пост-

редагування статистичного машинного перекладу на основі фраз, пост-редагування нейронного машинного перекладу.

Дослідження показало, що постредагування статистичного машинного перекладу на основі фраз покращило показники продуктивності перекладу на 18%, тоді як постредагування нейронного машинного перекладу – на 36%, в порівнянні з перекладом з нуля. Крім того, обидва методи, включаючи машинний переклад, дозволили перекладачам робити менше перерв у роботі (29% для постредагування фразового статистичного машинного перекладу і 42% для постредагування нейронного машинного перекладу). Однак перерви тривали довше, ніж при перекладі з нуля: 14% для фразового перекладу і 25% для нейронного машинного перекладу [14].

Цифри переконливо свідчать на користь тенденції намагатися комбінувати машинний переклад з послугами постредагування. Незважаючи на те, що переклади, виконані за допомогою машин, не ідеальні, технології досить просунулися. Це означає, що для швидкого і якісного результату варто використовувати і машинний переклад і людину, ніж покладатися тільки на людину.

Сьогодні послугами технологій користуються все більше і більше перекладачів. Так, технології «пам'яті перекладу» – Translation Memory (TM) та інструменти автоматизації перекладу (CAT-tools) використовують у більшості проектів дві третини (66%) респондентів опитування The State of the Linguist Supply Chain. Інструментами перевірки якості користуються 60% респондентів, інструментами управління термінологією – 48%, а машинним перекладом – 22% [6].

Інвестиційні плани щодо технологій виглядають по-різному для різних типів респондентів. Інвестиції в інструменти машинного перекладу та автоматизований робочий процес є в списку пріоритетів перекладацьких компаній (62%), тоді як лише 16% фрілансерів планують такий тип інвестицій. Усі респонденти планують значні інвестиції в інструменти CAT, тоді як інструменти забезпечення якості популярні лише у бюро перекладів (35%) та певною мірою у відділах перекладів (26%). Лише 11% фрілансерів мають намір інвестувати в інструменти забезпечення якості, що, вірогідно, спричинено низьким рівнем обізнаності та невпевненістю, що ці інструменти можуть допомогти їм у роботі. Розмір інвестицій у технології також сильно залежить від розміру компаній. Машинний переклад (69%), системи автоматизованого робочого процесу (60%), автоматизована система контролю якості (39%) є явними пріоритетами для великих компаній (з річним доходом більше ніж 250 000 євро), тоді як сегмент з доходом менше 250 000 євро більше орієнтований на інвестиції в технології CAT (50%) та машинний переклад (43%) [8].

Очікуваною тенденцією на ринку перекладу та супутніх лінгвістичних послуг буде збільшення попиту на послуги транскреації, тобто творчої адаптації, в ніші маркетингових перекладів. Транскреація – це творчий переклад маркетингових матеріалів для нової аудиторії, для нового ринку. Творча адаптація вимагає набагато більшого, ніж просто переклад. Певних змін зазнають не тільки зображення та ілюстрації. Логотипи, назви продуктів, іміджеві слогани і цілі блоки тексту можуть бути змінені, якщо це необхідно для відповідного залучення цільової аудиторії. До відмови від механічного перекладу на користь транскреації вдаються компанії, які прагнуть продавати продукцію або надавати послуги в інших країнах, розуміючи, що відмінності між культурами можуть бути досить істотними, а для відтворення емоційної реакції може знадобитися значна зміна контексту вихідного повідомлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на важкий економічний клімат, політичні потрясіння в багатьох країнах і всілякі негативні події по всьому світу, індустрія перекладів показує стабільне зростання щороку протягом останніх десяти років. Однак, такі ознаки, як уповільнення темпу росту прибутку провідних гравців галузі в останні два роки, збільшення частки супутніх лінгвістичних послуг на фоні збереження обсягу безпосередньо перекладацьких послуг, вказують на те, що в найближче десятиліття, галузь, схоже, буде продовжувати своє зростання, але в новому форматі.

Більший шанс на успіх в даний час мають ті компанії, які реінвестують свій прибуток в забезпечення якості послуг, оптимізацію бізнес процесів (в тому числі за рахунок інструментів автоматизації перекладу – CAT-tools, технологій «пам'яті перекладу», технології управління перекладами і багатомовним контентом тощо), розширення матеріально-технічної бази, навчання і розвиток персоналу, диверсифікацію діяльності, а також ті компанії, які розширюють свою діяльність за рахунок поглинання більш дрібних конкурентів, як всередині країни так і за кордоном, що дасть можливість надавати більш спеціалізовані, індивідуальні послуги та вийти на ринки в інших країнах.

До основних видів діяльності компаній-постачальників лінгвістичних послуг 2019 року входять письмовий переклад, локалізація, усний переклад, творча адаптація та субтитрування. Сегментом, який показав найшвидший темп росту 2019 року, став сегмент локалізації медіа, що зумовлено великим попитом на оригінальне відео для веб-контенту, електронного навчання, соціальних медіа та глобального маркетингу. Значно зросла кількість перекладів у галузі охорони здоров'я та медико-біологічних наук, юриспруденції, фінансів та перекладів патентної документації, а також у сфері масової інформації та розваг, ІТ та програмного забезпечення.

Подальші дослідження з теми варто спрямувати на порівняльний аналіз ринку перекладацьких послуг в європейських країнах-сусідах з метою аналізу та подальшої адаптації найбільш успішних бізнес-моделей.

Список використаних джерел

1. Translation Rating. URL: <https://translationrating.ru/>.
2. Результати опитування «Оплата праці книжкових перекладачів». *Litcentr*. 2018. URL: <https://litcentr.in.ua/blog/2018-12-07-173>.
3. Зінукова Н. В. Професійна підготовка перекладчів у сучасних умовах: вимоги ринку перекладацьких послуг. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. Дніпропетровськ, 2014. № 2 (8). С. 42–47. URL: <https://www.pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/8.pdf>.
4. Ольховська А. Аналіз сучасного перекладацького ринку як основа для побудови методики навчання перекладу. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2016. № 3. С. 94–100. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Mir_2016_3_21.pdf.
5. NIMDZI 100 Language Service Providers Rankings. 2020. 26 pp. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Nimdzi%20100%20-%20Language%20Services%20Industry%20Market%20Report%202020.pdf>.
6. Pielmeier Y., O'Mara P., The State of the Linguist Supply Chain. *CSA Research*. 2020. 69pp. URL: <http://coalitionptic.org/wp-content/uploads/2020/03/The-State-of-the-Linguist-Supply-Chain-1.pdf>.

7. ATC UK Language Industry Survey. 2019. 32pp. URL: <https://atc.org.uk/wp-content/uploads/2018/06/ATC-UK-Survey-and-Report.pdf>.
8. 2019 Language Industry Survey – Expectations and Concerns of the European Language Industry. 2019. 39pp. URL: <https://euatc.org/wp-content/uploads/2019/11/2019-Language-Industry-Survey-Report.pdf>.
9. Market size of the global language services industry from 2009 to 2021. *Statista*. 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/257656/size-of-the-global-language-services-market/>
10. Transperfect : офіц. веб-сайт URL: <https://www.transperfect.com/>.
11. Bond E., TransPerfect Revenue Climbs to Record USD 764m in 2019 but Growth Slows. 2020. URL: <https://slator.com/financial-results/transperfect-revenue-climbs-to-record-usd-764m-in-2019-but-growth-slows/>.
12. TransPerfect Recent News & Activity. 2019-2020. URL: https://www.crunchbase.com/organization/transperfect/company_overview/overview_timeline.
13. 630 New Clients Select TransPerfect's GlobalLink Technology For Translation Management In 2019. 2019. URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/630-new-clients-select-transperfects-globallink-technology-for-translation-management-in-2019-301014559.html>
14. Toral A., Wieling M., Way A., Post-editing Effort of a Novel With Statistical and Neural Machine Translation. *Frontiers in Digital Humanities*. 2018. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fdigh.2018.00009/full>.

References

1. Translation Rating. URL: <https://translationrating.ru/>.
2. *Rezultaty Opytuvannia «Oplaty Pratsi Knyzhkovykh Perekladachiv»* [Results of the survey «Book translators remuneration»]. 2018. URL: <https://litcentr.in.ua/blog/2018-12-07-173>.
3. Zinukova, N. V. (2014). Profesiyna pidhotovka perekladchiv u suchasnykh umovakh: vymohy rynku perekladatskykh poslh [Professional training of translators in modern conditions: Requirements of the market of translation services]. *Visnyk dniproperetrovskoho universytetu imeni alfreda nobelia. Pedagogika i psykholohiia. Pedagogichni nauky - Bulletin of Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences*, 2 (8), 42-47. URL: <https://www.pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/8.pdf>.
4. Olkhovska, A. (2016). Analiz suchasnoho perekladatskoho rynku yak osnova dlia pobudovy metodyky navchannia perekladu [Analysis of the modern translation market as a basis for building a methodology for teaching translation]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 3, 94-100. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Mir_2016_3_21.pdf.
5. NIMDZI 100 Language Service Providers Rankings. (2020). 26 pp. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Nimdzi%20100%20-%20Language%20Services%20Industry%20Market%20Report%202020.pdf>.
6. Pielmeier Y., O'Mara P., (2020). *The State of the Linguist Supply Chain. CSA Research*. 69pp. URL: <http://coalitionptic.org/wp-content/uploads/2020/03/The-State-of-the-Linguist-Supply-Chain-1.pdf>.
7. ATC UK Language Industry Survey. (2019). 32pp. URL: <https://atc.org.uk/wp-content/uploads/2018/06/ATC-UK-Survey-and-Report.pdf>.
8. 2019 Language Industry Survey – Expectations and Concerns of the European Language Industry. (2019). 39pp. URL: <https://euatc.org/wp-content/uploads/2019/11/2019-Language-Industry-Survey-Report.pdf>.

9. Market size of the global language services industry from 2009 to 2021. (2020). *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/257656/size-of-the-global-language-services-market/>.
10. Transperfect: <https://www.transperfect.com/>.
11. Bond E., TransPerfect Revenue Climbs to Record USD 764m in 2019 but Growth Slows. (2020) URL: <https://slator.com/financial-results/transperfect-revenue-climbs-to-record-usd-764m-in-2019-but-growth-slows/>.
12. TransPerfect Recent News & Activity. 2019-2020. URL: https://www.crunchbase.com/organization/transperfect/company_overview/overview_timeline.
13. 630 New Clients Select TransPerfect's GlobalLink Technology For Translation Management In 2019. (2019). URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/630-new-clients-select-transperfects-globalink-technology-for-translation-management-in-2019-301014559.html>.
14. Toral A., Wieling M., Way A., (2018). *Post-editing Effort of a Novel With Statistical and Neural Machine Translation*. *Frontiers in Digital Humanities*. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fdigh.2018.00009/full>.

Bushkova Viktoriia

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
East European University of Economics and Management

Bondar Iuliia

Associate Professor of the Department of Management and Economics,
Flight Academy of the National Aviation University

Syborova Oksana

Senior Lecturer,
East European University of Economics and Management

ANALYSIS OF THE TRANSLATION AND LANGUAGE SERVICES MARKET

***Abstract.** The article deals with the complex analysis of the world translation and language services market with the aim of identifying the main changes that took place in last three years and shedding light on how language service companies can stay relevant in an increasingly competitive market.*

Companies that reinvest their profit in service quality, business process optimization tools (e.g. translation memory (TM), computer-assisted translation (CAT), quality checkers, terminology management tools, automated workflow tools), expansion of material and technical base, personnel training, diversification of activities have a better chance of success. Likewise the companies that expand their activities through the acquisition of smaller businesses, both within the country and abroad, which can provide more specialized, individual services and allow entering markets in other countries.

The main activities of companies providing language services in 2019 include translation, localization, interpreting, transcreation and subtitling. The segment that showed the fastest growth rate in 2019 was the media localization segment, due to the high demand for original video for web content, e-learning, social media and global marketing. The number of

translations has increased significantly in healthcare and life sciences, legal, finance and patents translation, as well as in media and entertainment, IT and software.

Further research should focus on a comparative analysis of the translation and language services market in neighbouring European countries in order to analyse and further adapt the most successful business models.

Keywords: *language services market; profit; acquisition; business processes optimization tools; translation management; translation; media localization; transcreation.*

Дата надходження до редакції – 26.02.2020

УДК 657.6

JEL Classification Code: C10

Гаврилюк Олег Вікторович

доктор економічних наук, професор

e-mail: oleg10090@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8806-8678>

НОВІ ВИКЛИКИ УПРАВЛІННЯ ГЛОБАЛЬНИМ ПРОСТОРОМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІНФРАСТРУКТУРУ ТУРИЗМУ

У статті проведено аналіз сучасного теоретико-методичного обґрунтування управління туристською інфраструктурою регіону, сформульовані основні поняття у цій сфері, розглянута необхідність комплексного погляду на інфраструктуру туризму через призму соціально-економічного розвитку регіону. Досліджено основи комплексного управління інфраструктурою туризму в регіоні, визначено принципи стратегічного управління її розвитком, виявлені і структуровані чинники і умови розвитку регіональної інфраструктури як цілісної системи.

Ключові слова: *інфраструктура; туризм; управління; система; розвиток; стратегія; глобалізація.*

Постановка проблеми. Парадоксом процесу глобалізації стало те, що він, розвиваючись чималою мірою під впливом чинників пошуку більш ефективних відповідей на зростаючі глобальні виклики, сам став величезним викликом для людства. Це відбулося внаслідок ендогенних вад неоліберальної форми сучасної глобалізації, входження її в суперечність зі змістом кардинальних структурних змін у світовій системі – економічних, соціальних, політичних, ідеологічних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Світовий експерт у галузі стратегічного управління й питань корпоративної стратегії, розвитку бізнесу й глобалізації К.Нордстрем (Швеція) стверджує, що через 50 років замість 220 країн у світі буде налічуватися 600 міст, які зосередять у собі глобальну економічну активність і сконцентрують 80% світового населення. За його прогнозами, через 25 років зникне Австрія, оскільки вже зараз країна являє собою Відень з безліччю дрібних населених пунктів, розташованих поблизу. Це відбудеться через зміну системи сприйняття інформації, розвиток транспорту й технологій. Міста-гіганти, ставши центрами виробництва, послуг і фінансів, неминуче

почнуть диктувати свої умови урядам. І це означає загибель національних держав.¹ Території, що залишилися, ризикують опинитися занедбанними. Цей процес уже відбувається в Росії, Австралії, США й Китаї.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Значний вплив глобальних викликів на формування ціннісних орієнтацій в Україні зумовлений тим, що країна здобула державну незалежність у період, коли процеси неоліберальної глобалізації досягли у світі свого апогею. За таких умов процес відродження національної свідомості, формування внутрішньонаціональних символів та життєвих смислів з самого початку обумовлювався значною роллю елементів глобального впливу, що, зокрема, виявлялося в переважно глобальній самоідентифікації помітної частини населення.

Мета та завдання статті. Метою дослідження є аналіз теоретичних і методологічних основ управління інфраструктурою туризму і розробка науково-методичного забезпечення по формуванню системи стратегічного управління розвитком регіональної інфраструктури туризму, як частини регіонального інфраструктурного комплексу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Саме поняття «глобалізації» слід позбавити фаталі) стичного навантаження, інакше кажучи, його трактування як певних фатальних тенденцій, яким немає жодної альтернативи, що несуть в собі приреченість для слаборозвинених країн. Світ глобалізується швидше як об'єкт, тобто об'єктивно нарощуються глобальні проблеми, котрі в методологічному плані виступають як загальнопланетарні, розв'язання яких вимагає планетарних зусиль.

У світі створюється єдиний простір взаємодії, структура якого дає змогу генерувати сигнали з однієї частини світу та передавати їх на іншу, що впливає на геостратегію та на поведінку різних міжнародних суб'єктів [10].

Глобалізація постійно висуває нові проблеми й завдання політики, що стосуються, методів і інструментів забезпечення сталого розвитку. До однієї з них належить дія вже чітко сформованого тренду переформатування життєвого простору й життєдіяльності, а також уведення в оборот нової термінології.

До глобальних трендів сьогодення належить укрупнення міст і міграція гігантських масштабів з не менш масштабними наслідками: до середини століття абсолютна більшість жителів Землі буде сконцентрована у 500-600 містах з населенням у десятки й сотні мільйонів людей у кожному. Новий феномен аксіоматично зажадає вдосконалення інфраструктури й логістики.

Великі міста – гігаполіси – бурхливо розвиваються, переростаючи на нову якість. На рис. 1 представлено перелік найкрупніших агломерацій світу станом на 1 січня 2018 р.

Гігаполіс персоніфікує концептуальну стратегію розвитку, яка передбачає об'єднання одного регіону попервах на рівні інфраструктури, а згодом – економіки й політики, і в кінцевому підсумку – трансформацію міського конгломерату на соціально-економічну (і як буде видно нижче, політичну) зону. Виникнення нових суб'єктів діяльності, у свою чергу, об'єктивізує необхідність забезпечення нових підходів і до функціонування туристичної індустрії. Тому до завдань дослідження віднесено з'ясування нових глобальних тенденцій динаміки і наслідків урбанізації й інфраструктури, які також

¹ Nordström K: These are the big megatrends. – <https://www.obforum.no/digitalisering/the-big-megatrends>

вплинуть на сферу туризму, з формулюванням рекомендацій щодо їх застосування в Україні [2].

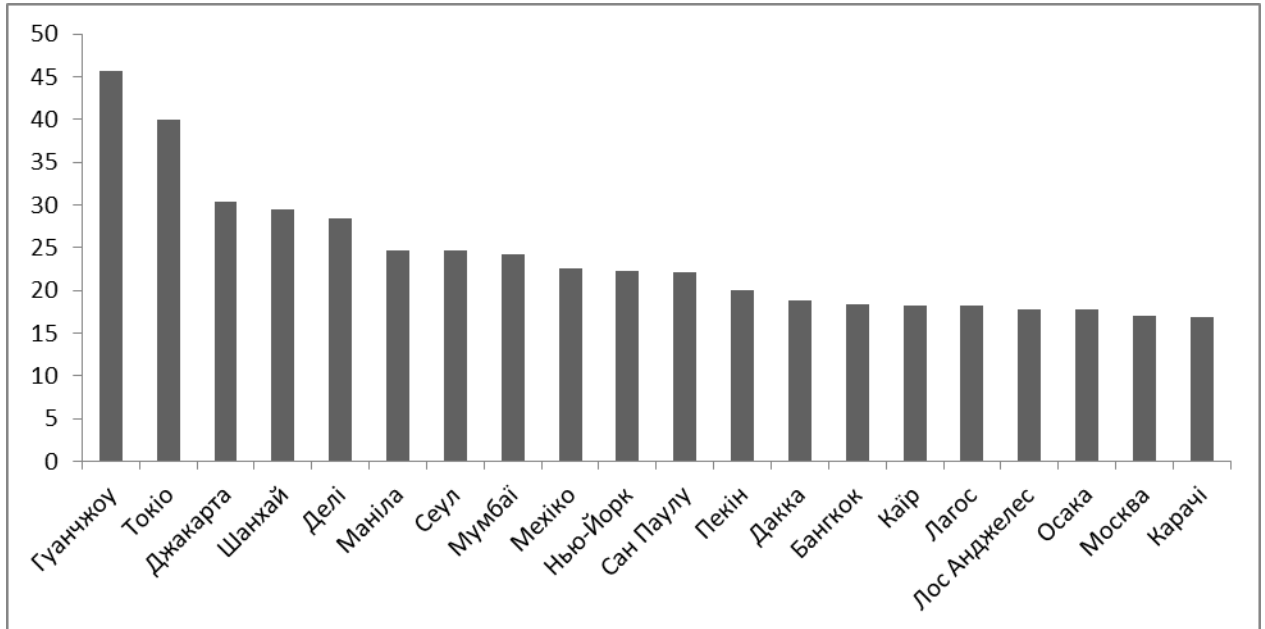

Рис. 1. Найкрупніші агломерації світу станом на 1 січня 2018 р., млн чол.

Джерело: побудовано за: MAJOR AGGLOMERATIONS OF THE WORLD. All urban agglomerations of the world with a population of 1 million inhabitants or more (reference date: 2018-01-01). – <https://www.citypopulation.de/world/Agglomerations.html>

Стрімкий розвиток глобальної інфраструктури, особливо внаслідок початку реалізації китайської доктрини “Один пояс, один шлях” з 2016 р., генерував початок кардинального переформатування глобального простору, а посилення концентрації міського населення й їх охоплення високошвидкісними видами транспортного сполучення змусили шукати вирішення нових проблем життєзабезпечення й функціонування туризму.

Процес формування гігаполісів стає незворотним і висуває нові вимоги до модифікації стратегії розвитку туристичної індустрії. Виходячи з цього, слід передбачити нові моменти в організації та управлінні функціонуванням туристичної індустрії. Насамперед вони стосуватимуться таких детермінант, як туристичний маршрут, розробка програм туристичних подорожей, трансфер, розміщення, харчування, екскурсії тощо. У першу чергу це висуватиме нові вимоги до програма туристичної подорожі (перебування), в якій зазначаються дата і час перебування у пунктах зупинки на маршруті, в готелях, відвідуванні місць туристичного зацікавлення з метою огляду (екскурсії), харчування, а також переміщення на маршруті за допомогою внутрішньомаршрутних транспортних засобів. Туристичний маршрут, як завчасно спланована траса послідовного пересування туристів між географічними пунктами, які будуть відвідані протягом певного періоду в рамках програми обслуговування, так і додаткових: розміщення, харчування, екскурсійне обслуговування, спортивних, видовищних, соціальних заходів тощо, за рахунок підвищення можливостей відвідин більш швидкого переміщення зазнає диверсифікації [7].

Аксіоматично істотно скорочується послуга перевезення (трансфер) – доставка туристів від місця збору групи до терміналу основного перевізника (аеропорту, залізничного, річкового або морського вокзалів) і після прибуття в місце призначення – до готелю, курорту і т.д. Збільшення швидкості й поліпшення логістики дають можливість створити нові тури, урізноманітнити наявні або додати нові дестинації.

Надання послуги розміщення також модифікується – скорочення часу сприяє зменшенню кількості проміжних/транзитних пунктів і збільшенню запланованих маршрутних цілей [1].

Невід'ємну послугу харчування цілком реально стане надати у двох-трьох містах на день.

Експерсії, які входять до складу туристичних послуг, безумовно, очікуватимуть удосконалення тематики, упорядкування маршрутів, тривалості у часі й уточнення екскурсійних об'єктів показу.

Результати урбанізації останніх років дозволяють констатувати феномен, згідно якого підвищення концентрації населення генерує можливості кращого знаходження роботи й підвищення життєвих стандартів. Дійсно, великі агломерації є вельми вигідними для бізнесу: збут товарів в одному мультимільйоннику є дешевшим і швидшим порівняно з їх продажем у десятках віддалених одне від одного дрібніших міст – через економію на транспортуванні, складських послугах і логістиці. А швидкість – найважливіший фактор розвитку «турбокапіталізму», як називає сучасний стану світу Е. Люттвак (США).¹ Система виробництва Just in time – точно в строк, система нульового складування, оперативна доставка товару клієнтові – усе це простіше здійснити в межах одного великого міста. Промислове виробництво, склади, навіть аграрне виробництво нині вигідніше сконцентрувати в рамках одного кластеру. Збільшення продажів товарів детермінує необхідність їх більшого виробництва, що також спричинює підвищення попиту на кваліфіковану робочу силу і полегшення можливостей її знаходження. Мультиплікаційний ефект поширюється й на розвиток сектору будівництва – спорудження нових виробничих структур, житла й соціальної інфраструктури [5].

Великі міста стали притягати до себе величезні кошти, а з ними й потоки міграції. У цьому зв'язку можна провести аналогію між масштабними агломераціями й «чорними дірами»: чим більшими вони стають, тим з більшою силою затакують у себе гроші й людей. Мотивація потоків міграції до найкрупніших глобальних міст є цілком зрозумілою: більше робочих місць, вища зарплата, кращі охорона здоров'я й освіта.

Нова риса розвитку полягає й у тому, що міста дедалі сильніше починають відчувати (й демонструвати) свою незалежність від країни й вимагають свободи рішень. Яскравим прикладом цьому слугує Лондон, населення якого (як вже було відзначено – майже третина жителів і економіки Великобританії) заявило наявність власного погляду на конкретні події – бажанні залишитися в ЄС після Brexit [1].

Головне посилення стратегії – боротьба з корупцією. В офіційних формулюваннях вона завуальована під низкою завдань, таких як впровадження принципів корпоративного

¹ Luttwak Edward N. Turbo-Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy HarperCollins, 2000. – P. 174.

управління й прозорості прийняття рішень, розвиток конкуренції й лібералізація ринків, забезпечення належного фінансування модернізації транспортної інфраструктури, мінімізація впливу на навколишнє середовище, впровадження нових стандартів безпеки руху й підвищення рівня транспортних сервісів. Але у цілому мова ведеться про традиційну справу – “заговорювання” боротьбою з корупцією реальних проблем, жодного глобального й інноваційного рішення у стратегії не міститься. Наприклад, у Державній цільовій програмі розвитку аеропортів на період до 2023 р. мова йде про зміну схеми фінансування аеропортів, зміну їх форм власності й перепідпорядкування черговому новоствореному держпідприємству. Але інноваційні рішення не згадані, що, судячи з тексту програми, передбачено покласти на гіпотетичних інвесторів.

Отже, зростаюча концентрація населення, розширення площі населених пунктів вкупі з комерціалізацією інновацій створили реальну можливість значної економії часу за рахунок використання високошвидкісних видів наземного транспорту [3].

Україні потрібно визначитися, яким шляхом підуть транспортні потоки. З одного боку, наявний великий транспортний потенціал, насамперед через вигідне розташування між Європою та Азією. Але з іншого – його неефективне використання. Поява обґрунтованої транспортної стратегії має вирішити проблему. Підписання угоди про асоціацію з Євросоюзом і переорієнтація торгівлі з ринку РФ на ринок країн ЄС потребує будови логістики та інфраструктури в напрямку Європи. Але насамперед потребує уваги стан українських доріг, портів, річкової інфраструктури, який неухильно деградує. Так, корупція й щорічне недофінансування українських доріг привело до їхньої зношеності за даними на 2017 р. на 95–97 %.

Україна перебуває осторонь реалізації глобальних технологічних і транспортних проєктів. Попри наявність напрочуд вдалого розташування, інші складові – інфраструктура, логістика, інноваційні та креативні стратегічні рішення – або нерозвинені, або відсутні. Тільки їхнє подолання може сприяти вирішенню багатьох соціально-економічних проблем життєдіяльності та збільшенню обсягів туризму [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, новою формою суспільного розвитку є правильно сформоване управління глобальним простором як засіб об'єднання держав, що забезпечує структурно-морфологічну трансформацію сучасної системи міжнародних відносин і сприяє паритетному розподілу соціально-політичного, економічного та культурного потенціалу між державами в умовах спільного глобалізаційного вектора розвитку. Глобальна інтеграція включає: основні типи (глобальну індивідуальну інтеграцію, глобальну колективну інтеграцію), механізми взаємодії (партнерство, добросусідство), етапи: 1) (глобальне включення (глобальна інклюзія), що включає такі рівні, як мезорівень та рівень налагодження глобальних взаємозв'язків; 2) глобальне взаємозближення; 3) глобальна взаємозалежність (складовим елементом якої є глобальний аутизм); рівні (глобальна кооперація, глобальне партнерство); форми (економічна, політична, культурна, інформаційна).

Визначено основні форми управління глобальним простором: 1) «розширення проти інтеграції», яке характеризує односторонній процес реалізації інтересів конкретної держави шляхом «розширення» нею своїх інтересів, що приводить до виникнення «геокультурних та геополітичних зон» та формування нових просторово-часових вимірів світу, суб'єктами якого виступають депресивні райони; 2) «глобальна контракція» (акумулявання національних ресурсів (інтересів) з метою вироблення ефективної стратегії розвитку

держави та утвердження своєї конкурентоспроможності у світі шляхом приєднання до чужої території та формування нової системи кордонів).

Список використаної літератури

1. Оновлена транспортна стратегія України. Напрямки політики. URL : http://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf.
2. Міністерство інфраструктури України. Технічний стан автомобільних доріг загального використання. URL : <http://mtu.gov.ua/content/tehnichniy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html>.
3. Буторіна В. Б. Взаємовплив підприємств туристичної інфраструктури і національного туризму в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 211-214.
4. Наконечний С. І., Терещенко Т. О. Економетрія : навч.-метод, посібник для самост. вивч. дисц. К. : КНЕУ, 2001. 192 с.
5. Ріщук Л. І., Побігун С. А. Оцінка впливу факторів на діяльність нафтопереробних підприємств. URL: journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_1/195-199.pdf.
6. Стригуль Л. С. Напрямки застосування кореляційно-регресійного аналізу та коефіцієнтного методу фінансового аналізу для оцінки інвестиційної привабливості підприємства. URL : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/3499/1/Strygul_Napriamky%20zastosuvannia_2012.pdf.
7. Чукурна О. П. Вдосконалення методів маркетингового ціноутворення машинобудівних підприємств. URL : <file:///C:/Users/Tanya/Downloads/80352-169125-1-SM.pdf>.
8. Поддєрьогін А. М., Джуфер Д. Б. Управління прибутком підприємства. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. Вип. 2. С. 211-223.
9. Тарасевич А. П. Система моніторингу економічного стану підприємства: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04; Одеський національний економічний університет. Одеса, 2016. URL: http://oneu.edu.ua/pages/science/files/svr/tarasevich/dis_tarasevich.pdf.
10. Дані звітності ТЗОВ «КанівПак».

References

1. Updated transport strategy of Ukraine. Policy directions. URL : http://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf.
2. Ministry of Infrastructure of Ukraine. Technical condition of public roads. URL : <http://mtu.gov.ua/content/tehnichniy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html>.
3. Butorina VB Interaction of enterprises of tourist infrastructure and national tourism in Ukraine. *Global and national economic problems*. 2016. Issue. 12. pp. 211-214.
4. Nakonechny S. I., Tereshchenko T. O. Econometrics: Teaching methodical, manual for self. studied dist. K. : KHEU, 2001. 192 p.
5. Rishchuk L. I., Pobigun S. A. Estimation of influence of factors on activity of oil-refining enterprises. URL : journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_1/195-199.pdf.
6. Strygul L. S. Directions of application of correlation-regression analysis and coefficient method of financial analysis to assess the investment attractiveness of the enterprise. URL : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/3499/1/Strygul_Napriamky%20zastosu

vannia_2012.pdf.

7. Chukurna O. P. Improvement of methods of marketing pricing of machine-building enterprises.

8. Podderyogin A. M., Jufer D. . Enterprise profit management. *Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*. 2019. Vup. 2. P. 211-223.

9. Tarasevich A. P. System of monitoring of an economic condition of the enterprise: dis.... cand. econ. Science: 08.00.04. URL: http://oneu.edu.ua/pages/science/files/svr/tarasevich/dis_tarasevich.pdf.

10. Reporting data of KanivPak LLC.

Gavrilyuk Oleg

Doctor of Economics, Professor

NEW CHALLENGES OF GLOBAL SPACE MANAGEMENT AND ITS IMPACT ON TOURISM INFRASTRUCTURE

Objective. The purpose of the paper is to investigate the theoretical aspects of the regression method and its application in the analysis of enterprise profit.

Methods. The static dependence between two variables as well as its simple linear form are described and determined; simple linear dependence is presented as algebraic formula. To find this dependence it is offered to use least squares method (LSM). The concept of regression and its application in the analysis of various sectors of economy of Ukraine is described.

The task of impact analysis of packaging manufacturing enterprise is substantiated.

Results. The article gives an example of application of the regression method in the analysis of enterprises of different sectors of the economy of Ukraine. The problem of the analysis of the profit of the packaging manufacturing enterprise is formulated and the factors that can affect profit are defined.

Based on the result of the analysis, we can say that the change in the volume of production of the packaging manufacturing enterprise has a much greater impact on its profit than the price increase.

Thus, production expansion strategy will have a much greater impact on profit growth than product price increasing. This suggestion corresponds to the current crisis conditions in Ukraine, when buyers will not perceive the price increase and this will lead to a significant decline in sales of manufactured packaging. Further research can include the study how such factors as production costs and debt of the enterprise can affect the profit.

Keywords: regression; least squares method; linear regression; multiple regression; random variable; unknown parameters; correlation coefficient; linear functional relationship; profit.

Дата надходження до редакції – 25.02.2020

УДК 334.78:332.1

JEL Classification Code: M14; R13

Фінагіна Олеся Валентинівна

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: finaginaov@gmail.com

Панкова Людмила Іллівна

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: chekh_lyudmila@ukr.net

Сергата Мирослава Миколаївна

провідний інженер кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет
e-mail: msergata@gmail.com

ДОСВІД КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ: ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ, СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ІМІДЖ РЕГІОНІВ

Статтю присвячено актуальним питанням кластероутворення в регіональному просторі, світовому досвіді. Виокремлено низку унікальних характеристик кластерів як новітніх форм організації колективної діяльності на платформах спільних економічних інтересів; вирішення нагальних та перспективних соціальних проблем; формування позитивного іміджу підприємств, галузей, регіонів, влади, бізнесу. Обґрунтовано цільові заходи регіональної політики в питаннях комплексної підтримки кластероутворення та вирішення стратегічних завдань розвитку територій: розробку інструментарію ефективної взаємодії учасників процесу кластеризації на основі балансу інтересів з метою активізації їх включення в систему суспільних відносин; формування та реалізація прогресивних напрямів інституціоналізації та послідовного розв'язання конфлікту економічних інтересів, соціалізації діяльності бізнесу на основі принципів колективної відповідальності. Доведено, що сучасна соціально орієнтована кластерна політика потребує залучення світового досвіду за чітко обраними напрямками, пріоритетами та адаптуванням знання за такими формалізованими етапами: формування концептуального бачення соціального та регіонального менеджменту у забезпеченні позитивного іміджу процесів кластеризації; розроблення концептуальних засад процесу формування позитивного іміджу кластерних утворень; колективної відповідальності в питаннях іміджу кластерних утворень, кластерної політики, практик кластерного менеджменту; методичного інструментарію оцінки іміджу процесів кластеризації; позиціонування в рамках глобального мережевого середовища іміджевої складової процесів кластеризації. Рекомендовано для активізації кластероутворення механізм формування відповідної цільової політики з векторами соціалізації та інноваційності, системного інформаційного прогресу, що включає до свого складу управлінську та економічну підсистему впливу та цільовий інструментарій, а саме світовий та закордонний досвід фіскальної, кредитно-грошової політики з елементами підтримки бізнесу та населення; підтримка зовнішньоекономічної діяльності агентів

кластероутворення й інші інструменти, що мотивують та активізують інноваційну, інформаційну, соціокультурну діяльність.

Ключові слова: *світовий досвід; кластероутворення; економічні та соціальні інтереси; соціальна відповідальність; імідж регіонів.*

Вступ. Незважаючи на існування в світовій практиці певних універсальних підходів до формування та розвитку кластерів, кожна країна розробляє власні інструменти їхньої підтримки. Таким чином, досвід зарубіжних країн з інноваційної кластерної політики може бути застосовний в Україні з урахуванням специфіки вітчизняної економіки, потреб реформування галузей та виробництв, трансформацій ринків.

Ключовий інтерес адаптації світового досвіду кластерного підходу до розвитку української економіки полягає в тому, що практика країн з високим соціальним та економічним розвитком доводить, що саме в рамках кластера зростає ймовірність виникнення унікальної інноваційної або соціальної ідеї, а також збільшується швидкість і ефективність процесу комерціалізації. Такі результати постають стимулами для посилення суспільного прогресу, забезпечують позитивні інформаційно-іміджеві ефекти для влади, надають новітніх перспектив розширенню меж діджиталізації та смарт-спеціалізації.

Літературні джерела. Процеси кластероутворення, іміджеві складові регіональної кластеризації, соціалізація як загальний вектор руху регіональних утворень світу мають своє відображення в працях великої кількості науковців. Такий комплексний напрям досліджень процесу кластероутворення в його інформаційному відображенні має великий потенціал та перспективи з позиції накопичення знань кластерної методології. В цілому це рух наукової думки до нових стандартів інноваційного, бізнесового, управлінського, соціального, культурного прогресу. Така постановка питань має своє відображення в працях Г. Волковської [1], О. Данилишина [2], О. Зінченка [3; 4], Л. Панкової [5; 6; 7], Д. Солохи [9], С. Соколенка [10], Л. Проданової [12], О. Фінагіної [6; 12], Д. Гулака [12].

Активні та стрімкі процеси кластероутворення в багатьох країнах світу доводять низку унікальних характеристик новітніх форм організації колективної діяльності на платформах спільних економічних інтересів; вирішення нагальних та перспективних соціальних проблем; формування позитивного іміджу підприємств, галузей, регіонів, влади, бізнесу. В межах кластерних утворень особливої гостроти набувають питання дотримання соціальної відповідальності в широкому трактуванні – відповідальності за дотримання соціальних стандартів, розширення кола послуг, усунення інформаційної асиметрії в наданні соціокультурних послуг, перспектив екологічних та природоохоронних проєктів, міжнародної співпраці в сфері охорони здоров'я. Такі питання потребують свого найскорішого висвітлення в наукових та публіцистичних джерелах, обґрунтування необхідності управлінського забезпечення в організації, реалізації та контролю за відповідними заходами.

Актуальною постає соціально-іміджева складова в розвитку кластерних утворень, вона має стратегічне значення для будь-якої майбутньої національної або регіональної економіки з позиції розширення меж соціальної та культурної відповідальності в сучасному інформаційному суспільстві. Попередні дослідження кластерів в значній мірі обмежуються застосуванням методології економічного розвитку. Концептуальне бачення соціального менеджменту та його багатогранних можливостей у формуванні позитивного іміджу процесів кластеризації виявляється результативним та ефективним в для усіх учасників кластерних проєктів.

Виклад основного матеріалу. Регулюючий вплив системи українського регіонального менеджменту в умовах активного реформування економіки та соціальної сфери постійно змінює вектори, переходить від адміністративних методів управління до м'якого регулювання ринкового середовища з елементами комплексного контролю за процесами життєдіяльності. В системі векторів регулювання регіональних господарських комплексів пріоритетним постає інструментарій державної та регіональної кластерної політики, як потенціал управлінського впливу в умовах євроінтеграції та формування національної моделі кластерної економіки.

Цільові заходи регіональної політики повинні бути націлені на вирішення стратегічних завдань: розробку інструментарію ефективної взаємодії учасників процесу кластеризації на основі балансу інтересів з метою активізації їх включення в систему суспільних відносин; формування та реалізація прогресивних напрямів інституціоналізації та послідовного розв'язання конфлікту економічних інтересів, соціалізації діяльності бізнесу на основі принципів колективної відповідальності.

В сучасному баченні та ключових положеннях регіонального менеджменту сутність процесів розвитку, системної активізації, спеціалізації, кооперації полягає у формуванні активних змін у новітніх форматах і технологіях управління, активному залученні різноманітних кластерних ініціатив. Це, в першу чергу, еволюціонування організаційних форм, залучення процесів кластероутворення – необхідність встановлення взаємозв'язків і залежностей між елементами регіональної відтворювальної системи, що забезпечують ефективний розвиток регіонального господарства і зростання добробуту населення; оновлення та інновації в сферах виробництва та надання послуг; нарощення потенціалу комунікацій і покращення станів ділового середовища.

Акцентуємо увагу на положенні, що кластер – це одночасно економічна та соціальна форма взаємодії, категорія, що відображає процес колективної праці, нового бачення сфер відповідальності, в своєму генетичному розвитку зорієнтований на інноваційну діяльність. Він створюється у співтоваристві людей або організацій, що мають спільні економічні та соціальні інтереси. Водночас регіони, на території яких формуються кластери, стають лідерами економічного розвитку, залучення інновацій та інвестицій, соціального і культурного прогресу. Вони визначають конкурентоспроможність національної економіки. Регіони, де немає кластерів, мають завідомо гірше економічне становище і в більшості випадків стають депресивними територіями [8].

Існують різні моделі кластерної політики – європейська, китайська, американська, російська, і кожна з досліджених моделей має свої вектори розвитку – інноваційні, соціальні, науково-освітні, змішані. Найбільш поширеною постає модель політики зі змішаними векторами – інноваційно-промислова, соціально-економічна. Україна лише формує своє бачення майбутньої кластерної моделі економіки, вивчає та поширює світовий досвід, напрацьовує знання кластерної методології.

В цілому, підходи до розробки європейської інноваційної кластерної моделі є комплексними, її цілі, пріоритети й інструменти чітко визначені та прописані у програмах та стратегіях кластерного розвитку. Європейська кластерна політика є динамічною та зазнає трансформацій під впливом суспільних змін і пріоритетності економічних інтересів, відповідних підходів до балансування інтересів. Сучасні пріоритети кластерної політики ЄС: підтримка кластерів світового рівня, що обумовлено прагненням досягти інтелектуального й інноваційного лідерства; фінансування сектора інформаційно-комунікаційних технологій, науки про життя, екологічно чистих ноу-хау; стимулювання

розвитку Європейської платформи кластерної співпраці; комплексна соціалізація; глобальне технологічне партнерство для реалізації інноваційних проєктів; створення єдиної глобальної кластерної мережі.

Актуально звернути увагу на питання формування концептуального бачення соціального менеджменту та його унікальні можливості у формуванні позитивного іміджу процесів кластеризації. Визнані фахівці в сфері теорії кластерів Р. Хаггінс і П. Томпсон стверджують, що саме інструменти соціального менеджменту дають можливість краще зрозуміти механізми, що лежать в основі регіональних моделей зростання, та отримати широке визнання кластерних утворень. Вони стверджують, що регіональне зростання частково залежить від вартості, створеної через міжорганізаційні потоки знань всередині і між регіонами. Передбачається, що інвестиції в кластерні утворення, що спрямовані на отримання доступу до знань, є однією з форм капіталу. Це так званий мережевий капітал, який потрібно аналізувати, оцінювати та включати до рейтингів регіонів, бізнесу, ділового середовища. Розроблення заходів щодо акумуляції мережевого капіталу в рамках цих моделей, які базуються на просторовій конфігурації та характері знань, є передумовою соціального й економічного розвитку територіальних утворень [13, с. 3].

Підкреслимо, що кластерна економіка повинна спиратись на унікальний потенціал соціального менеджменту та іміджмейкінгу в системі знань регіоналістики. Такі специфічні підходи в формуванні соціальної векторності регіонального іміджу кластероутворення повинні бути орієнтованими на певні вимоги щодо [6,7]:

- формування концептуального бачення соціального та регіонального менеджменту у забезпеченні позитивного іміджу процесів кластеризації;
- розроблення концептуальних засад процесу формування позитивного іміджу кластерних утворень;
- колективної відповідальності в питаннях іміджу кластерних утворень, кластерної політики, практик кластерного менеджменту;
- методичного інструментарію оцінки іміджу процесів кластеризації;
- позиціонування в рамках глобального мережевого середовища іміджевої складової процесів кластеризації.

Інтерес до процесу формування і розвитку кластерів в світі пояснюється позитивним досвідом кластеризації економік багатьох розвинених країн, які довели ефективність кластерного підходу в підвищенні конкурентоспроможності підприємств як окремих регіонів, так і країни в цілому. Орієнтація на соціальний розвиток, високу соціальну культуру є істотною особливістю кластерної політики більшості країн світу.

В системі знань українського регіонального менеджменту постає велика кількість новітніх, перспективних завдань залучення та адаптації культури та відповідних управлінських технологій формування позитивного іміджу територій. Це нагальне питання сьогодення, що потребує не лише уваги, а й системного наукового бачення та процесу «накопичення-розробки-впровадження» теорії та методології іміджелогії регіонального менеджменту, відповідного інтегрування таких знань з інформаційною політикою держави та регіонів в стратегічному баченні майбутнього України.

Одним із ключових інтересів та пріоритетів адаптації світового досвіду інноваційної кластерної політики в Україні є іміджеві зрушення в соціальному та регіональному менеджменті в розрізі кластеризації. Сьогодні в світовому соціальному та регіональному менеджменті відбуваються активні та системні зрушення в напрямі формування засад теорії та методології іміджу території. Таке ставлення до іміджу сформували результати

впровадження різноманітних проєктів і управлінських технологій з уже оціненим досвідом та надбаннями.

Підкреслимо, що сьогодні в системі дій української регіональної та державної влади формування іміджу в розрізі кластерної економіки відбувається, але в більшості випадків цей процес хаотичний, він не має рис системності, комплексності, цілеспрямованості, відсутнє бачення влади в питаннях залучення світового досвіду, очікувань позитивних зрушень від кластероутворення, формування перспектив інноваційної діяльності, соціальних векторів розвитку та виокремлення смарт-спеціалізації регіонів. Таке відношення негативно впливає на конкурентоспроможність країни, не дає можливості отримати реального визнання в світовому глобалізованому економічному та соціальному просторі.

З урахуванням вищевикладеного, назрілою необхідністю є зміна організаційного підходу взаємодії територіальних одиниць від конкуренції до європейських стандартів соціальної відповідальності, регіональної кооперації та консолідації дій. В системі регіонального розвитку це вимагає зміни пріоритетів управління у напрямі формування механізмів і інститутів, що сприятимуть активізації інтеграційного партнерства учасників кластерно-мережних структур. Спільний вектор взаємодії влади, науки та бізнесу, дозволить не тільки підвищити конкурентоспроможність регіонів, а й значно підвищити економічну, соціокультурні та інноваційну активність регіонів.

Підвищення економічної активності територій в Європі реалізується за допомогою «розумної спеціалізації», правовим підґрунтям її реалізації є розпорядження Європейського Парламенту та Ради від 17 грудня 2013 року № 1301/201332. На базі інформаційної платформи (Smart Specialization Platform) європейські регіони отримують можливість практичної реалізації процесу «розумної спеціалізації» через оцінки власного потенціалу та пріоритетів розвитку.

Поточна політика державної та регіональної влади в Україні в основному спрямована на підтримку економічного розвитку та відповідно регіонів-лідерів, але більш проблемними постають саме регіони з соціальними негараздами (конфліктами, занепадом). Враховуючи досвід європейських країн, підтримка «розумної спеціалізації» регіонів-аутсайдерів стає одним з ключових інтересів розвитку територій; такий досвід існує в Китаї, Канаді, ЄС. Сучасна соціально орієнтована кластерна політика потребує залучення світового досвіду за чітко обраними напрямками, пріоритетами та адаптуванням знання за такими формалізованими етапами:

- аналіз та виокремлення спеціальних знань теорії та практики кластероутворення, кластерної методології, соціального менеджменту, практики поширення стандартів соціальної відповідальності;
- аналіз конкурентних переваг, отриманих позитивних та негативних результатів у відповідності до специфіки регіону;
- оцінка соціальної проблематики та її моніторинг з позиції дієвості влади, інтегрованих проєктів, мережових організацій;
- визначення, виокремлення надбань, проєктів, цільових заходів в спільних діях регіонального та державного менеджменту;
- оцінка, вибір успішних (а можливо й негативних, як показовий приклад) галузевих пріоритетів, проєктів, нішової та ринкової спеціалізації виробництва, сфери послуг;

– оцінки та моніторингу дій в питаннях балансування інтересів, системної соціалізації заходів, відповідного залучення управлінських механізмів в напрямках реалізації національних, галузевих, регіональних кластерних проєктів;

– залучення системи знань щодо формування іміджу регіональних утворень на основі кластерного проєктування, інтегрованих платформ взаємодії бізнесу, влади, населення територій.

Сучасна логіка розвитку регіонів України потребує безперервного, активного оновлення наукових підходів, а саме теоретичних і методологічних інновацій, підходів до розробки цільової політики, впровадження концептів та інноваційних заходів. Такі перспективи забезпечують і стимулюють системне вивчення, глибинне пізнання механізмів розвитку кластерної економіки. Аналізуючи потенційні можливості кластерної методології в системі знань української регіоналістики, запропонуємо та стисло розглянемо найбільш пріоритетні та стратегічно значущі з них, що мають перспективність у процесі визнання, поширення, прискореного впровадження актуалізованого знання.

Вирішальним в активізації кластероутворення, формування відповідної цільової політики з векторами соціалізації та інноваційності, системного інформаційного прогресу повинен стати управлінський механізм кластероутворення в системі цільової політики на основі залучення накопиченого світового досвіду (рис. 1).

Цільовий розвиток кластероутворення, залучення механізму формування позитивного іміджу території є процесом пошуку компромісу інтересів усіх їхніх учасників і зводиться до гармонійних, соціально відповідальних відношень в тріаді «бізнес – держава – наука». Залежно від потенціалу регіональної економіки, перспектив підвищення ефективності управління соціальними процесами різні регіони потребують різного ступеня державної підтримки. Держава має зосередитися на створенні умов, що ініціюють посилення соціалізації кластероутворення, будь-які заходи влади повинні мати рекомендаційний характер. Стимулюючий вплив державного та регіонального менеджменту, прискорення кластеризації повинні забезпечити низку ефектів та прискорити утворення кластерів.

Слід зазначити, що специфічною особливістю української моделі кластероутворення повинно стати поєднання досвіду сучасної кластерної політики, стратегії «розумної спеціалізації» з політикою децентралізації в регіонах. «Розумна спеціалізація» спрямована на використання зв'язків, що виникають між сферами економічної та соціальної діяльності і пронизують традиційні межі кластерів. В умовах, коли у світі першочерговим принципом утворення в кластері стає принцип спільності економічних інтересів, а не географічна близькість, smart-спеціалізація набуває актуальності в напрямках системної соціалізації економічної системи України, що дозволить стимулювати нові сфери поширення знань з високим ступенем впливу на економічне зростання.

Рис. 1. Механізм формування позитивного іміджу території на основі цільової дії політики кластероутворення

Джерело: складено авторами

Висновки. Розбалансованість економічних і соціальних інтересів є передумовою таких явищ у розвитку регіонів, як стагнація і деградація економіки та соціальної сфери; провали ринку; соціальні та економічні кризи; масова тінізація економіки, неефективність інноваційних процесів або їх неформальний прояв; зменшення навантаження на соціальну відповідальність бізнесу та влади.

Тільки процеси консолідації та гармонізації економічних та соціальних інтересів, їх регульоване співвідношення із пріоритетами розвитку регіонів, бізнес-середовища та суспільства в цілому забезпечують прогрес в усіх формах прояву. Затребуваність не тільки теорії економічних інтересів, а й методології їх розвитку та регулювання є першочерговим завданням системи як державного, так і регіонального управління. Наукові основи, теорія та методологія дослідження проблем формування і реалізації економічних інтересів закладені в системі суспільних знань із періоду виникнення феномена держави, бо саме вона є інструментом захисту та розвитку певних економічних і соціальних інтересів.

Особливості та характерні риси аналізу соціальних та економічних інтересів припускають необхідність їх комплексного дослідження (виокремлення, оцінювання, аналізу, класифікації). У цьому зв'язку виникає потреба у теоретичному обґрунтуванні управлінських підходів, наукових принципів розгляду груп інтересів, їх форм, часових характеристик та інших параметрів, що потребують свого дослідження, системного залучення прогресивних інформаційних та соціокультурних технологій розширення меж національного інформаційного простору.

В умовах активних процесів децентралізації та глобалізації, що паралельно розвиваються в Україні та світі, особливо необхідна адаптація системи знань кластерної методології з питань балансування та гармонізації реалізації регіональних соціальних та економічних інтересів, залучення позитивних прикладів кластероутворення до покращення іміджевих оцінок бізнесу, влади. Це непросте питання пов'язане з розв'язанням конфліктів у реалізації різних груп інтересів і формуванням державного та регіонального механізму регуляторного впливу на економіку регіонів за умов стрімкої дії інформаційного прогресу.

Список використаної літератури

1. Волковська Г. Г., Яновський П. О. Теоретичні основи кластероутворення: закордонний та вітчизняний досвід. *Наукоємні технології*. 2013. № 3. С. 322–326. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nt_2013_3_16.
2. Данилишин О. Є. Кластери як сучасна форма стратегічних об'єднань. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2007. № 5. Т. 2. С. 223–229.
3. Зінченко О. А. Кластеризація ринку туристичних послуг як фактор активізації позитивного іміджу регіонів. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*: зб. наук. пр. Херсон. нац. техн. ун-ту. Вип. 28 (17). Херсон: ХНТУ, 2018. С. 106–114.
4. Зінченко О. А. Формування позитивного потенціалу іміджу регіонів України: теорія, методологія, практика: монографія. Черкаси : Вид. Пономаренко Р. В., 2018. 456 с.
5. Панкова Л. І. Іміджеві зрушення в соціальному та регіональному менеджменті в розрізі кластеризації. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси : ЧДТУ, 2016. Вип. 42. Ч. I. С. 82–88. (*Index Copernicus, PIIЦ, Google Scholar*).

6. Pankova L. I., Finagina O. V. Key interests and principles of using the capacity of cluster policy. *Scientific development and achievement: collective monograph*. V.1. London, 2018. P. 264–278.

7. Панкова Л. І. Гармонізація та консолідація економічних інтересів використання потенціалу кластерної політики регіонів. *Бізнес-навігатор: наук. вироб.журн.* Херсон: ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права», 2019. Вип. 5- 2 (54). С.33-39. (*Index Copernicus*).

8. Руднева П. С. Опыт создания структурных кластеров в развитых странах. *Экономика региона*. 2007. № 18. Ч. 2. URL: <http://journal://vlsu.Ru> (дата звернення: 15.01.2018).

9. Солоха Д. В., Скібська К. О. Процеси кластероутворення на регіональних ринках України: особливості розвитку та соціалізації. *Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку. Серія: Економіка: зб. наук. пр.* Донецьк: держ. ун-ту управління. Т. XIX. Вип. 308. Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С. 149–161.

10. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. Київ: Логос, 2004. 848 с.

11. Теорія і практика кластеризації економіки: монографія / за наук. та заг. ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 336 с.

12. Фінагіна О. В., Проданова Л. В., Гулак Д. В. Соціальний менеджмент та пріоритети розвитку ринку електричної енергії України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Вип. 50. Черкаси, 2018. С. 13–22.

13. Huggins R. The evolution of knowledge clusters progress and policy. *Economic Development Quarterly* November 2008. Vol. 22.

References

1. Volkovskaya G. G., Yanovsky P. O. Theoretical foundations of cluster formation: foreign and domestic experience. *Science-intensive technologies*. 2013. № 3. S. 322–326. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nt_2013_3_16.

2. Danylyshyn O. E. Clusters as a modern form of strategic alliances. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*. 2007. № 5. Т. 2. S. 223–229.

3. Zinchenko O. A. Classification of the market of tourist services as a factor of activation of positive image of regions. *Socio-economic development of regions in the context of international integration: Coll. Science*. Kherson Ave. nat. tech. un-tu. Vip. 28 (17). Kherson: KhNTU, 2018. S. 106–114.

4. Zinchenko O. A. Formation of positive potential of image of regions of Ukraine: theory, methodology, practice: monograph. Cherkasy: Type. Ponomarenko RV, 2018. 456 p.

5. Pankova L. I. Image conveniences in social and regional management in the context of clustering. *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences*. Cherkasy: ChSTU, 2016. Issue. 42. Ch. I. S. 82–88. (*Index Copernicus*, RINC, Google Scholar).

6. Pankova L. I., Finagina O. V. Key interests and principles of using the capacity of cluster policy. *Scientific development and achievement: collective monograph*. V. 1. London, 2018. P. 264–278.

7. Pankova L. I. Harmonization and consolidation of economic interests of using the potential of cluster policy of regions. *Business navigator: science. proizv.zhurn.* Kherson: International University of Business and Law, 2019. Vol. 5-2 (54). P. 33-39. (*Index Copernicus*).

8. Rudneva PS Experience in creating structural clusters in developed countries. *Economy of the region*. 2007. № 18. Part 2. URL: <http://journal://vlsu.Ru> (access date: 15.01.2018).

9. Solokha DV, Skibska KO Processes of cluster formation in regional markets of Ukraine: features of development and socialization. Problems and prospects of ensuring stable socio-economic development. Series: Economics: Coll. Science. Donetsk ave. state University of Management. Volume XIX. Vip. 308. Mariupol: DonSU, 2018. P. 149–161.

10. Sokolenko SI Clusters in the global economy. Kyiv: Logos, 2004. 848 p.

11. Theory and practice of clustering of the economy: a monograph / for science. and general ed. MP Voynarenko, VI Dubnytsky. Kamyanets-Podilsky: Axiom, 2019. 336 p.

12. Finagina OV, Prodanova LV, Gulak DV Social management and priorities of electricity market development in Ukraine. Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences. Vip. 50. Cherkasy, 2018. S. 13–22.

13. Huggins R. The evolution of knowledge clusters progress and policy. *Economic Development Quarterly* November 2008. Vol. 22.

Finagina Olesya

Doctor of Economics, professor
Cherkasy State Technological University

Pankova Liudmyla

PhD in Economic sciences, Docent,
Cherkasy State Technological University

Sergata Myroslava

Leading engineer of the Department of Management and Business Administration,
Cherkasy State Technological University

EXPERIENCE OF CLUSTER FORMATION: ECONOMIC INTERESTS, SOCIAL RESPONSIBILITY, IMAGE OF REGIONS

The article is devoted to topical issues of cluster formation in the regional space, world experience. A number of unique characteristics of clusters as the newest forms of organization of collective activity on platforms of common economic interests are singled out; solving urgent and promising social problems; formation of a positive image of enterprises, industries, regions, government, business. Targeted measures of regional policy in the issues of complex support of cluster formation and solution of strategic tasks of development of territories are substantiated: development of tools of effective interaction of participants of clustering process on the basis of balance of interests for the purpose of activization of their inclusion in system of public relations; formation and implementation of progressive directions of institutionalization and consistent resolution of conflicts of economic interests, socialization of business activities based on the principles of collective responsibility. It is proved that modern socially oriented cluster policy requires the involvement of world experience in clearly chosen areas, priorities and adaptation of knowledge at the following formalized stages: formation of a conceptual vision of social and regional management in ensuring a positive image of clustering processes; development of conceptual bases of process of formation of positive image of cluster formations; collective responsibility in matters of image of cluster formations, cluster policy, cluster management practices; methodological tools for assessing the image of clustering processes; positioning within the global network environment of the image component of clustering processes. The mechanism of formation of the corresponding target policy with vectors of

socialization and innovation, system information progress is included for activization of cluster formation, which includes administrative and economic subsystems of influence and target tools, namely world and foreign experience of fiscal, monetary policy with elements of business support and population; support of foreign economic activity of cluster formation agents and other tools that motivate and intensify innovative, informational, socio-cultural activities.

Keywords: world experience; cluster formation; economic and social interests; social responsibility; image of regions.

Дата надходження до редакції – 18.02.2020

УДК 334.78:332.1

JEL Classification Code: P25; R1

Буряк Євген Вікторович

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри менеджменту

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
Трояновський Володимир Єфстафійович

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет

Матвієнко Олена Дмитрівна

начальник відділу аудиту ТОВ «Демаркет»

ГЕНЕТИЧНА ЄДНІСТЬ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ФОРМ КЛАСТЕРІВ

Визначено теоретико-генетичний розвиток інтеграційних процесів з урахуванням векторів суспільного прогресу. Акцентовано увагу на тому, що визначення процесу інтеграції у світовій науковій думці пов'язане, насамперед, зі стрімкістю та плінністю розвитку економіки, її залежністю від міжнародної глобальної трансформації та відповідністю етапам суспільного прогресу. Інтегральну функцію навантаження теорії інтеграції визначено як продукування і розширення знань, накопичення досвіду та інновацій, поширення та практичне упровадження наукових доробок. Наголошено, що інтеграційні процеси завжди мають загальну або локальну дію, формальні та неформальні прояви, позитивний або негативний вплив на явища та процеси людської діяльності, забезпечують позитивну або негативну динаміку окремих соціально-економічних явищ і процесів. Саме інтеграція як рушійна сила формує потенціал суспільства й економіки держави та її території. Дія сил інтеграції в сучасному баченні генезису суспільного прогресу представлена такою сукупністю векторів: інтеграція ринків, розуміння кожного регіонального та локального ринку як складової всесвітнього; новітні управлінські інституції із залученням транс-дисциплінарних знань і методів регулювання процесу суспільного розвитку; дослідження складних об'єктів у науці, практиці; інтеграція та диференціація знань як міждисциплінарна концепція безперервного розвитку людини; системна соціалізація на платформі консолідації технологій, заходів і дій, визнання первинності гуманізму в суспільному розвитку. Визначено ключові чинники суспільного прогресу, що обумовили дослідження процесу

інтеграції в економіці та менеджменті: прискорене формування світового ринку та його впливовість на національні економіки, зміна границь регіонів; укрупнення, централізація та диверсифікація капіталів, прискорена диверсифікація виробництва та сфери послуг; масове виробництво та його залежність від науково-технічного прогресу, екологічних і соціальних стандартів; територіальний перерозподіл світу, зони економічного впливу та новітні формати регіоналізації.

Ключові слова: *регіон; регіональний кластер; кластеризація регіону; інтеграційні процеси; знання; суспільний прогрес.*

Вступ. Стрімкий розвиток і реформування економіки України супроводжується різновекторними інтеграційними процесами та явищами. Інтеграційні процеси, явища, функції, відповідні показники активно змінюють картину як сутнісних характеристик суспільного розвитку, економіки в цілому, так і безпосередньо регіональних комплексів, галузей та підприємств. Такі зміни притаманні не лише українській економіці, а й характеризують світове господарство з огляду первинності, пріоритетності, всеосяжності процесів економічної інтеграції на підґрунті глобалізації та соціалізації, інноваційно-інформаційного та науково-знанневого прогресу.

Інтеграційні процеси, що супроводжують суспільний прогрес, окреслюють вектори наукових зрушень, виокремлюються та надають розуміння знанням, продовжують свою дію та мають результативність у вигляді подальшої стимуляції змін, а також: формують інтеграційні моделі та організують діяльність в науці, виробництві, сфері послуг, ринковому та соціальному середовищі; супроводжують реформи – світової економіки; національних господарських комплексів; світових, національних регіональних і галузевих ринків, ділового та бізнес-середовища; оновлюють і стимулюють кластероутворення на рівні регіонів, галузей, груп населення; формують та ускладнюють, активно змінюють централізацію, інтеграцію, дезінтеграцію, модернізацію капіталів; змінюють особливості підприємницької діяльності, яка в кожному невеликому місті світу стає глобалізованою; забезпечують зміни та переходи до різноманітних форм співпраці у великому, середньому та малому бізнесі; змінюють карту та географічне розташування виробничих сил, міст, економічних районів; формують новітні інтеграційні моделі економіки – ринкові, галузеві, інформаційно-інноваційні, знаннєві, мережні, кластерні.

Літературні джерела. Більшість дослідників і фахівців менеджменту наголошують на спільній дії відображених компонентів, пріоритетності розбудови інтеграційних процесів, активності та перспективності соціального розвитку для регіонів як світу, так і України. На практичному рівні втілення такого концептуального бачення соціалізації та розвитку регіонального менеджменту відбувається у вигляді поширення аналітичних досліджень, оцінок і діагностувань, планів та прогнозів розвитку територій на інтегрованих платформах знань – економіки, менеджменту, соціології, інноватики, системного планування та прогнозування.

Українська наукова школа регіоналістики активно вивчає та накопичує знання різних аспектів кластероутворення. Актуальними є дослідження Л. Батченко [4], Л. Баришнікова [1], Є. Буряка [2; 3], О. Лук'яненко [9], Р. Манна [5], А. Павловської [2], Л. Панкової [6], О. Плаксюк [7], Д. Солохи [2], О. Фінагіної [4], В. Чужикова [9]. Зокрема, цими авторами розроблено теоретико-методологічні та методичні засади процесу кластероутворення, створено механізми активізації процесів формування кластерів і мотивації агентів кластероутворення до дії, розглянуто вплив діяльності кластерів на

конкурентні позиції суб'єктів господарювання регіону на національних та світових ринках.

Мета дослідження. Наукове обґрунтування генетичної єдності процесу інтеграції та розвитку регіональних форм кластерів.

Основний матеріал. Теоретико-генетичне визначення процесу інтеграції у світовій науковій думці пов'язане, насамперед, зі стрімкістю та плинністю розвитку економіки, її залежністю від міжнародної глобальної трансформації та передбачає визначення, наукове обґрунтування характерних особливостей цього процесу щодо відповідності етапам суспільного прогресу, потреб у змінах відтворення людської діяльності; активної зацікавленості менеджменту і підприємців; оновлення знаннєвого ресурсу людини. Такі характеристики інтеграційних процесів мають стійкість, свій потенціал, передумови розвитку, групи впливових чинників, конфліктні стани, актуальні тенденції, прогресивні та деструктивні зміни. Також особливої уваги заслуговують характеристики інтеграційних процесів, що відображені в сучасній системі знань, є базовими для перспектив науки та формують бачення значення та місця теорії інтеграції в суспільному розвитку, а саме:

– динамізм процесів інтеграції (особливо міжнародної та міжрегіональної), їх одночасна об'єктивність і внутрішня логіка;

– різновекторність, тобто економічна інтеграція в більшості випадків одночасно вивчає як позитивні, так і негативні наслідки, дисбаланс інтересів, порушує існування домовленостей;

– генетичність процесу інтеграції в змінах суспільного прогресу, суспільного відтворення, впливу на життєдіяльність складних систем економіки, бізнесу;

– квантовість сучасних економіки, менеджменту з огляду різних рівнів, явищ, процедур і процесів, що формують глобальну єдність у вигляді економічного простору (або інших просторових систем);

– фрактальність інтеграційних змін, що забезпечують дію явищ, окремих випадків, проявів і передумов розвитку з базовою характеристикою інтегрування;

– неконтрольованість більшості процесів, що є проявами дії хаосу, нерегульованих явищ на ринках, домовленостей бізнесу та влади, непередбачуваних природних і людських дій;

– нерівномірність розвитку та відповідне посилення асиметрії розвитку регіонів світу, галузей, великого і середнього бізнесу як прояв глобальної концентрації ресурсів у руках невеликої кількості населення;

– одночасність дії інтеграційних і дезінтеграційних процесів, які мають як спільні зони конфліктів, так і особистісні закономірності, а також економічні, політичні, демографічні та суто соціальні прояви.

І це далеко не повний перелік характеристик, які постають вирішальними в наукових знаннях, забезпечують теоретичні та методологічні засади векторності наукової думки, відображені в працях науковців, формують генетичне бачення як процесу інтеграції, так і передумов та окремих явищ цього руху. Інтеграційні процеси в своєму розмаїтті, яскравості проявів і фактів, накопиченні змін, формують рух прогресу, окреслюють його первинні поштовхи та надають векторності реформам, забезпечують накопичення потенціалу науки, техніки, технологій.

У сучасному баченні теорії інтеграції та її впливовості на знання регіоналістики слід виокремлювати та оцінювати головні чинники суспільного прогресу, що слугували

передумовою виокремлення та самостійного дослідження процесу інтеграції (рис. 1). Саме ці чинники надають науковцям потенційних форматів визначення категорій, відповідно до наукових інтересів, цільових завдань та проектів.

Інтеграція передбачає утворення стійких економічних, політичних, соціальних і культурних зв'язків між країнами. Країни співпрацюють, прилаштовуючись до умов виробництва, створюються виробничі ланцюги, утворюється новий ринок ресурсів, збуту, конкуренції та праці. Процес від'єднання однієї країни від угруповання потребує зміни умов функціонування суб'єктів господарювання. Відбуваються політичні, юридичні зміни, насамперед змінюються умови співробітництва з країнами інтеграційного блоку, зазвичай на більш жорсткі та не вигідні [4].

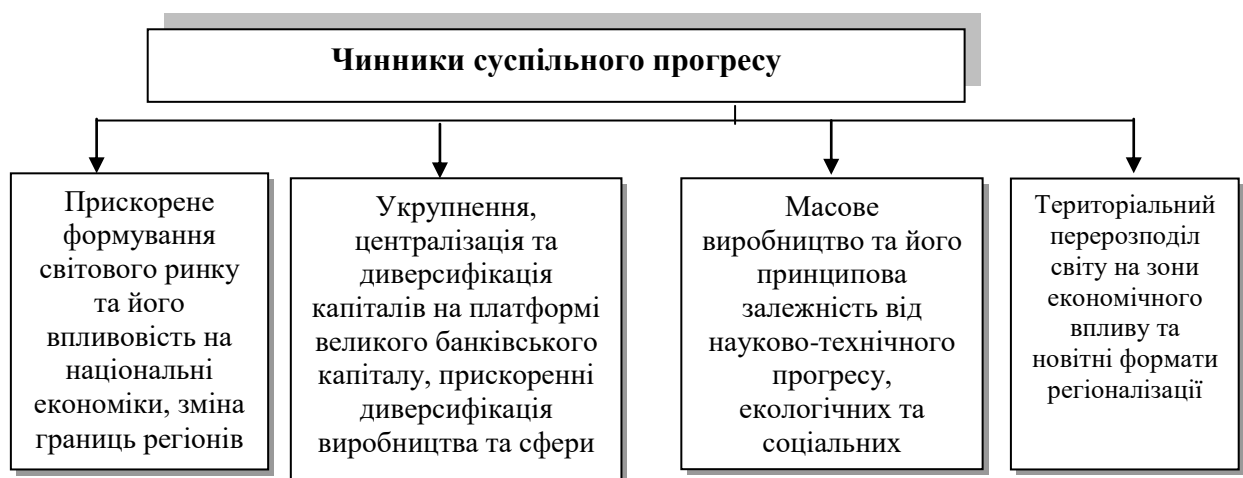

Рис. 1. Чинники суспільного прогресу, що слугували передумовою виокремлення та самостійного дослідження процесу інтеграції в економіці та менеджменті

Джерело: складено автором

Агентами процесів економічної та соціальної інтеграції є країни, влада, підприємства, представники бізнесу, наймані працівники, населення регіонів, ринки та ринкові утворення. Також слід визначити, досліджувати бачення, розуміння визначення інтеграції як форми активної управлінської та економічної діяльності, що є об'єктивною на підставі проведення цільової політики, координації дій та заходів, поєднання ресурсів і формування переплетення господарств на регіональному, міжрегіональному, національному, міжнаціональному, суто міжнародному рівнях в умовах інформаційного прогресу та нарощення потенціалу глобалізації.

Також слід наголосити на комплексному смисловому навантаженні категорії «інтеграція», що формує та забезпечує її подальше використання в теорії, методології та практиці економіки і менеджменту, окреслює комплекс майбутніх досліджень регіоналістики:

– мультидисциплінарність, за якої простежується і є перспективною уся історія досліджень у межах філософії, соціології, менеджменту та велика кількість прикладних робіт (їх – не сотні, напевно, тисячі);

– синергетична дія в межах досліджень – теорії, методології, практики з унікальними проявами виникнення новітніх категорій, відповідних потребам сучасних запитів науковців – потенціал, кластер, мережа, група підприємств;

- безпосередній зв'язок з функціями менеджменту (більшість науковців визнають інтеграцію як самостійну функцію та надають їй дії великого значення, також формують такі споріднені прояви функцій, як квантовість, реінтегрування; координування; концентрування; комунікування;
- безпосередній зв'язок із суспільним прогресом і розумінням накопичення знань та забезпеченням змін;
- відображення як динамічних процесів, так і статичних явищ (результуюча дія), які найактивніше проявляються саме в практичній діяльності;
- формування, оцінювання водночас активних і пасивних (накопичувальних) процесів, ускладнення форм та явищ людської діяльності;
- описи, аналіз безперервності в часі та формування новітніх станів у життєдіяльності людини;
- забезпечення пов'язаності окремих частин у ціле в інноваційній, знаннєвій площині (у сучасному та перспективному баченні);
- нарощення потенціалу ідеалізованого, соціокультурного бачення гуманістичних змін, векторність на позитивні зрушення у фактах поєднання спільнот.

Розуміння інтеграції в економічних науках передбачає виокремлення, дослідження рівнів, типів і форм цього процесу в системному опрацюванні сучасної теорії та методології науки (рис. 2). У такому баченні первинним постає взаємопов'язаність інтеграційних процесів, безперервна взаємодія та взаємовпливовість, активне формування квантифікації процесів, прояви фрактальності та кластероутворення (формальні та неформальні).

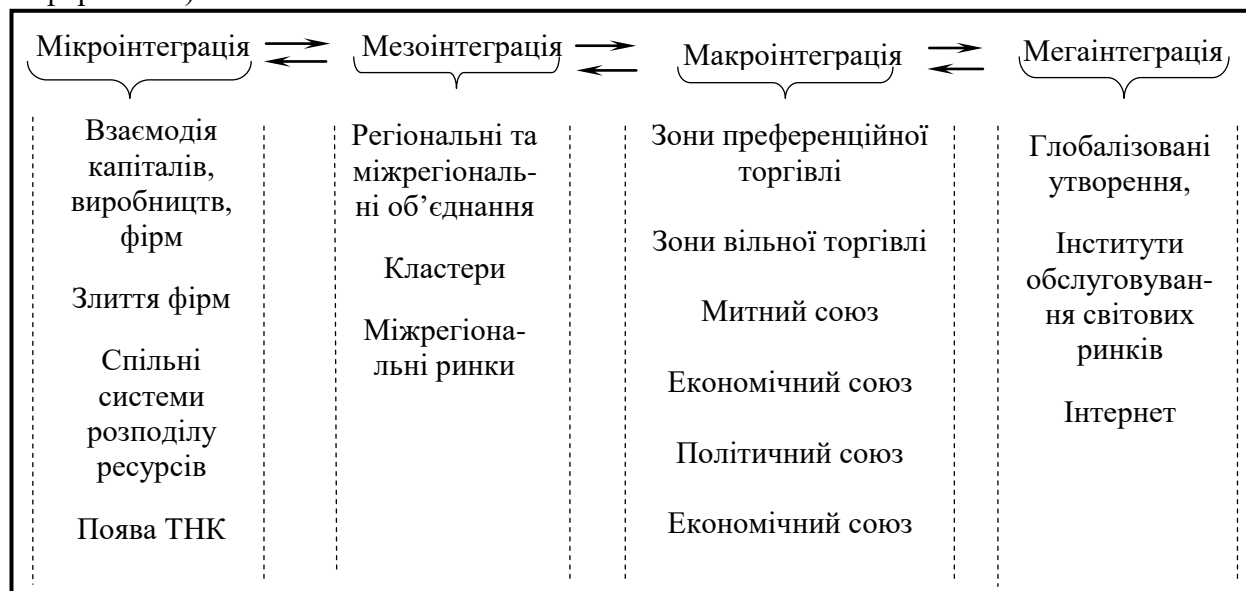

Рис. 2. Теоретико-методологічне наповнення та взаємопоєднання рівнів, форм і типів економічної інтеграції

Джерело: складено автором

Системне дослідження, теоретико-методологічне навантаження інтеграції як економічного та управлінського процесу передбачає протилежне. Науковці не завжди бажають акцентувати увагу на дезінтеграційних процесах через багатогранність проявів, складність оцінювання, наявність конфліктів, велику кількість передумов і наслідків у

розбудові інтеграційних сил. Тому постає питання окреслення не менш складних процесів, але таких, що є більш прихованими, складними, у більшості випадків мають як явні, так і приховані інтереси; формуються зони конфліктів і проблем різного спрямування, від суто економічних до геополітичних та соціокультурних.

Українські науковці визначають та оцінюють такі ситуації, надають їм знаковості, окреслюють прояви змін. Якщо тему інтеграції економічна наука найбільш продуктивно та активно розробляла у 60–70-х роках ХХ ст., то уже в 90-х роках ХХ ст. починає активізуватися тема дезінтеграції. Це пов'язано з певними причинами. По-перше, розпад Радянського Союзу перетворив дезінтеграцію із суто теоретичної проблеми на практичну. З'явилася реальна потреба здійснити виокремлення економік, які раніше утворювали найбільш інтегровану систему – єдиний народногосподарський комплекс. Відсутність теоретичних розробок призвела до того, що процес відновлення державного суверенітету та економічного виокремлення був надзвичайно болісним. Унаслідок цього економіка України зазнала найбільших утрат, оскільки була найбільше інтегрована у союзню державу. По-друге, дезінтеграційні процеси почали відбуватися в європейських країнах. І якщо в деяких з них цей процес був досить толерантним і порівняно спокійним (наприклад, поділ Чехословаччини на Чеську Республіку і Словаччину), то в інших він супроводжувався навіть війною, що викликало необхідність втручання у цей процес світового співтовариства (Югославія). По-третє, відцентрові процеси активізувалися й у найбільш інтегрованому об'єднанні сучасного світу – ЄС, вищою формою прояву яких є Брексіт [4].

Теорія та методологія регіоналістики активно реагує на суспільні зміни, передбачає майбутні стани, нарощує потенціал ідей, концепцій, базових положень науково-технічного та соціально-економічного прогресу, розширює межі інтеграції знань з інноватикою, інформаційним та інноваційним менеджментом. Такий рух сприяє появі низки управлінських зрушень, що забезпечують стрімке поєднання інтеграційних теорій з практикою, опрацювання та адаптування методології та методики новітніх форм співпраці на інтеграційних засадах ведення господарської діяльності, цільового обмеження конкуренції, опанування новітніх технологій залучення ресурсів, соціальних проєктів, інноваційних надбань, цільових заходів регіональної та галузевої політики.

Саме таким напрямом відображення розбудови інтеграційних процесів є теорія кластерів у розширеній парадигмі наукового відображення: «кластери – кластероутворення – системні кластерні мережі – кластерна економіка». Центральне місце в цьому процесі займають кластери підприємств як особлива економічна форма кластероутворення, інноваційний прорив у технологіях розбудови інтеграційних процесів на засадах: вільного вибору сфери діяльності та інтегрованих проєктів; необмеженості кластерних ініціатив (за кількістю та сферами діяльності); залучення та реалізації моделей ресурсозабезпечення; інноваційної та інтелектуальної орієнтованості в проєктній діяльності; творчого підходу до реалізації – комунікацій та інформаційних потоків, організації праці та співпраці, кадрового і документаційного забезпечення, управлінської культури [2; 3; 9].

Залучення потенціалу науки та напрацьовані знання регіонального кластероутворення мають ідеалізований, гіпотетичний вигляд до моменту його активного перетинання з інтересами бізнесу, влади та населення. Саме інтереси – економічні, соціальні, екологічні, культурні – формують платформу реалізації потенціалу у вигляді цільової політики, проєктів, заходів влади і бізнесу, міжнародної спільноти та інвесторів (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація інтересів у стимулюванні кластероутворення підприємств

Класифікаційна ознака	Групи інтересів
1. Сфера – суспільне відтворення та суспільний прогрес	Формування цінностей та пріоритетів національних інтересів над бізнесовими та регіональними (цінності – демократії, вільного і прозорого руху інформації, соціальної відповідальності).
2. Соціальна сфера та відповідні відносини	Формування соціальноорієнтованої економіки. Збалансованість у розвитку соціального бізнесу. Поширення соціальних інновацій. Інтегрування ресурсів у соціальноорієнтовані проєкти.
3. Впливу на економіку та зміни в економічних відносинах	Обмеження монополій та олігопольних структур. Визнання первинності соціальних інтересів над економічними. Пріоритетність національних інтересів над регіональними та бізнесовими. Регуляторний вплив на відносини власності. Захист інтересів малого та середнього бізнесу.
4. Інноваційна сфера	Розширення доступу до інноваційних напрацювань науки, освіти, виробництва більш широкого переліку інноваційних товарів, надання інноваційних послуг. Активізація комерціалізації наукових розробок. Стимулювання інвестування інноваційних проєктів та ін.
5. Сфера інформатизації, смарт-спеціалізації підприємств і регіонів	Інтереси ринкового співробітництва з інформаційним ринком. Покращення іміджу національних виробників. Спрощення співпраці національного виробника з національним ІТ-сектором. Залучення інформаційного потенціалу ІТ-сектора до діяльності малого та середнього бізнесу
6. Сфера виробництва	Інтегрування ресурсів на проєктах національного виробника. Захист національного виробника на внутрішніх ринках. Захист національного виробника на світових ринках.
7. Сфера екології, екологічний менеджмент	Збалансовані проєкти та системний захист природи. Прозорість дій виробників і сфери послуг. Розширення меж екологічної відповідальності.

Джерело: складено автором

Розглянемо та систематизуємо авторську класифікацію економічних інтересів стимулювання регіонального кластероутворення в умовах нарощення потенціалу інтеграційних процесів і ринкових трансформаційних зрушень в економіці регіонів України, системного напрацювання відповідних знань в економічному просторі регіонів України. Такі інтереси в розгорнутому баченні та перспективності поєднання бізнесових і регіональних сфер дії формують підґрунтя та системність у покращенні ділового середовища, позитивних змінах інвестиційного клімату, розширенні меж ресурсозабезпечення, постають рушійною силою економічного прогресу.

Економічні інтереси кластероутворення на рівні бізнес-осередку і регіонів, за умови поєднання, збалансованості та урегульованості, забезпечують передумови успішного

планування процесу кластеризації. Саме в планах країни, регіонів, газуй, груп суб'єктів господарювання постає перспектива окреслювати, обґрунтовувати, підтримувати подальші напрями та пріоритети регіональної кластеризації на принципах: первинності національних інтересів, балансування інтересів «держава–бізнес»; збалансованості національних і регіональних інтересів на людському, інтелектуальному, соціальному та діловому рівнях; інноваційного підґрунтя щодо розв'язання всіх поставлених в якості базових завдань; системної інтеграції та консолідації інтересів регіонів, галузей, бізнесу, влади та населення.

Висновки. Розвиток регіональних форм кластерів формує для означеної території групи принципів переваг, що обумовлюють доцільність інтегрування суб'єктів господарювання за інноваційною, науковою, освітньою та виробничою складовими: нарощення потенціалу конкурентоспроможності економіки, зміну моделі конкурентних відносин; стимулювання процесів створення та впровадження інновацій, прискорення комерціалізації напрацьованої науки, їх впровадження у практичну діяльність суб'єктів господарювання без затримки; покращення умов ресурсозабезпечення на умовах більшої прозорості та контрольованості; системного, активно та результативного регульованого балансування економічних та соціальних інтересів в парадигмі відносин «влада–бізнес–населення».

Ефективність кластерного розвитку досягається завдяки генетичній єдності процесу інтеграції та розвитку регіональних форм співпраці; консолідації знань регіоналістики, економіки та менеджменту. Дія інтеграції в процесі господарювання, суспільного відтворення має свої генетичні особливості та створює цивілізації. Саме інтеграційні процеси призвели до появи моделей економік – індустріальної, ринкової, корпоративної, спільного суспільного споживання, монополістичної, інформаційно-інноваційної, соціально орієнтованої, знаннєвої, кластерної.

Список використаної літератури

1. Бойченко Е. Б., Мартинович Н. О., Перепелюкова О. В. Особливості механізму кластеризації соціально-економічного простору регіонів України в умовах інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 6. С. 45–61.
2. Буряк Є. В. Наукові підходи до діагностики та управлінського аналізу інтеграційних процесів регіонального середовища. *Причорноморські економічні студії* : наук. журн. Одеса, 2016. Вип. 10. С. 281–285.
3. Буряк Є. В. Інтеграційні процеси в системі знань регіонального менеджменту: теорія та методологія кластерного аналізу. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту* : науковий журнал. Серія: Економіка і менеджмент. Черкаси : СУЕМ, 2019. № 1 (26). С. 90–100.
4. Задоя А. О., Боцула А. П. Міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси: суперечливі наслідки. *Академічний огляд*. 2017. № 1 (46). С. 92–98.
5. Захарова О. В., Карлова О. А., Потапенко Т. П. Пріоритети соціалізації в умовах формування регіональної кластерної політики України. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції* : наук. журнал. Херсон : 2018. № 29 (18). Т. 2. С. 34–39.
6. Коломицева О. Формування мотиваційного механізму інтеграційної взаємодії суб'єктів регіональної економіки. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 40 (4). С. 78–83.

7. Панкова Л. І. Консолідація та гармонізація економічних інтересів як детермінанти підвищення якості життя населення регіону. *Науковий журнал «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління»*. Т. 30 (69). № 6. Ч. 1. 2019. С. 86–91.

8. Фінагіна О. В., Захарова О. В., Скібська К. О. Моніторинг ступеня поширення процесів кластероутворення на ринку праці України. *Концептуальні засади підтримки малого та середнього бізнесу в Україні: питання кластеризації та бізнес-інкубації*: колек. моногр. / за ред. проф. О. В. Фінагіної. ЧДТУ, розділ 1.1. Черкаси : Видавець Пономаренко Р. В., 2018. С. 8–18.

9. Buriak Ie. The region's economic policy in the system of integrational relation. *Udržitelny rozvoj v kontextu rozvoje regionu, jbcí a státu*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2014. p. 200–208.

10. Finahina O., Pavlovska A., Mylnichenko S. Methodical bases of assessment of the level of development of the business environment: a global and regional view. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 5 Number 5. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2019. P. 170–182.

References

1. Boychenko E.B., Martinovich N.O., Perepelyukova O.V. Features of the mechanism of clustering of socio-economic space of regions of Ukraine in the conditions of integration processes. *Current economic problems*. 2019. № 6. Pp. 45–61.

2. Buryak E.V. Scientific approaches to diagnosis and management analysis of integration processes in the regional environment. *Black Sea Economic Studies: Science. magazine*. Odessa, 2016. Vip. 10. S. 281–285.

3. Buryak E.V. Integration processes in the system of knowledge of regional management: theory and methodology of cluster analysis. *Bulletin of the Eastern European University of Economics and Management. Scientific journal. Series: Economics and Management*. Cherkasy: SUEM, 2019. № 1 (26). Pp. 90–100.

4. Zadoya A.O., Botsula A.P. International integration and disintegration processes: contradictory consequences. *Academic review*. 2017. № 1 (46). Pp. 92–98.

5. Zakharova O.V., Karlova O.A., Potapenko T.P. Priority socializations in the conditions of formation of regional cluster policy of Ukraine. *Socio-economic development of regions in the context of international integration. Science. magazine*. Kherson : 2018. № 29 (18). T. 2. S. 34–39.

6. Kolomytseva O. Formation of the motivational mechanism of integration interaction of regional economic entities. *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences*. 2015. Vip. 40 (4). Pp. 78–83.

7. Pankova L.I. Consolidation and harmonization of economic interests as a determination of improving the quality of life of the region's population. *Scientific journal "Scientific notes of Tavriya National University named after VI Vernadsky. Series: Economics and Management "*. Т. 30 (69). №6, Ch. 1. 2019. S. 86-91.

8. Finagina O.V., Zakharova O.V., Skibskaya K.O. Monitoring the extent of cluster formation processes in the labor market of Ukraine. *Conceptual principles of small and medium business support in Ukraine: issues of clustering and business incubation: a collection. monograph / for ed. prof. O. B. Finagicheskaya, ChSTU, section 1.1*. Cherkasy : Publisher Ponomarenko RV, 2018. P. 8–18.

9. Buriak Ie. The region's economic policy in the system of integrational relation.

Udržitelný rozvoj v kontextu rozvoje regionu, jbcí a státu. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2014. p. 200–208.

10. Finahina O., Pavlovska A., Mylnichenko S. Methodical bases of assessment of the level of development of the business environment: a global and regional view. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 5 Number 5. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2019. P. 170–182.

Buryak Yevhen

Candidate of Economic Sciences, Docent

Troyanovsky Vladimir

Candidate of Historical Sciences, Docent

Matvienko Olena

Head of the audit department of LLC "Demarket»

GENETIC UNITY OF THE PROCESS OF INTEGRATION AND DEVELOPMENT OF REGIONAL FORMS OF CLUSTERS

The theoretical and genetic development of integration processes taking into account the vectors of social progress is determined. Emphasis is placed on the fact that the definition of the process of integration in world scientific thought is associated primarily with the rapidity and fluidity of economic development, its dependence on international global transformation and compliance with the stages of social progress. The integral load function of integration theory is defined as the production and expansion of knowledge, accumulation of experience and innovation, dissemination and practical implementation of scientific achievements. It is emphasized that integration processes always have a general or local effect, formal and informal manifestations, positive or negative impact on the phenomena and processes of human activity, provide positive or negative dynamics of individual socio-economic phenomena and processes. It is integration as a driving force that shapes the potential of society and the economy of the state and its territories. The action of integration forces in the modern vision of the genesis of social progress is represented by the following set of vectors: market integration, understanding of each regional and local market as a component of the world; the latest management institutions with the involvement of trans-disciplinary knowledge and methods of regulating the process of social development; research of complex objects in science, practice; integration and differentiation of knowledge as an interdisciplinary concept of continuous human development; systemic socialization on the platform of consolidation of technologies, measures and actions, recognition of the primacy of humanism in social development. The key factors of social progress that led to the study of the process of integration in the economy and management are identified: the accelerated formation of the world market and its impact on national economies, the change of regional borders; consolidation, centralization and diversification of capital, accelerated diversification of production and services; mass production and its dependence on scientific and technological progress, environmental and social standards; territorial redistribution of the world, zones of economic influence and the latest formats of regionalization.

Keywords: region; regional cluster; clustering of region; integration processes; knowledge; social progress.

Дата надходження до редакції – 24.02.2020

УДК 338.242:519.86

JEL Classification Code: F15, F13, R10

Пархоменко Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент, головний науковий консультант,
Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України
e-mail: nata-parhomenko@ukr.net

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ ТА ДІЄВІСТЬ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ НА ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

В статті проаналізовано науково-практичну значущість та дієвість інтеграційних процесів в економіці окремого регіону та на міжрегіональному рівні. Визначено переваги та доцільність їх формування в умовах трансформаційних змін. Запропоновано логічний ланцюг у здійсненні наукових пошуків у системі логіки формування інтеграційних процесів регіону.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, регіон, економіка регіону, міжрегіональна взаємодія, міжрегіональні зв'язки, транскордонне співробітництво, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Однією із ключових тенденцій сучасного світового економічного розвитку є активізація інтеграційних взаємовідносин різних суб'єктів, включаючи окремі господарські й підприємницькі бізнес-структури, території, регіони, окремі групи країн. Однак сама інтеграція не є якимось новим феноменом, оскільки наразі широко розповсюджені приклади співдружностей, союзів, асоціацій, спілок, окремих договорів, за допомогою яких вдалося досягти певних цілей та реалізувати окремі визначені інтереси.

Незаперечні наукові здобутки в основному властиві питанням, які висвітлюють концептуальні методологічні й практичні засади формування інтеграційних процесів на міжнародному рівні, що проявляються в досягненні національних й наднаціональних цілей. Цей процес супроводжувався виникненням безлічі теорій і підходів, які обґрунтовують доцільність економічної інтеграції, аналізують вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на темпи, напрямки й успішність здійснення інтеграційних процесів, які, як правило, спрямовані на дослідження великих територіальних утворень (великих регіонів, країн). Водночас, якщо механізми міждержавної (регіональної) інтеграції вивчаються економістами, політологами, соціологами, то нові альтернативні механізми інтеграції, які пов'язані, зокрема, з взаємодією корпорацій, торгових мереж, організацій виробників і споживачів в межах національних кордонів і інтересів, тільки набирають обертів у наукових пошуках. Значну цікавість й надалі представляють питання регіональних інтеграційних процесів у прояві, насамперед, національних (в розрізі окремих регіонів), а також наднаціональних інтересів. Існуючі підходи до оцінки інтеграційних процесів регіонів обумовлюються безліччю специфічних факторів організаційного, нормативно-правового, адміністративного, природно-ресурсного, соціально-економічного характеру. Більш того, необхідно звернути увагу, що інтеграційні процеси регіонального рівня під впливом зазначених факторів знаходяться в стані постійних динамічних змін і при цьому виходять за рамки адміністративно-територіальних меж.

У зв'язку з цим вивчення й формування інтеграційних процесів у вигляді консолідації ресурсів декількох визначених регіонів, територій країни вимагає розробки механізму управління зазначеними процесами. Дослідження даної проблеми в якості першочергового завдання обумовлює розробку теоретико-методичної основи комплексної оцінки рівня розвитку міжрегіональних інтеграційних процесів, а також на стиках транскордонного співробітництва регіонів. Вирішення цього завдання дозволить обґрунтувати напрямки, оцінювати варіанти розвитку, як зазначених процесів, так і окремих регіонів у цілому. В кінцевому рахунку міжрегіональні інтеграційні процеси можуть цілеспрямовано використовуватися як чинник соціально-економічного розвитку регіонів і скорочення диспропорцій в їхньому розвитку, що і підтверджує актуальність дослідження та його теоретико-практичну доцільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття українськими вченими ведуться активні дослідження як у сфері регіонального економічного розвитку загалом, так і у сфері концептуального, методологічного й методичного формування міжрегіональних інтеграційних процесів в окремій країні. Теоретико-методологічні основи регіонального економічного розвитку й, насамперед, інтеграційних взаємодій закладені в працях І. Бистрякова, З. Герасимчук, З. Варналія, М. Долішнього, Т. Деркач, І. Сторонянської, І. Яскала, Т. Качали, А. Гальчинського, В. Гейця, Л. Угрин, М. Бутка, Л. Чернюк, Н. Чечетової, О. Коломицевої, О. Комеліної, С. Шульц та інших авторів. Разом з тим труднощі, з якими стикаються регіони в процесі налагодження й формування інтеграційних процесів вказують на недостатність теоретичних та практичних розробок у цій сфері.

Мета статті. Головною метою статті є поглиблення теоретичних та практичних положень щодо методологічних та практичних підходів до формування ефективних інтеграційних процесів в економіці регіонів на внутрішньодержавному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне переформатування міжнародних ієрархій базується на вивченні точок перетину шляхів транскордонної інтеграції з інтеграційними процесами в середині окремих держав. Інтеграційні процеси необхідно аналізувати з позиції взаємодії країн на регіональному, наднаціональному і континентальному рівнях, оскільки такі процеси можуть бути як стихійними, так і підпадати під ефективне управління з добровільно взятими на себе зобов'язаннями щодо єдиних правил дій у сфері, насамперед, економічних зв'язків.

Наразі склалася ситуація, що свідчить про втрату внутрішніх джерел економічного зростання і посилення залежності її елементів – господарюючих суб'єктів і територіальних утворень від економіки зарубіжних держав і транснаціональних корпорацій [5; 7]. У зв'язку з цим однією з ключових проблем, що стоять перед державою і потребують вирішення, є завдання формування єдиного економічного простору, що передбачає необхідність активізації внутрішніх і зовнішніх інтеграційних процесів.

Економічна інтеграція традиційно трактується в економічній науці як фактор стійкої поступальної макроекономічної динаміки, дія якого обумовлена об'єктивними процесами суспільного розподілу праці і необхідністю встановлення довготривалих господарських зв'язків між економічними агентами (суб'єктами підприємництва, їхніми об'єднаннями, територіально-локалізованими системами) [1; 4]. Перерозподіл факторів виробництва між суб'єктами національної економічної системи виступає однією з функцій державного регулювання, що передбачає необхідність розробки і ефективного використання відповідного інструментарію, що забезпечує цільовий вплив на напрямок, інтенсивність і

форми реалізації інтеграційних процесів.

Наявність структурних диспропорцій як на рівні держави в цілому, так і на рівні його регіональних складових, регіоналізація факторів економічного розвитку, – все це доводить доцільність розробки адаптованих до мезоекономічних рівня заходів державного управління інтеграційними процесами, що дозволить врахувати специфіку внутрішньорегіональних і міжрегіональних ланцюжків формування доданої вартості, попередити збільшення розриву між показниками соціально-економічного розвитку регіонів України і забезпечити досягнення синергетичного ефекту від активізації процесів взаємодії. Формуванню подібного інструментарію державного управління перешкоджає низка обставин, серед яких – переважання у взаєминах між регіонами конкурентних засад, що виключають співробітництво на довгостроковій основі; відсутність адаптованих до сучасного етапу розвитку економіки, протилежних до активізації глобалізації та регіоналізації тенденцій, технологій менеджменту, орієнтованих на міжрегіональну кооперацію. При цьому досвід регіонального розвитку свідчить, що політика, спрямована на механічне вирівнювання мезоекономічних показників, не може забезпечити стійкого розвитку і підвищення якості життя населення всіх територій. Парадигма активізації точок зростання, заснована на визнанні допустимості поляризації економічного простору повинна визнавати роль міжрегіональної інтеграції в стимулюванні факторів економічного розвитку.

Сучасна модель економічного розвитку потребує ефективного співробітництва один з одним. Інтеграційні процеси на всіх рівнях їхніх соціально-економічних систем обумовлений, насамперед, чинниками зовнішнього середовища: коливання кон'юнктури ринків, конкуренції, бажання володіти конкурентними перевагами [2; 3; 6]. Ефективні інтеграційні зв'язки створюють умови для розвитку бізнесу, надаючи додаткові можливості для кооперації та побудови більш значущих схем організації технологічних процесів, збуту та логістики.

Необхідність розвитку міжрегіональних зв'язків підтверджується і відтворювальним підходом до управління економікою, згідно з яким обсяг натурально-речової структури виробленого в регіоні продукту не ідентичний ресурсам відтворення, реалізованим і використаним в даному регіоні.

Економічна модель кожного інтеграційного утворення є результатом досить тривалого історичного процесу, протягом якого вибудовується співвідношення елементів, що формують регіональну економічну систему, зміцнюється механізм їх взаємодії. Саме тому, кожна регіональна економічна система унікальна, і на наш погляд, механічне перенесення чи запозичення її досвіду може бути малоефективним.

Водночас варто зважати й на певні загальні закономірності розвитку інтеграційних процесів на регіональному рівні, проходження низки послідовних етапів, кожному з яких притаманні особливі характерні риси, різний ступінь інтенсивності інтеграції, її глибини й масштабу.

В контексті регіональної економіки інтеграційні процеси мають оцінюватися з точки зору того, чи є такий процес прогресивним кроком на шляху до більшої взаємодії чи виявиться обмеженням такої. Безперечно, ґрунтовній оцінці має передувати установлення певних критеріїв і принципів формування інтеграційних процесів, які полягають у такому: правила прийому нових членів у інтеграційне об'єднання повинні бути досить ліберальні і не повинні перешкоджати їхньому розширенню; правила повинні бути прозорими і не бути знаряддям прояву будь-яких впливів усередині угруповання; необхідний швидкий

перехід до найбільш розвинутих форм інтеграції, які є кращими серед менш розвинених, оскільки забезпечують більш раціональний розподіл і використання факторів виробництва.

Інтеграційні процеси на регіональному рівні є ефективним механізмом заповнення цілісності ресурсної системи регіону, що забезпечує його стабільне функціонування і розвиток. Однак, регіони постійно залежні від безлічі факторів, що деформують ресурсну систему (зміна макроекономічної ситуації, державне регулювання, дефіцит або незадовільний стан окремих ресурсів тощо). Проблеми, пов'язані з якістю та кількістю ресурсів, адаптацією до умов зовнішнього середовища, спонукають регіони до взаємодії з іншими регіонами для ліквідації зазначених недоліків, внаслідок чого необхідність використання інтеграційних процесів як чинника розвитку окремого регіону більшою мірою обумовлена дефіцитом однорідних ресурсів, ефективність використання яких підвищується за умови їхнього об'єднання, що є специфічною особливістю інтеграційних процесів на регіональному рівні на відміну від міждержавної (міжрегіональної інтеграції), заснованої як правило, на поділі праці і спеціалізації. При цьому інтеграційні процеси на регіональному рівні більш оперативні в реалізації можливостей розвитку, можуть протікати стихійно під час відсутності зв'язку з державною або регіональною політикою, практично не переслідують цілей політичного впливу.

Таким чином, інтеграційні процеси на регіональному рівні – це процеси становлення і розвитку стійких зв'язків, які мають систематичний характер і задовольняють інтереси учасників даних взаємодій, в різних соціально-економічних сферах регіону за рахунок об'єднання і / або заповнення відсутніх елементів їхніх ресурсних систем.

Зміст регіональної економічної інтеграції проявляється як процес поглиблення взаємодії відкритих внутрішньонаціональних соціально-економічних систем просторового типу, що розрізняються за характером абсолютного і відносного конкурентного потенціалу.

У національному економічному просторі діють протилежні тенденції, обумовлені поглибленням суспільного поділу праці: тенденції диференціації та інтеграції. Диференціація економічного простору виражається у виділенні і локалізації регіональних економічних систем; диверсифікації діяльності господарюючих суб'єктів території; перерозподілу повноважень; перегляд раніше сформованих міжрегіональних зв'язків. Інтеграція економічного простору виражається в інтенсифікації злиттів і поглинань суб'єктів господарювання; експансії глобальних і національних інтегрованих утворень (транснаціональних корпорацій і національних вертикально-інтегрованих компаній) в простір окремих територіальних утворень; формуванні регіональних і міжрегіональних кластерних утворень, в рамках якої частина функціональних, операційних і ресурсних бізнес-процесів виводиться за межі внутрішньофірмових контрактних відносин; розмежування державного і комунального рівнів державної власності, закріпленні прав управління об'єктами комунальної власності; формуванні економічної інфраструктури інтеграційної взаємодії.

Активізація інтеграційних процесів виражається в синергетичному ефекті взаємодії підприємств, основних і допоміжних галузей, що матиме наслідком підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання території, а також національної економічної системи в цілому.

На нашу думку, основними ініціаторами (суб'єктами) інтеграційних процесів на регіональному рівні є: громадське суспільство; бізнес-структури (підприємництво) та

органи місцевого самоврядування (влада) з їхньою специфікою, інтересами та елементами взаємодії. Як наслідок такої взаємодії з'являються й проявляються відповідні види інтеграційних процесів як: трудові (коли місця праці людей знаходяться на територіях різних регіонів); інфраструктурні (відображають взаємозв'язок регіонів через спільне використання об'єктів соціальної інфраструктури); культурні (проявляється в соціально-культурній, етнічній і релігійній спільності населення регіону, в участі населення в спільних культурно-масових заходах, спільне використання зон і місць відпочинку); торговельний (проявляється у вигляді руху капіталу, товарів, послуг між регіону, об'єктивно складається в результаті поділу праці та спеціалізації територій; кластерний (характеризується наявністю виробництв кількох взаємодоповнюючих галузей, локалізованих географічно, в яких можливе використання загальних ресурсів і найбільш ефективне рішення різного роду завдань); управлінські (інтеграційні процеси породжуються інтересами органів місцевого самоврядування в процесі вироблення і проведення єдиної узгодженої політики декількох регіонів, об'єднання ресурсів для вирішення спільних проблем і реалізації спільних проектів для ефективного використання потенціалу взаємодіючих територій).

Виявлені чинники інтеграційних процесів, звичайно як проявляють певну схожість міжнародної (міжрегіональної) інтеграції, та і є тільки характерними для інтеграційних процесів регіонального рівня. У відповідності до видів інтеграційних процесів такими чинниками є: трудові (невідповідність територіального розташування трудових ресурсів; відмінність в політиці підтримки персоналу, працівників і праці, зайнятості, розвитку кадрового потенціалу в окремих громадах; транспортна доступність поселень; відмінність в доходах зайнятого населення сусідніх поселень); інфраструктурні (різниця в забезпеченості населення інфраструктурою споживчого ринку, освіти, охорони здоров'я, комунікацій; територіальна близькість поселень; різниця в якості надання послуг освіти та охорони здоров'я; транспортна доступність); культурний (активність самоорганізації населення, участь в громадських об'єднаннях, організаціях та ін. структурах громадянського суспільства); родинні зв'язки населення; історична соціально-культурна близькість поселень; торговельні (різниця в доходах населення; підтримка малого і середнього підприємництва; рівень розвитку підприємництва, торгівлі та сфери послуг; чисельність населення окремих територій; територіальна близькість поселень); партнерські (подібність спеціалізації поселень, участь в єдиному виробничому процесі; територіальна близькість поселень; наявність великих підприємств; інвестиційна активність); кластерні (наявність базової галузі кластера; наявність трудових ресурсів для розвитку кластера, їхня кваліфікація; рівень розвитку комунікаційної інфраструктури; підтримка кластерних ініціатив; наявність точок економічного зростання; підприємницька активність); управлінські (наявність практичного досвіду місцевих органів влади; спільного вирішення проблем, практики спільного планування, обміну інформацією та досвідом; забезпеченість власними доходами; спільність вирішення актуальних проблем).

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В умовах трансформаційних змін з науково-практичної точки зору доцільним є розробка адаптованих до мезоекономічного рівня заходів державного управління інтеграційними процесами, що дозволить врахувати специфіку внутрішньорегіональних і міжрегіональних ланцюжків формування доданої вартості, попередити збільшення розриву між показниками соціально-економічного розвитку регіонів України і забезпечити досягнення синергетичного ефекту від активізації процесів взаємодії. При

цьому потрібно розширити вектор завдань регіональної політики щодо консолідації ресурсів шляхом налагодження ефективних інтеграційних процесів й створення точок зростання регіонів.

Список використаної літератури

1. Волинець Є. С. Механізми формування та реалізації стратегії міжрегіональної інтеграції в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса, 2011. 20 с.
2. Гура, Я. В. Державне регулювання міжрегіональної інтеграції в умовах стійкого розвитку територій : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Акад. муніцип. упр. Київ, 2012. 20 с.
3. Дунаєв І. В. Закономірності та визначальні тренди регіонального розвитку і управління в умовах глобалізації та інтеграції. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.* Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. № 2 (48).
4. Кондратьєва Т. В. Інституційні наративи економічної системи як механізм інтеграції та економічного розвитку України. *Актуальні пробл. економіки.* 2014. № 12. С. 19-27.
5. Мазур Г. О. Особливості сучасних міжрегіональних інтеграційних процесів та їх основні тенденції територіальної організації макроструктури. *Економіка і регіон.* 2014. № 2. С. 29–33.
6. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики : аналіт. звіт URL: <http://surdp.eu/analytical-report>.
7. Сторонянська І. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції. НАН України, Ін-т регіон. дослідж. Львів : ІРД НАН України, 2010. 323 с.
8. Яскал І. В. Особливості регіонального регулювання економічної інтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т». Ужгород, 2010. 21 с.

References

1. Volynec' Je. S. (2011) *Mehanizmy formuvannja ta realizacii' strategii' mizhregional'noi' integracii' v Ukrai'ni* [Mechanisms of formation and implementation of the strategy of interregional integration in Ukraine] *author's ref. dis. ... cand. Sciences of the state : 25.00.02 / Odessa. region. Inst. ynp. Nat. acad. state ynp. under the President of Ukraine.* Odessa, 2011. 20 p. (in Ukr.).
2. Gura, Ja. V. (2012) *Derzhavne reguljuvannja mizhregional'noi' integracii' v umovah stijkogo rozvytku terytorij* [State regulation of interregional integration in terms of sustainable development of territories]: *author's ref. dis. ... Cand. Sciences of the state. ynp. : 25.00.02 / Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Acad. municipality. ynp.* Kyiv, 2012. 20 p. (in Ukr.).
3. Dunajev I. V. (2015) *Zakonomirnosti ta vyznachal'ni trendy regional'nogo rozvytku i upravlinnja v umovah globalizacii' ta integracii'* [Regularities and defining trends of regional development and governance in the context of globalization and integration]. *Actual problems of public administration: coll. Science.* Kharkiv Avenue: HarRI NAPA Publishing House "Master", 2015. № 2 (48). (in Ukr.).

4. Kondrat'jeva T. V. (2014) *Instytucijni naratyvy ekonomichnoi' systemy jak mehanizm integracii' ta ekonomichnogo rozvytku Ukrainy* [Institutional narratives of the economic system as a mechanism of integration and economic development of Ukraine] *Current issues economy*. 2014. № 12. P. 19–27. (in Ukr.).

5. Mazur G. O. (2014) *Osoblyvosti suchasnyh mizhregional'nyh integracijnyh procesiv ta i'h osnovni tendencii' terytorial'noi' organizacii' makrostruktury*. [Features of modern interregional integration processes and their main trends in the territorial organization of the macrostructure]. *Economy and region*. 2014. № 2. P. 29–33. (in Ukr.)

6. *Regional'nyj rozvytok ta derzhavna regional'na polityka v Ukraini: stan i perspektyvy zmin u konteksti global'nyh vyklykiv ta jevopejs'kyh standartiv polityky : analit. zvit* [Regional development and state regional policy in Ukraine: the state and prospects of change in the context of global challenges and European policy standards] *an analyst. report* URL: <http://surdp.eu/analytical-report> (in Ukr.).

7. Storonzans'ka I. (2010). *Regional'nyj rozvytok Ukrainy: problemy integracii' ta konvergencii'*. [Regional development of Ukraine: problems of integration and convergence] NAS of Ukraine, Inst. Region. research. Lviv: IRD NAS of Ukraine, 2010. 323 p. (in Ukr.)

8. Jaskal I. V. (2010). *Osoblyvosti regional'nogo reguljuvannja ekonomichnoi' integracii'* [Features of regional regulation of economic integration] *author. dis. ... Cand. econ. Sciences: 08.00.05 / Ministry of Education and Science of Ukraine, Gos. higher textbook lock "Uzhhorod. nat. University"*. Uzhhorod, 2010. 21 p.

Parkhomenko Natalia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Chief Scientific Consultant
Main Scientific and Expert Department of the Verkhovna Rada of Ukraine

SCIENTIFIC-PRACTICAL SIGNIFICANCE AND EFFICIENCY OF INTEGRATION PROCESSES IN THE ECONOMY OF REGIONS AT THE DOMESTIC LEVEL

Objective. The object of the article is the study of theoretical and practical provisions on methodological and practical approaches to the formation of effective integration processes in the economy of the regions at the domestic level.

Methods. The article uses the following methods and techniques for studying economic phenomena and processes: analysis and synthesis, induction and deduction, method of comparison, method of expert evaluation, dialectical and historical approaches.

Results. As a result of the study, it was found that the current reformatting of international hierarchies is based on the study of points of intersection of cross-border integration with integration processes within individual states.

The article analyzes the scientific and practical significance and effectiveness of integration processes in the economy of a particular region and at the interregional level.

Integration processes at the regional level are the processes of formation and development of sustainable relationships that are systematic and satisfy the interests of participants in these interactions in different socio-economic spheres of the region by combining and / or filling missing elements of their resource systems.

In the context of the regional economy, integration processes should be assessed in terms of whether such a process is a progressive step towards greater interaction or will be a limitation of such. Undoubtedly, a thorough assessment should be preceded by the establishment

of certain criteria and principles for the formation of integration processes, which are as follows: the rules for admitting new members to the integration association should be quite liberal and should not hinder their expansion; the rules must be transparent and not be an instrument of any influence within the group; a rapid transition to the most developed forms of integration is needed, which are the best among the less developed, as they provide a more rational distribution and use of factors of production.

In the conditions of transformational changes from the scientific and practical point of view it is expedient to develop measures of state management of integration processes adapted to the mesoeconomic level, which will take into account the specifics of intraregional and interregional value chains, prevent widening effect of intensification of interaction processes. At the same time, it is necessary to expand the vector of tasks of regional policy on resource consolidation by establishing effective integration processes and creating growth points for regions.

Keywords: *integration; integration processes; region; regional economy; interregional cooperation; interregional relations; cross-border cooperation; sustainable development.*

Дата надходження до редакції – 17.02.020

ПРО НАБІР ДО АСПІРАНТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

Набір до аспірантури Східноєвропейського університету економіки і менеджменту здійснюється відповідно до правил прийому, що розроблені згідно із Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2015 № 1556-VII (зі змінами); Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України 13 жовтня 2016 року № 1236, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 23 листопада 2016 року за № 1515/29645; наказу МОН України від 06.11.2015 № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266»; Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261; Порядку організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства, затвердженого наказом МОН України 01.11.2013 № 1541 (у редакції наказу МОН України від 11.12.2015 № 1272), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05 січня 2016 року за № 8/28138; наказу МОН України від 21.10.2016 № 1464л «Про ліцензування освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні».

Проведення освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти Східноєвропейський університет економіки і менеджменту здійснює відповідно до отриманої ліцензії за спеціальністю 051 «Економіка».

Підготовка здобувачів ступеня доктора філософії здійснюється:

- в аспірантурі Східноєвропейського університету економіки і менеджменту заочною (денною) або заочною формою навчання;
- поза аспірантурою (для працівників, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи у відповідному вищому навчальному закладі).

До аспірантури на конкурсній основі приймаються особи (громадяни України, іноземні громадяни, а також особи без громадянства, що проживають на території України на законних підставах), які здобули ступінь магістра (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста).

Фінансування підготовки кадрів для громадян України та прирівняних до них осіб в аспірантурі здійснюється за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб (на умовах контракту, зокрема за кошти грантів, які отримав Східноєвропейський університет економіки і менеджменту на проведення наукових досліджень, за якими передбачається підготовка здобувачів ступеня доктора філософії).

Строки та порядок прийому заяв та документів для вступу до аспірантури Східноєвропейського університету

Прийом документів для вступу до аспірантури здійснює приймальна комісія разом із відділом аспірантури Східноєвропейського університету у такі терміни:

Етапи вступної кампанії	Терміни вступної кампанії
	Денна та заочна
Початок прийому заяв та документів	03 серпня 2020 р.
Закінчення прийому заяв та документів	31 серпня 2020 р.
Строки проведення вступних випробувань	3 07 по 10 вересня 2020 р.
Оприлюднення рейтингового списку рекомендованих до зарахування	Не пізніше 14 вересня 2020 р.
Зарахування вступників	Не пізніше 30 вересня 2020 р.

Для вступу в аспірантуру у встановлені терміни вступники подають на ім'я ректора такі документи:

- 1) заяву на ім'я ректора;
- 2) копію диплома (разом з додатком до нього) магістра (спеціаліста) із зазначенням здобутої спеціальності;
- 3) список опублікованих наукових праць і винаходів (за наявності);
- 4) рекомендацію Вченої ради відповідного університету (інституту) на наукову роботу (за наявності);
- 5) сертифікат на підтвердження знання англійської мови тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікат Cambridge English Language Assessment (не нижче рівня B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти або аналогічного рівня) (за наявності);
- 6) презентацію дослідницьких досягнень у вигляді реферату;
- 7) дві фотокартки 30 x 40 мм.

Паспорт та оригінали диплома про вищу освіту і додатка до нього, сертифікати на підтвердження знання англійської мови пред'являються вступником особисто.

Усі копії документів засвідчуються за оригіналами приймальною комісією/відділом аспірантури. Копії документів без пред'явлення оригіналів не розглядаються.

Особа, яка подає для вступу до аспірантури диплом, що виданий іноземним вищим навчальним закладом, допускається до вступних випробувань нарівні з іншими особами. Зарахування такого вступника здійснюється у разі успішного складання ним вступних випробувань та прийняття Вченою радою Східноєвропейського університету рішення про визнання його диплому.

Особливості організації прийому до аспірантури

Для прийому вступників на здобуття ступеня доктора філософії відповідним наказом ректора створюється приймальна комісія.

Для проведення конкурсного відбору при вступі до аспірантури приймальна комісія організовує прийом заяв і документів, вступні випробування, здійснює конкурсний відбір претендентів на зарахування.

До вступних випробувань допускаються особи, які вчасно подали усі необхідні для вступу документи згідно з цими правилами прийому.

Про допуск до складання вступних випробувань до аспірантури вступник повідомляється у тижневий термін. Оприлюднення списку осіб допущених до складання вступних випробувань здійснюється через офіційний веб-сайт Східноєвропейського університету.

Приймальна комісія може відмовити особі в допуску до проходження вступних випробувань до аспірантури виключно у зв'язку з неподанням у встановлений строк документів або поданням їх після закінчення встановленого строку.

Вступні випробування до аспірантури Східноєвропейського університету складаються з:

1) вступного іспиту зі спеціальності у вигляді співбесіди (в обсязі програми рівня вищої освіти магістра (спеціаліста) з відповідної спеціальності) – ваговий коефіцієнт 0,5;

2) вступного комбінованого іспиту з іноземної (англійської, німецької або французької) мови в установленому обсязі – ваговий коефіцієнт 0,25.

Вступник, який підтвердив свій рівень знання, зокрема англійської мови, дійсним сертифікатом тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment (на рівні не нижче рівня B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти або аналогічного рівня) звільняється від складання вступного іспиту з іноземної мови. Під час визначення результатів конкурсу зазначені сертифікати прирівнюються до результатів вступного випробування з іноземної мови з найвищим балом.

3) презентації дослідницьких досягнень у вигляді реферату з обраної спеціальності – ваговий коефіцієнт 0,25.

Оцінка результатів вступних випробувань здійснюється за шкалою від 100 до 200 балів.

ЗАПРОШУЄМО АВТОРІВ ДО СПІВПРАЦІ

У Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту видається фаховий журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015).

Науковий журнал «Вісник СУЕМ» друкує статті за такими напрямками:

- економіка і організація,
- фінанси, банківська справа та страхування,
- інвестиції і ринок,
- облік і оподаткування,
- менеджмент і адміністрування,
- проблеми маркетингу,
- дослідження молодих учених.

Журнал виходить два рази на рік, статті приймаються до 15 квітня та 15 жовтня кожного року.

Статті слід надсилати електронною поштою на адресу journal3.suem@gmail.com. Після прийняття редакцією до друку (перевірки на відповідність вимогам та рецензування членами редколегії) необхідно подати (або надіслати поштою) до редакції журналу рукопис статті у паперовій формі, кожна сторінка підписана автором (авторами). Окремо подаються відомості про автора (ПІБ, місце роботи, посада, науковий ступінь, вчене звання, адреса, телефон, адреса електронної пошти).

Максимальна кількість співавторів – не більше трьох.

Автори подають **рецензію доктора наук** з висновком «Стаття відповідає вимогам та рекомендується до друку у науковому журналі «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Автори, які є аспірантами або здобувачами Університету, подають **висновок наукового керівника**.

Статті, що відхилені рецензентами, повертаються авторам на доопрацювання. Доопрацьована стаття надсилається до редакції в тижневий термін. Рукопис статті автору не повертається.

Автори оплачують вартість публікацій у розмірі **300 грн за обсяг 0,5 авторських аркушів (20 000 символів) та вартість поштових витрат (50 грн)**. При бажанні співавтора мати окремий екземпляр додатково сплачується **100 грн**. Оплата здійснюється після прийняття Редколегією позитивного рішення (автор повідомляється електронною поштою).

Копія квитанції про оплату подається електронною поштою.

Оплата у готівковій формі здійснюється в касі Університету, а безготівковою формою за такими платіжними реквізитами:

Одержувач платежу: ВНЗ «СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ» (у формі ТОВ), код 14204539 МФО 322313, р/р 26006000001174 АТ «Укресімбанк», вул. Н.-Левицького, 16, м. Черкаси, 18036 (призначення платежу: за друк статті, із зазначенням прізвища автора).

Обов'язкові елементи статті:

- **УДК** даної теми дослідження (зазначається у лівому кутку вгорі);
- **JEL Classification** даної теми дослідження (зазначається у правому кутку вгорі);
- **дані про автора** (українською, російською та англійською мовами): прізвище, ім'я та по батькові; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи (навчання), посада;
- **назва статті** (українською, російською та англійською мовами);
- **анотація** (українською, російською та англійською мовами);

- **ключові слова** (не менше трьох та не більше восьми) українською, російською та англійською мовами;
- **постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;**
- **аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;**
- **формулювання цілей статті (постановка завдання);**
- **виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;**
- **висновки з даного дослідження і перспективи подальшого дослідження даної теми;**
- **література** (не більше десяти посилань на наукові джерела; посилання подаються по тексту у квадратних дужках; на кожне використане джерело, зазначене у розділі «література», по тексту повинно бути не менше одного посилання).

Вимоги до оформлення статті:

- редактор – Microsoft Word (розширення файлу doc або rtf);
- формат редактора для формул – Microsoft Equation;
- шрифт тексту – Times New Roman, 12 кегль;
- інтервал між рядками – 1;
- береги: лівий, правий, верхній, нижній – 4 см;
- для рисунків та таблиць: шрифт – Times New Roman, 10 кегль, інтервал між рядками – 1;
- рисунки, таблиці, діаграми створюються з використанням чорно-білої гами; кольорові графічні об'єкти, заливки та зноски не допускаються!
- обсяг статті (зі списком використаної літератури, таблицями, схемами тощо) 8–13 сторінок формату А4;
- матеріал статті оформлюється із зазначенням відповідних розділів;
- бібліографічний опис у списку джерел наводиться у відповідності до вимог МОН України.

За відсутності одного з перелічених компонентів, наявності великої кількості стилістичних, орфографічних і граматичних помилок, а також при оформленні, що не відповідає вимогам, матеріали Редколегією до розгляду не приймаються, не рецензуються та не повертаються автору.

Адреса редакції: вул. Н.-Левицького, 16, Черкаси, 18036.

Відповідальний секретар журналу Дешевенко Людмила Петрівна,
тел. (0472) 64-72-00 (внут. 101).

ВІСНИК СУЕМ № 1 (28), 2020

Науковий журнал

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 16612 – 5084Р від 23.04.2010.

Редактор О. М. Строгалова

Підписано до друку 05.03.2020. Формат 84x108/16.
Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 20,6. Тираж 100 прим. Зам. № 06-20.
Адреса редакції, видавця, виготовлювача: 18036, м. Черкаси, вул. Н.-Левицького, 16
Телефон редакції: (0472) 64-72-00 (101), факс (0472) 64-73-00,
e-mail: journal3.suem@gmail.com

Надруковано на обладнанні СУЕМ

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 3734 від 17 березня 2010 р.

Видається за рекомендацією Вченої ради СУЕМ

Статті проходять рецензування. Передрук і переклади матеріалів, опублікованих у журналі,
дозволяються лише зі згоди автора та редакції.
